

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТАЦЕНКО НАТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК 811.111'42(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕМПАТІЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ:
КОГНІТИВНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н. В. Таценко

Науковий консультант: Зацний Юрій Антонович,
доктор філологічних наук, професор

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Таценко Н. В. Емпатія в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 «Германські мови». – Запорізький національний університет МОН України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено виявленню лінгвальних особливостей ЕМПАТІЇ як багатовимірного синергетичного концепту, її функціонуванню в сучасному англомовному дискурсі. Наукову новизну отриманих результатів окреслює теоретичне обґрунтування когнітивно-синергетичного напрямку лінгвістики – нового міждисциплінарного вектора дослідження концепту як синергетичного фрактального утворення, яке включає в себе когнітивний, афективний, перцептивний та волевиявленнявий аспекти й аналізується в мовленнєвому акті. Практичне значення результатів дисертації полягає в можливості її використання у викладанні нормативних курсів із лексикології, стилістики, теоретичної граматики англійської мови, загального мовознавства, перекладознавства, у спецкурсах із когнітивної семантики, лінгвосинергетики, прагмалінгвістики, психолінгвістики та лінгвістичної емотіології.

Праця містить аналіз проблемного поля з філософських, загальнонаукових та мовознавчих передумов синергетичної теорії концепту. У ній окреслено коло проблем ЕМПАТІЇ, які не були вирішені в межах традиційних підходів, викладено методологічні підвалини їх розгляду з позицій когнітивно-синергетичного підходу до мови, доведено ефективність міждисциплінарного розкриття концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англомовному

дискурсі в симбіозі динамічного і статичного з опорою на принципи всезагального зв'язку, розвитку, нелінійності, фрактальності та емерджентності. ЕМПАТІЮ визначено як когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвий концепт, що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, реалізований у конкретному мовленнєвому акті, описуваний і пояснюваний з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії.

Установлено, що дискурс як середовище реалізації ЕМПАТІЇ є самоорганізованою багатоаспектною когнітивно-комунікативно-мовною системою-гештальтом, що визначається сукупністю трьох аспектів: формуванням ідей і переконань (когнітивний аспект), взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях (соціально-прагматичний аспект) та використанням знаків, вербальних і паравербальних (мовний аспект). Для виявлення особливостей дискурсивної ЕМПАТІЇ в дисертації застосовані методики, які виходять із постулювання наявності дискурсивних атракторів, що визначають динаміку дискурсу, спрямовуючи шляхи його розвитку. Підґрунтям синергії дискурсу вважається наявність таких взаємно підсилювальних принципів: багатовимірності, когнітивності, динамічності, дисипативності, нелінійності, ієрархічності, емерджентності, симетричності/асиметричності.

Стрижневим принципом конструювання дискурсу є принцип фрактальності, що виявляється на рівні змісту й у на рівні його викладення. У першому випадку йдеться про те, що повторюється ідея, сюжет, а в другому – форма викладу матеріалу. Ієрархічна впорядкованість розміщених у дискурсі підструктур забезпечуються телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів у інші, що дає можливість порівняно легко згортати їх у ретракти різного обсягу (слово, словосполучення, мовленнєвий акт). Смысл окремого мовленнєвого акту здатний уміщувати смысл усього дискурсу, узагальнювати його або містити в собі схему майбутнього розвитку

сюжету, передбачати його. В основу цього процесу покладена процедура фрактальної рекурсії. Рекурсивна система завдяки створенню власних копій одержує можливість необмеженого зростання й ускладнення, однак ця складність має організований вид, який визначається локальними правилами функціонування.

Ім'я концепту ЕМПАТІЯ є його атрактором – домінантним смислом, що притягує і структурує смисли навколо себе. У праці побудовано концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ: семну модель лексичного значення іменника *empathy*, модусну модель концепту ЕМПАТІЯ, його мережеву концептуальну модель та матрицю доменів. Виявлено, що характерною рисою наведених моделей є фрактальність. У лексико-семантичному полі імені концепту ЕМПАТІЯ остання виявляється в рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофрактали) у процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або згортання). Кожен мікрофрактал здатний функціонувати автономно. Водночас самоподібність, забезпечуючи виконання закону єдності в різноманітності, має організований вигляд і породжує цілісне сприйняття лексико-семантичного поля.

Фрактальність мережевої концептуальної моделі ЕМПАТІЇ вбачається в тому, що єдність усіх розміщених у ній підструктур забезпечується телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів в інші. Смысл окремої схеми (ідентифікаційної, буттєвої, акціональної, компаративної тощо) вміщує смисл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх. За будь-якою зі схем можливо відновити всю мережеву концептуальну конструкцію за принципом голографії – відновлення цілого з його складників. В основу моделі покладено процедуру фрактальної рекурсії, яка одночасно є обмежувальним чинником і генерувальним інструментом. Мережева концептуальна модель ЕМПАТІЇ має такі характеристики, як складність, динамічність, рекурсивність, наявність зворотного зв'язку та можливість входу й виходу з будь-якої точки.

ЕМПАТІЯ усвідомлюється носіями сучасної англійської мови як ознаковий і як подієвий концепт залежно від того, яке мікрополе лексико-семантичного поля імені концепту реалізоване лексемою *empathy*. Результати аналізу Британського національного корпусу виявили, що лише 9,7 % контекстів уживання іменника *empathy* виявили його використання як імені подієвого концепту: чітко окресленої в часі події, що має конкретних актантів. Цей факт уможлиблює висновок про те, що розмірковування на теми співчуття, співпереживання є більш нагальними для суспільства, ніж конкретні ситуації вияву ЕМПАТІЇ. Ментальне уявлення про ЕМПАТІЮ як мовленнєву подію моделюється у такий спосіб: відбувається її локалізація, виокремлення як фігури з фону людської комунікації, вона осмислюється й переживається як важливий момент буття.

Метафоричний потенціал ЕМПАТІЇ виявляється в тому, що у свідомості концептуалізатора вона підлягає когнітивним операціям реїфікації та персоніфікації. Параметрами порядку, що набувають принципової значущості для розуміння її метафоричної концептуалізації, є: спадальність, дискретність, дименсальність та перцептивність. Серед критеріїв аксіологічної актуалізації емпатії виокремлено психологічний, етичний і телеологічний. Позитивна маркованість етичного оцінювання є типовою для іменника *empathy*, на відміну від психологічного й телеологічного оцінювання, де спостерігаються як позитивні, так і негативні оцінні модифікатори. Для лексеми *empathizer* позитивне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання є типовими. Отже, іменник *empathy* поступається іменнику *empathizer* в інтенсивності позитивного оцінювання. Позитивне/негативне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання не є типовим для лексеми *empathizee*. Увага концептуалізатора фокусується не на особі емпатанта, а на проблемі, з якою він стикається. Дієслово *empathize* завжди оцінюється зі знаком «плюс». Оцінювання зі знаком «мінус», як правило, асоціюється з результатом ЕМПАТІЇ, а не із самим процесом.

До числа емпативів, що реалізують емпатію в дискурсі, належать емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення. Емпатійно-експресивні смисли марковані різними рівнями мовної системи: фонетичним (певні відхилення від стандарту у вимовлянні звуків, пролонгація голосних і сонантів, емфатичні просодичні засоби), морфемним (зменшувальні пестливі афікси, морфемні повтори), лексичним (модальні дієслова, частки, вигуки), граматичним (транспозиція граматичних категорій), синтаксичним (інверсія, еліпсис, парцеляція, приєднання, повтори, градація, варіювання актуального членування). Експресивність емпативів підсилюється завдяки інтенсифікаторам (прислівникам, часткам, модальним дієсловам). Емпатійно-оцінні висловлення складаються з позитивно-оцінних та негативно-оцінних прикметників, прислівників, іменників, часток і дієслів. До маркерів оцінності відносимо також лексеми, які набувають позитивної або негативної оцінності під впливом контексту або актуалізують семи винятковості, новизни, швидкості, простоти, легкості тощо.

Емпативи втілюються в емпатійному мовленнєвому акті – одиниці спонтанної комунікації, зануреної в інтерактивний контекст, що ґрунтується на інтуїтивному знанні ситуації та здійснюється емпатом (емпатантом) щодо конкретного емпатанта (емпата) шляхом спільного конструювання значення з допомогою вербальних/невербальних висловлювань за певних умов із наміром виразити або викликати емпатію й отримати бажаний когнітивний, афективний і мовленнєвий результат. Траєкторію розвитку структури-атрактора емпатійного мовленнєвого акту визначає зміна емоційно-когнітивного стану співрозмовника або ставлення комунікантів один до одного. Репелером є непередбачуваність перлокутивного ефекту, можливість лише його прогнозування.

Емпатійний мовленнєвий акт має три стадії: викликання, надання і прийняття, які можуть реалізуватися послідовно або одночасно. За такої умови ЕМПАТІЯ здатна бути паралельною (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на третю особу) та реагуювальною (пов'язаною з почуттями

іншого, спрямованими на себе). Етапами дії параметрів порядку є ідентифікація (проектування себе в іншому), інкорпорація (інтродекція іншого в собі), реверберація (взаємодія свого досвіду з досвідом іншого) та роз'єднання (відхід від суб'єктивної причетності й повернення до використання методів здорового глузду). Наведені характеристики мають у собі риси фрактальності: у процесі конструювання будь-якого емпатійного мовленнєвого акту стадії, типи та етапи повторюються.

У процесі реалізації емпатійного мовленнєвого акту у свідомості комуніканта виникають особливі когнітивні комплекси, асоційовані з емпатом, емпатантом та їхнім світосприйняттям. На позначення елементарної одиниці дискурсу, яка виражає наведені комплекси, введено поняття дискурсивної емпатеми. За принципом спрямованості емпатеми розмежовуються на проєктивні та інтродективні. Перші з'являються в результаті проєкції емпатом свого погляду на свідомість емпатанта, другі виникають, коли емпат ототожнює себе з емпатантом.

У процедурі емпатійного мовленнєвого акту є два фокуси уваги, відповідні двом концептам: ВЧИНКИ та СТОСУНКИ, що співвідносяться із двома найважливішими психологічними категоріями – діяльнісною і стосунковою. Аналіз діяльності уможлиблює розкриття особливостей співрозмовників із концентрацією на смисловій структурі мовленнєвого акту, дозволяючи емпату знайти вичерпне пояснення мотивів, цілей та логіки дій емпатанта, що відкриває можливість вияву ЕМПАТІЇ. Емпатеми в царині концепту СТОСУНКИ відображають систему взаємин та інтерсуб'єктних оцінок емпата й емпатанта. Вони є основою для розуміння й адекватного трактування психологічної канви мовленнєвого акту та його оцінних імплікатур. Вчинкові та стосункові емпатеми не будуються у свідомості комунікантів ізольовано одні від інших: у реальному процесі осмислення мовленнєвого акту вони синергетично переплітаються.

Необхідною передумовою успішного емпатійного мовленнєвого акту є емпатійна конверсаційна імплікатура – тісно пов’язана з вербальним змістом прихована інформація, яка опосередковує змістову залежність між висловленнями й організовує їх інтерактивну спрямованість на реалізацію емпатії. Імплікатура постає яскравим прикладом поляризації мовленнєвого акту (протистояння фактичної інформації й оцінки, експліцитних та імпліцитних смислів). Основними ознаками емпатійних конверсаційних імплікатур є можливість їх виведення та усунення за досягнення позитивного перлокутивного ефекту мовленнєвого акту.

Ключові слова: атрактор, дискурс, дискурсивна емпатема, емпатія, емпатійний мовленнєвий акт, емпатійна конверсаційна імплікатура, концепт, модус, синергетика, фрактал.

ABSTRACT

Tatsenko N. V. Empathy in Modern English Discourse: Cognitive and Synergetic Dimensions. – Thesis, Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology: Speciality 10.02.04 “Germanic Languages”. – Zaporizhzhya National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

This thesis focuses on the linguistic features of EMPATHY as a multidimensional synergetic concept, its functioning in contemporary English discourse. The scientific novelty of the obtained findings is outlined by the theoretical underpinning of a cognitive-synergetic research area of linguistics – a new interdisciplinary sphere of research for the study of concept as a synergetic fractal

formation, which includes cognitive, affective, perceptual, will-expressive aspects, and is analyzed in a speech act. The practical significance of the research is the possibility of its use in teaching normative courses of English lexicology, stylistics, theoretical grammar, together with general linguistics, translation studies, and also in special courses of cognitive semantics, linguo-synergetics, pragma-linguistics, and linguistic emotiology.

The paper contains the analysis of problematic fields on philosophical, general scientific, and linguistic preconditions of the synergetic theory of the concept. It outlines a range of problems of EMPATHY which have not been solved within the framework of traditional paradigms, presents methodological foundations for their consideration from the standpoint of the cognitive-synergetic approach to language, and proves the efficiency of interdisciplinary disclosure of the concept EMPATHY in modern English discourse in the symbiosis of dynamic and static based on the principles of universal relation, development, nonlinearity, fractality, and emergence. EMPATHY is defined as a cognitive-affective-perceptual-will-expressive concept that spontaneously functions in the cognitive and communicative activity of an individual unleashed in a specific speech act, described and explained in the light of complex interaction of external and internal factors associated with the involvement of an individual in the extralinguistic environment and socio-cultural interaction.

Consequently, discourse as environment for the implementation of EMPATHY is considered to be a self-organizing multifaceted cognitive-communicative-linguistic system-gestalt, defined by the combination of three aspects: the formation of ideas and beliefs (the cognitive aspect), the interaction of communicants in certain socio-cultural contexts/situations (socio-pragmatic aspect), and the use of signs, verbal and paraverbal (linguistic aspect). To identify the features of discursive EMPATHY, we have used the methodology which lies in postulating the existence of discursive attractors that determine the dynamics of discourse, directing the paths for its development. The basis for discourse synergy is the existence of such mutually

reinforcing principles: multidimensionality, cognition, dynamism, dissipativeness, nonlinearity, hierarchy, emergence, and symmetry/asymmetry.

The fundamental principle of discourse construction is a principle of fractality, which manifests itself in terms of content and in terms of expression. In the former case, an idea and plot are repeated and in the latter case – a form of presentation of the material. The hierarchical orderliness of substructures placed in discourse is provided by the telescopic arrangement on the principle of embedding of some components into others, which makes it relatively easy to fold them into retracts of different scopes (words, phrases, speech acts). The meaning of a separate speech act can contain the meaning of all discourse, generalize it, or contain a scheme of future development of the plot, predict it. The basis of this process is a procedure of fractal recursion. Due to the creation of its own copies, the recursive system is able of unlimited increase and complication, but this complexity has an organized form, which is determined by local functional rules.

The name of the concept EMPATHY is its attractor – dominant meaning that draws and structures the meanings around itself. The paper presents conceptual models of information, activated by the name of empathy: a seme model of lexical meaning of the noun *empathy*, a modus model of the concept EMPATHY, a network conceptual model, and a domain matrix. Fractality is revealed to be the feature of these models. In the lexical-semantic field of the name of the concept EMPATHY fractality manifests itself in recursiveness: in the process of their functioning lexical-semantic variants (microfractals) have the possibility of unlimited thematic growth and complication (or reduction). Each microfractal can function autonomously. At the same time, self-similarity, ensuring implementation of the principle of unity in diversity, has an organized form and generates a holistic perception of the lexical-semantic field.

Fractality of the network conceptual model of EMPATHY is seen in the fact that the unity of all substructures placed in it is provided by the telescopic arrangement on the principle of embedding of some components into others. The meaning of a separate schema (identification, mode of existence, action, comparison, etc.) contains

the meaning of all other schemas, generalizing or anticipating them. By any of the schemas, it is possible to restore the whole network conceptual construction based on the principle of holography – a restoration of the whole from its components. The model is based on the fractal recursion procedure, which is at the same time a limiting factor and a generating tool. The network conceptual model of EMPATHY has such characteristics as complexity, dynamism, recursivity, reverse causality, and the ability to be entered and exited at any point.

EMPATHY is understood by English language speakers as a feature or an event concept depending on what microfield of a lexical-semantic field of the name of the concept is implemented by the lexeme *empathy*. BNC analysis has found out that only 9.7 % of usage contexts of the noun *empathy* are the names of event concepts with clearly defined time and specific interlocutors. This fact implies the conclusion that reasoning on topics of compassion is more urgent for society than specific situations of EMPATHY manifestations. Mental understanding of EMPATHY as a speech event is simulated this way: there is its localization, allocation as a figure from the background of human communication, it is interpreted and experienced as an important moment of life.

The metaphorical potential of EMPATHY is manifested in the fact that in a conceptualiser's mind it is subject to cognitive operations of reification and personification. Parameters of order, which acquire a fundamental significance for the metaphorical conceptualization of EMPATHY are spatiality, discreteness, dimensionality, and perceptiveness. Psychological, ethical, and teleological aspects of evaluation are distinguished among the criteria of axiological actualization of empathy. The positive marking of ethical evaluation is typical for the noun *empathy* in contrast to the psychological and teleological aspects, where both positive and negative evaluative modifiers are observed. For the noun *empathizer*, positive teleological, psychological and ethical evaluation aspects are typical. Consequently, the noun *empathy* is inferior to the noun *empathizer* in the intensity of positive evaluation. Positive/negative teleological, psychological, and ethical evaluation aspects are not

typical for the noun *empathizee*. A conceptualiser's attention focuses on an *empathizee*'s problem rather than on his/her personality. The verb *empathize* is always evaluated positively. Negative evaluation is usually associated with the result of EMPATHY, rather than the process itself.

Empathic-expressive and empathic-evaluative expressions belong to the means of EMPATHY realization in discourse. Empathic-expressive ones are marked by different levels of the language system: phonetic (certain deviations from the standard in pronouncing sounds, prolongation of vowels and sonants, and emphatic prosodic means), morphemic (diminutive hypocoristic affixes, morphemic repetitions), lexical (modal verbs, particles, and exclamations), grammatical (transposition of grammatical categories), and syntactic (inversion, ellipsis, parceling, joining, repetition, gradation, and variation of actual division). Their expressiveness is intensified by intensifiers (adjectives, particles, and modal verbs). Empathic-evaluative expressions consist of positive-evaluative and negative-evaluative adjectives, adverbs, nouns, particles, and verbs. To evaluative markers we also refer lexemes which acquire positive or negative evaluation under the influence of the context or actualize the semes of exclusiveness, novelty, rapidity, simplicity, ease, etc.

Empathic expressions are realized at the level of empathic speech act – a unit of spontaneous communication immersed in an interactive context, based on the intuitive knowledge of the situation and carried out by an empathizer (empathizee) with respect to a specific empathizee (empathizer) by common constructing of meaning with the help of verbal/nonverbal statements under certain conditions intended to express or elicit empathy and get the desired cognitive, affective, and speech effect. The development trajectory of the attractor structure of the empathic speech act is determined by the change in the emotional and cognitive state of the interlocutor or the communicants' attitude to each other. The repeller is the unpredictability of the perlocutionary effect, its mere anticipation.

The contributors to the empathic speech act are three stages: eliciting, giving, and receiving of empathy, which can be implemented sequentially or simultaneously.

Under this condition, EMPATHY can be parallel (related to another's feelings aimed at a third person) and responsive (associated with another's feelings, aimed at themselves). The phases of parameters of order are identification (projection of oneself into another), incorporation (introjection of another into oneself), reverberation (interaction of your experience with another's experience), and detachment (withdrawal from subjective involvement and return to common sense methods). These characteristics have the features of fractality: in the process of constructing any empathic speech act its stages, types, and phases are repeated.

In the process of implementing the empathic speech act, there are specific cognitive complexes in a communicant's mind associated with an empathizer, an empathizee, and their worldview. To denote the elementary unit of discourse, which expresses these complexes, we introduce the notion of discursive empatheme. On the principle of orientation, discursive empathemes are divided into projective and introactive ones. The former appear as a result of an empathizer's projection of his/her point of view on an empathizee's consciousness, the latter arise when an empathizer identifies himself/herself with an empathizee.

In the speech act procedure, there are two attention focuses that are corresponding to the concepts of ACTIONS and RELATIONS, which relate to two important psychological categories – active and relational. The analysis of activity makes it possible to reveal the interlocutors' properties with the concentration on plot structure of the speech act, allowing an empathizer to find a comprehensive explanation of the motives, goals, and logic of an empathizee's actions, which opens the possibility of empathy manifestation. The empathemes in the domain of the concept of RELATIONS reflect the system of relations and intersubjective assessments of an empathizer and an empathizee. They are the basis for understanding and adequate interpreting of the psychological canvas of the speech act and its evaluative implicatures. Action and relation empathemes are not built isolated from one another in the communicants' minds: in the real process of speech act comprehension, they are synergetically intertwined.

A necessary prerequisite for a successful empathic speech act is an empathic conversational implicature – a closely related to the verbal content, hidden information, which mediates the content dependence of the statements and organizes their interactive focus on the implementation of empathy. The implicature is a vivid example of the polarization of the speech act (confrontation between factual information and evaluation, explicit and implicit meanings). The main features of empathic conversational implicatures are the possibility of their inference and elimination under the condition of achieving a positive perlocutionary effect of the speech act.

Keywords: attractor, discourse, discursive empatheme, empathy, empathic speech act, empathic conversational implicature, concept, modus, synergetics, fractal.

**СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ
Монографії**

1. Таценко Н. В. Реалізація емпатії в сучасному англomовному дискурсі: когнітивно-синергетичний аспект : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2017. 357 с.
2. Таценко Н. В. Концепт у царині лінгвосинергетики: рівнева декомпозиція й циклічна адаптивна системність // Концепты и контрасты : коллективная монография / Н. В. Петлюченко, С. И. Потапенко, О. А. Бабелюк, Е. Л. Стрельцов и др. ; под ред. Н. В. Петлюченко. Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017. С. 76—83. (Серия «Одесские студии по лингвистике и социальным наукам»).

Особистий внесок здобувача: здійснено всебічний аналіз концепту в симбіозі лінгвокогнітивного та лінгвосинергетичного напрямів сучасної лінгвістики.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові
результати дисертації**

3. Таценко Н. В. Екстеріоризація емпатії в англomовних дискурсивних актах // Мовні і концептуальні картини світу. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2017. Випуск 62. С. 155—162.
4. Таценко Н. В. Типи вербальних атракторів концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англomовному дискурсі // Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 70. С. 201—206.
5. Таценко Н. В., Суховерхва Л. В. Аналіз семантичної структури прохібітивних мовленнєвих актів в англomовному політичному дискурсі // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2017. Випуск 153. С. 330—335.

Особистий внесок здобувача: теоретично узагальнено тлумачення прохібітивного мовленнєвого акту в сучасних лінгвістичних дослідженнях;

запроваджено класифікацію прохібітивних мовленнєвих актів за критерієм референтної співвіднесеності.

6. Таценко Н. В. Синергетика як методологічна основа сучасних філологічних досліджень // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 2. С. 151—159.
7. Таценко Н. В. Корпусна лінгвістика як методологія сучасних філологічних наукових розвідок // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2016. Вип. 23. С. 281—286.
8. Таценко Н. В. Аксиологічний модус емпатії в сучасному англomовному дискурсі // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2016. Том 3, Випуск 10. С. 120—124.
9. Таценко Н. В. Лексико-граматичне профілювання понятійного модусу концепту ЕМПАТІЯ // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 60. С. 237—239.
10. Tatsenko N. V. Empathy in discourse: towards an embodied cognitive semantics // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 1. С. 79—86.
11. Tatsenko N. V. Fractal theory of discourse construction: some hypothetic ideas // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 4. С. 78—84. (видання входить до наукометричної бази Index Copernicus).
12. Таценко Н. В. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Філологічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. № 2. С. 282—288.

13. Таценко Н. В. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2015. Том 7, № 1. С. 50—60.
14. Таценко Н. В. Феномен емпатії в сучасних наукових парадигмах // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2014. Том 6, № 4. С. 56—66.
15. Таценко Н. В. Семантичні та прагматичні аспекти евфемії у англomовному політичному дискурсі // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь, 2013. Том 26 (65), № 1. С. 164—168.
16. Tatsenko N. V. Neological representation of the concept ILLNESS (as a result of information technology impact) in English-speaking computer discourse // Когніція, Комунікація, Дискурс: міжнародний електронний збірник наукових статей. 2013. № 7. С. 100—110. URL : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no7-2013> (дата звернення: 26.04.2016).
17. Таценко Н. В. Трансформація потреб людини та їх зв'язок з типами дискурсу // Нова філологія. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. № 44. С. 141—144.
18. Таценко Н. В. Картини світу як базові поняття когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь, 2010. Том 23 (62), № 2, Часть 1. С. 204—208.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації у зарубіжних спеціалізованих виданнях**

19. Tatsenko N., Kozlovska G., Ushchapovska I. The universal pragmatic Principle of Cooperation in the light of empathic communication // International Journal of Advanced Research. India, 2017. Volume 5, Issue 8. P. 795—799. URL : <http://www.journalijar.com/currentissue/?mn=08&yr=2017> (дата звернення: 15.09.2017). (видання входить до наукометричної бази Index Copernicus).
Особистий внесок здобувача: здійснено всебічний аналіз «принципу кооперації» Г. П. Грайса як стратегії емпатійної комунікації.

20. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилистические аспекты эмпатии в англоязычном политическом дискурсе // *Lingua Mobilis*. Челябинск, 2014. № 3 (49). С. 111—121. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).
Особистий внесок здобувача: проаналізовано лексичні аспекти актуалізації емпатії в англomовному політичному дискурсі.
21. Таценко Н. В., Недосека А. М. Аксиологічні характеристики фразеологізмів як засобів емпатизації англomовного художнього дискурсу // *Сборник научных трудов SWorld*. Иваново : МАРКОВА А.Д., 2014. Выпуск 1. Том 21. С. 63—69. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).
Особистий внесок здобувача: виявлено особливості аксіологічних характеристик англomовних фразеологізмів як засобів емпатизації художнього дискурсу.
22. Таценко Н. В., Кравец Л. С. Лексико-семантические особенности эвфемизмов в англоязычном политическом дискурсе (на материале речей Барака Обамы) // *Lingua Mobilis*. Челябинск, 2013. № 1 (40). С. 89—98. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).
Особистий внесок здобувача: критично узагальнено лексичні аспекти сучасних англomовних евфемізмів як засобів емпатизації дискурсу.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Таценко Н. В. Трансформація мовленнєвоактної парадигми в сучасній комунікативній лінгвістиці // *Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23—24 листопада 2017 року / за ред. В. А. Глущенко. Суми : Сумський державний університет, 2017. С. 177—181.*
24. Таценко Н. В., Назаренко Е. В. Фрактальное измерение дискурса: лингвосинергетический аспект // *Objective and subjective factors in formation of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values*

and priority of personal identity : peer-reviewed materials digest (collective monograph), London, July 19 – July 25. London : IASHE, 2017. С. 18—22.

Особистий внесок здобувача: встановлено природу фрактальності сучасного англомовного дискурсу.

25. Таценко Н. В. Лінгвістичний простір комунікативної емпатії // Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Горизонт очікування») : тези доповідей II Міжнародної наукової конференції. 8-9 квітня 2016 року. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 82—83.

26. Таценко Н. В. Основи динаміко-системної парадигми мовознавства в контексті функціонального підходу // Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 23-24 грудня 2016 року. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. С. 104—108.

27. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилістичні аспекти емпатії в англомовному політичному дискурсі // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету ІФСК. 21-22 квітня. Суми : Сумський державний університет, 2014. С. 11—15.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано стилістичний аспект емпатії в англомовному політичному дискурсі.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

28. Таценко Н. В. Образный модус эмпатии в современном англоязычном дискурсе // Когніція, Комунікація, Дискурс: міжнародний електронний збірник наукових статей. 2016. № 12. С. 108—124. URL : <http://>

sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no12-2016 (дата звернення: 15.01.2017).

29. Tatsenko N. V. From pro-social behavior to pragmatic empathy in discourse: insights into linguistic consciousness // Языковое сознание и этническая культура в контексте евразийского пространства : сборник статей / отв. ред. А. Е. Агманова. Астана : Изд-во ТОО “KazServicePrintLtd”, 2016. С. 60—67.
30. Таценко Н. В. Лексичний аспект актуалізації емпатії в сучасній англійській мові // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2015. Том 7, № 4. С. 91—98.
31. Tattoos: the relationship of diagnostic and semantic meaning / N. V. Tatsenko, A. M. Romaniuk et al. // Georgian medical news. Tbilisi. New York, 2014. № 1 (226). P. 50—54. (видання входить до наукометричної бази Scopus).
Особистий внесок здобувача: проаналізовано семіотичний аспект татуювань у медичному дискурсі як засіб його емпатизації.
32. Medical discourse in pathological anatomy / N. V. Tatsenko, R. A. Moskalenko et al. // Georgian medical news. Tbilisi. New York, 2012. № 5 (206). С. 63—67. (видання входить до наукометричної бази Scopus).
Особистий внесок здобувача: виокремлено мовленнєві стратегії емпатизації медичного дискурсу в галузі патологічної анатомії.
33. Таценко Н. В. Лінгвокогнітивні ознаки неологічної репрезентації концепту «спотворення інформації» в комп'ютерному дискурсі // Нова філологія. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 42. С. 201—208.

ЗМІСТ

ВСТУП	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОГНІТИВНО-СИНЕРГЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	38
1.1. ЕМПАТІЯ у тлумаченнях сучасних наукових парадигм.....	39
1.1.1. Багатовекторність поглядів на ЕМПАТІЮ.....	39
1.1.2. Поняття ЕМПАТІЇ у філософії.....	44
1.1.3. Поняття ЕМПАТІЇ у психології.....	51
1.1.4. Поняття ЕМПАТІЇ у лінгвістиці.....	55
1.2. Основи динамічної системності в сучасній лінгвістиці.....	74
1.2.1. Системність у контексті функціонального підходу.....	74
1.2.2. Динамічна системність із позицій міждисциплінарного підходу.....	78
1.3. Категорійно-поняттєвий апарат лінгвосинергетики	84
1.3.1. Метамова міждисциплінарного напрямку дослідження саморегульованих систем.....	85
1.3.2. Синергетична концепція дискурсу	92
1.3.3. Принципи синергії дискурсу.....	98
1.3.4. Фрактальна теорія побудови дискурсу.....	111
1.4. Синергетична інтерпретація лінгвоконцептології.....	124
1.4.1. Формування теорії концепту.....	124
1.4.2. Динамічний підхід у концептологічних студіях.....	132
1.4.3. Динаміка функціонування концепту ЕМПАТІЯ.....	137
1.5. Методика дослідження.....	145
1.5.1. Методи корпусної лінгвістики для аналізу ЕМПАТІЇ.....	145
1.5.2. Етапи наукового пошуку.....	156
Висновки до розділу 1.....	164

РОЗДІЛ 2. ФРАКТАЛЬНА СЕМІОТИКА КОНЦЕПТУ <i>ЕМПАТІЯ</i>	170
2.1. Концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ.....	170
2.1.1. Семна модель лексичного значення іменника <i>empathy</i>	173
2.1.2. Модусна модель концепту ЕМПАТІЯ.....	180
2.1.3. Мережева концептуальна модель ЕМПАТІЇ.....	190
2.1.4. Матриця доменів концепту ЕМПАТІЯ.....	202
2.2. ЕМПАТІЯ як концепт комунікативної поведінки.....	207
2.3. Частиномовна реалізація імені концепту ЕМПАТІЯ.....	211
2.3.1. Іменники <i>empathy</i> , <i>empathizer</i> та <i>empathizee</i>	212
2.3.2. Дієслово <i>empathize</i> та його неособові форми	219
2.3.3. Прикметник <i>empathetic</i> та його похідні.....	232
2.4. Метафорична концептуалізація ЕМПАТІЇ.....	236
2.4.1. Реїфікація ЕМПАТІЇ.....	237
2.4.2. Параметри порядку метафоризації ЕМПАТІЇ.....	245
2.5. Аксиологічні характеристики ЕМПАТІЇ.....	255
Висновки до розділу 2	264
РОЗДІЛ 3. ДИСКУРСИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕМПАТІЇ.....	272
3.1. Класифікація емпативів.....	272
3.1.1. Емпатійно-експресивні висловлення.....	273
3.1.2. Емпатійно-оцінні висловлення.....	280
3.2. Емпатійний мовленнєвий акт.....	289
3.2.1. Трансформація мовленнєвоактової теорії.....	290
3.2.2. Дискурсивна емпатема.....	293
3.2.3. Стадії, типи та етапи емпатійного мовленнєвого акту.....	306
3.2.4. Диспатія як результат біфуркацій у мовленнєвому акті.....	312
3.3. Емпатія як процес і результат комунікативних стратегій.....	316
3.3.1. Принципи комунікативної ввічливості й кооперації.....	317

3.3.2. Емпатійні конверсаційні імплікатури.....	327
Висновки до розділу 3.....	334
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	341
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	356
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	399
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	400
ДОДАТКИ.....	413
Додаток А. Лексема <i>empathy</i> як репрезентант концепту ЕМПАТІЯ.....	413
Додаток Б. Лексема <i>empathise</i> як репрезентант концепту ЕМПАТІЯ.....	441
Додаток В. Аналіз метафоричних контекстів концепту ЕМПАТІЯ, лексикалізованого іменником <i>empathy</i>	448
Додаток Г. Список наукових публікацій здобувача за темою дисертації.....	454

ВСТУП

Дисертацію присвячено виявленню лінгвокогнітивних особливостей ЕМПАТІЇ як багатовимірного синергетичного концепту та його функціонуванню в сучасному англomовному дискурсі. Запроваджений у науковій праці підхід до аналізу вербалізованої ЕМПАТІЇ в її когнітивно-дискурсивному й лінгвосинергетичному аспектах дозволяє не лише з'ясувати особливості структурної організації цього концепту з позицій функціонального підходу, але й органічно пов'язати його із положеннями теорії динамічних систем та досягнути його індивідуальні й загальні характеристики.

За досить довгу історію свого дослідження ЕМПАТІЯ як «здатність особистості досягнути об'єкт спостереження й повністю його зрозуміти» [494, с. 30], «емоційний відгук на переживання та почуття іншого» [415, с. 525] привертала увагу вчених, які працювали в різних сферах гуманітарної науки. ЕМПАТІЮ розглядають у філософії, етиці, психології, соціології, теорії комунікації, культурології, антропології, медицині, педагогіці, риториці тощо, що свідчить про міждисциплінарність цього поняття як об'єкта наукового пошуку. Вітчизняні й зарубіжні наукові розвідки, пов'язані з ЕМПАТІЄЮ, представлені у працях фахівців у сфері психології [35; 46; 59; 92; 112; 121; 147; 167; 188; 189; 223; 224; 312; 321; 374; 378;], філософії [19; 47; 234; 195; 217; 233; 281; 407; 451; 452; 469; 432], соціології [113; 119; 171; 218; 336; 349; 445] та нейробіології [377; 323; 368]. Уведено поняття суб'єкта емпатії (емпата) та її об'єкта (емпатанта) [223].

Філологи оперують поняттям вербальної емпатії, яка є мовним впливом із метою взаєморозуміння й надання підтримки співрозмовнику [144]. Наразі розроблено теорію емпатійної комунікації на ґрунті методологій нейролінгвістичного програмування, психолінгвістики та сугестивної лінгвістики [131]; визначено лінгвокогнітивні та прагматичні особливості

вербальних і невербальних засобів на позначення емпатії [26; 114; 319; 409], виокремлено її фразеосемантичні одиниці [132] та іллокутивні типи [145; 387].

Утім загальною рисою сучасних мовознавчих студій ЕМПАТІЇ є відсутність її комплексного аналізу як концепту. ЕМПАТІЮ складно втиснути в рамки наявних теорій концепту, оскільки вона є водночас науковим поняттям, емоцією, здатністю людини, процесом і результатом людської інтеракції. Для аналізу концепту ЕМПАТІЯ необхідно розширити кордони наукових пошуків, залучаючи міждисциплінарні дослідницькі методології та методики. З конвенційних позицій неможливо ані дати вичерпну відповідь на питання, що являє собою лексикалізована ЕМПАТІЯ, ані виявити особливості її реалізації в дискурсі. Це зумовлює необхідність нашого дослідження.

Потенційно необмежені можливості для пізнання й репрезентації ЕМПАТІЇ відкриває лінгвосинергетика, яка досліджує процеси самоорганізації мови як складної нерівноважної нелінійної системи [95; 96; 202]. Універсальність, що ґрунтується на високому ступені абстрактності й водночас точності категорійно-поняттєвого апарату зі сфери синергетики [365; 366; 408; 212], уможливорює їх залучення в когнітивну лінгвістику з метою створення трансдисциплінарної теорії концептуальної динаміки на ґрунті органічного синтезу цих наук.

Актуальність вибору теми дисертації зумовлена, по-перше, новим міждисциплінарним ракурсом аналізу концепту ЕМПАТІЯ, що відповідає прагненню сучасної мовознавчої науки до загальнонаукової інтеграції понять і методів, подолання редукціонізму природничих і гуманітарних наук; по-друге, спрямованістю лінгвокогнітивних студій ЕМПАТІЇ на моделювання схематичних структур знання, які стоять за мовними одиницями; по-третє, необхідністю розкриття способів структурування уявлень носіїв сучасної англійської мови про ЕМПАТІЮ, які у своїй цілісності визначають концептуальну семантику лексем на її позначення, сприяючи її всебічному аналізу як важливої універсалиї англосовної спільноти. З використанням

динамічного підходу до розгляду ЕМПАТІІ дієвість принципу структурної організації концепту та його відбиття в дискурсі виявляється з огляду на здатність до саморозвитку й самовдосконалення, а на перший план виходить синергія індивідуального й загальнолюдського, а також когнітивного, номінативного та соціально-прагматичного аспектів. Запроваджений у праці когнітивно-синергетичний напрям лінгвістики розв'язує наукову проблему дослідження лінгвальних особливостей ЕМПАТІІ як багатовимірного синергетичного концепту та його реалізації в сучасному англomовному дискурсі.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертаційну працю виконано на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету в рамках теми «Когнітивно-комунікативні та лінгвокультурологічні параметри дослідження мовних одиниць», затвердженої Міністерством освіти і науки України (номер державної реєстрації 0113U000807).

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей лексикалізації та дискурсивної реалізації ЕМПАТІІ в контексті поєднання лінгвокогнітивного й лінгвосинергетичного аспектів дискурсивної практики носіїв англійської мови.

Досягнення поставленої мети передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**:

- критично узагальнити тлумачення ЕМПАТІІ в сучасних наукових парадигмах;
- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження лінгвальних особливостей ЕМПАТІІ як когнітивно-синергетичного утворення;
- розробити комплексну методику аналізу номінацій ЕМПАТІІ та емпатійних висловлень;
- уточнити характерні риси дискурсу як середовища функціонування ЕМПАТІІ;
- з'ясувати особливості семантичної структури імені концепту ЕМПАТІА в сучасній англійській мові;

- побудувати концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ (семну модель лексичного значення, модусну модель, мережеву модель);
- виявити співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ;
- розкрити особливості метафоричних та аксіологічних характеристик ЕМПАТІЇ у дискурсивній практиці носіїв сучасної англійської мови;
- встановити природу динаміки емпатійного мовленнєвого акту, типів та етапів останнього з побудовою його ідеалізованої атракторної моделі;
- проаналізувати сутність дискурсивної «емпатемі» з виокремленням проєктивних, інтроєктивних, вчинкових та стосункових емпатем;
- з'ясувати роль емпатійних конверсаційних імплікатур у реалізації ЕМПАТІЇ в сучасному англомовному дискурсі.

Об'єктом дослідження є лінгвальні характеристики ЕМПАТІЇ як когнітивно-синергетичного утворення сучасного англомовного дискурсу.

Предметом аналізу постають особливості вербалізації колективного та індивідуального знання носіїв сучасної англійської мови про ЕМПАТІЮ та її функціональної самоорганізації в дискурсі з позицій когнітивно-синергетичного підходу.

Гіпотеза наукової праці базується на припущенні, що людина мислить філософськими концептами (подіями у площині іманенції), науковими поняттями (просpekтами або пропозиційними функціями) і відчуттями (афектами та перцептами у термінології Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі [86, с. 172-209]) залежно від «наукової ситуації» [241, с. 126], тобто інтелектуальної площини, в якій був створений концепт. Ці структурні елементи свідомості перехрещуються, відображаючи мислення як гетерогенез [86, с. 255-256]. ЕМПАТІЯ функціонує у всіх наведених іпостасях, а для окреслення точок їх перетину необхідне поєднання методології когнітивно-дискурсивного напрямку лінгвістики та лінгвосинергетики. Кожен із елементів осмислення ЕМПАТІЇ веде

за собою інші, розгортаючись у дискурсі у вигляді фрактала – рекурсії ідеї, смислу, сюжету та форм їхнього викладення.

Матеріалом дослідження є близько 1500 лексем-номінацій ЕМПАТІІ та 2000 контекстів (у яких виявлено ЕМПАТІЮ як дискурсивне утворення), відібраних із 14 словників англійської мови та 13 тис. текстових фрагментів. Корпус лексем та текстових фрагментів отримано методом суцільної вибірки з банку даних «Британський національний корпус», 24 науково-популярних прозових творів (загальний обсяг 5596 сторінок), 27 художніх творів сучасних англомовних авторів (загальний обсяг 9481 сторінок), та інтернет-джерел текстів різноманітної проблематики (92 сайти, 6300 сторінок). Фрагменти дискурсу відібрано із двох останніх типів джерел.

Методологічно дослідження спирається на новітні досягнення у галузі лінгвосинергетики [40; 44; 77; 91; 94; 95; 125; 198; 202; 219; 227; 291; 367]. Принципи, методи та передумови когнітивно-синергетичного пізнання розроблені представниками синергетичного напрямку сучасної науки [7; 16; 51; 129; 146; 212; 352; 365; 366; 384; 408; 460; 461; 466], когнітивної теорії метафори [361; 386; 389], емерджентизму [358; 420], втіленого розуміння [431; 453] та теорії семантичних констеляцій [370]. Конкретнонауковою методологією праці є когнітивно-дискурсивний підхід до мови, що є когнітивним за суттю і діяльнісним за стилем мислення індивіда [89; 135; 163; 228; 235; 241; 306; 307; 313; 339; 397; 410; 418], динамічний підхід до теорії концепту [43; 143; 161; 175; 183; 214; 462; 434; 467; 475], напрям лінгвістичної емотіології [303], а також психолінгвістичний [106; 107] та соціолінгвістичний [109] напрями сучасного мовознавства. Вибір методологічного підґрунтя зумовлений потребою аналізу природи й синергетичної сутності концепту в симбіозі динамічного й статичного, що спирається на принципи всезагального зв'язку, розвитку, нелінійності, фрактальності та емерджентності.

Комплексна **методика дослідження** передбачає використання загальнонаукових, міждисциплінарних та конкретнонаукових методів. За

допомогою загальнонаукових методів (аналіз та синтез, індукція й дедукція, абстрагування, пояснення та опис) побудована основна гіпотеза дослідження. Міждисциплінарні методи *екстраполяції базових принципів синергетики та синергетичного моделювання* (побудова фрактальних і атракторних моделей) застосовано з метою відтворення динаміки ЕМПАТІЇ та визначення особливостей її вербалізації. Конкретнонаукова методика когнітивно-дискурсивного напрямку обрана з урахуванням аналізованого матеріалу й поставлених завдань. *Системно-структурний та системно-функціональний* аналізи націлені на виявлення модусів концепту ЕМПАТІЯ як системи, наявної в різних іпостасях. Це передбачає здійснення *компонентного* аналізу лексем та аналізу словникових дефініцій з метою пояснення лексичного значення імені концепту, *словотвірного* аналізу та *методу опису сполучувальних властивостей* для виявлення епідигматичної структури імені концепту. Основні положення *фреймової* семантики й теорії *концептуальної метафори* служать підґрунтям здійснення *концептуального* аналізу із залученням методики *семантики лінгвальних мереж*, а також конструювання матриці доменів концепту ЕМПАТІЯ. Особливості функціонування вербалізованої ЕМПАТІЇ в соціокультурних практиках з'ясовано в межах *інтерпретаційно-текстового* аналізу, а сутність і етапи емпатійного мовленнєвого акту – методами *дискурсивного та функціонально-прагматичного* аналізів, а також *методикою інференційного аналізу комунікативної взаємодії*. Виявлення емпатійних конwersаційних імплікатур здійснюється методами *пресупозиційного* аналізу. Елементи *кількісного* аналізу застосовано в процесі розкриття показників активності функціонування спостережуваних реалізацій концепту ЕМПАТІЯ в електронному Британському національному корпусі.

Наукову новизну отриманих результатів чітко окреслює обґрунтування нового *когнітивно-синергетичного* напрямку лінгвістики: міждисциплінарного вектора дослідження концепту як синергетичного фрактального утворення, що становить єдність когнітивного, афективного, перцептивного та

волевиявленнєвого аспектів і аналізується в мовленнєвому акті. Установлено нові закономірності цього напрямку, який не обмежується розглядом когнітивних механізмів вербалізації концепту, а дає можливість його аналізу як невід'ємної частини світобудови, підпорядкованої всезагальним законам існування природних систем. З огляду на вищезазначене у науковій праці вперше:

- розроблено нову комплексну когнітивно-синергетичну методику аналізу функціонування ЕМПАТІЇ в сучасному англomовному дискурсі на ґрунті виокремлення в концепті точок перетину поняття, афекту та перцепту;

- за критеріями фрактальності побудовано модель лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, його динамічну модусну модель та мережеву концептуальну модель;

- здійснено функціональну декомпозицію концепту ЕМПАТІЯ на раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модуси з виявленням їхньої синергетичної системності;

- окреслено особливості динаміки емпатійного мовленнєвого акту та побудовано його ідеалізовану атракторну модель;

- запроваджено поняття дискурсивної емпатемі та визначено її змістові й формальні характеристики.

- систематизовано емпатійні конwersаційні імплікатури та параметри порядку успішного емпатійного мовленнєвого акту.

Наукову новизну одержаних результатів дисертації узагальнено в **положеннях, винесених на захист**:

1. ЕМПАТІЯ є когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвим синергетичним за своєю природою концептом, що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності людини, реалізований у конкретному мовленнєвому акті з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із залученням мовного індивідуума до екстралінгвального оточення. З метою комплексного аналізу концепту необхідне використання симбіозу методів когнітивної лінгвістики та лінгвосинергетики.

2. Дискурс як середовище функціонування ЕМПАТІЇ є самоорганізованою багатоаспектною когнітивно-комунікативно-мовною системою-гешталтом, що визначається сукупністю трьох аспектів: формуванням ідей і переконань (когнітивний аспект), взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях (соціально-прагматичний аспект) та використанням знаків, вербальних і паравербальних (мовний аспект). Підґрунтям синергії дискурсу є наявність таких взаємно підсилювальних принципів: фрактальності, багатовимірності, когнітивності, динамічності, дисипативності, нелінійності, ієрархічності, емерджентності, симетричності/асиметричності.

3. Лексико-семантичне поле імені концепту ЕМПАТІЯ характеризується фрактальністю, що виражена в рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофрактали) в процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або згортання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) та на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації), породжуючи цілісне сприйняття лексико-семантичного поля.

4. Концепт ЕМПАТІЯ становить єдність раціонально-логічного, образно-ідентифікаційного та структураційного модусів, для яких характерна синергетична взаємодія: одночасне існування стійкої форми концепту в епістемічному просторі людини завдяки раціонально-логічному модусу та його спонтанності, динамізму і гнучкості завдяки образно-ідентифікаційному та структураційному модусам. Як складники концепту модуси сприяють його руху до атрактора – внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англomовному дискурсі у вигляді імені концепту ЕМПАТІЯ.

5. Фрактальність мережевої концептуальної моделі ЕМПАТІЇ виявляється в тому, що єдність усіх розміщених у ній підструктур забезпечується телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів в інші. Смысл окремої схеми (ідентифікаційної, буттєвої, акціональної,

компаративної тощо) вміщує смисл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх: за будь-якою з них відтворюється вся мережева концептуальна конструкція за принципом відновлення цілого з його складників.

6. Емпатійний мовленнєвий акт є одиницею спонтанної комунікації, зануреною в інтерактивний контекст, що ґрунтується на інтуїтивному знанні ситуації та здійснюється емпатом щодо конкретного емпатанта або навпаки шляхом спільного конструювання значення за допомогою вербальних/невербальних висловлювань за певних умов із наміром виявити або викликати ЕМПАТІЮ й отримати бажаний когнітивний, афективний і мовленнєвий результат. Типи (паралельна й реактувальна ЕМПАТІЯ), стадії (викликання, надання і прийняття), етапи (ідентифікація, інкорпорація, реверберація та роз'єднання) емпатійного мовленнєвого акту підтверджують ритуалізованість процесу реалізації ЕМПАТІЇ, у якому наявні риси фрактальності.

7. Дискурсивна емпатема – це висловлення, що виражає особливі когнітивні комплекси (уявлення, оцінки, висновки, полімодальні перцептивні образи), які виникають у процесі діяльності параметрів порядку емпатійного мовленнєвого акту. За принципом спрямованості емпатемами розмежовуються на проєктивні та інтроєктивні. Емпатійний мовленнєвий акт базується, головню, на емпатемах інтроєктивного типу, що узгоджуються з проєктивними.

8. За фокусом концептуалізації виокремлено вчинкові та стосункові емпатемами. Аналіз вчинкових емпатем дозволяє розкрити особливості діяльності співрозмовників із концентрацією уваги на фабульній структурі мовленнєвого акту. Стосункові емпатемами відображають систему взаємин та інтерсуб'єктних оцінок емпата й емпатанта. Вони не будуються ізольовано, а формуються в складі єдиного конструкта – лексично втіленого концепту ЕМПАТІЯ.

9. Емпатійна конверсаційна імплікатура – це тісно пов'язана з вербальним змістом прихована інформація, що завдяки параметрам порядку опосередковує змістову залежність між висловленнями, організовуючи їхню

інтерактивну спрямованість на реалізацію ЕМПАТІЇ. Імплікатура постає яскравим прикладом поляризації мовленнєвого акту (протистояння фактичної інформації й оцінки, експліцитних та імпліцитних смислів). Розпізнавання емпатійних конверсаційних імплікатур є необхідною умовою для створення позитивної емоційно-психологічної налаштованості.

Теоретична значущість дисертаційної праці зумовлена розробкою когнітивно-синергетичних принципів системно-структурної організації концепту, що поглиблює теоретико-методологічну проблематику динамічної системності в загальному мовознавстві. Результати аналізу концепту ЕМПАТІЯ як синергетичного утворення є суттєвим внеском у такі стрижневі напрями сучасної англістики, як когнітивно-дискурсивний, лінгвосинергетичний та психолінгвістичний. У дисертації запроваджено новий вектор лінгвістичних студій, що ґрунтується на застосуванні лінгвосинергетичної та лінгвокогнітивної методологій, – когнітивно-синергетичну лінгвістику. Концептуальні моделі ЕМПАТІЇ дозволяють з'ясувати багатогранне уявлення носіїв сучасної англійської мови щодо цього концепту, репрезентованого в дискурсі. Виявлені результати є істотним внеском у розбудову теоретичних підвалин когнітивної та емотивної лінгвістики. Уведення поняття дискурсивної емпатеми уможливило ґрунтовний аналіз емпатійного мовленнєвого акту. Ця евристика має суттєве значення для вдосконалення інструментарію дискурсивного аналізу. Дослідження емпатійних конверсаційних імплікатур є вагомим внеском у розвиток прагмалінгвістики. Моделювання концепту ЕМПАТІЯ в його синергетичному вимірі розширює сферу наукових розвідок у царині синергетики.

Практична цінність отриманих результатів полягає в можливості їх використання у викладанні нормативних курсів з лексикології англійської мови (розділи «Слово, його структура і мотивація», «Лексична семантика», «Семасіологія», «Ономасіологія»), стилістики англійської мови (розділи «Стилістична лексикологія», «Стилістична морфологія»), теоретичної граматики

англійської мови (розділи «Іменник», «Дієслово», «Прикметник», «Прислівник»), загального мовознавства (розділи «Система і структура мови», «Мова і комунікація», «Мова і мислення»), перекладознавства (розділ «Лінгвістичні основи перекладу»); у курсах за вибором з когнітивної семантики, лінгвосинергетики, прагмалінгвістики, лінгвофілософії. Матеріали дослідження можуть бути використані у лексикографічній практиці, а також у наукових пошуках студентів, аспірантів і докторантів. Здобутки дисертації запроваджено у викладання навчальних курсів «Теорія дискурсу» і «Корпусна лінгвістика» для студентів-магістрів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Особистий внесок автора полягає у створенні міждисциплінарної синергетичної теорії концепту та виявленні характерних рис дискурсу як середовища функціонування останнього. Концепт ЕМПАТІЯ розглянуто в динамічній сукупності функціональних модусів (раціонально-логічного, образно-ідентифікаційного та структураційного). З'ясовано особливості семантичної структури імені концепту ЕМПАТІЯ в сучасній англійській мові, побудовано концептуальні фрактальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ, проаналізовано співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ, розкрито особливості метафоричних та аксіологічних характеристик ЕМПАТІЇ в дискурсивній практиці носіїв сучасної англійської мови. Автором виокремлено емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення, введено поняття дискурсивної емпатеми, емпатійного мовленнєвого акту, емпатійної конверсаційної імплікатури та схарактеризовано їхні типи в сучасному англомовному дискурсі. Особливим внеском дисертанта є розроблення атракторних моделей емпатійного мовленнєвого акту.

Апробацію результатів дисертації здійснено на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету та кафедри германської філології Сумського державного університету (2015–

2017рр.), на *вісімнадцяти* наукових і науково-практичних конференціях, серед яких *тринадцять* – міжнародні конференції: «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 2010, 2011), «Міжкультурні комунікації: наукові школи й сучасні напрями лінгвістичних досліджень» (Алушта, 2010, 2013), «Язык и мир» (Ялта, 2010, 2011, 2013), «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании» (Одеса, 2014), «Cognitive Linguistics in Wrocław» (Польща, Вроцлав, 2015), «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2016), «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («горизонт очікування»)» (Харків, 2016), «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (Львів, 2016), «Языковое сознание и этническая культура в контексте евразийского пространства» (Казахстан, Астана, 2016), «Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (Одеса, 2016), «Мови і світ: дослідження і викладання» (Кропивницький, 2017), «Лінгвістика фахових мов, термінознавство, переклад» (Київ, 2017); “Objective and subjective factors in formation of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values and priority of personal identity” (United Kingdom, London, 2017) та *п'ять* – всеукраїнські конференції: «Науково-теоретична конференція викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету» (Суми, 2010), «Перекладацькі інновації» (Суми, 2010-2017 р.), «Методологічні проблеми сучасного перекладознавства» (Суми, 2010-2017), «Синергетика у філологічних дослідженнях» (Запоріжжя, 2016, 2017), «Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи» (Суми, 2017).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дисертації викладені у 33 наукових працях, серед яких 1 одноосібна монографія (20,35 авторських аркушів), 1 розділ у колективній монографії (0,6 авторських аркушів), 16 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті – у закордонних наукових фахових виданнях, 6 статей – у інших виданнях і 5 тез

доповідей на фахових вітчизняних і міжнародних наукових конференціях (загальний обсяг 38,97 авторських аркушів).

Обсяг та структура дисертації. Праця складається зі вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, бібліографії (478 наукових та 16 лексикографічних джерел), списку джерел ілюстративного матеріалу (137 позицій), а також додатків, що містять 5 таблиць. Додатково 4 таблиці та 15 рисунків подаються в тексті дисертації. Загальний обсяг роботи – 460 сторінок (22,2 авторських аркуша), обсяг основного тексту – 356 сторінок (15,6 авторських аркушів).

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок із науковою темою кафедри, сформульовано мету й завдання, об'єкт і предмет, визначено методологію й методику аналізу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, сформульовано робочу гіпотезу та положення, що виносяться на захист, вказано параметри і обсяг використаного фактичного матеріалу, наведено дані щодо апробації праці та публікацій.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади когнітивно-синергетичного аналізу ЕМПАТІЇ в англomовному дискурсі» містить усебічний розгляд ЕМПАТІЇ у тлумаченнях представників сучасних наукових парадигм та аналіз проблемного поля з філософських, загальнонаукових і мовознавчих передумов синергетичної теорії дискурсу та концепту. Окреслено коло проблем ЕМПАТІЇ, які не були вирішені в межах традиційних напрямів, викладено методологічні підвалини їх аналізу з позицій когнітивно-синергетичного підходу до мови, доведено ефективність міждисциплінарного підходу до розкриття концептуальних засад ЕМПАТІЇ в сучасному англomовному дискурсі через призму гіпотези мовленнєвої самоорганізації, а також визначено послідовні етапи дослідження.

У **другому** розділі «Фрактальна семіотика концепту ЕМПАТІЯ» репрезентовано концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ.

За допомогою моделювання відтворено мікросвіт неспостережуваних зв'язків вербалізованих і мисленневих виявів ЕМПАТІЇ, оптимальним чином пояснено, описано й передбачено динамічне функціонування цього концепту в мові та мовленні. Побудовано семну модель лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ, його модусну модель, мережеву концептуальну модель та матрицю доменів. Крім того, проаналізовано ЕМПАТІЮ як концепт комунікативної поведінки, надано частиномовну реалізацію його імені, досліджено його метафоричний та оцінний потенціали.

У **третьому** розділі «Дискурсивна реалізація ЕМПАТІЇ» розкривається сутність самоорганізації ЕМПАТІЇ в дискурсі, підґрунтям якої є емпатійний мовленнєвий акт. Проаналізовано емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення. Шляхом детального аналізу емпіричного матеріалу та побудови атракторних моделей динаміки емпатії визначено, що особливістю емпатійного мовленнєвого акту є функціонування «вчинкових»/«стосункових», проєктивних/інтроєктивних, зорових/ слухових дискурсивних емпатем, а також етапів ідентифікації, інкорпорації, реверберації та роз'єднання. Досліджено ЕМПАТІЮ як процес і результат комунікативних стратегій, а також функціонування «емпатійних конверсаційних імплікатур».

У **загальних висновках** надано основні підсумки дисертації та окреслено перспективні напрями подальшої наукової розробки гіпотези дослідження.

Список використаної літератури містить 478 використаних праць вітчизняних та зарубіжних авторів, 16 лексикографічних джерел та 137 позицій ілюстративного матеріалу.

У **додатках** подано таблиці, в яких узагальнено результати аналізу мовного матеріалу та систематизовано особливості вербального відбиття ЕМПАТІЇ в Британському національному корпусі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОГНІТИВНО- СИНЕРГЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ *ЕМПАТІЇ* В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У наш час одним із найглобальніших завдань людства є гуманізація суспільства. Гуманістичний заклик до людяності – це запрошення до світу співпереживання, співчуття, вміння радіти за ближніх. У суспільній свідомості розвивається думка про те, що індивід є не одиничним, а монадним створінням: він репрезентує увесь світ, відображений у конкретній особистості. Комунікативне оточення є живильним для людини, інтегруючи її до площини соціального існування й пов'язуючи її незліченними ланцюгами з багатьма якісно різними спільнотами. У зв'язку з цим важко переоцінити феномен емпатії як безпосереднього емоційно-когнітивного відгуку індивіда на переживання інших. Крім того, широкомасштабний аналіз сучасного лінгвістично-наукового матеріалу підтверджує, що наразі сформувалося проблемне поле з філософських, загальнонаукових та мовознавчих передумов розвитку синергетичної теорії концепту. Остання постулює наявність багатьох вимірів (аспектів, факторів, масштабів [485, с. 236]) концепту, функціональну синергію яких необхідно враховувати під час аналізу його лексичного втілення.

Метою цього розділу є узагальнення здобутків гуманітарних наук для аналізу функціонування ЕМПАТІЇ в сучасному англomовному дискурсі, а також обґрунтування евристичної цінності міждисциплінарного когнітивно-синергетичного підходу як загальної методології наукової розвідки. Для всебічного аналізу ЕМПАТІЇ як когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвого феномена її доречно розглянути у таких царинах, як філософія, психологія та лінгвістика. З метою міждисциплінарного дослідження лінгвальних аспектів ЕМПАТІЇ необхідно уточнити зміст загальнонавжаних у

мовознавстві термінів («дискурс», «концепт»), проаналізувати поширені поняття лінгвосинергетики («атрактор», «репелер», «біфуркація», «фрактал», «параметр порядку» тощо), а також довести релевантність використання симбіозу лінгвокогнітивного та лінгвосинергетичного напрямів із описом поетапної методики наукового пошуку.

1.1. ЕМПАТІЯ у тлумаченнях сучасних наукових парадигм

Науковці намагаються осягнути глибинні основи емпатійних механізмів людини і зрозуміти чинники їхньої еволюції в сучасному світі. На фоні теоретичної та практичної значущості й конструктивності особливо проблемною виявляється невизначеність онтологічного та гносеологічного аспектів ЕМПАТІЇ. Надзвичайно складним завданням постає систематизація різноманітних і різнорівневих явищ, пов'язаних із цим поняттям: його потрактувань та видів, які досить часто дублюють один одного. Філософи вбачають у ЕМПАТІЇ інтроспективне осягнення власної «самості» разом із невіддільністю від людства [19; 233; 451; 452; 407; 433], психологи – особливу форму психічного відображення, що допомагає розкрити внутрішню логіку людських переживань і станів [112; 121; 223; 224]. Відсутність усталеного погляду на феномен ЕМПАТІЇ пов'язана з її багатовекторністю, що унеможлиблює спроби обмежити коло досліджуваного явища рамками однієї науки.

1.1.1. Багатовекторність поглядів на ЕМПАТІЮ. Складна система взаємозв'язків людини з довкіллям характеризується тим, що її найактуальнішим складником є комунікація. За нормальних обставин ставлення людини до навколишнього предметного світу завжди опосередковане її ставленням до спільноти, інтерактивна взаємодія з якою реалізується в процесах спілкування, яке на три чверті складається зі спілкування мовленнєвого [18, с. 273]. Значною

мірою ми реально живемо й діємо в рамках мови, яка є знаряддям діалогу людини зі світом і водночас людини з людиною [149, с. 69]. Утворення суспільства є наслідком комунікативних процесів, а мовленнєва інтеракція – найважливішим аспектом людського роду.

На думку науковців, для усвідомлення комунікації необхідно враховувати комплекс її складників, до яких уналежнюються чинники формальної екстерналіки (поверхневі формотворчі елементи дискурсу – учасники, актуальний контекст та ін.) й інтернальні домінанти, що становлять глибинне підґрунтя комунікативної взаємодії, корелюючи з площинами культурних та психолінгвістичних когніцій індивіда, орієнтованих на підсвідоме тяжіння до гармонійності буття, що пов'язане, зі свого боку, з емпатійними субстратами комунікації [131, с. 24]. Вважаємо за необхідне уточнити, що процес когніції відбувається у сфері позасвідомого індивіда, тому доречнішим є наголошення на корелюванні інтернальних домінант із когнітивно-комунікативною діяльністю людини як результатом когніції.

Наведені твердження засвідчують, що аналіз комунікативної взаємодії як іманентного складника людської екзистенції в багатовимірному просторі набуває все більшої ваги. Цей факт передбачає встановлення глибинної природи гармонійної комунікації, детермінованої прагматичним аспектом ЕМПАТІЇ. Його визначають як спроможність передавати співрозмовникові розуміння переживань чи внутрішньої ситуації вербальними й невербальними засобами комунікації [59, с. 61]. Власне, ЕМПАТІЯ реалізується в комунікації, коли мовець висловлює те, що він відчуває, і діє так, щоб його зрозуміли [147, с. 165]. Відбувається запрошення до спілкування, зближення, відкриваються можливості для залучення ментального й емоційного простору партнера, створюється більш довірлива, толерантна та гармонійна мовленнєва взаємодія. ЕМПАТІЯ, маючи цілеспрямований характер, демонструє прагматичні наміри мовців стати на місце іншої людини, бажання досягнути її особисті переживання, вплинути на її емоції та вчинки [221, с. 17].

Дослідження в царині теорії свідомості (моделі психічного стану людини) [323] свідчать про важливість імітації й розуміння власних і чужих намірів для розвитку соціального пізнання. Дж. Лакофф пов'язує ЕМПАТІЮ, викликану показом наживо телебаченням руйнації башт Світового торговельного центру в Нью-Йорку 11 вересня 2001 р., із функцією дзеркальних нейронів, які збуджують відповідні емоційні центри у мозку людини під час сенсорного сприйняття [392]. Він вважає, що під час цього процесу одночасно спрацювали дві системи – система метафоричного мислення людини і система дзеркальних нейронів, які разом перетворили зовнішні буквальні жахи на відчувані метафоричні жахи [там само].

Таким чином, з'являється все більше доказів того, що нейронні механізми, задіяні у процесі імітації, також використовуються для інших форм людського спілкування, включно з мовою. Функціональні подібності між структурами поведінки й мовлення підтверджують це припущення. А ЕМПАТІЯ інтегрує логічне міркування і прогнозування власних і чужих намірів та дій як на рівні планування, так і на рівні емоцій. Вона функціонує завдяки мінімальній нейронній імітативній архітектоніці, яка взаємодіє з частиною мозку, що відповідає за емоції. Отже, ми розуміємо інших завдяки імітації, а імітація використовує ті самі функціональні механізми, що й мова та ЕМПАТІЯ [377].

Вияв ЕМПАТІЇ відбувається в процесі соціальної активності, коли співпереживання сприяє формуванню та підтриманню стосунків між людьми, взаєморозумінню людей у процесі їхньої соціальної взаємодії [188, с. 33]. Тим самим, будучи пов'язаною із соціальними нормами й цінностями, ЕМПАТІЯ має соціогенний характер, несе соціальне навантаження й постає засобом побудови моделі альтруїстичної поведінки, що регулюється соціальними ролями та соціальним статусом комунікантів. Екстерналізація цієї ідеї дає нам підстави вважати ЕМПАТІЮ не лише наслідком психологічних і соціальних інтерналій, здатностей особистості, а й комунікативною навичкою, використання якої

можливо навчитися за умови адекватної інтерпретації вербаліки та аналогової поведінки мовців [детальніше див.: 253].

Досягнення емпатійної взаємодії передбачає вміння поставити себе на місце комунікативного партнера, що є запорукою успішного спілкування і ключем до оптимальних стосунків із людьми, до піднесення особистого престижу в суспільстві [218, с. 203]. У цьому руслі поняття ЕМПАТІЇ корелює з феноменом конгруентності реального та ідеального «Я» і співвідносне з гуманістичними концепціями особистості, згідно з якими психологічна реальність почасти детермінована толерантністю комунікативних інтеракцій, що передбачає вміння релевантно увійти до феноменологічного поля іншої людини, всередину її особистого світу значень [165; 223; 224].

Що більша конгруентність переживання й усвідомлення в однієї людини, то більше подальші відносини матимуть тенденцію до додаткової комунікації з обопільною точністю взаєморозуміння, яке поліпшує психологічну адаптацію й функціонування обох сторін та обопільне задоволення відносинами [429, с. 102]. У цьому аспекті дослідники констатують, що конгруентні інтеракції передбачають досягнення максимальної відповідності між внутрішнім досвідом та зовнішньою поведінкою, виокремлюючи цей комунікативний компонент як невід'ємний складник емпатійної взаємодії, реалізація якого є своєрідним екстерналізованим наслідком психолінгвістичної інтеграції загальних позитивних елементів комунікативної кооперативності [6; 57, с. 46].

Тотожною цим концепціям є погляди психологів, які наголошують на гармонізувальній ролі ЕМПАТІЇ в психічному житті людини, зазначаючи, що психологічною передумовою деструктивної поведінки є заблокованість емпатійних зв'язків суб'єкта зі світом, емоційна глухота, нечутливість до всього, що виходить за межі вузького кола егоцентричних переживань, спричиняючи агресивний тип поведінки [105].

ЕМПАТІЯ є запорукою просоціальної поведінки, а її відсутність пов'язана з антисоціальним світосприйняттям [336; 349]. Проте пізнання

людиною соціальної дійсності витлумачується як її репрезентація й розглядається не як пасивне копіювання, а як конструювання її ментального образу [343, с. 15-16]. Завдяки цьому зовнішній щодо свідомості об'єкт відбивається в мисленні й мові інакше, ніж він поданий у реальності: ментальні репрезентації є людським способом пізнання й, відповідно, не є точною копією реального світу. Отже, на відміну від традиційного підходу до наукових досліджень, реальне більше не вважається об'єктивістським. Відповідно, аналіз ЕМПАТІЇ з сучасних позицій відрізняється від об'єктивно матеріалістичних концепцій, у яких емпатійність розглядається як об'єктивна якість, властива її носіям у реальності [422, с. 1].

Розум не споглядає, а почуття не мислять: ці дві здатності не можуть виконувати функції одна одної, лише з їхнього об'єднання виникає знання [115, с. 155]. Це наголошує на гетерогенному динамічному характері людської свідомості, актуальному для сучасних логіко-феноменологічних, філософських та лінгвокогнітивних досліджень. Тим самим ЕМПАТІЮ необхідно вважати синергетичним явищем, основою якого є саморегульованість когнітивно-психічних та раціонально-емоційних домінант особистості, експлікованих на рівні вербального й невербального спілкування.

Такий підхід до ЕМПАТІЇ наголошує на органічній природності взаємодії особистостей, на зв'язку інтеракцій із еволюційним розвитком соціуму. Комунікативний процес постає психофізіологічно зумовленим джерелом психічної енергії, необхідність якої людський організм відчуває на ендогенному рівні. Зазначається, що між свідомістю та тілом однієї людини, а також між її тілом та тілом іншої людини, ззовні є внутрішній зв'язок, що змушує іншого бути завершенням системи. Комунікативне єднання людей відбувається завдяки мовному феномену, оскільки в мовленні відбувається перехоплення думки іншого, відображення в іншому, реалізується здатність мислити разом з іншим, яка збагачує власні думки [168, с. 212, 407-408].

За цими поглядами стоїть тисячолітня історія наукових роздумів про сенс буття та основні філософські категорії, у яку вписані імена багатьох відомих філософів. Без цієї історії неможливо зрозуміти як зароджувалося в концептуальній картині світу ядро поняття ЕМПАТІЇ, які ключові ідеї його сформували. Отже, висвітлення цього феномена як синергетичної сутності необхідно почати з філософії.

1.1.2. Поняття ЕМПАТІЇ у філософії. Дослідницький інтерес до ЕМПАТІЇ виник ще в часи античності. Перші спроби її обґрунтування спостерігаються в роздумах античних мислителів: Сократа, Платона, Аристотеля, Сенеки. У їхній творчості сам феномен не називався, проте ми бачимо його присутність завдяки таким механізмам емпатії, як любов, страждання, катарсис, мімезис, очищення, наслідування. Пошуки середньовічних філософів Фоми Аквінського, Августина Блаженного, П'єра Абеляра, а також представників епохи Ренесансу Мікеланджело Буонароті, Леонардо да Вінчі були особливо значущими для подальшого розуміння феномена емпатії, оскільки мислителів цікавить людина, її душа, внутрішній стан.

Односторонній суб'єктивізм (антропоцентризм) у працях представників філософії нового часу І. Вінкельмана, Г. Гегеля, І. Канта свідчить про визнання ролі інтродекції (переймання способу поведінки оточуючих) і наявність проєкції емпатії [60; 74; 115]. У феноменології, герменевтиці, екзистенціалізмі емпатія розглядалась як проблема безпосереднього знання про існування зовнішнього світу та духовного життя іншого, спосіб знайти втрачену рефлексивну й дорефлексивну гармонію між людиною та світом [82; 289].

Чинником визнання емпатії в якості предмета філософських наукових розвідок була тенденція до психологізації наук про людину та суспільство, розвиток психоаналізу. Однак появою поняття емпатії необхідно вважати кінець ХІХ – початок ХХ століття: в естетиці і психології поширилася теорія «вчуття»

(нім. *Einfühlung's Lehre*) Т. Ліппса [405]. Цей термін був перекладений Е. Тітченером як *empathy* на позначення внутрішньої активності, результатом якої стає інтуїтивне розуміння іншого об'єкта [274].

«Вчуття» є явищем резонансу, який викликає в сприйнятті людини зустріч із зовнішніми об'єктами. Зокрема, ці резонансні явища запускають внутрішні процеси, що спричиняють внутрішні позитивні або негативні стани. Т. Ліппс стверджував, що феномен «вчуття» є центральним для філософського та психологічного аналізу естетичних переживань людини. Його теорія трансформувала ЕМПАТІЮ з поняття філософської естетики в центральну філософську категорію соціальних і гуманітарних наук. За Т. Ліппсом, «вчуття» не лише відіграє важливу роль у нашому естетичному оцінюванні об'єктів, воно є першоосновою для розпізнання людини як розумної істоти [405].

Ця теорія розглядалась як психологічне обґрунтування умовиводів за аналогією і стала надалі орієнтиром для дискусій про емпатію. Т. Фішер акцентує увагу на понятті «пасивного вчуття» [470], а К. Гросс та І. Фолькельт – на «активному вчутті» [80; 284]. А. Бергсон аналізував природу інтуїції [31], Е. Гуссерль – феномен інтерсуб'єктивності [82], Г. Гадамер – емпатію й мову [71], М. Гайдегер – концепцію розуміючого буття один з одним [289], К. Ясперс – особливості раціонального мислення та деякі аспекти пізнання через емпатію [317].

М. Гайдегера найбільше цікавить не стільки емпатійний модус розуміння-буття, скільки екзистенційний зміст розуміння як такого. Хоча він і звертається до дослідження «приватного модусу» спів-буття з Іншим, однак має на увазі під цим модусом не емпатію-спосіб, а емпатію-здатність, апріорну несвідому проєкцію. Для філософа головним об'єктом уваги є не трансформоване сущим пасивно-проєктивне існування, якого стосується й нерозумова емпатія як архаїчна тотожність. У проєктивно-інтроєктивній структурі емпатії М. Гайдегер убачає апріорну проєктивну характеристику, що схиляє його до того, щоб імпліцитно наділяти емпатію загалом низьким онтологічним статусом [289].

Е. Гуссерль навмисне усуває в емпатії все емпіричне, виявляючи її чисту форму, логічну конфігурацію й геометрію психофізичної природи. Здійснений ним феноменологічний аналіз показує, що ЕМПАТІЯ є «актом осягнення *sui generis*», уявною модифікацією сприйняття. Як потік переживання вона має свою темпоральну структуру, обумовлену характеристиками «Я-полюса» та «полюса об'єкта», а в цілому постає аналогізувальним перенесенням смислових конфігурацій внутрішнього досвіду Я на Іншого. Насамперед мова йде про механізм самовідчуження душевного життя суб'єкта, перенесення в опредмечену, неживу зовнішню річ, емпатію-проекцію, приписування іншому характеристик свого власного внутрішньо-духовного та зовнішньо-тілесного світу, а не про емпатію-інтродекцію (присвоєння живого образу Іншого). У феноменології Е. Гуссерля емпатія наділена досить високим гносеологічним статусом [82].

Представники сучасної американської філософської школи звертають увагу на те, що Т. Ліппс, з огляду на психологічну природу емпатії, досліджував насамперед динамічну логіку її каузальних і мотиваційних зв'язків, яка ґрунтується на подвійному інстинкті: висловлювати й наслідувати, намагався зрозуміти детерміновано об'єктивну і креативно суб'єктивну природу емпатії. Натомість Е. Гуссерль у своїх дослідженнях орієнтувався не на відстеження причинних зв'язків у реально наявній емпатії, а на розгляд сутностей у самоданому потоці емпатійного переживання. Стверджується, що Т. Ліппс схилився до відстеження каузальних зв'язків квазі-кінестезису, а Е. Гуссерль – до опису телеологічних зв'язків квазі-бачення [433, с. 123-127]. Пізніше Е. Гуссерль урахував увагу Т. Ліппса до генетичних та кінестетичних складників емпатії й у теорії інтерсуб'єктивності намагався дати опис генезису квазі-позиційної (перцептивно-фантазійної) сутнісної структури емпатії, залишаючись на ґрунті трансцендентальної феноменології [там само].

В. Дільтей уважав емпатію геніальною здатністю бути конгеніальним автору тексту в широкому сенсі слова. Іншими словами, емпатія-розуміння

ґрунтується на особливій геніальності індивіда, на суб'єктивній субстанційній здібності до «магічного ставлення», елементарною формою якого є ставлення духу до свого тіла, здатність бути відкритим тотальній чуттєвій безпосередності. Така здатність (особиста геніальність) з часом стає технікою, способом, який вдосконалюється разом із розвитком історичної свідомості. Тобто початкова емпатійна здатність протягом філогенезу технізується і стає способом емпатійного розуміння, досконалішим видом якого є тлумачення або інтерпретація [87, с. 147].

М. Мерло-Понті, розв'язуючи проблему сприйняття тілесно-рухових форм, опосередковано створив передумови для наділення емпатії гносеологічним статусом та імпліцитно пов'язав її з «розуміючим» тілесним досвідом. Під природно-сутнісною структурою, яка забезпечує «гносеоекологічну» дистанцію між свідомістю і світом, тим, хто сприймає й тим, що сприймається, він імпліцитно мав на увазі тілесну навичку, феноменальне тіло, тобто той кінестезис, який притаманний «вчуттю». М. Мерло-Понті стверджував, що тіло, яке належить людині й зовнійній реальності одночасно, яке не має у свідомості людини чітких обрисів, є найважливішим утворенням, у якому відбувається обмін Я з Іншим. Науковець запропонував особливий термін для місця такої реверсії – «плоть світу». Цей термін є способом опису стану емпатії, у якому втрачається різниця між сприйнятим та тим, що сприймається [168, с. 212-213].

Для сучасних філософських досліджень характерним є висвітлення емпатійних теорій художнього сприйняття на Заході; аналіз етапів визнання, дискредитації й реабілітації емпатії в західній філософії; розгляд емпатійного пізнання, яке являє собою когнітивний процес, що сформувався у сфері суб'єкт-суб'єктної взаємодії й відкриває пізнавальні можливості, принципово недоступні сенсорному й раціональному пізнанню [19; 47, с. 115; 217]. Феномен емпатії корелює з загальноприйнятою проблематикою «самого як іншого», оскільки

завдяки основній спроможності – давати відповідь самій собі й іншим – людина стає відповідальною істотою, моральним суб'єктом [123, с. 8; 222].

Гармонійна індивідуалізація буття передбачає не лише інтроспективне розуміння власної «самості», а і глибинну природність невіддільності від людства, почуття власної причетності до екзистенцій соціуму та окремої особистості – іншої людини. Збагачуючи індивіда новими мотивами, а також засобами й інструментами пізнання, емпатія не виводить його з кола власних відчуттів. Переймаючи чужий або уявний погляд на світ, людина ні на хвилину не втрачає свій власний, продовжуючи залишатися в реальності своєї свідомості, у зоні дії мотивів і цілей своєї діяльності. У єдності свого й чужого «Я» з вираженими пізнавальними особливостями полягає унікальність емпатії. Стан внутрішньої злагоди, характерний для цього феномена, досягається внаслідок установлення спільної картини світу для тих, хто об'єднаний спільними діями, та шляхом взаємного прийняття ролей [195, с. 187].

Отже, сучасна філософська думка загалом наголошує на операційних характеристиках емпатії, які ґрунтуються на афективній експансії в площину рефлексій реципієнта разом із раціональним усвідомленням комплексу його ментальних настанов. За своєю онтологією емпатія є першоосновою для розпізнання людини як розумної істоти, людською якістю, яку необхідно пов'язувати насамперед із інтерсуб'єктивністю, оскільки емпатійні референції встановлюються взаємодією особистостей. Витоки емпатії необхідно вбачати не стільки в зовнішній щодо свідомості реальності, скільки в особливостях перцептивних і ментальних процесів індивіда.

Ідея емпатійності також ґрунтується на принципі бінарного зв'язку, оскільки вона імплікує думку про те, що, корелюючи з загальноприйнятою проблематикою «самого як іншого», розум має схильність зводити інформацію до бінарної опозиції, у якій один з елементів є домінантним, однак між обома елементами підтримується зв'язок.

Подібність, відмінність і зв'язок є відношеннями за своєю природою: вони потребують хоча б двох носіїв навіть для свого одноразового вияву, що є визначальною рисою відношення [182, с. 33]. Отже, емпатія закорінена в інтерсуб'єктивності, інформаційній двоманітності, що інтерпретується як одночасна подібність і відмінність комунікантів. Іншими словами, фокусування уваги на специфіці емпатії не можливе окремо від її носіїв – суб'єкта (емпата) та об'єкта (емпатанта). Відношення між ними сприймаються за принципом бінарної організації інформації, що передбачає виокремлення в емпатії й емпатанті відмінних і подібних рис, їх усвідомлення й порівняння, а також установлення зв'язку між ними (увиразнено на рисунку 1.1):

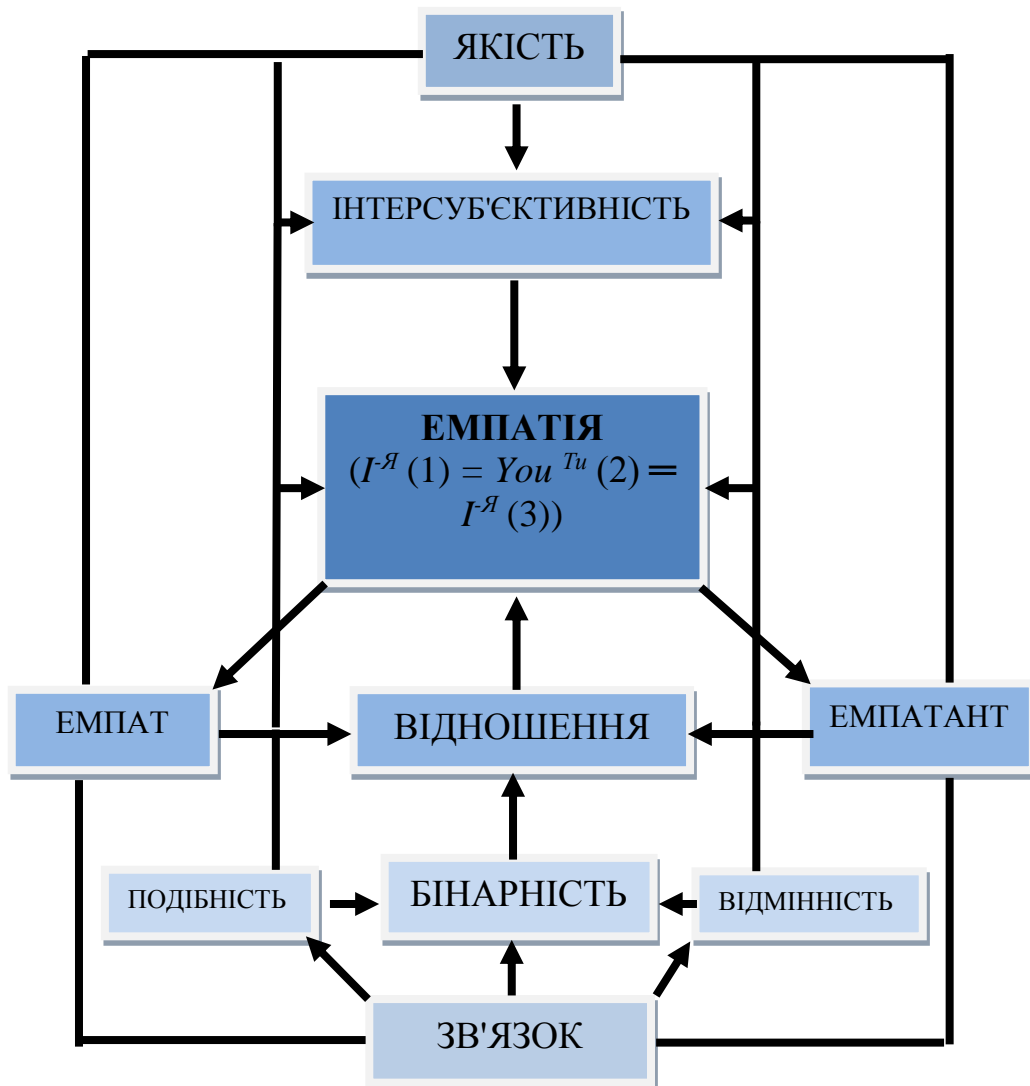

Рисунок 1.1. Схематична презентація онтологічного аспекту ЕМПАТІЇ

Наведений матеріал наводить на думку про те, що емпатія належить до концептуального апарату, створеного філософами для актуалізації сутності буття й пізнання, а отже має бути віднесена до філософських концептів. Теорія філософського концепту яскраво актуалізована Ж. Дельозом та Ф. Гваттарі, які відрізняють останній від наукового поняття. Дослідники вважають, що предметом науки є не концепти, а функції (елементами яких є функтиви), реалізовані у вигляді пропозицій у рамках дискурсивних систем. Утім коли певний об'єкт є науково сконструйованим із допомогою функцій, починаються пошуки його концепту, який жодною мірою не заданий у функції. Крім того, філософський концепт здатний узяти собі в якості складників функтиви будь-якої функції, не набуваючи водночас ні найменшої наукової значущості. Філософія має справу з планом іманенції або консистенції, а наука – з планом референції. У разі науки відбувається фіксація на образі [86, с. 150-151].

Референціями функцій є стан справ, предмети або тіла, досвідні стани разом із їхніми часовими співвідношеннями, а консистенцію концепту складають події, їхнє становлення й нероздільні варіації [там само, с. 193-203]. Філософський концепт – це подія, а не сутність і не річ [там само, с. 33]. Як філософський концепт емпатія не є пропозицією, вона недискурсивна, не має контурів, рухлива в плані іманенції, одинична й одночасно множинна, абсолютна й відносна, автономна від свого творця, складається з нероздільних варіацій її виявів, що міняють свій контур.

У концепті завжди є різнорідні й водночас невіддільні один від одного складники, якими він визначається (ендоконсистенція), а також ті, що походять або відсилають до інших концептів (екзоконсистенція) [там само, с. 26-32]. Саме це й називається творчістю концептів: внутрішні нероздільні складники з'єднуються разом до повної замкненості або насиченості; самі ж концепти зчленовуються між собою, змінюючи природу один одного [там само, с. 118].

Таким чином, у царині філософії емпатія є подією, чистим смислом, що безпосередньо пронизує свої ендоконсистентні складники – проекцію,

інтродукцію, інтерсуб'єктивність, емпатію-спосіб, емпатію-здатність, самовідчуження, кінестезис, конгеніальність тощо. Екзоконсистенція ЕМПАТІЇ забезпечується зв'язками з такими концептами, як ЛЮБОВ, СТРАЖДАННЯ, КАТАРСИС, МІМЕЗИС, ОЧИЩЕННЯ, НАСЛІДУВАННЯ, ОСЯГНЕННЯ, КОМУНІКАЦІЯ тощо. Хоча в ЕМПАТІЇ як філософського концепту є свій вік та ім'я творця (Т. Ліппс), вона є нескінченною, водночас підкоряючись вимогам змін та оновлення. Внутрішньоконцептуальні й зовнішньоконцептуальні відношення є не включенням і не розширенням, а виключно впорядкуванням, а складники концепту не бувають ні постійними, ні змінними, а лише варіаціями, впорядкованими по сусідству. У цьому ми вбачаємо синергетичність ЕМПАТІЇ як філософського концепту.

Необхідно додати, що сам концепт є функцією для великої кількості об'єктів, які формують його екстенціонал (множину об'єктів, здатних іменуватися мовною одиницею на позначення цього концепту). Філософські концепти стають особливими функціями, спотворюючи необхідну їм іманентність, оскільки в такому разі іманентність є лише досвідною, вона за необхідністю стає іманентністю суб'єкту, чії акти (функції) виявляються концептами, що стосуються цього досвіду [там само, с. 174-183]. Отже, набуваючи статусу функції, стаючи об'єктом наукового розгляду, ЕМПАТІЯ перетворюється із філософського концепту на наукове поняття.

1.1.3. Поняття ЕМПАТІЇ у психології. Задля розуміння історії пізнання людиною емпатійності, її властивостей, зв'язків та відношень необхідно звернутися до психологічних досліджень, де спостерігається найбільше дефініцій емпатії. У психології сформувався погляд на це явище як на метод, що допомагає дослідникові розкрити внутрішню логіку людських переживань і станів, причину різного роду психічних розладів [430, с. 214-222].

Аналіз сформульованих психологічних потрактувань емпатії дозволяє побачити її різносторонній, різнорівневий характер. На нашу думку,

психологічна емпатія аналізується у трьох аспектах. У *першому аспекті* її розглядають як фізіологічну емоційну реакцію на зовнішні сигнали з акцентом на особливостях емоційного реагування суб'єкта на переживання іншої людини [373]. емпатія тлумачиться як відтворення суб'єктом емоцій задоволення чи страждання, пережитих власне об'єктом емпатії [59, с. 66]; суто афективний процес, позараціональне розкриття [158, с. 28]; емоційне проникнення в стан іншого [188, с. 33]; частина емоційного досвіду суб'єкта, зумовлена сигналами-переживаннями, що спостерігаються в об'єкта, особлива форма психічного відображення суб'єктом внутрішнього світу іншої людини як об'єктивної реальності [311, с. 31]. Емоційна емпатія поділяється на два типи: паралельна (пов'язана з почуттями іншого, спрямованими на третю особу) та реаквальна (почуття іншого спрямовані на себе) [336].

Другий аспект характеризується появою теорій, у яких емпатію визначають як афективно-когнітивне явище, співвідносне з відображенням внутрішнього світу іншої людини [309, с. 14]. Під когнітивним відображенням розуміють пізнання особистісних смислів іншого, здатність бачити світ його очима, прийняти його погляди, а також співвідносити їх зі своїми почуттями й думками. Це свідчить про ідентичність ментальних процесів суб'єкта й об'єкта емпатії, про когнітивні реконструкції внутрішнього світу іншого на основі свого емоційного досвіду з допомогою емоційних асоціацій та переносів [285, с. 67]. Сутність цієї думки зводиться до того, що емпатія лежить в основі суджень про вчинки інших і про власну поведінку. Емпатія як здатність переноситись у думки, почуття та дії іншого означає вміння точно сприймати його внутрішній світ, входити в нього й перебувати в ньому «як удома», тимчасово відмовляючись від свого власного «Я». Її вважають тимчасовим життям іншої людини, делікатним перебуванням у ньому без оцінювання чи засудження зі збереженням здатності в будь-який момент повернутись у власний світ переживань [223, с. 235]. Як результат, емпатія сприяє розумінню складних шляхів зіткнення з духовним життям іншої людини.

У *третьому аспекті* науковці фокусують увагу на поведінкових особливостях емпатії, яку починають розуміти як альтруїстичну поведінку індивіда [237, с. 23]. Виокремлюють чотири стадії емпатії: 1) ідентифікацію – проектування себе в іншому; 2) інкорпорацію – інтроекцію іншого в собі; 3) реверберацію – взаємодію свого досвіду з досвідом іншого; 4) роз'єднання – відхід від суб'єктивної причетності й повернення до використання методів здорового глузду. Ці стадії передбачають різні механізми теорії свідомості, які можуть не бути взаємовиключними: імітацію, симуляцію та репрезентацію [427]. Витлумачення кожної стадії емпатії дає можливість трактувати її як *діяльність*, оскільки вона має динамічний характер і характеризується процесуальністю й темпоральністю, маючи справу зі значущими фрагментами буття людини.

Крім стадій, виокремлюються фази емпатії. Перша фаза – це стимул, який надходить із боку емпатанта й викликає емпатійну реакцію в емпата, тобто емоційну відповідь на переживання емпатанта, що трансформується безпосередньо в емпатію. Вона становить другу фазу розвитку комунікативної взаємодії. Зі свого боку, емпатія спричиняє певний результат – вплив, що спостерігається в третій фазі. Емпату належить конструктивна роль у досягненні результату в зміні психологічного, ментального й фізичного стану емпатанта. В емпатанті сфокусована мета впливу та причина вираження емпатії [132, с. 17]. Такий підхід засвідчує пріоритет емпата в емоційній інтеракції, що пов'язано з його психічними властивостями, здатністю проникнення в стан співрозмовника, відображення його внутрішнього світу та переживання своїх власних емоцій щодо емпатанта.

Загальним для наведених аспектів є те, що в кожному з них експліцитно або імпліцитно виокремлюється емоційна домінанта емпатії, яка відносить це поняття до багатовекторних психофізіологічних виявів міжперсональної взаємодії. Вона реалізується переважно на позарациональному, афективному рівні, характеризується підсвідомим тяжінням до гармонійності буття, проте несе в собі когнітивний компонент. У парадоксальній дуальності підсвідомого та

свідомого у трактуванні емпатії ми вбачаємо наявність ризоморфності її наукових дефініцій, що виявляється у відсутності чіткого визначення цього терміна у психології.

Емпатія тісно пов'язана зі співпереживанням і співчуттям, що інтерпретуються у психології як її види. Співпереживання розуміють як переживання індивідом тих самих почуттів, які відчуває інший, але зі спрямуванням цього переживання на себе, коли індивід зосереджений на своїх власних проблемах [70, с. 34]. Співчуття визначається як переживання індивідом неблагополуччя іншого: у його основі лежить потреба в благополуччі іншого. Зважаючи на це, у процесі співпереживання людина забуває про відмінності між собою та іншими, перетворюючи чужі переживання на свої, намагається їх припинити і знаходить у цьому щастя та задоволення [там само]. Найвищим ступенем вияву людських емпатійних переживань є надспівчуття (єдність Я й Ти) – трансфінітна (трансцендентна) емпатія, що виявляється у формі безкорисливої допомоги, трансперсонального спілкування [59, с. 66].

Для аналізу ролі емпатії в комунікації важливими є психологічні напрацювання щодо типів особистості, які можуть бути високоемпатійні та низькоемпатійні. Високоемпатійному типу особистості притаманна здатність розпізнавати емоційний стан іншого, немовби переноситись у його думки, почуття та дії, здатність емоційно реагувати на переживання інших та надавати адекватний емпатійний відгук завдяки вербальним і невербальним засобам комунікації. Низькоемпатійному типу особистості не притаманна така здатність або він виявляє її не повною мірою [147, с. 273].

У галузі нейролінгвістичного програмування емпатійну кооперативність співвідносять із феноменом мисленнєвої локалізованості – «позиціями сприйняття». Першу позицію пов'язують зі сприйняттям дійсності у власній перспективі, це – особистий ракурс, власні відчуття, думки щодо ситуації та висновки з огляду на власну реальність. Саме з цієї позиції люди здебільшого оцінюють контекстуальні та змістові умови комунікації, конструюючи власну

поведінку. Друга позиція передбачає психологічний трансфер комуніканта до когніцій і аксіосистемних орієнтирів співрозмовника [88].

У царині нейрофізіології досить часто пояснюють емпатію як спосіб «розуміння без осмислення», коли емоційне чуттєве занурення в позицію іншого одразу зумовлює відповідні власні дії. Зазначається, що емпатія є здатністю до аналогової, опосередкованої функції лімбічної системи обробляти зовнішню інформацію через її розщеплення і встановлення зворотного зв'язку та прогнозування наступних подій. Емпатія не є чимось застиглим, це процес, унаслідок якого відбуваються міжособистісні контакти, через які людина в змозі задовольнити свої вітальні та інші потреби в межах соціуму. У результаті спілкування відбуваються зміни в нейрохімічному статусі кожної зі сторін [там само].

Отже, феномен емпатії порівнюється з ідентифікаційними процесами самоусвідомлення індивідів, нівелюючи особистісну автохтонність. Ця позиція засвідчує тісний зв'язок емпатійних механізмів із психологічною комфортністю людини, з її духовним здоров'ям, збереження якого наразі є одним із найважливіших завдань гуманітарної науки. Емпатійні механізми належать до сфери людських онтогенетичних властивостей, наголошуючи на соціальній детермінованості та комунікативній значущості цього явища, яке сягає вищих щаблів духовності людини. Найвищим виявом самоусвідомлення й онтогенетичних властивостей соціуму є його мова, що пояснює релевантність здійснення інтегративного лінгвістичного (за своєю евристичною спрямованістю) аналізу емпатії.

1.1.4. Поняття ЕМПАТІЇ у лінгвістиці. Філологи запозичили термін «емпатія» з психології, проте з часом стало очевидним, що емпатія у психології та в лінгвістиці має однакову природу, але різні вияви [255; 256; 258]. У лінгвістиці термін «емпатія» застосовується для опису одного зі способів передавання інформації з погляду мовця або того, хто сприймає інформацію, і

передбачає можливість варіювання в «способах пакування» такої інформації [294, с. 278].

Наявні визначення емпатії мовознавці співвідносять із аспектами функціонально-семантичного синтаксису та діахронійної типології, де вона позначає ставлення мовця до обговорюваної ситуації, у якій автор висловлення обирає погляди одного з учасників (фокус емпатії). У фокусі емпатії є той учасник, від якого відбувається відлік іншого (опис) [230, с. 143]. Одним із перших у функціональному синтаксисі цей термін використав С. Куно для характеристики в ступенях порівняння, ідентифікації мовця з учасником викладеної події [387, с. 431].

З емпатійним виявленням пов'язують пасивізацію (ідентифікацію з пацієнтом, проте не з агенсом), рефлексивізацію (додавання зворотної частки чи зворотного займенника) і порядок слів [185, с. 592]. Поняття агенса повідомлення витлумачують як живого учасника ситуації, її навмисного ініціатора, який контролює ситуацію, безпосередньо виконує відповідну дію та є «джерелом енергії» цієї дії, а поняття пацієнта – як типову семантичну характеристику (роль) пасивного учасника ситуації, описуваної в реченні [126, с. 17; 127, с. 369].

У лінгвістиці тексту емпатія є сутністю, що вираховується мовцем як пресупозиція та рецептивна здатність адресата [345, с. 23]; ідентифікацією мовця з учасником чи об'єктом повідомлюваної події, викладенням чогось із певних позицій [185, с. 592]. Концентрація емпатійного наповнення тексту коливається від нейтральної об'єктивації реальних фактів (нуля) до повного вербалізованого ототожнення позиції мовця й актуального об'єкта повідомлення. Наприклад, вираз *John asked Mary* є об'єктивним; у виразі *John asked his wife* відбувається ідентифікація з Джоном, у виразі *Mary's husband asked her* – з Мері. На цій підставі виокремлюються певні низки ієрархії емпатії у процесі комунікації: мовець – слухач – третя особа [там само].

Під час аперцепції тексту емпатія зумовлена уподібненням емоційних станів шляхом стимулювання значеннями, стилістичними прийомами, образністю форми, фонаційними властивостями тощо [230, с. 143]. Таке потрактування уможливорює розгляд емпатії як очікування, прогнозування почуттів інших осіб та врахування цих почуттів у процесі комунікації [473, с. 285]. Представники української школи сугестивної лінгвістики зазначають, що у такий спосіб дослідники виокремлюють основні випадки емпатійної актуалізації, пояснюваної, по-перше, наявністю дистанційних граматикалізованих маркерів (наприклад, за наявності предикатів-станів чи дієпроцесуальних предикатів актуальний пацієнс відрізняється синтаксичною роллю), які надають семантиці відповідного номена пацієнтального забарвлення, встановлюючи позиційну суб'єктивовану домінанту повідомлення. По-друге, наголошується на значущості інтернальних семантичних показників, співвідносних, зокрема, з контекстуальною категорією імперсональності. По-третє, підкреслюється актуальність квазілокальних переміщень складників висловлення, де його позиційна ідентифікація здатна коригуватися залежно від акцентування місця певного номена в загальній структурі контексту [131, с. 43].

Наведені приклади емпатійних виявів співвідносні з фіксованими граматичними категоріями мови, хоча об'єднувальним стрижнем тут повинна бути семантика як наскрізна інтегральна властивість мови й мислення. Порівняння семантичних складників лексичного і граматичного рівнів доводить, наскільки неправомірним є протиставлення лексики як «субстанції» та граматики як «форми»: в основі «лексичної субстанції» й «граматичної форми» лежать однакові мінімальні одиниці змісту – семи [225, с. 17].

Фахівці у галузі прагмалінгвістики відносять емпатію до категорій макропрагматики. На їхню думку, емпатія має свою структуру – фокус і тло. Фокус емпатії – учасник зображуваної в реченні (висловленні) події (в широкому сенсі слова), який перебуває в центрі уваги, інтересів (тобто емпатії) автора (адресанта, мовця). Тло емпатії – учасник зображуваної в реченні (висловленні)

події (в широкому сенсі слова), який не перебуває в центрі уваги, інтересів автора (адресанта, мовця), формуючи тло, на якому виявляється фокус емпатії. Так, у висловленні *Кілька днів тому Микола дуже серйозно посварився з Іваном та іншими своїми друзями* фокусом емпатії є Микола; тлом емпатії – Іван, друзі Миколи, а також час, коли сталася ця подія [26, с. 119].

У межах речення (висловлення, мовленнєвого акту) спостерігаються різні рівні вияву емпатії, оскільки:

– мовцю легше емпатувати із самим собою (*Я можу цей факт підтвердити особисто*), потім – із референтом суб'єкта (*Дмитро купив книгу в Івана*), складніше – з референтом прямого доповнення (*Книга була куплена Дмитром у Івана*), ще складніше – з референтом логічного суб'єкта в пасивному висловленні (*Купівля книги Дмитром у Івана відбулася*);

– значно простіше емпатувати з мовцем (*Як прекрасно я себе тут почуваю!*), складніше – зі слухачем (*Микола, як видається, добре себе тут почуває*) і найскладніше – з третьою особою (*Партнери, здається, зрозуміли вигоди моєї й Миколиної пропозиції*), з наявністю імені одного з перших двох у тому самому висловленні (*Я й мій товариш Микола прийшли туди, де він завжди себе добре почував*);

– легко емпатувати з людиною, складніше з твариною, ще складніше – з неживим предметом;

– легше емпатувати з об'єктом або особою, які вже фігурували в дискурсі, ніж із тим, кого вперше згадують. Тому, наприклад, висловлення *Микола розповів своїй дружині все про себе* є природнішим, ніж *Своїй дружині було розказано Миколою все про себе*. З огляду на вищезазначене автор тексту (висловлення) повинен гармонійно вибудовувати його складники з погляду презентації своєї емпатії та формування її фокуса [там само, с. 119-121].

Зауважимо, що мовленнєві жанри й дискурси апріорно передбачають емпатію адресанта до конкретного учасника певної події або факту. У подібних випадках структура мовленнєвого жанру чи дискурсу вибудовується емпатією

до учасника комунікативної події, який перебуває у фокусі інтеракції. емпатію цього типу також використовують у мовленнєвих жанрах, що реалізуються в дискурсі побутового спілкування. Наприклад, поширеними є емпатійні переваги автора мовленнєвого жанру в утішаннях, звинуваченнях, виправданнях, спростовуваннях, освідченнях у коханні, проханнях, відмовах тощо [180, с. 181].

Тлумачення емпатії лише як категорії висловлення не є правомірним, оскільки її функціонування в комунікації значно ширше. Уточнюючи лінгвістичне розуміння емпатії, дослідники вводять поняття «вербальної емпатії», яка є вираженням розуміння почуттів іншого, мовним впливом із метою надання психологічної підтримки співрозмовнику [144, с. 7]. Представниками школи сугестивної лінгвістики уведено в науковий обіг поняття «комунікативної емпатії», систематизовано мовні та мовленнєві маркери сугестивної комунікації з опертям на положення й методи нейролінгвістичного програмування [131, с. 45-46]. Згідно з їхньою концепцією «комунікативна емпатія» корелює з ідеєю гармонійності й передбачає вміння релевантно увійти до феноменологічного поля іншої людини, що сприяє толерантності комунікативної взаємодії. В емпатійному моделюванні виокремлюються основні компоненти, комплексне врахування яких сприятиме адекватному конструюванню відповідних комунікативних контекстів [там само].

Як загальні емпатійні конструкти пропонуються інваріантні складники комунікативного процесу: особистісна презентація, актуалізація диференційних ознак індивідуума як детермінант його ідентифікаційно-ототожнювальних характеристик, співвідносних з оригінальністю раціонально-аксіосистемних репрезентацій в інформаційному кодуванні; декодувальні, перцептивні особливості, пов'язані з вибіркоким характером діакритизованих сенсових сегментів у загальній значеннєвій континуальності комунікативного простору. Наведені аспекти орієнтують на виокремлення узагальнених емпатійних імплікатур, обумовлених психологічними особливостями мовця-адресата, сконцентрованими у площині філософського усвідомлення національної

ментальності як інтеріоризованих домінант концептуального буття людини [там само].

На нашу думку, дослідження лише пацієнтально-рефлексивізованих категорій мовної системи як характерних представників емпатійних конструкцій певною мірою зредуковує загальнофілософське й загальнопсихологічне розуміння феномена емпатії, усталеного у світових наукових парадигмах, і виокремлює вузьке, формалізоване розуміння цього явища в галузі мовознавства. Вербальні емпатійні показники не вичерпують усього арсеналу мовних і мовленнєвих засобів емпатії, яка являє собою результат глибинної детермінованості динамічного психоемоційного й когнітивного вибору мовцем певної лінгвістичної форми та її контекстуальної репрезентації. Наявна у виразі позиційна ідентифікація (ототожнювана з комунікантами, зануреними у контекст, або нейтральна) повинна співвідноситися з особливостями ментальних характеристик та актуальних життєвих орієнтирів емпата й емпатанта.

Гіпотетичне розгортання лінгвістичних потрактувань емпатії як когнітивно-афективного та волевиявленнєвого феномена уможлиблює розширення кола її актуальних компонентів і спричинює усвідомлення цього явища як невід'ємного складника загальної гармонійної емоційної комунікативної взаємодії. Як вираження емоційного вчуття, емпатія є феноменом емоційно-комунікативного типу, оскільки безпосередньо пов'язана з емоційною картиною світу, інтегруючись до площини комунікативних домінант.

Наразі той факт, що емоції й емпатія є мотиваційною основою свідомої діяльності й мовленнєвої поведінки, став аксіомою. Емоційний аспект комунікативної лінгвістики є предметом численних наукових досліджень та актуальним питанням теорії й семантики емоцій, їхньої концептуалізації й вербалізації. У цьому зв'язку джерелом аналізу людських емоцій є сама мова, що їх номінує, описує, виражає, імітує, класифікує, структурує, стимулює, коментує, пропонує засоби для мовленнєвого маніпулювання й моделювання відповідних емоцій.

У результаті активного розвитку лінгвістичної емотіології науковий аналіз емпатії поглибився, проте ґрунтовних праць, присвячених емпатійності у координатах емотивності, немає. Одним із перших мовознавців, які звернули на це увагу, став В. І. Шаховський: розробляючи поняттєво-термінологічний апарат емотивної лінгвістики, він чітко розмежував лінгвістичні й нелінгвістичні поняття (емоційність і емпатію слід відносити до психології, а їхнім лінгвістичним утіленням є емотивність) [300, с. 52].

Таким чином, емоційність інтерпретується як потенційна властивість слова виражати емоції й викликати певний настрій, а емотивність – це іманентна властивість мови виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки [186, с. 11], відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції [300]. Слово здатне викликати емоцію, трансформуватися з невимушеного експресивного сигналу в засіб запланованого впливу. Слушною є думка про те, що емоційність – це обов'язкова властивість людини, якість мовної особистості, що регулює основні процеси смислопородження й формування прагматики висловлювань; інстинктивний, несвідомий, незапланований процес вияву емоцій, а емотивність – це свідомий, запланований процес демонстрації емоцій, лінгвістичне вираження емоційності [190, с. 5-6].

Розглядаючи емоційність як мотиваційну основу людського пізнання, дослідники зазначають, що емоції не лише обов'язково супроводжуються когнітивними процесами, вони є передвербальним компонентом когніції. У науковий обіг уводиться поняття емотивної семи (емосеми), сутність якої розкривається у такий спосіб: емосема – це окремий мікрокомпонент семантики емотива, що має природу відображення й відбиває емоційне ставлення до ознак поняття про денотат; єдність семантичної ознаки «емоція» й семного конкретизатора з відкритого набору («конкретна емоція»: зневага, любов, ненависть, злість тощо, які складають шкалу емоцій із двома полярними полюсами: позитивні – негативні) [300, с. 26–35].

Фіксування емоційних процесів відбувається з допомогою психічного механізму їхнього відображення в семантиці слів, що використовуються для вербалізації емоційних стосунків. Відображення досвіду емоційного стану локалізується у смисловій структурі відповідних слів – образів тих об'єктів, з якими вони співвідносяться. Це відображення кодується в слові специфічними компонентами його семантики, які формують емотивність слова, тобто його семантичну здатність репродукувати у відповідних типізованих умовах видовий досвід вербального (омовленого) вираження певних емоційних стосунків суб'єктів. Емоція «зберігається» в слові у вигляді ідеї про неї, ця ідея здатна «оживати» й «розгортатися» до відповідної цьому моменту емоції, що переживається людиною. Таким чином, емоції «проникають» у слова, закріплюються в них, «зберігаються» в них і за необхідністю маніфестуються, виражаються й розпізнаються за допомогою цих слів [303, с. 6].

Емотивні слова репрезентують не окрему емоцію, а іноді цілий емоційний комплекс або ж стан, відображення якого локалізується в змістовій структурі відповідних слів як образів тих об'єктів, з якими вони співвідносяться. Це відображення кодується специфічними семантичними компонентами, які формують емотивність слова [79, с. 9]. Іншими словами, емоційність і емпатія сприймаються завдяки емотивним знакам.

Проаналізувавши наведені праці, маємо зробити висновок, що емоційність як феномен інстинктивного, несвідомого, незапланованого вияву емоцій, сфокусованого на суб'єкті (емоції для себе), відрізняється від емпатії тим, що остання є «емоцією для інших». Емпатія та емоційність трансформуються в емотивність – свідоме, заплановане комунікативно-семіотичне явище, спрямоване на об'єкт. Емотивність розвивається на ґрунті емоційного аспекту когнітивно-комунікативної діяльності разом із волевиявленням та є результатом інтелектуального тлумачення, інтерпретації емоційності та емпатії.

У мовознавчих розвідках емотивність поділяють на комунікативну й некомунікативну [301, с. 111]. Коли суб'єкт має намір передати адресатові інформацію про свій емоційний стан, має місце комунікативна емотивність. Під некомунікативною емоційністю розуміють безпосередню актуалізацію емоційного модусу світобачення незалежно від бажань і волі суб'єкта, що, зі свого боку, несе інформацію про його психоемоційні імплікатури [20, с. 60]. На нашу думку, лінгвістичним утіленням емпатії є емпативність, яка є типом комунікативної емотивності, покликаним виражати емпатію до співрозмовника. Тому доречним вважаємо досить розлогий аналіз емотивності.

Емотивність є лінгвальною категорією, яку розуміють як складник конотативного компонента в семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного. Вона здатна формувати й денотат значення слова, що створює суперечність у розгляді денотата й конотата під час становлення меж між ними. У вигляді особливого значення емотивність властива вигукам як емоційним сигналам. Наведений феномен розглядають і як текстову категорію, підпорядковану інформативності або модальності, яка виражає емоційне ставлення адресанта (автора), його функції в тексті, дійових осіб, імовірні емоції реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача щодо описуваних подій, явищ, персонажів, їх поведінки й актуалізується з допомогою емоційно заряджених текстових компонентів (емоціогенних маркерів). За відсутності в тексті емотивно заряджених одиниць його семантичний простір здатний містити глибинну, імпліцитну емотивність. Емотивна рефлексія читача здатна бути неочікуваною, тому в тексті вона програмується лише естетично [230, с. 142].

Вважається, що категорія емотивності подана у двох типах емотивних ситуацій – емпатії й конфлікті. При цьому розрізняється неправдива/хибна емпатія в разі імітації співчуття і когнітивна емпатія як взаєморозуміння комунікантів на основі спільності інтересів, рівня освіти, вікових і культурних особливостей; проте зазначається, що така емпатія тісно пов'язана з емпатією

емоційною, оскільки однаковість у поглядах викликає в співбесідників позитивні емоції один до одного [282, с. 345].

Маючи спільну думку щодо емотивності як мовленнєвого явища, що впливає на емоційність адресата, дослідники по-різному розглядають проблему механізмів її формування. Так, одні науковці виокремлюють такі засоби створення емотивності тексту: пряма чи опосередкована номінація емоцій; дешифратор емоцій, яким здатна бути дублювальна емоційна конструкція, контекст, авторські ремарки тощо; використання невербальних засобів; авторське оповідання; наявність авторських неологізмів; домінування певного засобу (лінгвістичного або паралінгвістичного) [1, с. 7]. Інші вважають основним джерелом емотивності тексту певне порушення відношень змістового або формального характеру між його компонентами, а також багатозначність лексики як засобу створення імпліцитності висловлювання [39, с. 98].

Спірним є погляд, згідно з яким змістовий план емотивності як комунікативно-експресивної категорії формують три екстралінгвальні сфери: емоційне переживання, емоційне ставлення та емоційний вплив. Як приклад наводиться уривок із книги F. Bright “Singular Women” [див.: 132, с. 25]:

“Oh my God!” Fleur was growing desperate.

Diana’s heart stopped. She gazed up with mournful eyes. Her first instinct was to say something of quick sympathy. “Oh, poor dear, I feel it must seem like a nightmare, sha-sha – ...” Diana murmured. “But don’t do anything rash, I implore you! I’ll be happy to take care of you. Life’s too precious to throw away.” These words were soothing away a hundred hurts, comforting, seductive.

“Thank you,” Fleur whispered [там само].

У цьому прикладі емпатійна комунікація базується на вербалізації емоційного переживання (*Diana’s heart stopped. She gazed up with mournful eyes*), емоційного ставлення (*Oh, poor dear, I feel it must seem like a nightmare*) та емоційного впливу, про який свідчить авторська ремарка: *These words were soothing away a hundred hurts, comforting, seductive*. Такий розподіл вважаємо

умовним, оскільки між номінативними засобами на позначення емоційного переживання, ставлення та впливу немає чіткої межі.

Лінгвісти, які працюють у царині систематики мови, мовленнєвої діяльності й функціонування синтаксичних структур, фундаментальним принципом емотивного мовного подання вважають інтегровану репрезентацію думки, варіанти якої виражені такими формами зміни лексичного і граматичного позначуваного в реченні, як: *відокремлення* – зміна (спотворення) логіко-семантичних відношень між членами речення; *транспозиція* – морфосинтаксичне переосмислення функціональної значущості елементів речення; *парцеляція* – розчленування структури речення. Відзначаються й акустичні засоби оформлення емотивного речення – *інтонація* і *просодія*, а також стилістичні засоби художнього оформлення речення (*стилістичні прийоми*) [276, с. 6].

На нашу думку, емотивність репрезентована на різних рівнях мовної системи: 1) на *лексичному* рівні – через номінацію емоцій; 2) на *граматичному* рівні – за допомогою транспозиції граматичних категорій; 3) на *морфемному* рівні – як сукупність емотивних афіксів; 4) на *синтаксичному* рівні – через транспозицію синтаксичних відношень між членами речення; 5) на *фонетичному* рівні – за допомогою просодичних засобів (див. рис. 1.2). Поєднання цих засобів із додаванням стилістичних прийомів та паралінгвістичних механізмів реалізує емотивність як лінгвістичну категорію:

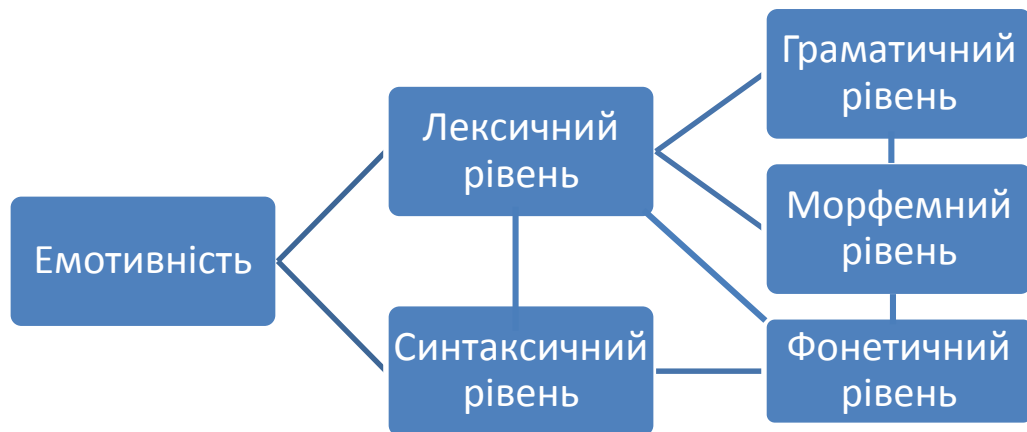

Рисунок 1.2. Систематизація рівнів реалізації категорії емотивності

Емотивна семантика мови не має чітких меж, оскільки всі слова мають емотивний потенціал, детермінований умовами спілкування. Неможливо визначити кількість словникових емотивів, тим паче функціональних, у жодній мові. Крім того, у різних націях, культурах і соціумах емотивні доміанти здатні різнитися, а тлумачення емоцій окремими індивідами часто не збігається навіть у рамках однієї спільноти, не заперечуючи, однак, існування певного загальноприйнятого уявлення про будь-яку емоцію. Укладачі лексикографічних видань під час тлумачення емоцій спираються на стереотипні знання соціуму щодо кожного конкретного явища, а наявні синонімічні ряди номінацій емоцій уможливають установлення подібностей і розбіжностей у культурах націй. З цього постає важливий висновок щодо динамічності й флуктуаційності емотивного компонента семантики слова.

Емотивність невіддільна від поняття «експресивності» (властивості людини посилювати виразність і впливову силу свого висловлення), однак істотним вважаємо розмежування експресивного та емотивного в мові.

У працях Ж. Вандрієса та О. О. Потебні, які є фундаторами теорії експресивності, остання пов'язується з афективністю (емоційністю) у зв'язку з

виокремленням у мовних одиницях раціонального й емоційного [209; 53]. У Ш. Баллі, якого також необхідно вважати одним із основоположників сучасних концепцій та методів дослідження експресивності, це поняття виконує роль родового терміна, що вміщує видові поняття (емоційне забарвлення, соціальне забарвлення, засоби інтенсифікації й образності), тобто будь-які засоби тропеїчної мотивації [22].

Експресивність є прагненням репрезентувати дійсність реципієнтові багатьма засобами і способами передавання емотивного змісту. Численні експресивні засоби пояснюються асоціаціями, породженими наявністю в пам'яті виразів, аналогічних наведеним, що створюють певного роду несвідому синонімію. Саме ця множинність складає проблему експресивності [22, с. 393]. Особливість співвідношення інтелектуального й афективного рівнів виразу вбачається в тому, що афективний рівень є обов'язковим компонентом висловлення, поза яким останнього немає. Навіть якщо в самій структурі відсутні будь-які показники експресії, то вона виражається почуттями мовця.

Експресивність також співвідноситься з поняттям «інтенсивності» через кореляцію «підсилення» та «підсилювальності» [132]. Підсилення вважається процесом використання засобів інтенсифікації, а підсилювальність – її експресивним результатом: *He stared at her for a minute, then he said, "Come now, Tracey. You're very kind. I'm dying to support you"* [див.: 132, с. 27]. У цьому прикладі підсилення реалізується з допомогою лексеми *stare*, а також гіперболи *I'm dying to support you*, у семантичній структурі яких міститься інтенсивний компонент значення. Завдяки цим підсилювальним засобам оцінюється зміст висловлення (ступінь бажання допомогти комунікантові), що сприяє досягненню експресивного результату.

Релевантною є погляд щодо інтенсивності як прагмасемантичної категорії, яка характеризує ступінь експресивності й полягає у вираженні додаткових відтінків смислу до основного значення чи в його підсиленні [275, с. 7]. Ми вважаємо, що теоретичний підхід, за якого інтенсивність є

синонімічною експресивності, зумовлений фактом уживання однакового набору граматичних, фонетичних і лексико-синтаксичних засобів для втілення цих категорій. Отже, інтенсивність – це експресивність на поверхневому рівні, її семантичний компонент. Як результат, ми наголошуємо на термінологічному ототожненні експресивності та інтенсивності й не вважаємо за доцільне вирізняти інтенсивність як окремий складник емпатійної комунікації.

Дослідники зазначають, що експресивність має об'єктивно-суб'єктивний характер. Вона об'єктивна, оскільки в реальній дійсності явища, ознаки, дії та стани можуть відрізнятися своїми якісно-кількісними характеристиками, виокремлюватися на фоні інших. Експресивність суб'єктивна, позаяк ці характеристики визначаються суб'єктом, тобто вони опосередковані його когнітивним та емоційним сприйняттям і співвіднесені з певною нормативною шкалою [156]. Технічно-експресивний ефект досягається тим, що в семантиці засобів вираження оцінного й особистісно-орієнтованого ставлення до світу максимально зменшується частка об'єктивності – ознак, істотних для співвіднесення реалії з певним класом (денотатом), та одночасно збільшується частка всілякого роду подробиць опису реалії, її деталей [272, с. 56].

Подібно до емотивності, експресивність виявляється на різних рівнях мови: *фонетичному* – як варіативність у вимовлянні звуків, типи вимовляння, емпатичні просодичні засоби, звукопис (асонанс, алітерація); *морфемному* – як сукупність зменшувальних і збільшувальних, пестливих і пейоративних афіксів; *лексичному* – як масив повнозначних слів з експресивним компонентом, модальних слів, вигуків, часток, а також синонімічні шкали із градацією експресивності; *граматичному* – у транспозиції граматичних категорій (наприклад, використання однієї форми способу дії або часу в значенні іншої); *синтаксичному* – як зміна порядку слів, еліпсис, парцеляція, приєднання, повтори, градація, варіювання актуального членування тощо. У мовленнєвих актах експресивність здатна породжуватися їхніми непрямыми типами. У комунікативній ситуації вона подана широким спектром паравербальних засобів,

у текстах – тропеїчними характеристиками, стилістичними прийомами й ефектами, висуванням, стилізацією тощо [230, с. 140].

Дослідники говорять про експресивність як силу враження від думки, функцію способу її мовного вираження, семантичне підкреслення, актуалізацію [169, с. 11]. Звідси правомірним є погляд, що експресія – це наслідок, породжений емотивністю висловлення, який загалом спрямований на збільшення емоційного впливу на співрозмовника, посилення прагматичного потенціалу висловлення й перлокутивного ефекту сказаного [293, с. 11-18]. Експресивність розглядають також як інтенсифікацію значення слів за шкалою зменшення та збільшення різних денотативних і конотативних ознак, зокрема, логічного змісту, оцінок і емотивності [230, с. 139]. Лінгвістичним механізмом експресивності є, головне, відхилення від стереотипів у використанні мовних одиниць різних рівнів.

Зауважимо, що емотивне в мові покликане виражати почуття, а експресивне – посилювати їхню виразність. Тим самим експресивність є не частиною, а засобом створення емотивності, яка постає властивістю мовних одиниць безвідносно до сфери їх ужитку. Очевидно, що різницю між емотивним і експресивним необхідно також убачати в тому, що експресивність є засобом впливу, оскільки адресат усвідомлено спрямовує на адресанта у виразненні експресією мовленнєві засоби. Визначаючи свою позицію щодо аналізованого питання, у взаємодії між емотивним і експресивним ми розуміємо відношення первинного і вторинного або взаємозв'язок причинно-наслідкового порядку.

Емотивність і експресивність, а також їх відбиття в концептуальній та мовній картинах світу зумовлені оцінюванням. Ці категорії передбачають наявність якісно-кількісного оцінювання позначуваного явища чи процесу. «Оцінність» детермінована логічними поняттями «цінність» і «оцінювання». Під цінністю за такої умови розуміють як явища зовнішнього світу (предмети, вчинки, події), так і продукти мисленнєвої діяльності (ідеї, концепції), тобто предмет оцінювання. А оцінювання – це мисленнєвий акт, що виражає судження суб'єкта про цей предмет [292].

Оцінюванням також вважають ціннісний аспект значення мовних виразів, який інтерпретується як: А (суб'єкт оцінювання) вважає, що Б (об'єкт оцінювання) гарний/поганий. Водночас оцінювання й емоція взаємодіють у такий спосіб: оцінювання є думкою суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція є переживанням суб'єктом цієї думки [61, с. 5-42]. Позитивні емоції несуть у собі позитивне оцінювання певного об'єкта чи явища, а негативні – негативне. Якщо ставлення людини індиферентне, необхідно говорити про нейтральне оцінювання.

Оцінювання розглядають як зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця/слухача та реалією [272, с. 54]. Ця категорія перебуває під впливом двох чинників: об'єктивної норми, що є в суспільстві, та суб'єктивної норми, свого уявлення про ознаки предмета. Зіставляючи своє й чуже уявлення про референта, суб'єкт робить висновок про відхилення якостей предмета від рівня норми і здійснює оцінну предикацію. У різних випадках переважає або об'єктивна, або суб'єктивна норма [там само]. Суб'єктивний момент оцінювання виявляється в тому, що воно здійснюється на ґрунті вибору однієї з ознак, характерних для порівнюваних об'єктів. Об'єктивність виявляється в орієнтації на певні стереотипи й ціннісну шкалу. Момент суб'єктивності властивий порівняльному оцінюванню, оскільки порівняння відбувається на основі однієї з властивостей об'єкта.

Події є причинами емоцій у ситуації, а їх оцінювання належить не події, а ситуації загалом. За будь-яких підходів до ролі оцінювання в емоційних станах ураховуються два аспекти: оцінювання самого переживання як приємного чи неприємного й оцінювання ситуації як сприятливої чи несприятливої [192, с. 314]. Підґрунтя оцінювання орієнтоване на когнітивну сферу мовця, воно відображає знання особи, що формуються зв'язками ментальної й соціальної природи навколишньої дійсності. Вибір підґрунтя оцінювання співвідноситься з поняттям цінностей, які перебувають у діалектичному зв'язку з категорією

оцінювання: цінність – це критерій оцінювання, але сама цінність доступна лише через оцінювання.

Із погляду аксіології певним стандартом цінності є саме висловлювання, а відповідність цього висловлювання реальній ситуації характеризуватиметься такими аксіологічними поняттями, як «добре – байдуже – погано» або «краще – рівноцінно – гірше», які є неодмінними структурними компонентами оцінних висловлювань [110, с. 58]. Ці поняття використовують для характеристики абсолютної (критерієм порівняння є певна фіксована норма) або відносної (порівняння конкретних цінностей між собою, за якого критерієм є одна з них) цінності об'єкта й утворюють дві незалежні системи аксіологічних координат, у яких суб'єкт оцінює актуальні сегменти буття [там само].

На думку науковців, формою оцінювання суб'єктом об'єкта світу є емоція, яка завжди є передумовою оцінювання, тобто найчастіше оцінювання будується на емоційних переживаннях [302, с. 8; 315, с. 133-134]. Емоції й оцінювання пов'язані між собою причинно-наслідковими відношеннями, оскільки відображають стан суб'єкта та його ставлення до об'єкта під час взаємодії в аспекті позитивності й негативності [72, с. 88; 111, с. 43]. Вираження оцінювання є сигналом вияву емоційного стану мовця, який експліцитно вказує на розподіл його симпатій або антипатій, а засоби вираження емпатії репрезентують оцінювання світу в парадигмі позитивне/негативне [132, с. 28].

Ми дотримуємося дещо іншої думки: перш ніж виразити емоцію й емпатію, мовець сприймає, оцінює стан речей, обставини, які викликали позитивну чи негативну емоційність, оцінює комуніканта або ситуацію, у якій виникла емоція. Цей погляд збігається з твердженням представників лінгвістики прототипів, які проголошують оцінювання прототипом емоції: ми переживаємо певну емоцію до X, яка асоціюється з позитивним, негативним або нульовим оцінюванням [421, с. 72]. Для того щоб позитивно вплинути на емоційний стан адресата й досягти успіхів у комунікації, позитивно оцінюється все, що з ним пов'язане. Це не означає, що оцінюється сам суб'єкт

емоційного стану – оцінюється причина його стану як радісна або сумна, а також стан речей, що викликав певні емоції. У мовленнєвих засобах на позначення емпатії імпліцитно чи експліцитно міститься й негативне оцінювання – вказівка на те, що мовець оцінює обставини, ситуацію як такі, що спричинили емоційний дискомфорт адресата.

Функціональні відмінності категорій оцінності, емотивності й експресивності полягають у тому, що оцінність виконує аксіологічну функцію, тобто відображає думку суб'єкта щодо цінності певного предмета, явища, дії тощо. Емотивність слугує для вираження почуттів людини, тобто виконує афективну функцію. Експресивність спрямована на посилення ознаки і сприяє кращому донесенню інформації до адресата, тобто виконує прагматичну функцію. До диференційних ознак маємо також віднести й те, що експресивність вимірюється інтенсивністю, а емотивність – оцінністю. Проте потрібно зазначити, що емотивність і експресивність базуються на оцінності, але не зводяться до неї – наявність оцінності в значенні слова ще не сигналізує про його емотивність чи експресивність.

Ситуація емпатійної комунікації змодельована у такий спосіб: емпат оцінює те, що відчуває емпатант (*оцінний компонент*), маючи свої відчуття щодо переживань емпатанта (*емотивний компонент*); емпат бажає виразити те, що він відчуває (*експресивний компонент*); емпат виражає емпатію до емпатанта (щодо третьої особи або якоїсь події). Емпатант радіє/сумує через третю особу або через подію (*емотивний компонент*), оскільки третя особа чи подія є радістю/злом для нього (*оцінний компонент*), і бажає виразити те, що відчуває (*експресивний компонент*), для того щоб емпат йому виразив емпатію. Згідно з мораллю, уся ситуація розцінюється як хороша чи погана (*оцінний компонент*). Іншими словами, приємне/неприємне для емпатанта є також приємним/неприємним для емпата. Зазвичай емпат розділяє почуття емпатанта зі знаком того стану, на який він реагує. Наприклад:

(1) *“But I really loved him.”*

Емпат: *“Big deal (оцінний компонент). ...This guy touched a place in your heart deeper than you thought you were capable of reaching, I mean you got zapped, kiddo (експресивний компонент). But that love you felt, that’s just the beginning. You just got a taste of love. That’s just limited little rinky-dink mortal love (оцінний компонент). Wait till you see how much more deeply you can love than that... Don’t laugh.”*

Емпатант: *“I’m not laughing.” I was actually crying (емотивний компонент). “And please don’t laugh at me now, but I think the reason it’s so hard for me to get over this guy is because I seriously believed David was my soul mate (оцінний компонент).”*

Емпат: *“He probably was. ... A true soul mate is probably the most important person you’ll ever meet, because they tear down your walls and smack you awake (експресивний компонент). But to live with a soul mate forever? Nah. Too painful (оцінний компонент). Soul mates, they come into your life to reveal another layer of yourself to you, and then they leave. ...” (E. Gilbert, p. 227).*

Необхідно зазначити, що категорії оцінності, емотивності та експресивності є ризоморфними: оцінність має в собі елементи емотивності та експресивності, емотивність – елементи оцінності та експресивності, експресивність – елементи оцінності та емотивності. Поряд з іншими категоріями вони постають надзвичайно важливими рушійними силами розвитку мови, сприяючи ефективній реалізації намірів комунікантів, утіленню в комунікативній семіотиці їхніх особистостей, що особливо важливо для емпатійного спілкування. Іншими словами, емотивність, експресивність та оцінність слугують для найбільш ємної передачі емпатії. Необхідно також ураховувати той факт, що ці категорії мають амбівалентну природу: діють через механізми мови, проте їхній ефект виявляється лише в мовленні. Емотивність, експресивність та оцінність як лінгвістичні вияви емпатії, що конструюються в процесі комунікації, потребують детального розгляду з погляду функціонального напрямку, що має системно-діяльнісну основу.

1. 2. Основи динамічної системності в сучасній лінгвістиці

Когнітивно-дискурсивний напрям мовознавства невіддільний від функціонального підходу до розгляду мовних та дискурсивних явищ, приділяючи основну увагу вирішенню проблеми поєднання когнітивної (плану змісту, значення) і комунікативної (плану вираження, форми) функцій мови.

1.2.1. Системність у контексті функціонального підходу. Домінантна гіпотеза цього підходу полягає в тому, що всі мовні репрезентації, від морфем до синтаксичних конструкцій, складаються з форми, значення й функції. За такої умови функція ототожнюється з комунікативною інтенцією, що мотивує мовну одиницю [463, с. 314]. У центрі уваги функціональних досліджень – діяльність людини, втілена в мовній формі, і два її найважливіших аспекти: когнітивний (мова та мислення) і комунікативний (мова та спілкування) [305, с. 5].

У царині функціональної лінгвістики мова розглядається як функціональна система, елементами якої є знаки, що виражають поняття, взаємодіють один з одним та утворюють єдине ціле. Зазначається, що функціональний аналіз дозволяє встановити, заради реалізації якої комунікативної мети використовуються ті чи інші елементи мовної системи, а також їх релевантність у певній ситуації спілкування [291, с. 55]. Необхідно узагальнити, що лінгвістичний функціоналізм уможлиблює аналіз дієвих механізмів дискурсивної системи, рухаючись від функцій та намірів до їх формального мовного втілення.

Активно засвоюючи принципи й методи системного аналізу, сучасна функціональна лінгвістика має на меті організацію й функціонування складних об'єктів-систем (включно з дискурсом і концептами), а також дослідження реляційних властивостей найрізноманітніших класів систем у мові. Повсюдність функціонального підходу обумовлена його універсальністю, здатністю давати науковцям можливість аналізувати ширшу картину реальності порівняно з

іншими підходами, пропонуючи обґрунтування поведінки складних об'єктів із допомогою виявлення механізмів їх цілісності й типології зв'язків між ними.

Перш ніж вирішувати ці завдання, необхідно розглянути тривіальну проблему визначення ключового для наведеного підходу поняття “системи”, що має принципове значення в контексті дисертаційної роботи. Наразі є ціла низка дефініцій цієї методологічної універсалії, які пройшли довгий шлях розвитку й деталізації. Систему розуміють як безліч елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, утворюючи певну цілісність [485, с. 897]; об'єднання певного розмаїття в єдине й чітко розчленоване ціле, елементи якого займають відповідні їм місця щодо цілого та інших частин [482, с. 305]. Крім того, система справедливо вважається сукупністю, що має інтегративні («емерджентні») властивості. Під «емерджентністю» розуміють властивість сукупності, яка не є сумою властивостей її окремих компонентів [102].

Отже, **системою** вважаємо безліч пов'язаних між собою інтегративних елементів, що утворюють певне емерджентне ціле завдяки **структурним взаємозв'язкам** (усталеним зв'язкам, які залишаються порівняно незмінними за різних трансформацій системи).

Найрізноманітніші системи мають певний набір таких загальних особливостей, як взаємозалежність системи й середовища, цілісність, структурність та ієрархічність [102]. Функціонуючи в системі, елементи набувають характеристик, яких вони не виявляють у складі інших систем. Подібні інтеграційні характеристики об'єднують усі конституенти в єдине ціле, що характеризується наявністю складної павутини зв'язків і відносин. Структурна організація дає можливість детально описати всю систему, функціонування якої обумовлене не стільки поведінкою її складників, скільки властивостями її структури. Система активно впливає на свої складники, унаслідок чого в них формуються властивості, які сприяють її оптимальному функціонуванню. Так само, кожний конкретний елемент системи розглядаємо як

самостійну систему або підсистему, що займає окреме місце в ієрархії більшого цілого й водночас складається з дрібніших частин.

Сучасна наукова думка пронизана ідеєю структурної єдності світу й загального взаємозв'язку його явищ і процесів, а фундаментальні дослідження здійснено здебільшого на базі саме системного підходу. Він є основою аналізу такого надскладного й комплексного об'єкта, як мова. Під системою мови за такої умови розуміють безліч елементів будь-якої природної мови, що утворюють певну єдність та цілісність, перебуваючи у відносинах і зв'язках один з одним. Кожен компонент є не ізольованим, а лише протиставленим іншим компонентам, і розглядається щодо його ролі в складі мовної системи, тобто у світлі його значущості (функціональної релевантності) [481, с. 452].

Компоненти прагматичної системи мовленнєвої діяльності також підлягають виокремленню: а) одиниці мовленнєвої діяльності – кінцеві елементи (мовленнєві акти); б) взаємозв'язки елементів (послідовність мовленнєвих актів, їхня сумісність); в) функції елементів системи як цілого (роль мовленнєвих актів у створенні дискурсу); г) межі (критерії виокремлення простих і складних мовленнєвих актів, їхня типологія; г) підсистеми (кількість і різноманітність типів мовленнєвих актів; д) оточення (конситуація, взаємодія з іншими мовленнєвими актами, становище в дискурсі тощо) [307, с. 108].

Зауважимо, що **дискурс** постає середовищем появи й функціонування ЕМПАТІЇ [249; 250; 251; 252; 254; 413]. Не вдаючись до детального викладення змісту цього терміна (він є багатограним і багатозначним, а його витлумачення коливається кількісно та якісно майже в різних системах наукових координат), ми використовуємо **функціональний** підхід, за якого дискурс розуміють як будь-яке застосування мови [350, с. 65], використання мови задля соціальних, експресивних, референційних та інших цілей [436, с. 21-26].

Крім того, слідом за І. С. Шевченко, ми виходимо з дефініції дискурсу як багатоаспектної когнітивно-комунікативно-мовної системи-гешталту, що визначається сукупністю трьох аспектів: формуванням ідей і переконань

(когнітивний аспект), взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях (соціально-прагматичний аспект) та використанням знаків, вербальних і паравербальних (мовний аспект) [307, с. 115-116]. У разі такого підходу дискурсивний аналіз не потрібно зводити до опису мовних форм незалежно від їх цільового чи функціонального призначення в життєдіяльності людини [327, с. 31]. До наведених властивостей необхідно додати цілісність, системну структурованість та ієрархічність.

Окремі аспекти дискурсу є нерозривними: прагматичні й соціокультурні аспекти мають когнітивно-психологічне підґрунтя, а когнітивні ґрунтуються на комунікативному досвіді, тому їх розділяють лише з евристичною метою. Перевага когнітивного чи комунікативного векторів аналізу, а також їхнє інтегральне використання, обумовлені конкретним об'єктом пошуку та цілями дослідника [307, с. 116].

Лінгвістичним утіленням дискурсу як явища, що розгортається в часі, слугує текст – його результат [141, с. 207]. Лінгвістика тексту зробила значний внесок у розвиток філологічних уявлень про системність, досліджуючи проблеми складної текстової організації. Для неї характерною є наявність зовнішньої та внутрішньої структур у поєднанні із загальною функціональністю й системоутворювальними властивостями тексту (цілісністю, зв'язаністю тощо) [342]. На відміну від тексту – онтологічної сутності, – характеристики дискурсу-події не є онтологічними, вони конструюються мовцем і слухачем та виходять за межі лінгвістики як науки, що відповідає експансіоністському вектору когнітивно-дискурсивного напрямку [141, с. 207].

Аналізуючи дискурс із погляду функціонального підходу, не потрібно забувати про те, що саме структурна лінгвістика (завданням якої є, зокрема, інвентаризація мовних одиниць) значно розширила уявлення дослідників про устрій дискурсу, відбитого у знаковій системі. Класичне структуралістське розуміння мовної статички й динаміки є наслідком тяжіння лінгвістичної думки до механістично-лінійних зразків світосприйняття, для яких характерно

розглядати розвиток як послідовність стадій або станів, що змінюють один одного.

Слабким місцем структуралізму й породженого ним функціоналізму є нездатність пояснити, яким чином суб'єкт взаємодіє з контекстом. Функціональні теорії дискурсу, як правило, спираються на метафору мови-інструмента, згідно з якою суб'єкт користується мовою як інструментом для досягнення своїх комунікативних та соціальних цілей. У рамках цієї метафори розуміння мови не виходить за межі сосюривського набору мовних засобів та правил їх використання з тією різницею, що ці правила враховують не лише лінгвістичний, а й екстралінгвістичний контекст. Метафора мови-інструмента обмежує можливості проникнення в природу мови [163, с. 33-34].

Проте, незважаючи на той факт, що механістична спрямованість структуралізму багаторазово переосмислювалась і критикувалась, вона сприяла розробленню методології опису дискурсу, звернувши особливу увагу на мовну структуру як мережу взаємовідношень елементів системи. Як підсумок, системність із її цілісністю, структурною усталеністю, рівневою ієрархією, опозиційністю (визначенням диференційного змісту елементів у парадигматичному класі або в синтагматичній послідовності) є важливим складником функціонального дискурсивного аналізу. Попри виявлені з часом недоліки структурної лінгвістики – редуccionізм, реляціонізм та логіцистичність, – вона має велику вагу в розвитку сучасного мовознавства, а представники новітніх наукових течій активно послуговуються теоретичними та практичними здобутками системно-структурного характеру.

1.2.2. Динамічна системність із позицій міждисциплінарного підходу.

Дослідники цілком слушно вважають, що для мовознавства надзвичайно важливою тенденцією був поступовий відхід від абсолютизації системи як чітко детермінованої структури. У ХХ ст. розвиток наукового бачення світу спричинив створення теорій відносності і квантової механіки, які революціонізували наші

уявлення про дійсність. Фундаментальні відкриття в цих сферах продемонстрували, що закони геометрії Евкліда й фізики Ньютона дійсні лише для стерильного середовища, у якому панує абсолютна рівновага, а в реальному світі ідеальні умови недосяжні. Природні системи в реальних умовах поведуть себе не так, як прогнозують теорії, що базуються на ідеальних умовах. У результаті цього була сформована «теорія хаосу» [174, с. 22-23].

Науковці характеризують хаос як гру різноспрямованих сил. Хаос стихійний, динамічний, позбавлений образу, занурений в імлу, невидимий і безликий. У ньому поєднані два аспекти (просторовий і життєдайний) та збігаються початки й кінці. Водночас підкреслюється, що хаос діалектичний, у ньому живуть суперечності й діють неузгоджені сили [15, с. 3]. Зазначається, що теорія хаосу, постулюючи непередбачуваність поведінки природних систем, у жодному разі не затверджує їх невизначеності. Хаос, усупереч звичному значенню цього слова, означає не безладність, а нелінійність: еволюція будь-якої системи полягає в чергуванні фаз спокою й хаосу та фазових переходів між ними, які перемежуються між собою [174, с. 23].

Наприклад, у когнітивній лінгвістиці метафори порядку й хаосу ототожнюються зі структурною стійкістю концептів [4]. Порядок співвідноситься з постійним складом компонентів концепту та функціонально-сміслових зв'язків між ними, а хаос, відповідно, має протилежний смисл їх нестійкості й мінливості. Показником цього слугують наявність та відсутність регулярної вербалізації. Регулярна мовна об'єктивація сигналізує про суспільну значущість концепту й відповідно про його «зрілість» як одиниці колективної свідомості. Окремі випадки мовленнєвого вираження або взагалі їх відсутність свідчать про протилежне – концепт тільки формується, фіксуючи лише особистісний смисл [207, с. 28]. Тобто спокій і хаос концепту ідентифікуються за його зовнішніми мовленнєвими виявами.

Порядок і хаос характеризуються неоднозначністю наукових та побутових інтерпретацій, а також складними співвідношеннями. Формування

картини світу, що базується на презумпції креативної хаотичності, створенні порядку як безпорядку, завдячує постмодерністській філософії останніх десятиріч XX століття. Її послідовники наголошували, що логіка традиційних парадигм дослідження світу вичерпала свій змістовий потенціал, оскільки вся різноманітність типів природних систем не здатна бути нею адекватно інтерпретована [340].

Заперечуючи ідею лінійності, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі запропонували концептуалізовану у своєрідній метафорі «ризому» (термін, запозичений із ботаніки, що означає кореневу систему рослини, позбавлену головного паростка, у результаті чого сітка переплетеного коріння є субстанційно рівнозначною) «номадичну» модель світобачення, відмовляючись від презумпції константної гештальтної організації буття. Стабільним і жорстким векторно-орієнтованим лінійним структурам (логіка «стрижневого кореня») вони протиставили структуру ризоморфну, що фіксує принципово позаструктурний і нелінійний спосіб організації цілісності. Ризому не можливо звести ні до єдиного, ні до множинного, оскільки вона складається не з єдностей, а з рухомих ліній [84, с. 6-31].

Такий підхід передбачає синтез і конвергенцію параболічного, циклічного, спіралеподібного розвитку, лінії якого постійно відсилають одна до іншої. Неоднозначний характер інноваційних ризоморфних структур розпізнається через наявність сегментації цілісності в автономії й конвергенцію автономій у нові ризоморфні цілісності. Зазначається, що цей простір не має кінця й початку [340, с. 18]. Феномен ризоми втілює надзвичайну динаміку, мобільність сучасної реальності, яка перебуває в процесі неперервного становлення, постаючи одночасно і прогресивною, і регресивною. Необхідно також додати, що ризома актуалізує безпорадність особистості та соціуму з його мовленням у спонтанному й непередбачуваному хаотичному світі.

Часовий континуум ризоми – це теперішність, оскільки минуле виглядає як сукупність ризоморфних станів, а майбутнє є ймовірнісним і гіпотетичним.

Фактично, ризома перебуває в опозиції до раціональності, маючи її в собі. Ризома не є «різноманітністю», яка протистоїть «єдиному», вона є множинною реальністю, у якій єдине й різноманітне зливаються й руйнуються як категорії [там само]. Зауважимо, що в ризомі вбачають наявність нових шляхів та перспектив розвитку мовленнєвих процесів, відкриття нових сенсів загальновідомих цінностей і понять, осягнення особливостей інформаційного розвитку.

У цьому руслі дискурс постає співзвучним ризомі. Синхронні ознаки ризоми та дискурсу виявляються в поліваріантності, поліморфності і спонтанності обох феноменів. Подібно до ризоми у дискурсі як формі соціальної взаємодії закладені тенденція розгалуження смислу та самодостатня процесуальність. Саморозвиток і саморозкриття дискурсу й ризоми відбуваються флуктуаційно. У феномені дискурсу спостерігається трансгресивний прорив у відкритість смислу, а у феномені ризоми – прорив у відкритість форми або ситуації. Однак трансгресія дискурсу виявляється у конституюванні меж та подальшому їх подоланні, а трансгресія ризоми виражається в індиферентності до меж *per se*: їх немає, бо їм не надається значення. Ризома має властивості інтерактивності та інтербуттєвості, а дискурс – інтерактивності та інтерсуб'єктивності. Дискурс утілює й симулює реальність, він є засобом її конструювання, позаяк ризома позиціонується як власне реальність, тобто процес і результат конструювання. Принципами дискурсу є полілог та різноманітність, а в ризомі демаркація між єдиним і множинним руйнується. Проте саме смислові потенції дискурсу є найбільш співзвучними ризомі, оскільки в обох феноменах ключовою позицією є зв'язок між знаками, значеннями, суб'єктами, явищами та соціальними конструктами. Ці аспекти органічно пов'язані в ЕМПАТІЇ, яка є поліваріантною, поліморфною і спонтанною сутністю, що успадковує провідні властивості дискурсу й ризоми.

Наведені гіпотетичні припущення надають розуміння того, що більшу здатність до виживання мають ті системи, які адаптуються до виникаючих

функціональних коливань всередині й поза системою і, дещо перебудувавшись на певній ділянці, переходять на новий рівень упорядкованості, який більше відповідає потребам чергового етапу їхнього розвитку. Причому, реагуючи на ці хаотичні коливання, система зовсім не обов'язково їх приймає, вона здатна їх відкинути або модифікувати по-своєму за необхідності самозбереження.

У такий спосіб маємо говорити про пріоритет **динамічної системності** як захисту від руйнівних тенденцій [264]. Світ динамічних систем різноманітний, однак для них усіх справедливим є твердження, що динамічною постає та система, яка змінюється в часі [335, с. 194]. За допомогою об'єднання знання, що генерується різними науковими сферами, долаються міждисциплінарні комунікативні бар'єри й відбувається становлення нової інтегративної картини світу – трансдисциплінарної парадигми складності (complexity paradigm), яку ще називають теорією складності (complexity theory), наукою про складне (complexity science), або теорією динамічних систем (dynamical systems theory) [359, с. 281].

Будь-які відхилення від ідеального стану мовної системи опиняються у фокусі пильної уваги мовознавців, оскільки саме вони визначають сутність системи [91; 96; 202]. До того ж відхилення наразі розглядаються не як такі, що випадково виникають і швидко зникають у системі, яка прагне до ідеальної рівноваги, а як форма буття системи: одна девіація спричиняє іншу, одночасно сама зазнаючи змін. Динамічна система постійно змінює свій вигляд, оскільки саме в цьому полягає суть її буття. Принципово важливим завданням стає дослідження взаємодії мовної системи зі свідомістю людини, культурою й соціальним устроєм суспільства, вираженої у мовленні. Мовлення постає динамічною системою, яка є амбівалентно цілісною й диверсифікованою. Вона є суперсистемою порівняно незалежних одна від одної, синхронних, інтерактивних систем, що спонтанно розвиваються і сприяють побудові онтології дискурсу.

Дослідники відокремлюють «стару» механістичну онтологію, умовно називаючи її «онтологією Ньютона», від «нової» дискурсивної «онтології Виготського» [157, с. 16-19]. Дві онтології принципово різняться поглядами на мову та мовлення:

– механістична онтологія локалізує об'єкти лінгвістичного дослідження в просторі й часі фізичного світу, а дискурсивна – у соціально-психологічному просторі людського буття. Сутності, що аналізуються в «онтології Ньютона», – це предмети («матерія») і події («сили»), а в «онтології Виготського» – дискурс і мовленнєвий акт [174, с. 26];

– традиційна світоглядна система Ньютона визнає «каузативний детермінізм» типом відношень, що пов'язують досліджувані сутності, позаяк у соціальній метатеорії тип відношень характеризується розмитими ймовірнісними залежностями. Це означає, що в реальній комунікації певний мовленнєвий акт не здатний однозначно визначити тип і якості наступного акту [там само]: він швидше за все ставить умови, у яких поява того чи іншого акту, який продовжує діалог, буде більш-менш очікуваною [157, с. 19];

– механістичний підхід до дослідження мови характеризується «реїфікацією» об'єктів: мова та її елементи уподібнюються «речам», фізичним тілам у просторово-часовому світі, до яких має бути застосований системний аналіз [там само, с. 23]. За дискурсивного підходу на перший план виходять відношення: реляційні властивості елементів мають не меншу гносеологічну цінність, ніж субстанційні [484, с. 804].

На нашу думку, компромісну позицію щодо розмежування механістичної й дискурсивної онтологій займає синергетика, яка синтезує обидва підходи. У цій парадигмі обговорення різних підходів наукового аналізу спирається на системний синтез, що є найважливішою характеристикою людської свідомості. Синергетичні методи уможливають дослідження дискурсу як принципово неструктурної системи смислів, що формується через мовленнєве вираження в просторі й часі фізичного світу і спрямована на реалізацію комунікативної мети

інтерактантів. А ЕМПАТІЯ як дискурсивне утворення постає ризоморфним, динамічним, метанестабільним, децентристським, неієрархічним феноменом, відображеним протилежними поняттями матерії й реляційних властивостей, що визначають цілісність дискурсивного простору не внутрішньою сутністю, а зовнішніми виявами.

Дослідження системних самоорганізаційних процесів ЕМПАТІЇ як дискурсивного утворення потрібно починати з актуалізації базових понять лінгвосинергетики. Однак перш ніж розпочати розгляд її основних положень, які видаються оптимальною методологічною базою нашого наукового пошуку, необхідно стисло охарактеризувати синергетику як особливий напрям у дослідженні систем.

1.3. Категорійно-поняттєвий апарат лінгвосинергетики

Одним із найперспективніших підходів, що формують універсальну наукову парадигму, є теорія самоорганізації складних систем, або «синергетика». Ця теорія поступово набула статусу особливого методологічного спрямування, у рамках якого здійснюється конструктивний кросдисциплінарний діалог представників наукової спільноти. Основні ідеї та концепції синергетики підлягають активному осмисленню і плідному використанню в багатьох сферах наукових знань [див. напр.: 7; 16; 50; 51; 93; 297; 410; 466; 475]. На нашу думку, актуальність синергетики пояснюється адаптивністю, відкритістю її методів до поповнення новими, генетичним зв'язком із математикою, людиновимірністю, особливою міждисциплінарною толерантністю до нових гіпотез, рефлексивністю, самозастосовністю, спадкоємністю, а також філософською діалогічністю.

Широко затребувані в багатьох галузях науки принципи, методи й метамова синергетики поступово вийшли за межі природничо-наукових дисциплін, часто не використовуючи властиві цим наукам складні математичні

операції. Особливо це стосується специфічної метамови, оскільки її аналіз став способом розв'язання багатьох наукових проблем. Вона будується як термінологічна система, засобами якої досліджуються й описуються властивості динамічних систем (зокрема, мови й дискурсу). Відповідна специфічна термінологія потрапляє в загальнонаукову мову, за цих обставин значення багатьох понять часто метафоризуються і спрощуються, підлаштовуючись під потреби конкретної сфери людського знання.

Цілком природно очікувати, що з формуванням еволюційно-синергетичної парадигми канони розрізнення наукового й ненаукового знання, які встановлюють межі вирішення дослідницьких проблем, підлягають перегляду тією чи іншою мірою. Такий поліпарадигмальний підхід дозволяє вченим моделювати предмет аналізу в різних ракурсах, що дає об'ємне уявлення про його різні сторони.

1.3.1. Метамова міждисциплінарного напрямку дослідження саморегульованих систем. Дослідники справедливо зауважують, що метафорична синергетика й точна синергетика не протистоять, а доповнюють одна одну як два етапи – початковий і кінцевий – синергетичного моделювання в гуманітарній сфері науки [102]. До того ж, ця універсальна парадигма є надзвичайно цінною, оскільки досліджує точки перетину живої та неживої природи. Завдяки синергетиці інтуїтивні й раціональні аспекти пізнання перетинаються. Формалізоване знання і знання, що базується на змістовності всіх елементів досліджуваного об'єкта, починають взаємодіяти [51].

Термін «синергетика» був уведений німецьким фізиком-теоретиком Г. Гакеном, який описував лазерне випромінювання і проектував власні спостереження за самоорганізацією макроскопічних структур на природні та соціальні системи. Намагаючись підібрати найбільш відповідне слово, значення якого мало б виражати спільну діяльність, загальну енергію, спрямовану на здійснення певної спільної мети, Г. Гакен запропонував використовувати термін

«синергетика» (від грецького слова «синергія» – злиття енергій, сприяння, співробітництво) для опису кооперативного ефекту в процесах спонтанного формування структур. На думку Г. Гакена, підґрунтям феномена самоорганізації є спільна взаємодія багатьох підсистем, у результаті якої на макроскопічному рівні виникає не лише структура, а й відповідне до неї функціонування [365].

Зауважимо, що первинно синергетика виникла як друга гілка в центрі наукової системи і становила конкретизацію діалектики. Наразі вона посідає чільне місце у сфері сучасних наукових парадигм, що відкриває можливості термінологічного та змістового взаємодоповнення синергетичних і діалектичних засад пізнання. За допомогою останніх можливо дізнатися про те, як і чому відбуваються процеси розвитку мовної системи, а завдяки синергетиці – досліджувати зміни напрямку комунікативних домінант.

Синергетика стала позначенням міждисциплінарного поля, у рамках якого досліджуються саморегульовані системи й виникнення в них якісно нових властивостей. Близька цим ідеям концепція дисипативних структур, яка постулює створення впорядкованості структур із хаосу з огляду на дисипацію – розсіювання надмірних речовин, енергії й інформації із системи до зовнішнього середовища [212]. Дисипативні структури виникають у процесі самоорганізації системи шляхом кооперувальної взаємодії елементів і сприяють її переведенню на якісно новий рівень організації. Необхідно зазначити, що наразі немає єдиної теорії синергетики, лише набір різних наукових концепцій, що взаємно доповнюють одна одну. Вони сприяють розумінню процесів світового розвитку, створюючи цілісну картину руху матерії від простих форм організації до складних.

Методологія синергетики вміщує сім основних принципів: два принципи буття й п'ять принципів становлення. «Принципи буття» – гомеостатичність та ієрархічність – характеризують фазу стабільного функціонування системи, порядку. «Принципи становлення» – нелінійність, нестійкість, незамкнутість (відкритість), динамічна ієрархічність і спостережливість – актуалізують фазу

оновлення системи, проходження нею певних трансформацій на шляху до нового порядку [16, с. 78-80, 51; 365].

Оскільки система називається відкритою (незамкнутою), якщо вона певним чином взаємодіє з навколишнім середовищем (обмінюючись із ним інформацією, енергією та речовиною), то нелінійність системи означає залежність її властивостей від внутрішніх процесів та зовнішнього впливу, результат якого не пропорційний силі цього впливу. На відміну від лінійних систем, для відкритої нелінійної системи шлях еволюції набагато менш визначений, маючи, як мінімум, кілька альтернативних варіантів розвитку. Характерним є розбіжність загального результату діяльності нелінійної системи і простої суми результатів діяльності її компонентів.

Лише відкриті нелінійні системи виявляють здатність до самоорганізації – запуску процесів спонтанного упорядкування, які виводять систему з хаосу (нестабільної, непередбачуваної поведінки системи) і приводять до порядку. За такої умови саморозвиток, самоврегулювання системи досягається не лише й не стільки завдяки використанню ресурсів, що надходять із зовнішнього середовища, а й багато в чому внаслідок закладених у самій системі можливостей. Методологія синергетики певною мірою близька до основних ідей постмодернізму та постструктуралізму, які заперечують абсолютизацію лінійного мислення й існування єдиної істини про світ і людину.

Синергетичний підхід розкриває значення й універсальний характер діалектичних суперечностей, закладених у будь-якій системі. Її доля визначається взаємодією протилежних фундаментальних істотних властивостей: зворотності/незворотності, лінійності/нелінійності, стійкості/нестійкості, відкритості/закритості, упорядкованості/хаотичності, випадковості/необхідності тощо. Жодного з параметрів цих пар не слід абсолютизувати. Універсум не має систем, «застиглих» лише в одному з наведених станів: такі конструкти можуть бути лише плодами наукової абстракції.

У контексті нашої наукової розвідки релевантним є визнання синергетики парадигмою, у рамках якої об'єктом дослідження постають складні відкриті нелінійні системи різного походження в їхньому становленні, еволюції в часі й самоорганізації, описувані в термінах динамічного хаосу. Коротко метамова для репрезентації й пояснення систем, що самоорганізуються, викладена в такий спосіб:

– традиційно систему розглядають як ієрархію рівнів, однак для розуміння її **розвитку** такий підхід недостатній. Якщо відобразити в моделі системи лише її мікро- та макрорівні (частини й ціле), то те, що відбувається в момент міжрівневого переходу, коли породжується нова загальносистемна якість, залишається незрозумілим. Тому необхідно ввести проміжний мезоскопічний рівень спостереження, суть якого полягає в тому, що стан системи визначається не індивідуальними характеристиками елементів – **параметрами стану**, а колективними змінними – **параметрами порядку**. Між параметрами стану та параметрами порядку встановлюються відношення взаємодетермінації, так званий принцип **циклічної причинності**. А між параметрами порядку системи відбувається конкурентна боротьба за право визначати напрямки її розвитку. Як результат, один або декілька параметрів починають домінувати, подавляючи інші [365, с. 25-36].

– **параметри порядку** (найбільш рухомі, змінні, незалежні чинники, що керують її функціонуванням) визначають певну складну відкриту нелінійну систему, яка перебуває в стані відносної рівноваги. Елементи системи у своїй узгодженій кооперативній поведінці тяжіють до **атрактора** (найбільш упорядкованої сфери або внутрішньої тенденції до порівняно стабільного стану системи). З антропоцентричного погляду, маючи на увазі просту інформаційну суть атрактора, він розглядається як кінцева мета існування системи, найбільш сприятливий для неї режим, а також формально виражений набір її параметрів і допустимий набір їх зміни. Завдяки атрактору можливо визначити, де перебуває система в процесі еволюції в часі й щодо стану стабільності;

– **атрактор** «притягує» до себе безліч траєкторій системи, визначених різними початковими умовами (від англ. *to attract* – притягувати). Тяжіння до стійкого стану системи асоціюється з наявністю заданої ззовні мети – відповідати певному набору параметрів. Однак, як слушно вважають науковці, стійкі стани системи не задаються ззовні, а є іманентними за своєю природою (що не завжди можливо пояснити з причини обмеженості людських знань). Тяжіння до атрактора відбувається не завдяки його «побажанням», а тому, що траєкторія, шлях системи до нього пролягає через найменші затрати ресурсів. Унаслідок ієрархічності системи в ній наявний не один атрактор, а ціла низка атракторів, що подібна структурі системи [202, с. 13];

– одним із видів візуального подання атракторної динаміки є **метод фазового портрета**. Його побудова дозволяє візуалізувати поведінку динамічної системи в абстрактному фазовому просторі, де він відображається у вигляді траєкторії точки [7, с. 17]. Множина нерухомих точок і траєкторій у фазовому просторі певної системи складає її **фазовий портрет**. Відповідно до отриманої форми, геометричні фігури розподіляються за трьома основними класами атракторів – точковим, періодичним (квазіперіодичним) і дивним [384, с. 277]. Метод атракторів дозволяє класифікувати явища динамічних систем, оскільки між їхньою поведінкою й типами руху точки у фазовому просторі є однозначна відповідність. Єдиний фазовий портрет пояснює всі можливі стани, форми та структури системи;

– поняттю **атрактор** протистоїть поняття **репелер** – набір параметрів та їхніх значень, які «відштовхують» від становища рівноваги в тому сенсі, що репелер створює різного роду обмеження й заборони на свободу «прагнення» системи до мети. Наприклад, з появою дискурсу змістом репелера є норми викладення, традиції жанру, обсяг, екстралінгвістичні умови, архетипи комунікантів тощо. Змістом атрактора є характеристики автора дискурсу як мовної особистості, а також вбудовані в мовну картину світу соціальні очікування результатів реалізації дискурсу [202, с. 14];

– завдяки ієрархічній будові самоорганізованої системи можливо стверджувати про ієрархії атракторів та репелерів. Параметри порядку діють в усіх елементах системи, але в одній частині вони обмежують її функції та свободу (згідно з вимогами репелера), а в іншій – розширюють (згідно з вимогами атрактора). Загалом система, зберігаючи свою структуру й мету, набуває полярно протилежних властивостей і можливостей альтернативної поведінки, тобто відбувається **поляризація** частин системи. Необхідно також згадати ще про один важливий конструкт – **керувальний параметр**, що відповідає за зовнішній вплив середовища. Однак роль середовища є неспецифічною: воно сприяє переходу системи з одного стану в інший, але однозначно не визначає напрямку її змін (конкретний шлях свого розвитку система вибирає сама);

– поступово полярні динамічні процеси всередині системи (взаємодія атракторів і репелерів) та сигнали із зовнішнього середовища спричинюють виникнення **флуктуацій** (випадкових хаотичних коливань), які, посилюючись, можуть так впливати на систему, що вона наближається до **біфуркації** (точки розгалуження, наявності, як мінімум, двох потенційних варіантів розвитку системи) або **поліфуркації** (множинності шляхів розвитку) – переломного моменту у виборі подальшого шляху. За характером змін біфуркаційний період здатний бути «м'яким» (плавним) або «жорстким» (стрибкоподібним) [7, с. 35- 36];

– чинячи опір руйнівним тенденціям, система позбавляється від надлишків речовини, енергії або інформації: відбуваються їх **дисипація** (розсіювання у зовнішнє середовище), а також приплив ресурсів ззовні, що допомагає впорядкуванню системи. Як результат, з'являються спонтанні властивості, характерні не для окремих елементів, а для системи загалом, а взаємодія компонентів відіграє першорядну роль. Так виявляється властивість **емерджентності** (результат суми впливів на систему не дорівнює простій сумі їх результатів). Система вибирає подальший шлях еволюції й переходить на якісно

новий рівень, а механізм саморозвитку запускається знову. Вважається, що в іншому випадку система зруйнується [146; 206].

– достатніми умовами саморозвитку без розпаду є одночасна наявність двох режимів функціонування системи: **режиму із загостренням** та **режиму без загострення**. У першому з них уся система або її частина швидко й нелінійно змінює свій параметр порядку (на цьому фоні всі інші процеси немовби «затухають», оскільки вони істотно повільніші). Водночас із цим частини системи все ж розвиваються повільно, без загострення, немов у зворотному напрямку, ретроспективно, назад до архаїчних форм. Разом обидва названі режими запобігають розпаду системи. Тут діють дві тенденції, які й зумовлюють розвиток [199, с. 14].

Важливим є той факт, що вищезазначена загальнонаукова метамова (параметр порядку, атрактор, репелер, поляризація, флуктуація, біфуркація, дисипація, рівновага та ін.) стала для лінгвістів метафоричною моделлю для виконання евристичного призначення – використовуватися для інтерпретації дискурсу, а також дискурсивної динаміки концептів. Іншими словами, аналіз дискурсивної динаміки спирається на інтерпретацію, у процесі якої знаки когнітивно-синергетичної метамови наділяються пізнавальним метафоричним смислом.

Синергетична наукова парадигма віддзеркалює основну характерну рису сучасного наукового мислення – прагнення до інтегративності методологій і трансдисциплінарності дослідницької діяльності. Будь-яка наукова праця з виходом у царину трансдисциплінарності можлива лише через глибоке знання окремих галузей. На сучасному етапі розвитку наукової думки в межах окремо взятих дисциплін накопичено солідний досвід вузькопредметного студіювання, репрезентації свого бачення світоустрою. Однак вважається, що поряд із позитивними сторонами «вузької дисциплінарності» є небезпека розпаду єдиної наукової картини світу, перетворення науки з цілісної системи знання на сумарну

[290, с. 147]. Тому необхідно, щоб дисциплінарна і трансдисциплінарна методології перебували у відношеннях комплементарності.

Зауважимо, що лінгвістика являє собою набір фактів і гіпотез, які пояснюють системні відношення всередині окремих граматичних, лексичних, фонетичних та інших лінгвістичних сукупностей. Вочевидь, назріла потреба в синтезі наукових доробок, у складанні єдиної дискурсивної мозаїки, відбитої в мовній картині світу, з урахуванням здобутків як у природничих, так і в гуманітарних науках. Такий синтез уможлиблюють методи міждисциплінарної лінгвосинергетики, які в нашому випадку екстрапольовані на аналіз функціонування ЕМПАТІІ в дискурсі.

1.3.2. Синергетична концепція дискурсу. Лінгвісти не могли не помітити перспективності синергетичної парадигми, звернувши увагу на синергічність мови й мовлення, а також дискурсу як нерівноважно стійкого стану системи, зафіксованого у структурі [91; 96; 202; 262]. Продуктивно освоївши вчення про системність, дослідники здійснили логічний перехід до розвитку лінгвосинергетики, яка синтезує емпіричний і теоретичний матеріал та результати досліджень у сферах структурно-функціональної, когнітивної, прагматичної, соціо- та етнолінгвістик. З огляду на складність мовної природи – біологічної, фізичної, соціокультурної, – домінантними стали міждисциплінарні студії [4; 16]. Проте зауважимо, що лінгвосинергетика не стала революційним переворотом філологічного знання, а лише інтегрувала наявні у мовознавстві концепції в єдину систему, дозволяючи по-новому поглянути на об'єкт дослідження.

Виникнення передумов, що сприяли розвитку лінгвосинергетики, пов'язують з іменами вчених німецької школи синергетичної лінгвістики (synergetic linguistics) В. Вільдгеном, Р. Келером та їхніми послідовниками аналізу [125; 475]. Предметом дослідження цих науковців були елементи і процеси системи мови, що еволюціонує, охоплені хронологічно в різні періоди

синхронічно й діяхронічно. У своїх наукових розвідках мовознавці відштовхуються від припущення, що людська мова (поряд із іншими знаковими системами) є саморегульованою системою, що підтверджує продуктивність використання як основи для її пояснення функціонального аналізу [там само]. Необхідно додати, що саморегульованість базується на тому факті, що абсолютні значення порядку й хаосу є згубними для життєздатності мови та позначилися б негативно на її комунікативній функції.

З одного боку, комунікація можлива лише у разі, коли в розпорядженні учасників є такі стійкі структури, як фонетика, лексика і граматики. Їхня стабільність спричиняє спільність мовного досвіду й гарантує інформативну доступність висловлювання для адресата, оскільки в умовах абсолютного хаосу комуніканти не досягнуть розуміння. З іншого боку, потребам інтеракції не відповідає й повний порядок, оскільки статично й жорстко організована система мовних засобів призведе до повної передбачуваності й безглуздості комунікації. Звідси висновок: щоб бути ефективним інструментом реалізації комунікативної функції, мова повинна поєднувати риси новизни, невизначеності (виявів хаотичної основи) та стійкості й передбачуваності (виявів порядку). Інтерпретація цього принципу в опозиції «тема – рема» докладно розглядається в теорії актуального членування речення [50, с. 155-156].

Розвиток синергетики уможливив транспонування ідеї самоорганізації складних відкритих нелінійних систем на аналіз різних аспектів дискурсу з погляду динаміки, кооперації, саморегулювання та зовнішніх форм комплексної взаємодії його складників і виявів (етносу, культури, соціуму, свідомості тощо). Синергетичний підхід виявив спонтанність породження мовлення й дозволив простежити вплив комунікативного середовища на зміст мовленнєвих творів. Правомірність його застосування в лінгвістиці детермінована традиціями й напрацюваннями в рамках попередніх наукових парадигм, дослідженнями системних характеристик дискурсу, що свідчать про

спадкоємність лінгвосинергетики щодо інших напрямів фундаментального мовознавства.

Особливий евристичний потенціал для розвитку когнітивної лінгвосинергетики має теорія семантичних констеляцій К. Гарді, у межах якої організація психіки людини трактується в термінах семантичної решітки (semantic lattice), безпосередньо пов'язаної з нейронною мережею мозку в єдину систему (transversal mental-neural network). Семантична решітка складається з семантичних констеляцій (secos – semantic constellations), які пов'язують досвід індивіда через «ядра» значення [370, с. 9-49]. Семантичні констеляції формуються протягом життя людини під впливом і у динамічній взаємодії з ендо-контекстом (внутрішнім досвідом) та екзо-контекстом (зовнішнім середовищем), активуючись у свідомості під час інтенційного/неінтенційного, пов'язаного/непов'язаного із зовнішнім стимулом фокусування уваги на певному об'єкті. Одним із таких об'єктів є актуалізована мовна форма. Семантичні констеляції є психічним середовищем, здатним забезпечити розвиток і спеціалізацію будь-якої функції, необхідної в певному екзо-контексті на ґрунті вдосконалення первинної біологічної функції [там само, с. 119-139].

Із позицій лінгвосинергетичного підходу мова й дискурс визнаються складною системою, що має такі фундаментальні властивості, як здатність змінюватися в разі зовнішніх впливів (поповнюватися новою лексикою і фразеологією), альтернативність та евристичність шляхів руху. Опис цих явищ висвітлений у численних наукових розвідках [див. напр. : 2; 30; 44; 50; 75; 104; 109; 173; 177; 187; 205; 206; 219; 291; 474].

У працях українських науковців лінгвосинергетичний підхід репрезентований у таких сферах досліджень мови й дискурсу: розвиток мови [5; 91; 94; 243]; словотвір англійської мови [95; 96]; прагмастилістика дискурсу [33; 197; 201; 202]; байка [78; 199; 202], новела [296], притча [316]; поетика [231]; концептуальні системи [215].

Наведені праці сприяють створенню цілісної концепції дискурсу. Остання постає не лише механічним перенесенням природничо-наукової термінології, яка відіграє роль плідних концептуальних метафор, у сферу мовознавства. Цілісна синергетична концепція дискурсу є використанням необхідних понять і дослідницьких процедур у разі вироблення нових підходів до аналізу дискурсивної діяльності – з опертям на сформовані до цього й досить обґрунтовані наукові уявлення, відбиті у нових ракурсах. З огляду на значущі для мовознавства досягнення інших наук учені намагаються в дещо іншому руслі осмислити основні питання фундаментальної лінгвістики: про роль мовленнєвої діяльності у формуванні системності людської свідомості, про чинники впливу мови на характер соціальної взаємодії людей та про участь мовної свідомості в забезпеченні цілісності й гармонії людської особистості.

Під синергетикою дискурсу досить слушно розуміють взаємодію всіх його породжувальних чинників (когнітивних, комунікативних, соціальних), у результаті якої відбуваються злиття й кооперація енергій, спрямованих на онтологічну та функціональну самоорганізацію дискурсивного простору, що визначає смислову дистрибуцію його інгредієнтів [2]. На смислопородження в дискурсі впливають сенсорно-перцептивна образність і знаково-символічна інтерпретація первинних образів. За такої умови використовувані в дискурсі мовні знаки стають його образними одиницями, здатними нести не лише раціональну інформацію, а й висловлювати практично неосяжний спектр людських емоцій, подаючи в єдності розуміння й переживання людиною сприйнятого світу [там само].

Під час аналізу самоорганізації дискурсивних структур центральним є розпізнавання **атракторів** системи, що визначають її динаміку, спрямовуючи шляхи розвитку. Незважаючи на те, що метафора «тяжіння» є досить відомою в дискурсології, інтеграція синергетичного й лінгвістичного знання характеризується наявністю різних поглядів щодо «дискурсивного атрактора». Тому першочерговою метою є впорядкування логічних відношень між

затребуваним поняттям «атрактор» та більш традиційною лінгвістичною метамовою.

Теорія атракторів є близькою до багатьох положень інтенційно й функціонально орієнтованих дискурсивних теорій. Зазначається, що атракція – це вплив мовних елементів один на одного [487, с. 23]. Якщо такий вплив або взаємодію розглядати з позицій когнітивної лінгвістики, не можливо не згадати теорію концептуальної інтеграції (блендингу) М. Тернера та Ж. Фоконьє. На їхню думку, до процесу інтеграції смислів активно залучаються всі вхідні ментальні простори, що є однаково пізнавально цінними [351].

Із когнітивно-синергетичного погляду атрактор доцільно витлумачувати як поняття, близьке до поняття мети, оскільки за ним стоять порівняно стійкі стани, до яких прагнуть системи [460, с. 199]. Синергетика додала мовній та концептуальній атракції динамічну природу, надала пояснювальну базу для різноякісних виявів мовного «тяжіння», а також урізноманітнила атракторні моделі, використовувані для широкого кола мовних та дискурсивних явищ. Тим самим динамічна атракція є новим витком розвитку лінгвістичної теорії атракції, пов'язаним з уведенням синергетичної метамови до царини мовознавства.

Дослідники виокремлюють точкові атрактори (в яких розміщена найістотніша інформація й найважливіші смисли) [32], креативні атрактори (фрагменти тексту, що виконують функцію сильної позиції й концентрують максимум творчих зусиль автора, завдяки чому забезпечується висування домінантних смислів) [38], смислові/семантичні атрактори (реалізують домінантний смисл тексту, який притягує і структурує смисли навколо себе) [159], емоційні атрактори (виражені одиницями з яскравим експресивним змістом), граматичні атрактори (зумовлюють вибір форми слова, словосполучення, речення) [288].

З одного боку, атрактори сприяють створенню й підтримці стійких структур мовленнєвої комунікації, а з іншого – пояснюють наявність у мовленні постійних відхилень від мовної норми, що спричиняють створення нових

концептуальних структур. Інструментами атрактора є параметри порядку, які вибудовують ієрархію цілей з огляду на обмеження. Точніше, для об'єктивації параметрів порядку на когнітивному рівні і спостереження їхніх дій необхідно вибудувати ієрархію цілей дискурсу.

У нашій праці під поняттям **дискурсивний атрактор** ми розуміємо внутрішню тенденцію дискурсивної системи (багатоаспектної когнітивно-комунікативно-мовної системи-гештальту [307, с. 115]) до порівняно стабільного стану, що сприяє успішній комунікації та її цілісному сприйняттю. Однак важливим є не лише атрактор, а конкуренція атрактора та репелера. Вона є чинником того, що різні частини системи набувають і розвивають у собі протилежні якості, тобто поляризуються. **Поляризація** дозволяє найкращим чином урахувати протилежні вимоги атрактора та репелера з допомогою параметрів порядку, під дією яких відбувається спонтанна самоорганізація смислових компонентів і створеної ними самоподібної смислової структури – концепту.

Самоорганізація дискурсу виявляється також у тому, що його учасники є одночасно і творчими конструкторами, і знаряддями атракторів цього дискурсу. Науковці вважають, що творча роль автора тексту (у дискурсі – продуцента висловлення) з погляду синергетичної парадигми полягає в знаходженні найбільш рухомих і незалежних параметрів порядку та в їхньому впливі на організацію дискурсу. Поряд із загальними законами самоорганізації кожен тип дискурсу має свою специфіку. Зокрема, публіцистичний дискурс та його тексти використовують елементи (само)організації інших типів дискурсу, наприклад, завдяки неприхованій та прихованій інтертекстуальності. Остання є наявною в тексті з волі автора й у такий спосіб слугує параметром порядку [200, с. 29-31].

Отже, лінгвосинергетична царина наукового пошуку дозволяє розглядати дискурсивну динаміку як розгорнутий наочний процес, зумовлений необхідністю кооперування елементів і частин єдиної системи для реалізації комунікативних домінант, їхньою комплексною взаємодією, що має інгерентну

властивість самоврегулювання. За такої умови необхідно наголосити, що мова йде не про формально-структурну самоорганізацію дискурсу, а про функціональну самоорганізацію, тобто про самоврегулювання багатогранного когнітивно-прагматичного простору дискурсу, який формується в результаті взаємно підсилювального кооперативного функціонування всіх компонентів дискурсивної системи.

1.3.3. Принципи синергії дискурсу. Узявши за основу визначення дискурсу як тексту у подієвому аспекті [479, с. 136], використання мови задля соціальних, експресивних, референційних та інших цілей [436, с. 21-26] та проаналізувавши праці з лінгвосинергетики [3; 50; 75; 202; 367], виокремлюємо такі принципи організації дискурсу: *багатовимірність, когнітивність, динамічність, дисипативність, нелінійність, ієрархічність, емерджентність, симетричність/асиметричність.*

Багатовимірність. Усі світові системи мають інформаційні, матеріальні, енергетичні, часові та просторові характеристики, і дискурсивна система як частина єдиного природного універсуму не є винятком. Інформаційний вимір дискурсу найбільш розроблений: інформацію маємо вважати родовим поняттям щодо смислу, значення, змісту, знання тощо. Інформаційна природа мови позначена в теорії мовленнєвої комунікації, де оперують поняттями мовного коду, адресанта, адресата та каналу зв'язку. Когнітивна лінгвістика розглядає взаємодію людини зі світом із погляду таких інформаційних процесів, як набуття, перетворення, репрезентація, зберігання й відтворення інформації. Водночас когнітивно-синергетична лінгвістика надає інформаційній стороні дискурсу динамічності: до питання «що конструюється?», «як?» і «чому?» додається питання «з якою динамікою відбувається цей процес?».

Матеріальний вимір текстів наразі підлягає процедурі наукової легітимації, маючи статус рівноправного об'єкта дослідження поряд із більш традиційними центрами фокусування уваги. Дослідників цікавлять передусім

процеси і продукти матеріалізації мисленнєвого смислу, перетворення ментального вмісту на звукові або графічні «тіла» ланцюжків знаків [50, с. 145]. Висловлюється припущення, що матеріальну сутність тексту відтворює сукупність трьох параметрів: 1) маси словесного і граматичного матеріалу, що впливає на читача або слухача; 2) розміру тексту та його компонентів; 3) протяжності тексту, пов'язаної зі спрямованістю руху [177]. Значної популярності набуває позиційний аналіз тексту – принципово новий метод, що ґрунтується на концепції самоорганізації. Вважаємо, що дослідження матеріальної сфери дискурсу дає можливість вирішити, яку роль відіграє фізичний чинник в акті мовленнєвої творчості та як його взаємодія з концептуальним змістом породжує дискурс.

Поняття «енергетичного виміру дискурсу» є цілком доречним у когнітивних описах свідомості, оскільки самостійна діяльність останньої виникає з хімічної та електричної енергій нервової тканини. Мозок є термодинамічною системою, яка виробляє розум і поведінку [356, с. 164]. Для дискурсивної діяльності необхідна енергія, джерелом якої можуть бути як власні енергетичні ресурси комуніканта у вигляді психічної енергії, так і сторонні запаси енергозаряду мовленнєвого потоку від іншого комуніканта. Представники лінгвосинергетики висувують гіпотези про існування енергетичних вимірів слова, тексту й дискурсу. Так, «енергожиття» тексту виявляється через його лінгводинаміку і становлення енергетичних властивостей і характеристик [178, с. 3]. Також зазначається, що смислопороджувальна енергія дискурсу підтримується завдяки різним енергопотокам: сенсорно-перцептивній образності, знаково-символічній інтерпретації первинних образів, впливу екстралінгвального середовища тощо [3, с. 21].

Дискурс не здатний бути поза часовим виміром. Той факт, що дискурсивні процеси відбуваються у багатовимірному часі, стимулював появу низки моделей для реалізації цілісного підходу до проблеми мовленнєвої темпоральності. З їх допомогою часовий аспект мови описується як

багатовимірною реальністю. Наприклад, час фіксує події появи мовлення як когнітивної властивості людини в глобально-еволюційному масштабі, дозволяє побачити зміни в самій мовній системі й досліджувати феномен мовної варіативності. Під час оволодіння мовою актуалізуються процеси засвоєння особистістю однієї або декількох мов. І, нарешті, є реальний час, у якому відбуваються різні види мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, письмо, читання) [335, с. 14]. Необхідно зазначити, що наведені моделі не мають принципових відмінностей, їх відрізняє лише широта охоплення темпоральних виявів, що потрапили у фокус дослідницького інтересу.

Час невіддільний від простору – ще одного фундаментального атрибута всесвіту. Фіксація просторових форм дискурсу передбачає існування трьох основних рівнів – психічного (когнітивного), соціального й культурного [439, с. 111]. На психічному рівні мовлення є індивідуальним когнітивним простором, у межах якого наш пізнавальний досвід розподілений між мовними репрезентаціями, за якими стоять індивідуальні концепти. На соціальному рівні буття дискурсу співвідноситься із соціальним когнітивним простором, породженим у результаті комунікативної інтеграції індивідуальних смислів («згустків» соціально-групового знання) – соціальних концептів. Специфіка культурного рівня фіксується поняттям «емерджентна культурна когніція» (*emergent cultural cognition*), що містить лінгвокультурні концепти [там само]. Загалом дискурсивна цілісність виявляється ієрархією когнітивних просторів, вибудованих за фрактальним принципом «матрьошки» [50, с. 150].

Отже, для цілісного опису багатовимірної дискурсивної системи необхідно залучати інформаційні, енергетичні, матеріальні й часово-просторові параметри. Окремо жоден вимір не здатний розкрити сутності дискурсу, однак здатний скласти фрагмент інтегрованої когнітивно-синергетичної дискурсивної моделі.

Когнітивність. Дискурс має ментальну природу, оскільки мова локалізована в психіці людини. Лінгвокогнітивні процеси в загальному аспекті

не відрізняються від інших когнітивних процесів (логічного мислення, візуального сприйняття, моторики тощо). Оскільки сутність будь-якої когнітивної здатності зводиться до концептуалізації досвіду, то знання мови (значень і форм) також належить до концептуальних структур, причому до них необхідно віднести не лише семантичні репрезентації, а й фонологічні, морфологічні та синтаксичні.

Когнітивна лінгвістика пропонує функціонально-інструментальне пояснення зв'язку мови й мислення: мова є засобом об'єктивації, зовнішнього вираження наших думок [347, с. 6]. Для реалізації цього призначення в розпорядженні мови є набір символів, що складаються з форм (усної й письмової) та значень. Зв'язок між ними має конвенційний характер та асоціативну природу. Також зазначається, що для реалізації символічної функції мови потрібно всього три види структур: семантичні (концепти, використовувані в лінгвістичних цілях), фонологічні (звуки, жести, орфографічні репрезентації) та символічні (інтегрують перші два види) [398, с. 15].

Концепти складають основу дискурсу, його ресурс [213, с. 249-266]. Дискурс як соціальна інтеракція зумовлює відбір та адаптацію релевантних для комунікації структур досвіду, і такий взаємовплив підсистем робить мовленнєве спілкування здатним до розвитку. Із погляду динамічного підходу використання мови розцінюється як перехід від одного структурного стану когніції до іншого, тобто як поведінка когнітивної системи індивіда.

Якщо мовленнєва структура використовується для певної комунікативної функції регулярно, вона запам'ятовується і стає порівняно стійкою. Такий дискретний стан дискурсивної системи традиційно називають мовним знанням, компетенцією, навичками, вміннями [348, с. 128]. Мовленнєві процеси в режимі «тут і зараз» та розвиток мови у більш тривалі інтервали часу (дні, місяці, роки) являють собою, по суті, те саме явище, хоча спостерігаються з різних часових перспектив [там само]. У такий спосіб нівелюється дихотомія мовного вжитку та мовленнєвої компетенції, вони постають нерозривно пов'язаними феноменами.

Завдяки цьому поєднуються системний холистичний принцип мислення з динамічним підходом: дискурс виникає з біокогнітивних ресурсів людини (взаємодії тіла та мислення) під тиском її комунікативних потреб, водночас регулюючи соціокультурну поведінку інтерактантів.

Динамічність. Принцип динамічності (нестійкості) є необхідною умовою самоорганізації мовної системи й полягає в тому, що незначні зміни її стану спричиняють значну трансформацію її устрою й поведінки. Науковці ілюструють відмінності між стійкістю та нестійкістю в такий спосіб: стійким повинен би бути такий ідеалізований стан мовної системи, у якому всі імена і предикати мали б чітко окреслені та незмінні семантичні поля. Такою є мова математики, інструкцій, справок, постанов. Найменше відхилення від окресленого смислу, введення нового поняття пояснюються попередніми термінами, а отже, будь-яке відхилення від стійких, незмінних семантичних полів у стійкій системі одразу затухає [202, с. 10].

Через призму синергетичного підходу більшого значення набувають не порядок і стабільність, а нестійка рівновага відкритої мовної системи (у стані рівноваги немає розвитку) [91]. Розвиток дискурсу відбувається через його принципову нестійкість і завдяки зміні його станів. Нове у дискурсі виникає як раптове й непередбачуване, але воно водночас запрограмоване в сукупності шляхів розвитку мови, який має вигляд структур-атракторів [75, с. 16]. Крім того, для переходу дискурсу на новий рівень необхідною передумовою є динамічність, викликана випадковими флуктуаціями.

Основною причиною нестійкості є суперечність між усталеними мовленнєвими навичками й мінливими потребами вираження нових думок, викликаних зовнішніми обставинами. Під час переходу системи в зону нестійкості на зміну процесам саморегуляції приходять процеси самоорганізації. Іншими словами, постійно зростаючий “розхитувальний вплив” спричиняє нерівноважний стан мовної системи, коли вона наближається до точки біфуркації або поліфуркації, у якій уже не здатна зберігати свою ідентичність і

найменший зовнішній чинник має здатність визначати шлях її подальшого розвитку. У точці нестійкості мовна система отримує раніше недоступні їй смислові компоненти [159].

Біфуркації/поліфуркації обов'язково наявні в будь-якій ситуації породження нових смислів, визначаючи межу між новим і старим. Вони включають діапазон граматичних, лексичних і стилістичних потенцій (які з них стануть реальністю, багато в чому вирішує випадок). Проходження точки біфуркації/поліфуркації викликає утворення нових атракторів або чинників самоструктуризації нового порядку й система набуває відносної рівноваги, що якісно відрізняється від попередньої. У такий спосіб атрактори дозволяють динамічній відкритій дискурсивній системі стабілізуватися й переходити в рівноважний стан, а описаний механізм саморозвитку запускається знову.

Отже, динамічність дискурсу полягає в здатності до саморозвитку, зміни функціонально-структурної організації під дією внутрішніх та зовнішніх чинників.

Дисипативність. Дискурс як динамічна система занурений у простір, у якому розміщуються інші динамічні системи, а також уламки зруйнованих структур, «своєрідні комети цього простору» [154, с. 63]. З упевненістю підтримуємо думку вчених про те, що дискурс необхідно віднести до метастабільних систем, наявних лише в умовах постійної взаємодії з зовнішнім середовищем, які перебувають у безперервному стані розвитку [367, с. 41].

Вплив середовища є настільки сильним, що дискурсивна система постійно опиняється в стані нестійкості й або зруйновується, або стрибкоподібно змінює свою структуру. Як результат, у системі запускаються механізми самоорганізації шляхом інкорпорування зовнішніх ресурсів (які дають їй можливість адаптуватися через зовнішню і внутрішню реструктуризацію), а також внутрішніх ресурсів (мовленнєвих засобів, що мають новий смисловий контент). Внутрішні елементи системи, які перешкоджають виходу на новий рівень смислового розвитку, підлягають дисипації й розсіюються в зовнішнє

середовище: витісняються зі смислової системи, спростовуються контраргументами, переінакшуються або не мають можливості розвиватися далі (наприклад, під час перемикання уваги реципієнтів на інший смисловий контент).

Дисипація надлишків смислових компонентів нейтралізує руйнівний ефект флуктуацій у системі дискурсу. Розсіювання є виявом хаосу, який сприймається не як руйнівна сила, а як сила, що виводить на атрактор. Хаос відкриває системність зовнішнього світу, забезпечуючи можливість одержання інформації про ціле. Це явище називають комунікативною функцією хаосу [81, с. 8].

Важливим також є той факт, що не лише середовище впливає на систему дискурсу, а й, навпаки, певним чином вибудувана комбінаторика дискурсивних елементів впливає на свідомість комунікантів і модифікує ситуацію спілкування. Такі функціональні коливання можуть сприяти як прискоренню, так і гальмуванню динамічного розвитку дискурсу, оскільки передбачити, у який бік відбудеться зміна системи, неможливо. Отже, відбувається процес перманентного самоврегулювання, який являє собою кооперацію прагма-семантичних компонентів і взаємодію форм їх мовного вираження, а також виникнення нового системного порядку з хаосу.

Необхідно зазначити, що комунікативна ситуація є зовнішнім середовищем дискурсивної динаміки. Якщо вплив середовища має конструктивний характер, досягнення мети відбувається в оптимальному темпі за узгодження взаємодії всіх дискурсивних елементів. У разі негативного, деструктивного впливу зовнішнього середовища відбуваються хаотизація, віддалення від наміченої комунікативної мети, а іноді й руйнація смислової системи.

Отже, дисипативність передбачає взаємодію системи зі своїм оточенням і дозволяє еволюціонувати від простого до складного, оскільки кожен ієрархічний рівень розвивається й ускладнюється за наявності обмінних процесів

з іншими рівнями. Принцип дисипативності нерозривно пов'язаний із принципом нелінійності.

Нелінійність. Синергетичний аналіз дискурсу допомагає встановити системні взаємозв'язки безлічі його складників (компонентів звукового поля включно з фонематикою і просодичним оформленням висловлювань, специфічними особливостями лексичного наповнення й синтаксичного вибудовування, семантико-прагматичними значеннями, контекстуальним оточенням, екстралінгвальними явищами), які утворюють єдиний багатоярусний комплексний функціональний простір дискурсивної системи.

Мовні переходи від рівня до рівня під час породження смислу є ймовірнісними за своєю природою, що передбачає альтернативність їхнього мовленнєвого «пакування». Повсякденне мовлення показує, що ту саму думку можливо з приблизною точністю виразити різними словами й різними синтаксичними конструкціями. Дискурсивна система смислів передбачувано/непередбачувано модифікується під впливом будь-якого з елементів та коливань, викликаних внутрішніми процесами або зовнішнім середовищем (у цьому ми вбачаємо один із виявів її нелінійності), що стимулює процеси зовнішньої та внутрішньої реструктуризації.

Нелінійність дискурсу виявляється також у тому, що смислова система формується різноспрямованою взаємодією всіх елементів. Нелінійний ефект, що виникає за цих обставин, синергісти умовно характеризують із допомогою формули «два плюс два дорівнює п'ять», яка відбиває суть синергії (злиття енергій), оскільки загальний смисл системи (комунікативного блоку як порівняно закінченого мовленнєвого ходу, що реалізує загальну комунікативну інтенцію) не дорівнює лінійній сумі смислів її складників [291, с. 73]. У такий спосіб принцип нелінійності дозволяє фіксувати нестійкість дискурсу й реалізується через безліч альтернативних шляхів розвитку його системи. Навіть більше, нелінійність ілюструє незворотність цих процесів, де випадковість є

самостійним початком. Однак необхідно зауважити, що нелінійні зв'язки дискурсу все ж підлягають певній ієрархізації.

Ієрархічність. Про той факт, що мовна система вибудовується за принципом ієрархічності, зауважував ще А. А. Реформатський [220, с. 28-29]. На його думку, «система в мові – це взаємозв'язок і взаємозумовленість однорідних явищ у межах одного ярусу структури – фонетичної, морфологічної, синтаксичної й навіть лексичної. Усі яруси мовної структури є системними Структура – це результат вертикального аналізу мови від периферії вглиб, це та «вісь», на якій «кріпляться» її різні яруси, утворюючи єдність різнорідних елементів загалом» [там само]. Відповідно до теорії ієрархії рівнів Е. Бенвеніста, мовні одиниці планом вираження спираються на нижчий рівень, а планом змісту належать до вищого рівня [див.: 137, с. 217-218].

У когнітивних координатах науковці оперують поняттям «композиційність», що розглядається як властивість системи репрезентацій, яка виявляється в тому, що: а) система містить як примітивні символи, так і символи, які синтаксично й семантично складні; б) складні комплекси успадковують синтаксичні/семантичні властивості своїх частин. Наприклад: символ *dogs* є складним, оскільки він складається із символів *dog* та *s*; значення символу *dogs* включає не лише значення *dog*, а і значення *s* (множини) [355, с. 1]. Зауважимо, що наведений погляд постулює штучність ієрархічної структури мови як аспекту дискурсу (дискурс має когнітивний, соціально-прагматичний та мовний аспекти [307, с. 116] й розглядає її лише як когнітивний інструмент, що допомагає пізнати навколишній світ. На жаль, не враховується той факт, що мова є не лише рукотворним артефактом, похідним від людської волі, а й продуктом еволюційних процесів і тому повинна розглядатися поряд з іншими продуктами природного розвитку. Крім того, підґрунтям ієрархічності мови вважаємо системність навколишнього середовища, в якому все взаємопов'язане.

Із погляду когнітивно-синергетичної парадигми дискурс є системою природного порядку, що має властивість самоускладнення – «уподібнення» й

«розподібнення» [44, с. 220]. У цій системі виокремлюються мікрорівень, макрорівень та мегарівень [38, с. 96]. Елементи мікрорівня асоціюються із безструктурним хаотичним рухом, утворюють макрорівень та є невиразними для нього в деталях. Мегарівень породжується «надповільними» елементами, що відіграють для макрорівня роль параметрів порядку. Фундаментальна відмінність між поведінкою параметрів порядку й підлеглих їм частин системи полягає в тому, що параметри порядку реагують на вплив ззовні повільніше, ніж частини системи. Роль параметрів порядку дискурсу відіграють більш фундаментальні чинники динамічної системи [там само].

Як правомірно зазначають дослідники, глибинні семантичні структури набагато стійкіші у свідомості комунікантів, ніж варіативні засоби вербалізації думки, тому саме семантичні відносини відіграють роль стабілізувальних дискурсивних компонентів [205, с. 108]. Іншими словами, дискурс постає ієрархічним за своєю природою, а основний зміст його структурної ієрархії – це складова природа нижчих рівнів стосовно вищих. Те, що є впорядкованою структурою для нижчого рівня, для вищого є неструктурним елементом хаосу або будівельним матеріалом.

Мегарівень поданий креативним атрактором дискурсивної системи, який притягує і структурує смисли та їх інтерпретації навколо себе. У креативному атракторі закладена домінантна ідея дискурсивного простору, який самоорганізується в складну ієрархічну систему смислів. Макрорівень поданий рухом різних сюжетних ліній дискурсу, а мікрорівень – певною сукупністю смислових компонентів та їхніх інтерпретацій (наприклад, лексичні й синтаксичні повтори) [38, с. 98]. Як підсумок, у дискурсі відображений сучасний стан мовної системи у вигляді різних ієрархічних рівнів складності – фонетичного, морфологічного, лексичного, синтаксичного, а також прагматичний та соціокультурний аспекти мовлення. Принцип ієрархічності пояснює певною мірою принцип емерджентності.

Емерджентність. Під цим терміном мають на увазі мимовільне або спонтанне виникнення таких властивостей, які характеризують певне дискурсивне утворення загалом, але не властиві жодному з його елементів окремо. Іншими словами, під емерджентністю розуміють появу спонтанних властивостей, не характерних для окремо взятих ієрархічних рівнів, але властивих дискурсу як цілісному функціональному утворенню. Когнітивно-синергетичний аналіз відштовхується не від принципу суперпозиції («ціле дорівнює сумі властивостей частин» – мовна система розбивається на складники, що аналізуються окремо, а сукупність виявлених властивостей повинна становити всю систему), а від колективної поведінки частин, що взаємодіють. Це є чинником створення емерджентних властивостей цілого («ціле постає більшим від суми його частин») [187; 358].

На думку Л. М. Мінкіна, слова в дискурсі певною мірою втрачають свою індивідуальність, їхня роль не зводиться тільки до номінації, вони беруть участь у побудові загального смислу дискурсу. Смисл дискурсу не є сумою значень слів, він є синтезованим, кожне слово «приростає» значеннями до семантики контексту; його морфологічну специфіку загалом визначають комбінації семантики й синтаксису [172, с. 135]. У якості прикладу дослідник наводить уривок із художнього дискурсу: *“Да матерье финансисты не всё просчитали. Молодой волк оказался умнее и амбициознее их. Марк начинает двойную игру – против американцев и против своих”* [див.: 172, с. 135]. Зазначається, що в контексті наведеного прикладу сигніфікативне значення іменника *вовк* варіюється новим референтом (*Марк*), що характеризує його поведінку як «хижака» нині та в майбутньому [там само].

Тим самим смисл емерджентності полягає в тому, що стан системи дискурсу на певному умовному рівні визначається не індивідуальними характеристиками безлічі компонентів системи, а колективними змінними, яких набагато менше. Те, що синтезується в результаті внутрішньої взаємодії, властиве не окремим частинам, а всій системі загалом. Породження нових

смислів та інтерпретацій у дискурсі відбувається під дією креативного атрактора, а включення мікрорівня дозволяє описати повною мірою процес зникнення й народження макрорівня в точці біфуркації. У цій точці колективні змінні параметрів порядку й макрорівня розчиняються в хаосі мікрорівня, і в безпосередньому процесі взаємодії макро- й мікрорівнів виникають нові параметри порядку оновленого мегарівня.

Отже, унаслідок взаємодії смислових компонентів у структурі дискурсу виникає здатність до породження потоку нових, властивих системі загалом, смислів та інтерпретацій.

Симетричність/асиметричність. У наукових розвідках останнього часу все частіше досліджувані об'єкти розглядаються як вияв єдності симетрії та асиметрії [177]. Симетрія відображає наявний в об'єктивній реальності порядок, пропорційність і співмірність між складовими частинами цілого, певний рівноважний стан, відносну стійкість. Її пов'язують із такими якостями об'єкта, як стійкість, порядок частин загалом, повторюваність, ритмічність, а асиметрію – з нестійкістю, розвитком, перебудовою організації, складністю та відсутністю повторюваності. Під симетрією також розуміють відповідність між частинами цілого, що утворюється повтором відповідних мовних структур [там само].

Дослідження в галузі текстометрики підтверджують, що порядок слів у цілому тексті визначається законами симетрії/асиметрії. Моделі комбінацій симетричних і асиметричних повторів якісно характеризують структуру тексту, а повторювані смислові компоненти поступово еволюціонують у тексті. У разі переходу в розряд прихованих смислів одного або декількох елементів симетрії йдеться про асиметрію, що характеризується відступом від упорядкованості, регулярності в будові й функціонуванні мовних одиниць [187, с. 52]. Попри всі перетворення дискурсу (інтерпретації, переклади тощо), у ньому завжди наявні симетричний і асиметричний складники.

Отже, загалом асиметричний об'єкт дослідження являє собою гармонійну композицію, що складається із симетричних компонентів.

Симетричність/асиметричність дискурсу характеризує динамічну рівновагу його смислової системи. Необхідно також додати, що елементи дискурсу прагнуть за своєю суттю до симетрії, але ніколи її не досягають повністю, оскільки симетрія дискурсивної структури приводить до значного зниження інформативності, властивої насамперед відкритим нелінійним дисипативним лінгвосинергетичним системам.

Наведені принципи синергії дискурсу унаочнює схема, подана на рисунку 1.3.

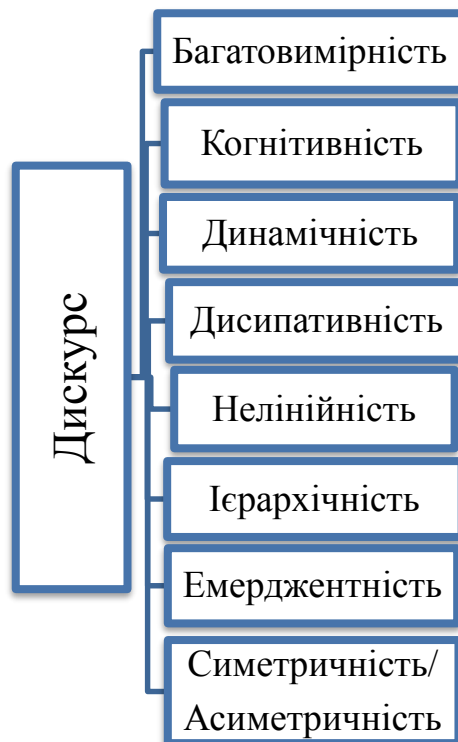

Рисунок 1.3. Принципи синергії дискурсу

Загалом для ЕМПАТІЇ як дискурсивного утворення характерними є всі вищевказані принципи, а саме: багатовимірність (матеріальний вимір: перетворення ментальної емпатії на звукові або графічні «тіла» ланцюжків знаків, енергетичний вимір: енергетичні ресурси комунікантів у вигляді психічної енергії, часо-просторовий вимір), когнітивність (емпатія має ментальну природу), динамічність (суперечність між усталеними мовленнєвими навичками й мінливими потребами вираження емпатії, яка є чинником

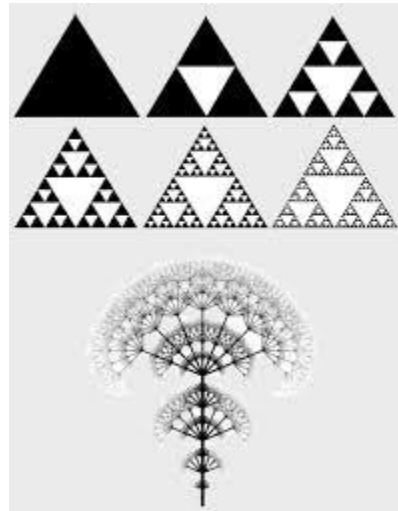
породження нових смислів), дисипативність (елементи мовленнєвого потоку для вираження емпатії підлягають дисипації й розсіюються в зовнішнє середовище у разі неприйняття емпатії й, навпаки, у разі її прийняття впливають на свідомість комунікантів, модифікуючи ситуацію спілкування), нелінійність (загальний смисл емпатійного висловлення не дорівнює лінійній сумі смислів його складників), ієрархічність (у емпатійному мовленнєвому акті відображений сучасний стан мовної системи у вигляді різних ієрархічних рівнів складності – фонологічного, морфологічного, лексичного, синтаксичного, а також прагматичний та соціокультурний аспекти мовлення), емерджентність (емпатія, що синтезується в результаті емпатійного мовленнєвого акту, властива не окремим частинам висловлення, а всьому мовленнєвому акту загалом), симетричність/асиметричність (емпатійному мовленнєвому акту властиві повторюваність, ритмічність разом із нестійкістю, перебудовою організації висловлення та його складністю).

1.3.4. Фрактальна теорія побудови дискурсу. Для створення загальної наукової картини світу та її вузькодисциплінарних варіантів наразі досить часто використовується фрактал як певне метафізичне утворення. Фрактальний вимір універсуму започаткований математичними дослідженнями. Відомий математик Б. Мандельбро увів термін «фрактал» для позначення множини, розмірність якої не збігається зі звичайною [408, с. 18-31]. Цей термін походить від латинського прикметника *fractus* і в перекладі означає «той, що складається з фрагментів», а відповідне латинське дієслово *frangere* означає «розбивати, тобто створювати неправильні фрагменти» [480, с. 335]. Досить вдале визначення фрактала надав Е. Федер, назвавши його структурою, яка складається з частин, що в певному сенсі подібні цілому [352, с. 19].

Науковці вважають, що ще давні філософи застосовували принцип аналогії всього суцього або редукціонізм, який перегукується із фрактальним підходом [128, с. 117]. Зазначається, що фрактальність є підґрунтям еволюції

різних систем, оскільки процес фізичного, біологічного чи соціального розвитку є безмежною сукупністю тимчасових, взаємозалежних самоподібних проміжних станів/процесів. Тому все, що виявляється у великому (макрокосмосі), міститься в малому (мікрокосмосі) й навпаки. Зазначена ідея відображена у відомій фразі Сократа «Пізнай себе, і ти пізнаєш світ» [див.: там само].

Такий погляд являє собою відхід від суто математичного теоретичного поняття фрактальних вимірів і відповідних характеристик детермінізму й передбачуваності, що дає нам ключ до створення «фрактальної метамови» у царині гуманітарних наук. Недаремно в сучасній синергетичній науковій парадигмі фрактал посідає центральне місце, являючи собою універсальну вимірювальну модель, що постійно розвивається і створює самоподібні структури з кожної точки свого розвитку (див. рис. 1.4).

**Рисунок 1.4. Варіанти простих форм
фрактальних структур**

Найпростіші форми фракталів зазвичай зображуються у формі дерева (див. рис. 1.5). Складніші моделі являють собою спіралеподібні та зіркоподібні фрактали тощо (див. рис. 1.6).

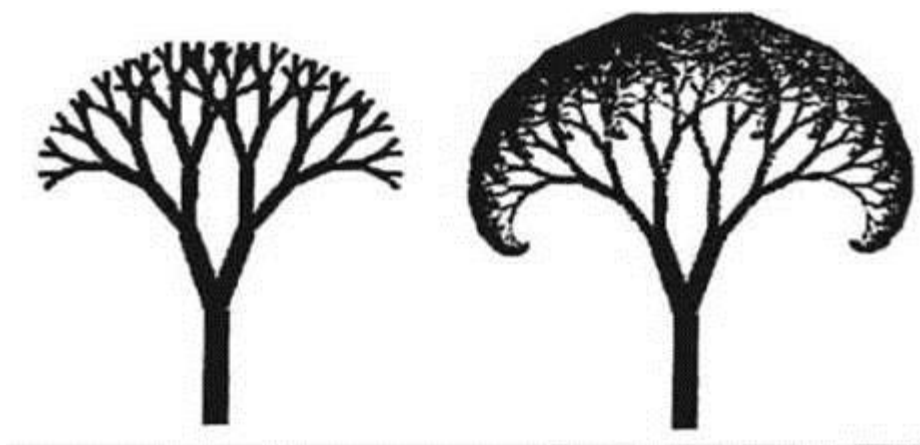

Рисунок 1.5. Варіанти деревоподібних фракталів

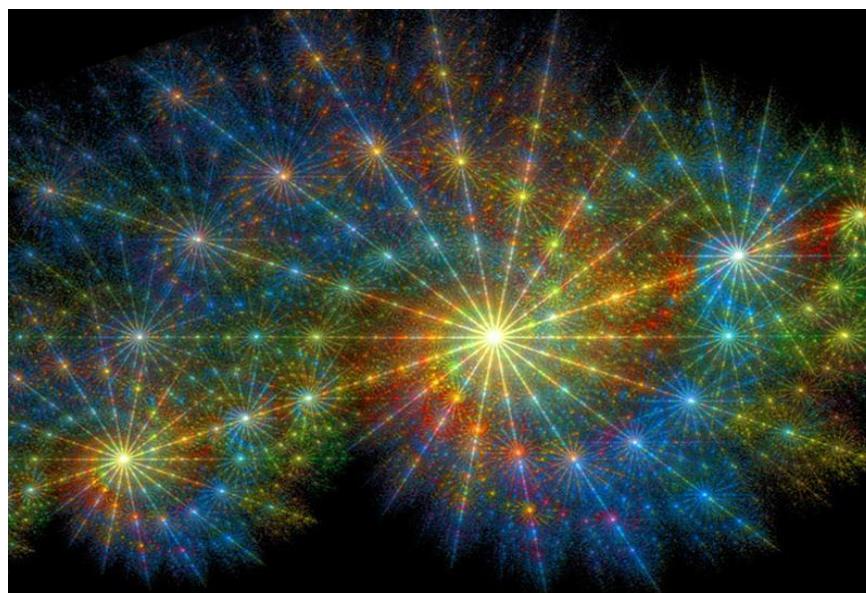

Рисунок 1.6. Спіралеподібні й зіркоподібні фрактали

Інваріантність (фундаментальна властивість геометричної регулярності) характеризує багато структур матеріального світу. Вона є особливою формою симетрії, фрагменти цілісності якої структурно подібні. На нашу думку, фрактальна розмірність дає надзвичайно компактний спосіб опису об'єктів і процесів, постаючи перехідним квазістійким станом системи, що характеризується хаотичністю й нестабільністю, яка поступово еволюціонує до стійкого, впорядкованого цілого. Таке мережеве утворення наявне серед

подібних собі об'єктів і нескінченно повторює себе на різних рівнях. Фрактальна система зростає відповідно до заданого алгоритмом розвитку, поділяється і знову зростає. У такий спосіб утворюється сукупність систем, підсистем і надсистем, подібних одна одній.

Фрактал визначається як результат моделювання, який дозволяє з допомогою обмеженої кількості елементів робити висновок про якість усієї сукупності частин у рамках спостережуваного рівня складності [49, с. 19]. Фрактальна розмірність будь-якої фігури є кількісною характеристикою її важливої особливості, а саме – заповнення нею простору [103, с. 31-32]. За цих обставин фрактали на будь-якому рівні ієрархії підпорядковуються однаковим закономірностям незалежно від масштабів часу і простору. Також вважається, що фрактальність є виявом ізоморфізму форм і структур системних об'єктів [95, с. 14].

Фрактальна ідеалізація в реальному житті обмежена з технічних та інших причин: ми не здатні зафіксувати на папері чи на екрані нескінченне подрібнення фрактала й уявляємо цей процес лише подумки. Природа створює дерева, коріння лише у вигляді обмеженої частини фрактала. Також зазначається, що теоретично і практично фрактали можуть бути не лише плоскими, як візерунки, а й багатовимірними [202, с. 116-117]. Необхідно додати, що фрактали базуються не на тотожності, а на приблизній подібності цілого й частин у просторі та часі, тому вони є досить зручними інструментами для опису явищ, позбавлених певної регулярності й порядку.

Те саме стосується й мови: якими б «фрактальними» не були морфологічні конструкції, їхня структура не подрібнюється далі морфем. Мова, в якій елементи одного рівня, об'єднуючись, стають «цеглинками» для будови складніших утворень [90, с. 65], являє собою класичний приклад онтологічно та епістемологічно складного й нерегулярного феномена, для аналізу якого корисним є саме фрактальний вимір. Подібно береговій лінії Б. Мандельбро, поняття «значення» постає комплексним, динамічним і дробовим: «невловимим

знанням, що тече крізь пальці того, хто бажає його досягнути» [408, с. 25]. Загалом фрактальні системи прагнуть до нескінченності, і ця властивість характеризує дискурс.

У мовознавстві теорія фрактального руху пропонує універсальну модель опису лінгвістичних явищ, а моделювання використовується для пояснення породження висловлення, а також для аналізу семіотики мови емоцій та формотворчих параметрів художнього дискурсу [див. напр.: 67; 90; 91; 95; 177; 202; 231; 299]. Фрактальне моделювання дозволяє аналізувати й описувати мовні та мовленнєві процеси, структури нерегулярностей у дискурсі з високим ступенем наочності. Спираючись на цю думку, вважаємо, що підґрунтя дискурсу складають ідеї фрактальної геометрії.

Наприклад, алфавіт індоєвропейських мов базується на алфавіті з певною кількістю букв, які не мають сенсу, доки не з'єднані в слова. Евклідова геометрія так само складається лише з декількох елементів (пряма, коло тощо), з яких будуються складні об'єкти, що геометрично виражають певний сенс. Аналогію також проводять із генеалогічним деревом світових мов, де базовою точкою розвитку є примова. Під час використання такої моделі зазвичай описуються «зчленування» в їхньому синхронічному аспекті й кожен вектор розвитку в діахронічному аспекті. Зазначається, що введення параметра фрактальності окремого знака і процесу семіозису взагалі стає можливим у разі об'єднання постулатів про тріадичну структуру знака і про подання і сприйняття знака за одночасним принципом подібності та відмінності [29; 314].

Послідовність виникнення мовних рівнів у процесі еволюції повторюється в онтогенезі. Дані емпіричних досліджень доводять, що дитина починає свій мовний розвиток на стадії протомови, яка поєднує певну кількість звуків та жестів, що виникають випадково, а не походять із слів материнської мови [338, с. 126]. Цей факт наводить на думку про те, що в результаті онтогенезу в людській свідомості завжди відтворюється зменшена структурна копія або

фрактал соціально-культурного інваріанта мови, причому повторення спостерігається в принципах, а варіювання стосується окремих випадків.

Найочевиднішим виявом фрактальності в дискурсі є структурна самоподібність мови як його невід'ємного аспекту. У мові як в абстрактній системі знаків, де кожна одиниця складається з одиниць нижчих рівнів і є, зі свого боку, «будівельним матеріалом» для одиниць вищого рівня, міжрівневі відношення одиниць (фонем і морфем, морфем і слів, слів та словосполучень) є однотипними. Це стосується і внутрішньорівневої дистрибуції: характер синтагматичних відношень фонем повторюють морфеми, лексеми, фрази тощо [40, с. 3]. Зауважимо, що така самоподібність не є абсолютною і стовідсотковою: відтворюються лише усереднені, статистичні характеристики.

Із фрактального погляду також пояснюють «фазовий перехід» у мовній системі, розглядаючи його на прикладах «нанизування» підрядних речень (у кожному підрядному реченні містяться повтори та/або вказівні й визначальні займенники, що змушує вважати конструкцію самоподібною); використання дієслівних часів (якщо розміщувати всі форми вираження часу одного дієслова за зростанням складності, то така умоглядна шкала є фракталом); конкуренції фракталів рими й метричних схем у віршованих текстах [202, с. 119-122].

Оригінальність підходу до опису фрактальності мовної системи характерна для праці К. І. Сімонова [232, с. 11-42]. Дослідник використав природничу концепцію взаємної триєдності матерії, енергії й інформації. Наведені складові репрезентують новий погляд на будову мовної системи: фонему як елемент фонетичного рівня мови визначено триєдністю «матерія – звукова, графічна чи інша матеріальна форма, енергія – меризми, інформація – код, який зчитується сенсорним аналізатором». Згідно з цим підходом у мовній системі матерією є її елементи (фонема, морфема тощо), енергією – функції цих елементів (перцептивна, делімітативна, сигніфікативна, номінативна, комунікативна), а інформацією – одиниці сприйняття [там само].

Залучаючи фрактальну геометрію до аналізу системи словотвору, представники української школи лінгвосинергетики подають її як величезний «макрофрактал», структурно подібний до «мікрофракталів» – комплексних мікросистем словотвору. У такому разі мікрофрактали словотвірних моделей, рядів, гнізд, алігатур постають порівняно автономними стереоскопічними об'єктами, ізоморфними за принципами будови кожного типу словотвірних мікросистем. Кожний елемент такої мікросистеми має потенційну здатність породжувати нові одиниці, у такий спосіб добудовуючи й розвиваючи її [95, с. 14-16]. Фрактальність також використовується для опису моделі розвитку англійської мови, що охоплює декілька рівнів: складнопідрядні речення, словотвір, побудову словосполучень. Вважається, що в основу цього явища покладена єдина суб'єктно-предикативна структура [91].

Розглядаючи текст як матеріальне втілення дискурсу, дослідники зазначають, що текст є певним плетінням, яке складається з частинок і теоретично є нескінченним, подібно до історії «1001 ночі» [128, с. 118]. Під частинами маємо розуміти зростання фонем, морфем, слова, синтагми, речення, диктеми тощо. Фрактальність виявляється в тексті на рівні змісту й на рівні його викладення. У першому випадку йдеться про те, що повторюється ідея, сюжет, а в другому – форма викладу матеріалу. Текст є продуктом, статичним об'єктом, у якому зафіксована людська ментальна діяльність, подібно до закам'янілого дерева. Текст створюється на основі рекурентності й шкалювання в обох напрямках: збільшення або зменшення обсягу. Тобто, будь-який текст перебуває на якомусь із етапів тематичного розгортання від слова-тексту через речення-текст до дискурсу. Окремо взятий текст розглядається як фрактал тематичного дискурсу, який можливо образно подати безмежним інформаційним простором [там само].

Деякі науковці оперують двома взаємозв'язаними поняттями: «фрактальність дискурсу» й «дискурсивний простір» [203, с. 132]. Дискурсивний простір являє собою певне логічне середовище, у якому співіснують певні

дискурси, позаяк логічне середовище – це абстрактна протяжність, континуум. Він формується за фрактальним принципом – принципом самоподібності, ітерації та рекуренції дискурсів-фракталів, що заповнюють загальний дискурсивний простір. Найбільш стійкі фрактальні системи характеризуються багатовимірністю й нескінченністю самоподібних дискурс-фракталів [там само]. На нашу думку, таке розмежування не є доцільним, оскільки певна логічна абстрактна протяжність, континуум – це і є дискурс, який має свій простір, і правомірніше говорити про ієрархію дискурс-фракталів та їхню типологізацію.

Структурна самоподібність мови розглядається також представниками когнітивного підходу в лінгвістиці: основоположники теорії текстових світів стверджують, що концептуалізація є фрактальною за своєю структурою, а людський мозок нагадує фрактальний об'єкт [472, с. 337]. З допомогою фрактальної ідеї дослідники також намагаються відповісти на запитання про те, як структурована інформаційна система мислення, що є підґрунтям мовних знаків різних рівнів (від слова до тексту). С. А. Жаботинська припускає, що властивості фрактала має предметний базовий фрейм (ДЕЩО є СКІЛЬКИ (кількість); ДЕЩО є ТАКЕ (якість); ДЕЩО існує ТАК (спосіб буття); ДЕЩО є/існує ТАМ (місце буття); ДЕЩО є/існує ТОДІ (час буття)), а також комплексний патерн, де предметний фрейм інтегрується з таксономічним і посесивним фреймами [99].

Із наведених досліджень маємо зробити висновок, що єдність мови й дискурсу та ієрархічна впорядкованість усіх розміщених у них підструктур забезпечуються телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів у інші, що дає можливість порівняно легко згортати дискурсивні структури в ретракти різного обсягу (слово, словосполучення, мовленнєвий акт). Будь-який мовленнєвий акт містить контур зворотного зв'язку, що залучає адресата й у результаті завершує кругообіг інформації в когнітивному просторі адресанта. Смысл окремого речення вміщує смысл усього попереднього тексту, узагальнює його або містить у собі схему майбутнього розвитку сюжету,

передбачає його. Інакше кажучи, в основу конструювання дискурсу покладена процедура фрактальної рекурсії [268; 457].

Рекурсія є способом організації складної системи дискурсу, за якого виокремлюється певний набір базових підсистем; система здатна в процесі свого функціонування створювати необмежену кількість копій базових систем, здійснювати взаємодію між ними, і, якщо необхідно, знищувати їх; функціонування складної системи полягає у функціонуванні активних копій базових підсистем; під час запиту копій допустима її зміна, що визначається ситуацією в момент запиту. З одного боку, рекурсивна система завдяки створенню власних копій одержує можливість необмеженого зростання й ускладнення, з іншого боку, ця складність має організований вид, який визначається локальними правилами функціонування [151]. При цьому науковці зазначають, що матеріальний модус письмового повідомлення припускає багаторазове тиражування його графічних утілень за збереження ідентичності їхнього ідеального модусу [135, с. 60].

Прикладом фрактальної рекурсії вважаємо анотацію статті в науковому дискурсі, трейлер фільму в кінодискурсі, тези лекції в навчальному дискурсі, скорочений огляд новин у теледискурсі тощо, де відбувається згортання інформації, її подання в стислому вигляді. Формування таких фракталів описане Т. ван Дейком у його макроправилах селекції, відкидання, узагальнення та конструювання тексту [341]. Наведемо приклад фрактальності тексту з сайту новин Міністерства оборони США (вираження Бараком Обамою та Ешом Картером емпатії до постраждалих у аварії американського літака:

(2) (1) *OBAMA, CARTER OFFER CONDOLENCES TO FAMILIES OF C - 30 CRASH VICTIMS*

DoD News, Defense Media Activity

WASHINGTON, Oct. 2, 2015

(2) *President Barack Obama and Defense Secretary Ash Carter issued statements today to express their condolences to the families of those killed in the crash*

of a U.S. Air Force C-130J Super Hercules transport plane shortly after midnight local time – yesterday in the United States – at Jalalabad Airfield, Afghanistan. The C-130J's crew of six U.S. service members and five civilian contractor passengers aboard the aircraft were killed in the crash, as were Afghan civilians on the ground.

(3) “Michelle and I extend our deepest condolences and sympathies to the families of the six U.S. airmen and five contractors who lost their lives in a military plane crash in Jalalabad, Afghanistan yesterday,” Obama said in his statement. “In addition to the Americans we mourn, we also are saddened that Afghan civilians lost their lives in this incident”.

“As we mark this terrible loss of life,” the president continued, “we are reminded of the sacrifice brave Americans and our Afghan partners make each and every day in the name of freedom and security. Their willingness to serve so selflessly will not be forgotten. Our thoughts and prayers are with the victims’ families and loved ones during this difficult hour. May God bless their souls”.

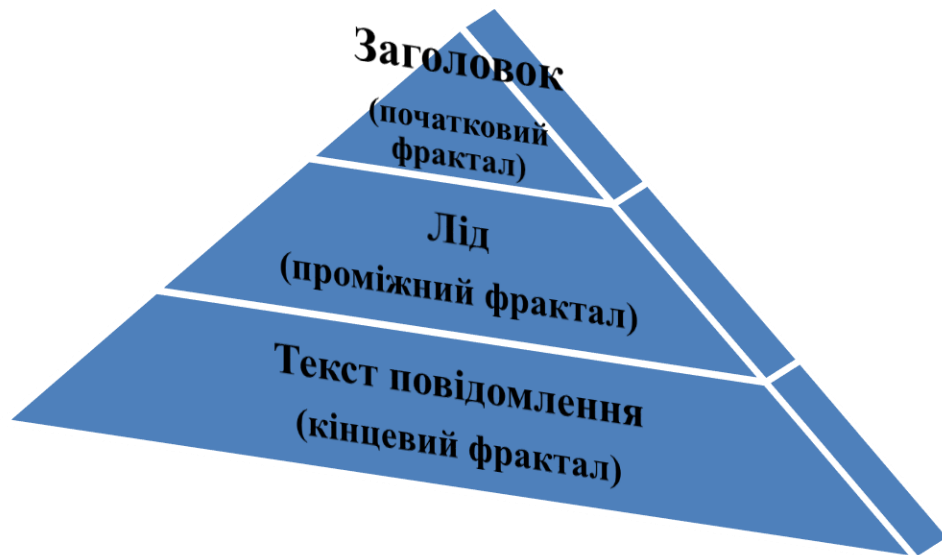
In his statement, Carter said he was saddened to hear about the crash.

“While we are still trying to determine exactly what happened, this is a reminder of the risks that our men and women face serving their country in remote places all over the world,” he said. “Let us not forget the importance of their service, and the critical mission they died supporting”.

“My thoughts and prayers are with their families during this difficult time,” he continued. I also want to express my condolences to the families of the Afghans killed in this tragedy. We remain committed with our coalition partners to helping the people of Afghanistan build a secure and peaceful country.” (US Department of Defense URL).

В огляді новин виокремлено такі складники: (1) заголовок, (2) «лід» (короткий виклад матеріалу (термін журналістики)) та (3) текст повідомлення. Заголовок є початковим фракталом тексту, лід – проміжним, а текст повідомлення – кінцевим. Заголовок є найменшим квантом інформації, де надається основна ідея тексту (повідомляється, що Б. Обама та Е. Картер

співчувають сім'ям загиблих). Пропозиція заголовка конкретизується, стисло відтворюючись у ліді (додається інформація про те, ХТО, ЩО, ДЕ та КОЛИ). У самому тексті повідомлення пропозиція знову повторюється, набуває тематичного розгортання, вводяться субтеми. Таким чином початковий, проміжний та кінцевий фрактали є рекурсивними на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації). Вони розглядаються адресатом як автономні (на кожному із них прийняття інформації за бажанням адресата здатне припинитися в разі відсутності інтересу до неї). Наведені фрактали відображено у вигляді піраміди (див. рис. 1.7):

**Рисунок 1.7. Приклад організації
текстових фракталів**

Зауважимо, що кожна нова інтерпретація дає можливість залучати практично необмежену кількість смислових елементів, пов'язаних із домінантним смислом. Водночас властивість самоподібності, забезпечуючи виконання закону єдності в різноманітності, породжує цілісне сприйняття дискурсу. Наведемо приклад із книги «Гра престолів» (“A Game of Thrones”), у якій один із персонажів (Джон) виражає емпатію до іншого персонажа (Сема), намагаючись відмовити своїх друзів від спроб убити останнього:

(3) *John glanced warily at Chett, standing beside the door, his boils red and angry. “He could help you,” he said quickly. “He can do sums, and he knows how to read and write. I know Chett can’t read, and Clydas has weak eyes. Sam read every book in his father’s library. He’d be good with the ravens too. Animals seem to like him. Ghost took to him straight off. There’s a lot he could do, besides fighting. The Night’s Watch needs every man. Why kill one, to no end? Make use of him instead.”* (George R. R. Martin 2011, p. 436).

У наведеному прикладі смисл виразу *He could help you* (він здатний допомогти тобі) повторюється у виразах *He can do sums* (він здатний рахувати), *he knows how to read and write* (він уміє читати й писати), *Sam read every book in his father’s library* (Сем прочитав кожну книгу у бібліотеці свого батька), *He’d be good with the ravens too* (він би зміг упоратися з круками), *Animals seem to like him* (здається, його люблять тварини), *Ghost took to him straight off* (він зразу сподобався привида), *There’s a lot he could do, besides fighting* (він міг би багато зробити, крім участі у боях), *The Night’s Watch needs every man* (нічній варті потрібен кожен чоловік), *Why kill one, to no end?* (Навіщо даремно вбивати його?) *Make use of him instead* (Використаємо його натомість). Кожна рекурсивна інтерпретація залучає нові смисли, однак усі вони пов’язані між собою й виражають домінуючий смисл, закладений у першому й останньому виразах: він здатний допомогти, використаємо це.

Поведінка дискурсивної структури здатна в певні моменти значно змінюватися під впливом асиметричного розподілу смислових флуктуацій і випадкового збігу спрямованості їхнього руху. Зміна заданих параметрів системи дискурсу здатна спричиняти виникнення нових структурних модифікацій. Необхідно зазначити, що структурні моделі дискурсивної системи еволюціонують і змінюються на різних етапах по-різному. Така фрактальна парадигма семіотичної динаміки дискурсу передбачає, що фінальний стан дискурсивної системи залежить від нескінченних комунікативних інтеракцій більше, ніж від початкових умов і мети учасників процесу спілкування.

Показовим є те, що теорія фракталів дозволяє виявити закономірність у хаотичній мовленнєвій системі (мовлення є хаотичною, стихійною системою, оскільки воно не здатне бути повністю сформованим та заданим), постаючи одночасно обмежувальним чинником і генерувальним інструментом. Надзвичайна різноманітність станів у будь-якій мовній системі здатна бути зведеною до певних уніфікованих моделей – фракталів-структур і фракталів-процесів. Така стратегія значно спрощує процедуру наукового пізнання в лінгвістиці. За влучним висловом Л. С. Піхтовнікової, принцип фрактальності в мові й мовленні відіграє роль калейдоскопа, перетворюючи асиметрію в мовних явищах на симетрію і навпаки [202, с. 124].

Маємо стверджувати, що фрактальність дискурсу наділяється низкою рис, які дозволяють включити її у ядро когнітивно-синергетичної парадигми лінгвістики. Такими рисами є: складність і динамічність, рекурсивність, наявність зворотного зв'язку, належність до категорії єдиного з одночасною дробовою розмірністю, можливість входу й виходу з будь-якої точки та нерегулярність.

Як наслідок, фрактальна теорія є особливим методологічним напрямом, який уможлиблює програмування складної багаторівневої системи, якою є дискурс, із залученням самоподібних моделей та процедури метафоричного ототожнення рекурсивних смислових компонентів. Утім фрактальний аналіз не є процедурою логічного спрощення, стиснення інформації. Він є процедурою опису різних за складністю дискурсивних аспектів із допомогою низки достатньо простих моделей-метафор.

У розвитку дискурсу закладений еволюційний принцип єдності та взаємозв'язку всього суцього в його саморусі від частини до цілого, від простого до складного, від статички до динаміки. Фрактальна метафора уналежнює дискурсивну реальність до інших природних процесів і форм реальності безвідносно до масштабів простору та часу. Вона дає методологічну можливість установити зв'язок між явищами різних системних рівнів дискурсу, включно з

екстралінгвальними. Ключовою також є думка про те, що принцип фрактальності відіграє важливу роль не лише в побудові дискурсу, а й у вербалізації концепту як основного теоретичного конструкта когнітивно-синергетичних досліджень. Тому перш ніж окреслювати концептуальну динаміку ЕМПАТІЇ, необхідно визначити, якого роду сутність являє собою концепт.

1.4. Синергетична інтерпретація лінгвоконцептології

Звернення до кардинальної одиниці концептуальної картини світу – **концепту** – зумовлене усвідомленням того факту, що, попри наявність значної кількості теоретичних здобутків науковців з відповідної тематики, його когнітивно-дискурсивна сутність все ще не знайшла задовільного висвітлення в мовознавчих студіях. Концепт є центральним і найбільш суперечливим поняттям сучасної лінгвістики, вирізняючись неоднозначністю свого тлумачення.

1.4.1. Формування теорії концепту. Термінологічна невизначеність концепту свідчить не стільки про відсутність одностайності поглядів стосовно його природи й функцій, скільки про різноманіття його ознак і властивостей. Єдиним неконтроверсійним фактом, що стосується природи концепту, є те, що він постає способом реконструкції й центром **концептуальної картини світу**. Остання визначається як складна безперервно розбудовувана когнітивна структура у свідомості людини, що являє собою результат зовнішнього та внутрішнього рефлексивного досвідів у вигляді динамічно сконструйованого знання та здатна реалізуватися як у системі мови, так і в різних видах комунікації [43, с. 76].

Основна проблема сучасної теорії концепту полягає у невідповідності наявних знань про нього складному характеру його вербалізації в дискурсі. До того ж різні наукові парадигми аналізують концепт у різних системах координат.

У сферу сучасної гуманітарної науки термін «концепт» увів С. О. Аскольдов [17], який не ототожнював його з індивідуальним уявленням, а вбачав у ньому узагальнення. Науковець виокремив два основних типи концептів – пізнавальний і художній. Очевидно, саме це розмежування стало чинником поділу концептології на когнітивну та культурологічну. Вважається, що основною ознакою концепту є функція заміщення: «Концепт – це мисленнєве утворення, що підміняє нам у процесі мислення невизначену множину предметів одного роду. Однак не варто трактувати концепт як відображення множини, яку він заміняє, концепт є її символом, який окреслює потенцію створити те чи інше» [там само, с. 268].

Функція заміщення є засобом когнітивної економії, зменшуючи кількість інформації, що потрапляє у свідомість іззовні. Без заміщення кожна річ зовнішнього світу вимагала б особистої назви, що могло б викликати стан колапсу в металному лексиконі. Тим самим концепт уможлиблює перенесення досвіду минулого на нинішнє на ґрунті загальних концептуальних рис, відіграючи надзвичайно важливу роль у процесах пізнання.

Загалом процес укорінення терміна «концепт» у лінгвістиці відбувався у лінгвокультурологічному та когнітивному напрямках. Прихильники лінгвокультурологічного підходу (В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін, С. Г. Воркачов, В. М. Телія, О. Й. Шейгал та ін.) додержувалися погляду, що концепт містить не лише категоріальні ознаки означуваного, а й усю супутню культурно-фонову інформацію. Згідно з їхніми концепціями він постає колективним змістовним ментальним утворенням, що фіксує своєрідність відповідної культури [118, с. 28], основною одиницею культури в ментальному світі людини, згустком уявлень, понять, асоціацій, переживань [240, с. 42].

Представники лінгвокультурологічного напрямку наголошують на органічній єдності знаннєвої та (етно)культурної основ концепту через їхнє мовне втілення, вважаючи концепт культурно маркованим вербалізованим смислом, поданим на рівні відбиття цілою низкою своїх мовних реалізацій, що

утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму; одиницею колективного знання, що має мовне вираження й відзначена етнокультурною специфікою [63, с. 67-68]. Тим самим концепт є результатом взаємодії цілої низки чинників: національної традиції, релігії, фольклору, ідеології, життєвого досвіду, мистецтва, відчуттів та загальнолюдських цінностей. Він утворюється не однією ознакою, а комбінацією рис, які формують недискретний образ, що сприймається цілісно й завдяки цьому легше здійснювати таксономію предметів.

Прихильники лінгвокогнітивного (А. П. Бабушкін, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, І. А. Стернін, Н. Н. Болдирєв, А. Вежбицька та ін.) та логіко-лінгвістичного (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, С. Є. Нікітіна, Г. Є. Крейдлін та ін.) вважають, що етнокультурна специфіка не є обов'язковою для концепту, розглядаючи його як дискретну ментальну одиницю зі стохастичною (вірогіднісною) структурою [184, с. 53]. Зазначається, що є безліч концептів, у яких або немає ніякої етнокультурної специфіки (наприклад, побутові концепти), або вона є надто незначною і щоб її знайти, необхідно докласти виняткових зусиль [208, с. 25]. Концепт – це дискретне ментальне утворення, базова одиниця розумового коду людини, що має відносно впорядковану внутрішню структуру, являє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості й суспільства та несе комплексну, енциклопедичну інформацію про відображений предмет або явище, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю та ставлення суспільної свідомості до цього явища або предмета [там само, с. 24].

О. С. Кубрякова розглядає концепт як одиницю ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини [483, с. 90], А. Вежбицька – як об'єкт зі світу “Ідеальне”, який має ім'я та виражає певні культурно зумовлені уявлення людини про світ “Реальне” [58, с. 51]. Водночас сама дійсність подана нам у мисленні не безпосередньо, а опосередковано, через мову [там само].

Наведені підходи є взаємодоповнювальними, оскільки концепти одночасно відображають і формують образ мислення й культурний простір носіїв мови, характеризуючи засвоєння культури індивідуальною свідомістю та являючи собою моделі напрямку колективного досвіду. Вектор лінгвокультурного підходу – від культури до індивідуальної свідомості, а лінгвокогнітивний підхід – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури.

Інтегруючи лінгвокультурні й лінгвокогнітивні концепції, необхідно згадати про різницю в потрактуваннях концепту й поняття. Зауважимо, що докладний аналіз термінологічних перетинів концепту з поняттям, значенням, змістом став поширеною темою теоретичних оглядів. У традиційній лінгвістиці лексичне значення слова співвідноситься з поняттям. За такої умови поняття трактується як думка, що відображає в узагальненій формі предмети та явища дійсності за посередництвом фіксації їхніх властивостей і відношень; останні виступають у понятті як узагальнені специфічні ознаки, співвіднесені з класами предметів та явищ [481, с. 383-384]. Отже, за традиційного підходу поняття асоціюють із раціонально-логічним мисленням.

Традиційний підхід підкреслює, що системне значення детермінує мовленнєві смисли [160, с. 34]. Поряд із цим значною є роль контексту, здатного модифікувати втілювані смисли [333, с. 52]. Актуалізація в мовленні також залучає до складу мовленнєвих смислів комунікативно релевантні компоненти знання, які не входять до значення системних мовних одиниць. У перспективі когнітивної лінгвістики значення слова розглядають як таке, що виконує функцію загальної репрезентації концепту в системі мови завдяки опису його найбільш істотних ознак [36, с. 180].

На думку представників української лінгвоконцептології, поняття й концепт повинні співвідноситися між собою в гіпо-гіперонімічний і водночас асиметричний спосіб: основою концепту є поняття, але основою поняття не є концепт. Поняття – це одиниця семантичного простору логосфери, елемент

упорядкованої сукупності значень конкретної мови. Поняття вміщує порівняно невелику кількість семантичних ознак (сем), пов'язаних із функціонуванням відповідної звукової оболонки (лексеми). А концепт є одиницею концептосфери – упорядкованої сукупності одиниць мислення, які містять усі ментальні ознаки того чи іншого явища, відображеного в мовній свідомості [213, с. 53, 56].

У царині когнітивної лінгвістики поняття розуміють як одну з одиниць ментальної системи людини поряд з іншими, зокрема оцінками й образами, а термін «концепт» уведений як родовий на позначення різних когнітивних одиниць [143]. Це уможлиблює моделювання знань різних типів, а не лише раціонально-логічних із використанням терміна «поняття». З виокремленням образно-перцептивного, ціннісного й логічного (поняттєвого) у складі концепту як багатовимірною ментального утворення пов'язують його відмінність від поняття [64; 116; 117; 213].

Однак необхідно зауважити, що ідея про існування думки в голові людини як логосу і як ейдосу (у подвійній формі) висловлювалася науковцями ще на початку ХХ ст. Зазначалося, що ейдос репрезентований як картинність і цілісність, а логос – як розчленованість та поєднання багатьох моментів [152, с. 41-43]. Оскільки когнітивна лінгвістика органічно пов'язана із семантикою (в ній інтегровані традиційні й когнітивні концепції), то ключове для неї поняття структури має витоки із структурного мовознавства. Відмінність полягає в тому, що в когнітивній лінгвістиці структурному аналізу підлягають не лише мовні одиниці, а й концептуальні. Отже, попри певну термінологічну невідповідність аналіз раціонально-логічного, картинно-образного й ціннісного як різних способів існування єдиної інформаційної структури є прийнятним і в традиційній, і в когнітивній лінгвістиці.

У цьому аспекті складно не погодитись із думкою С. А. Жаботинської, яка зазначає, що, якщо відволіктися від наявних у концептології численних досить нечітких визначень концепту й говорити по суті, то концепт (той, що має культурну цінність, і той, що її не має) є наявним у мисленні фрагментом

інформації, активованим мовним знаком (починаючи від морфеми й закінчуючи текстом) або групами знаків. Водночас цей фрагмент інформації про певну сутність є не що інше, як значення – мовне (узагальнене, сигніфікативне), мовленнєве (конкретне – референтне, подане в одній мовленнєвій події, або денотативне, подане в багатьох мовленнєвих подіях), дискурсивне (пов'язане з учасниками комунікації й ситуацією спілкування). Якщо концептологія досліджує зміст знаків мови й мовлення, то чим вона в її наявному вигляді відрізняється від семантики? [101, с. 53].

Необхідно також згадати про співвідношення понять «концепт» і «категорія». Є ще «аристотелівська» традиція називати розумові абстракції високого рівня категоріями. Проте оперувати розподілом на категорії й концепти в когнітивно-орієнтованих дослідженнях мови нелегко: концепт і категорія сприймаються двояко. Одні дослідники відносять термін «категорія» до груп подібних речей (об'єктів, подій тощо), зовнішніх щодо свідомості, а концептами називають їхні ментальні репрезентації. Вони виконують функцію категоризації, визначаючи, до якої категорії належить та чи інша сутність [414, с. 38]. Їхні опоненти не розрізняють категорії й концепти, вважаючи обидва терміни ментальними конструктами [425, р. 3]. У цьому разі концепти відрізняються від категорій менш високим рівнем абстракції й узагальнення.

Для опису впорядкованих сукупностей концептів та віднесення їх до певних категорій використовується поняття аналогії (логічного перенесення властивостей одних предметів на інші за принципом їхньої подібності) [361]. Підґрунтям цього процесу постає метафора – універсальний феномен, закладений у будь-який розвинутий дискурс, що слугує засобом для виявлення зв'язків між явищами й виведення їх у сферу усвідомлення. Виокремлення формальної сторони подібності допомагає зрозуміти природу об'єднання раціональної та образної інформації про об'єкт аналізу.

Метафора визнається одним із провідних засобів наукової когніції в умовах панування когнітивно-дискурсивної парадигми насамперед завдяки

когнітивній теорії метафори, яка виходить із розуміння одного концепту через інші [361; 386; 389]. Концептуальні метафори виникають на ґрунті тілесної взаємодії людини з зовнішнім світом. Саме практична діяльність виявляє зовнішні подібності, зафіксовані органами відчуттів, а спостережуваний перетин стає основою для концептуальних зв'язків [389].

Істотну конкретизацію в розроблення теорії концептуальної метафори вносять роботи вітчизняних лінгвістів [див.: 162, с. 74-77; 100; 48; 418]. Зазначається, що у метафорі як феномені мови й мовлення діє когнітивний механізм, який опрацьовує інформацію про абстрактні, перцептивно не сприйнятні об'єкти шляхом їхнього порівняння з конкретними об'єктами, що мають перцептивну основу [100, с. 3]. Утім, тілесність метафор допускає не лише сходження від конкретного до абстрактного: сферою-джерелом здатне бути й абстрактне поняття.

У концептуальній метафорі взаємодіють цільовий і вихідний домени (референт і корелят) [386]. Термін «домен» вживається для позначення сукупності фонових знань, необхідних для розуміння концепту. Він виступає в ролі когнітивного контексту, стаючи необхідною передумовою для оформлення змісту мовного знака у процесі комунікації та подальшої найбільш адекватної інтерпретації цього змісту [394, с. 152]. Вибірковість характеристик референта (цільового домену), поданого з допомогою метафори, пов'язана з когнітивною операцією висвітлювання/приховування: якщо референт структурується в термінах корелята (вихідного концепту), то останній висвітлює одні властивості референта і приховує, залишає неактивованими інші властивості. Усі корелятивні концепти, що стосуються одного референта, створюють діапазон метафори, а всі референтні концепти, обслуговувані одним корелятом, створюють спектр метафори [48, с. 54-59].

Науковці справедливо вважають, що схема аналізу метафори складається з етапів, на яких виявляються: поняттєвий простір референтів; ступінь метафоризації референтного концепту/домену (кількісна характеристика);

поняттєвий прстїр корелятїв; метафоричний дїапазон референтного домену; способи картування кореляцїйних доменїв; розщеплення концептуальної метафори; метафоричний спектр і потенцїал кореляцїйних доменїв [100, с. 3-6]. Якщо на тлї домену профїлюютьсѧ лише декїлька концептїв або визначеннѧ якогось концепту потребує знань з їнших доменїв, то така сутнїсть уважаєтьсѧ вимїром бїльшого домену [332, с. 25], причому межа мїж доменом і вимїром є умовною [394]. Наведена схема аналізу надає всебїчну характеристику когнїтивної метафори.

Як правило, для аналізу метафоричних процесїв необхіднї знання, що стосуютьсѧ не одного, а низки доменїв. Їхню сукупнїсть називають «матрицею доменїв» (термїн Т. Клаузнера та В. Крофта), що визначаєтьсѧ як набїр доменїв, який концентруєтьсѧ навколо певного концепту, пояснюючи його змїст [330, с. 7]. В основу органїзацїї матрицї доменїв покладено принцип, згїдно з яким домен, що є «безпосередньою цариною» (*immediate scope*) концепту, сам профїлюєтьсѧ на фонї їншого домену [394, с. 152; 395, с. 49]. Наприклад, лексема «дядько» (*uncle*) забезпечує доступ до матрицї доменїв «генеалогїя» (*genealogy*), «особистїсть» (*person*), «стать» (*gender*), «народженнѧ» (*birth*), «життєвий цикл» (*life cycle*), «вїдносини мїж батьками та дїтьми» (*parent/child relationship*), «братськї/сестринськї стосунки» (*sibling relationship*) [489, с. 64].

Їз викладеного необхідно зробити висновок, що з традицїйного погляду структурованїсть і комбїнаторика – це найїстотнїшї риси концепту: його ендоконсистенцїя та екзоконсистенцїя не є хаотичним нагромадженнѧм уявлень, знань чи смислїв.

Необхідно зауважити, що наведенї науковї вектори є складниками репрезентацїйного пїдходу, де концепт розумїють як уже створене знання про об'єкт, а провїдними його властивостями постають дискретнїсть та цїлїснїсть. Репрезентацїйний (статичний) пїдхїд не бере до уваги розвиток їнформацїйної структури концепту, її динамїку й вїдкритїсть новим знанням. Цей факт спонукав

мовознавців перейти на новий рівень концептологічних студій – діяльнісний (динамічний).

1.4.2. Динамічний підхід у концептологічних студіях. Досягнення природничих наук, побудова загальнонаукової картини світу вимагають адекватнішого погляду на онтологію концепту. Не дивно, що наразі розвиваються ідеї втіленого розуміння (*embodied cognition*) (M. Johnson, G. Lakoff, J. Mandler, E. Rosch, L. Talmy, J. Varela), ситуативної когніції (*situated cognition*) (J. Brown, A. Collins, P. Duguid), динаміцизму (*dynamicism*) (T. Van Gelder, F. Port, L. B. Smith, E. Thompson, W. Wildgen,). Поступово змінюється класичний когнітивний підхід до концепту як до ментальної репрезентації, підлягають перегляду навіть його глибинні філософські основи [269].

На противагу репрезентаційному, представники діялісного (дискурсивного) підходу аналізують процесуальну природу концепту (Р. де Богранд, О. О. Залевська, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, А. М. Приходько, І. С. Шевченко та ін.). Концепт трактується як смисл у його процесуальності, елемент рефлексії, що виконує функцію поєднання двох планів мовного знака, забезпечуючи їхню комунікацію, співіснування й галуження [86, с. 74-78].

Основним недоліком когнітивізму вважається відсутність пояснення фізичного в природі ментального, переконливих біологічних основ природи когніції [357, с. 102-103]. «Елегантне» вирішення цієї проблеми пропонує «біологічний натуралізм»: усі ментальні феномени детерміновані нервовими процесами на нижчому рівні мозку, являючи собою вищий рівень мозкової діяльності – його системні властивості. Тобто ментальні явища інтерпретуються як частина природи [438, с. 57]. Методологічним наслідком цього є врахування способу, за допомогою якого мозок, свідомість та середовище взаємодіють і

впливають один на одного для забезпечення функціонування людського організму.

Концепт є результатом еволюційного емерджентного розвитку людського розуму, наслідком ускладнення психічної форми матерії [50]. Це дозволяє розглядати його як *еволюцію* та аналізувати еволюційні процеси концепту в англomовній картині світу [41]. Основними механізмами *еволюції* лексично репрезентованих лінгвокультурних концептів є *кладогенез* та *анагенез* [307, с. 135]. Вияви кладогенезу – це розширення об'єму імплікаціоналу; ускладнення та розгалуження концептуальної мережі/структури його понятійно-ціннісного складника; дивергенція окремих когнітивних ознак та збільшення ступеня метафоризації концепту. Для анагенезу характерні стабільність структури понятійно-ціннісного складника; варіювання у межах концептуальної мережі; зміна ціннісного складника навіть на протилежний [там само, с. 146]. Поряд із розширенням лінгвісти говорять і про «згортання» – *інволюцію*, коли поняття втрачає частину своїх когнітивних ознак у процесі історичних змін [118]. Для *інволюції* характерне звуження об'єму імплікаціоналу; згортання концептуальної мережі; переоцінювання прототипових значень [307, с. 146].

Таким чином, когніція є продуктом еволюції й належить до психічного рівня організації матерії. Зі свого боку, психіку прийнято поділяти на два підрівні – нижчий (нервова система) і вищий (когнітивна система). Це саме стосується й концептуалізації. Недаремно представники теорії матеріально-тілесного втіленого пізнання вважають, що властивості концептів є результатом будови мозку, тіла і способу їх функціонування в людському суспільстві та фізичному світі [391, с. 37]. Це дає можливість зробити висновок, що концепт як результат концептуалізації належить до когнітивного рівня природної ієрархії, вміщує елементарні рівні (біологічний, психічний) і водночас є частиною соціокультурного середовища. Він є семантичною структурою, що має корелят у нейронній мережі мозку, яка охоплює психічний досвід людини. Останній поєднує набуте раніше та те, що набувається безпосередньо в мовленнєвому акті.

Із психолінгвістичного погляду концепт визначається як об'єктивно наявне у свідомості людини перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, на відміну від понять і значень як продуктів наукового опису (конструктів) [106, с. 39]. Характеризується нейронна основа концепту – активізація багатьох окремих нейронних ансамблів, які розподілені в різних ділянках мозку, але входять у єдиний набір. Доступ до всіх цих ділянок здійснюється одночасно завдяки слову або будь-якому іншому знаку. О. О. Залевська підкреслює індивідуальну природу конотацій концепту як багатовимірної симультанної структури, надбання індивіда [107].

Виходячи з інтерактивного характеру процесу пізнання й комунікативної діяльності, концепти не можуть трактуватися як стабільні фіксовані сутності, котрі передаються однією людиною іншій, як це відбувається з предметами. Тому, не зважаючи на той факт, що існує певний консенсус для розуміння, жоден концепт не має тієї самої конотації для двох людей [370, с. 181]. Те, що зазвичай називають концептом, не подібне до застиглого утворення на кшталт словникової одиниці. Ця структура є активною, мобільною, динамічною, здатною посилювати або послаблювати наявні зв'язки з іншими активними ділянками мережі (контекстом), пристосовуючи їх під потреби конкретного мовленнєвого акту [339, с. 23].

У межах динамічного підходу науковці розглядають концептосистеми (системи систем концептів, у яких увесь спектр ментальних одиниць упорядкований у вигляді певних участків-підсистем, сформованих структурно, зв'язно й ієрархічно), їхню самоорганізацію й міжкультурний трансфер [214; 215]. У зарубіжних наукових розвідках плідно розвивається когнітивна соціолінгвістика, сферою наукових інтересів якої є варіативність мов і культур, а також злиття мови, культури та ідеології [344]. На нашу думку, це уможлиблює дослідження загальнолюдської концептосфери, у якій відображений досвід, набутий людством і зафіксований у багатьох мовах.

Вітчизняні представники динамічної теорії концепту розглядають його як динамічний психічний продукт, що виробляється людиною під час усвідомлюваних/неусвідомлюваних, інтенційних/неінтенційних та локалізованих одночасно в декількох ділянках мозку психічних процесів інференційної природи. Інференціями є семантичні структури, які виникають у результаті паралельних усвідомлюваних/неусвідомлюваних, інтенційних/неінтенційних психічних процесів, активованих під час фокусування уваги на зовнішньому (вербальному/невербальному) або внутрішньому стимулі, що протікає на ґрунті складно організованої семантичної мережі, яка пов'язує різними каузальними й асоціативними відношеннями структури перцептивного, когнітивного, афективного та волевиявленнєвого досвіду, об'єднаного за принципом загального семантичного ядра. Прикметно, що для лінгвістичного аналізу індивідуальний концепт стає доступним лише тоді, коли втілюється у вербальній та/або невербальній дії в акті когнітивно-комунікативної взаємодії [164, с. 43].

Наведені погляди істотно розширюють кордони лінгвоконцептологічних розвідок, залучаючи дослідницькі модуси, для яких традиційна когнітивна лінгвістика не має відповідного інструментарію й які не вкладаються в надані нею концептуальні схеми. У зв'язку з цим, є нагальна необхідність єдиної універсальної метамови, яка б дозволила вільно змінювати масштаб спостереження концептів, а також описувати їхню багатокomпонентність, багаторівневість та просторово-часову неоднорідність. Наразі така метамова активно розвивається в царині лінгвосинергетики, де будуються гіпотези на ґрунті загальних ознак і властивостей живої матерії.

У термінах лінгвосинергетики концепти являють собою відкриті системи, що існують у нелінійному та нерівноважному середовищі, маючи ієрархічні рівні структурної організації [227, с. 384], квантові утворення, що мають якості складних систем, здатних до саморозвитку, завдяки яким вони сприймаються, інтегруються у досвіді [219, с. 218]. Усі можливі варіанти осмислення концепту

– це так звані «точки біфуркації», які характеризують стан розгортання смислу, що стоїть перед вибором шляху розвитку [227, с. 384].

Розвиваючи ідею про синергетичну природу концепту, дослідники розглядають його здатність до самоорганізації за допомогою процесів симетризації та асиметризації, акцентуючи увагу на колективній та індивідуальній специфіці концепту [77]. Специфіка концепту забезпечується параметрами порядку: індивідуальними (тілесні відчуття, емоційне оцінювання та елементи індивідуального досвіду) і колективними (прецедентні феномени, загальнолюдські категорії, одиниці ядра ментального лексикону, формальні лінгвістичні характеристики). Під час аналізу виявляються польова організація концепту, смислові домінанти досліджуваного феномена, семантичні групи і підгрупи в його асоціативному та інтерпретаційному полях, які демонструють взаємодію з допомогою кореляції семантичних елементів між групами, і, як результат, внутрішню динамічну організацію концепту [там само].

Найстійкішою частиною концепту є його ядро, воно найменше піддається впливу флуктуацій, притягує й концентрує всі можливі смисли, що створюють складну ієрархічну систему. Периферійна сфера концепту самоорганізується відносно ядра (атрактора системи) й подана смисловими компонентами, репрезентованими мовними одиницями (засобами), що визначають окремі фрагменти національної концептосфери, відображеної в досліджуваному дискурсі. За мірою віддалення від ядра концепту флуктуації набувають все більшого впливу на систему, а найбільш вираженими стають такі характеристики, як відкритість, нестійкість та емерджентність. Більш того, саме в периферійній сфері відбуваються дисипативні процеси та надходження смислових компонентів ззовні. За фрактальної організації концепту особливого значення набуває властивість самоподібності частин цілому. Кожний смисловий компонент периферійної сфери є більшою чи меншою мірою самоподібним смисловим компонентам, що представляють ядро концепту. Іншими словами,

сміслові утворення різного масштабу є фрактальними відносно один одного [159, с. 68-69].

Проаналізувавши наведені визначення, ми розуміємо ЕМПАТІЮ як когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвий синергетичний концепт, що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, реалізований у певному мовленнєвому акті, описуваний і пояснюваний з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії.

Важливим є той факт, що побудова динамічної моделі концепту спирається на безпосередній аналіз його поверхневих дискурсивних виявів – багатопланове й багаторівневе дослідження використання мови в соціокультурних практиках. Для цього потрібне поєднання висхідної стратегії аналізу від когнітивних основ до дискурсивної події з протилежно спрямованою низхідною стратегією аналізу впливу дискурсивної структури на нижчезрозміщений когнітивний рівень. У той час як традиційні когнітивні процедури аналізу спрямовані на фіксацію незмінних смислів, діяльнісна процедура дає можливість виявити динаміку смислів, що є надзвичайно цінним у когнітивно-синергетичному сенсі. Крім того, дослідження дискурсивної динаміки як індивідуальне конструювання знання повинне узгоджуватися з науково-пізнавальним контекстом когнітивно-синергетичного підходу, його логічними, нормативними та аксіологічними вимірами.

1.4.3. Динаміка функціонування концепту ЕМПАТІЯ.

Лінгвосинергетичний підхід до аналізу функціонування концепту уможливорює звернення до метафор порядку й хаосу, оскільки з погляду синергетики розвиток будь-якої сутності полягає в чергуванні фаз спокою і хаосу (порядок→хаос→новий порядок) [51]. Порядок ми ототожнюємо зі стійкістю концепту, а хаос, відповідно, з нестійкістю й мінливістю. Про те, що концепти

можуть бути стійкими й нестійкими, згадується у працях З. Д. Попової та Й. А. Стерніна [207, с. 28]. На їхню думку, показником цього слугує наявність або відсутність регулярної вербалізації. Регулярна мовна об'єктивація сигналізує про суспільну значущість концепту й, відповідно, про його «зрілість» як одиниці колективної свідомості. Випадки поодинокого мовленнєвого використання говорять про те, що концепт тільки формується, фіксуючи лише особистісний смисл [там само].

У синергетиці заперечується поняття повного порядку (спокою), позаяк постулюється поняття відносного спокою, який здатний бути рівноважним, слабко рівноважним та нерівноважним [211, с. 194-195]. Отже, концепт здатний перебувати в стані рівноваги, слабкої рівноваги та нерівноваги з дискурсивним середовищем. Для позначення спрямованості розвитку будь-якої структури дослідники користуються мірою відхилення від порядку – ентропією [488, с. 441]. Ентропія концепту – це зміни в його структурі, зростання яких відображає тенденцію до руйнації, а зниження ентропії, відповідно, – тенденцію до стійкості. Динамічне функціонування концепту передбачає вихід за межі відносного спокою, тобто, потрапляння в хаос, в умовах якого з'являється можливість породження нового порядку. Важливу роль у розумінні такої динаміки відіграють переходи концепту від упорядкованого стану до неупорядкованого й навпаки.

Початком функціонування будь-якого концепту є його виникнення й закріплення у свідомості людини. В основі всього процесу лежить механізм самоорганізації: концепт виникає як результат функціональної організації компонентів когнітивної системи й мовленнєвої здатності людини, що відповідають вимогам комунікації. Для розуміння цього феномена корисно звернутися до досвіду когнітивної лінгвістики, яка постулює існування єдиних когнітивних механізмів, що керують не лише мовленнєвою діяльністю людини, а її діяльністю загалом [396]. Такими механізмами є «укорінення», «схематизація», «категоризація», «композиція» та «символізація» [там само].

Укорінення (entrenchment) визначається як «автоматизація», «формування навички», яка впливає на ментальне опрацювання одиниці. Сутність цього процесу полягає в тому, що повторення психологічної події залишає слід у свідомості індивіда, який полегшує ментальне опрацювання повторних подій. Повторення навіть складної події здатне перетворити його на звичну, легко відтворювану «рутину» (завдяки багаторазовому вживанню концептуальна структура засвоюється такою мірою, що практично не вимагає участі свідомості). Коли складна структура здатна бути використана як «заготівка» ('pre-packaged' assembly), яка не потребує свідомої уваги до своїх компонентів, вона отримує статус мовленнєвої одиниці [там само, с. 3-4].

Наступним механізмом є *абстрагування*, тобто виокремлення подібних рис у ряді конкретних випадків, що приводять до формування узагальненої концептуальної структури. У процесі абстрагування «відфільтровуються» ті аспекти конкретних уживань, які не повторюються в інших ситуаціях. Для лінгвістики важливий особливий випадок абстрагування – *схематизація*, що допускає різні ступені деталізації, або «вирішення» (granularity, resolution) [там само]. Концепти й понятійні категорії, подані у вигляді скриптів, сценаріїв, фреймів та інших моделей, є видами схем, що постають чинниками упорядкування під час опрацювання інформації.

Здатність до порівняння декількох структур і виявлення розбіжностей між ними є ще однією когнітивно релевантною властивістю людини. Між структурами, які порівнюються, є функціональна асиметрія – одна з них є еталоном (standard) порівняння, а інша – об'єктом (target) [там само, с. 4]. Для лінгвістики особливо важливим є один із видів порівняння – *категоризація*, що має місце у тому разі, коли еталоном порівняння є одиниця, яка закріпилася у мові, а об'єктом порівняння – нова одиниця (на момент появи). Одиниці, що порівнюються, перебувають у семантичних відношеннях «розроблення» (elaboration) та «розширення» (extension) [65].

Композиція як здатність більш простих структур комбінуватися в складні є ще одним когнітивним механізмом, що покладений в основу створення нових концептів. *Композиція* визначається дослідниками як інтеграція двох або більше компонентних структур у композиційну [396, с. 4]. За такої умови складники композиційної структури зливаються, створюючи в повному розумінні єдність, а не комбінацію двох окремих елементів (часткова композиційність). Наведений принцип є підґрунтям теорії концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє і М. Тьорнера [351].

До механізмів, що розглядаються, належить також здатність людської свідомості до асоціації. Для лінгвіста особливого значення набуває такий вид асоціативного зв'язку, як *символізація*, яку в загальному вигляді вважають асоціацією концептуалізацій із ментальними репрезентаціями сутностей, що розглядаються (а саме: звуків, жестів, письмових знаків). Щодо лінгвістики символізація є встановленням відповідності між семантичною та фонологічною структурами [396, с. 5]. У процесі створення концептів людина по-різному поєднує наведені когнітивні механізми, які є базовими й постійно повторюваними операціями людської свідомості, а людське мислення зобов'язане їм своїми можливостями.

Необхідно узагальнити, що функціонування концепту починається з етапу засвоєння індивідом певного явища емпіричним або логічним шляхом, що є чинником формування концепту у свідомості. У якості прикладу наводимо створення концепту ЕМПАТІЯ: поширення теорії «вчуття» (нім. *Einfühlung*) Т. Ліппса [405]. Термін *Einfühlung* був перекладений Е. Тітченером як *empathy* на позначення внутрішньої активності, результатом якої стає інтуїтивне розуміння іншого об'єкта [274]. Тим самим відбулося когнітивне опрацювання концепту ЕМПАТІЯ з виокремленням окремих компонентів його змісту з паралельною вербалізацією. Основою всього процесу необхідно вважати механізм *укорінення* [396, с. 3-4]: концепт виник як результат функціональної організації компонентів когнітивної системи й мовленнєвої спроможності індивіда, що відповідали

вимогам комунікації. Завдяки повторенню складної події «вчуття» концептуальна структура засвоїлася такою мірою, що практично не вимагала участі свідомості, отримавши статус мовленнєвої одиниці. На цьому етапі був задіяний механізм *абстрагування* [там само], тобто виокремлення подібних рис у ряді конкретних випадків, що спричинили формування узагальненої концептуальної структури. У процесі абстрагування «відфільтрувались» ті аспекти конкретних уживань, які не повторювалися в інших ситуаціях. Іншими словами, вичленувалися та систематизувалися ті ознаки, на основі яких концепт убудувався в концептуальну картину світу.

Е. Тітченер, перекладаючи термін «вчуття» як *empathy*, зазначав, що слово *empathy* було сконструйоване за аналогією до слова *sympathy* [274]. Тобто термінологічним витокем емпатії було поняття «співчуття», а підґрунтям цього процесу – спроможність людини до порівняння декількох структур і виявлення розбіжностей між ними (*категоризація*) [396, с. 4]. Між порівнюваними структурами виникла функціональна асиметрія, а саме: слово *sympathy*, закріплене в мові, було еталоном порівняння, а *empathy* як нова одиниця – об'єктом.

На деякий час вербалізований концепт ЕМПАТІЯ вступив на стадію рівноваги з дискурсивним середовищем, а репелери хаосу й дестабілізації у вигляді контексту та параметри порядку атратора (стійкого стану, до якого прагне концептуальна система) врівноважували один одного. Постійність умов комунікативного середовища, їхнє перебування в межах типовості зумовило структурну й функціональну стійкість, розвиток концепту зупинився, а структурна ентропія у вигляді зміни компонентів і відносин між ними не відбувалася. Цей період відносної рівноваги характеризувався динамічним режимом сталого функціонування концепту без зміни його структури: у науці впродовж цього часу емпатія й співчуття вживалися як синоніми.

Із часом неминуха зміна комунікативних умов спричинила зміни у функціонуванні вербалізованого концепту ЕМПАТІЯ, провокуючи ентропію

(хаотизацію). Терміни *empathy* та *sympathy* почали відрізняти, відбулася семантична флуктуація, що спричинила біфуркацію: інтенціонал концепту розширився й синонімію було ліквідовано. Як результат, концепт ЕМПАТІЯ втратив стійкість режиму функціонування й перейшов у дещо інший стан. Для усвідомлення цього явища звернімося до дефініцій слів *empathy* та *sympathy* в тлумачному словнику Collins English Dictionary [485] та до етимології цих слів:

Empathy – *the ability to sense and understand someone else's feelings as if they were one's own (Greek empathia)* [485, с. 275-276].

Sympathy – 1) *understanding of other people's problems; compassion;* 2) *agreement with someone's feelings or interests;* 3) *feelings of loyalty or support for an idea or a cause;* 4) *mutual affection or understanding between two people or a person and an animal (Greek sympathia)* [485, с. 896].

Емпатія походить від грецьких *en* – «всередині» та *patho* – «глибоке, сильне почуття, близьке до страждання, хвороба» й означає розуміння психологічного стану іншої людини, вміння поставити себе на її місце. У слові *sympathy* префікс *sym* означає «з», тобто відчувати з кимось, співчувати комусь. Співчуття – це емоція *sui generis*, спричинена негативними переживаннями іншого, почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось. Зауважимо, що на етапі формування цих концептів задіяні когнітивні механізми композиції [396, с. 4] як здатності більш простих структур комбінуватися в складні та символізації [там само, с. 5] як установлення відповідності між семантичною й фонологічною структурами.

На думку вчених, співчуття визначається за прямими діадними зв'язками комунікантів: *Я = Ти*, що свідчить про позитивне ставлення до осіб та речей, а емпатія репрезентує не діадні, а тріадні стосунки: власного стану, сприйняття почуттів, ідей іншої особи і знову власного бачення предмета розмови, але крізь призму сприйняття іншої людини (*Я (1) = Ти (2) = Я (3)*) [337, с. 270]. Співчуття характеризується наявністю почуттів, але без наміру їх відкритого вияву. Емпатія ж фіксує відкритий вияв почуттів до партнера. Мовець у стані емпатії

демонструє свою готовність узяти на себе відповідальність за співрозмовника ($Я = Ти = Я$). У разі співчуття такі якості самопожертви не спостерігаються: співчуваючи, партнер не виявляє готовності зайняти місце іншого (діадні зв'язки співчуття). За такої умови позитивне ставлення до комунікативного партнера полягає в певній гнучкості своєї позиції, у готовності піти на поступки, проте не жертвувати своїми інтересами [там само].

Правомірним є той факт, що обидва поняття мають спільний корінь, пов'язані з позитивним ставленням до іншого та можливістю зрозуміти почуття співрозмовника [485, с. 275-276, 896]. Проте аналіз словникових дефініцій [там само] змушує зробити висновок, що характер вияву емпатії та співчуття в реалізації комунікативних домінант не є однаковим: емпатуючи, людина ставить себе на місце комуніканта, змінює свій внутрішній стан і демонструє готовність відповідати за нього; співчуваючи, вона не виявляє цієї готовності, а лише виказує позитивне ставлення, почуття прихильності та доброзичливості.

Відтак, у результаті розширення семантичних ознак імені концепту ЕМПАТІЯ з'явилася нова концептуальна структура з іншими функціональними можливостями, що перейшла в стаціонарне становище, максимально наближене до рівноважного. Наразі характерною рисою концепту ЕМПАТІЯ є збереження стійкості основних характеристик на фоні незначних змін контексту. Лексичні, синтаксичні, морфологічні й фонетичні компоненти імені концепту можуть варіюватися, не змінюючи основного смислу. Наведений динамічний режим в умовах слабкої рівноваги з контекстом (детальному аналізу якого присвячені наступні розділи) є сталим функціонуванням у межах варіювання структури.

На нашу думку, поняття сталого функціонування концепту ЕМПАТІЯ є ефективною когнітивно-синергетичною метафорою дослідження. Її методологічна цінність полягає в запровадженні циклічної адаптивної системи, у межах якої концепт здатний послідовно переходити в декілька динамічних станів): створення (механізми «укорінення», «схематизації», «категоризації», «композиції» та «символізації») → рівновага з дискурсивним середовищем

(режим сталого функціонування концепту без зміни його структури) → слабка рівновага з дискурсивним середовищем (стале функціонування в межах варіювання структури) → відсутність рівноваги з дискурсивним середовищем (жорстка біфуркація або поліфуркація) → перетворення. У такий спосіб концепт прагне до найбільш ефективного й економного модусу існування, адаптованого до мінливого дискурсивного середовища (див. рис. 1.8).

Рисунок 1.8. Модель функціонування концепту

Являючи собою непередбачувану і креативну сутність, концепт ЕМПАТІЯ потребує передусім когнітивно-синергетичної інтерпретації на широкому емпіричному матеріалі, виокремлення й дослідження відповідних мовних потенцій та експлікації мовленнєвої динаміки когнітивно-комунікативної семіотики, що формує контекст емпатійної взаємодії. Для цього необхідна взаємодія з корпусною лінгвістикою, яка надає кількісні мовні дані й відповідний апарат для їх статистичного опрацювання.

Із погляду деяких аналітиків дискурсу, дискурсивний аналіз і корпусний метод у лінгвістиці важкосумісні через те, що перший покладається головно на

якісні дані, а другий – на кількісні. У результаті цього за цифрами втрачається відчуття кожного тексту, ролі людини (його творця) та суспільства, частиною якого він є [404, с. 678-680]. На нашу думку, такий погляд є спірним і спростовується тим фактом, що останнім часом чітка межа між цими методами стирається. Отже, корпусно-дискурсивне поєднання є важливим когнітивно-синергетичним інструментом пізнання. Подібна стратегія дозволяє перейти від метафоричного, словесно-символічного опису складних лінгвокогнітивних динамічних систем до більш точного знання, викладеного з використанням метамови математики.

1.5. Методика дослідження

Сьогодення позначене розвитком інформаційного суспільства знань, що спричинило бурхливий прогрес у галузі комп'ютерних технологій опрацювання природної мови. Перед мовознавством постали нові завдання щодо аналізу різних властивостей мовної системи, які потребують дослідження різнопланових мовних одиниць, структур, мовленнєвих явищ не на окремих показових прикладах, а в їхньому повному репрезентативному обсязі. Зрозуміло, що це вимагає застосування спеціального комп'ютерного інструментарію, зокрема, залучення методів корпусної лінгвістики. Попит на корпусні дані збігся з появою відповідних технічних можливостей.

1.5.1. Методи корпусної лінгвістики для аналізу ЕМПАТІЇ. Корпусна система даних, з одного боку, істотно спрощує пошук матеріалу, однак, з іншого боку, вимагає глибокого знання і творчого використання різних підходів і методик лінгвістичних розвідок. На ґрунті корпусів текстів досліджували фразеологію [367; 412; 442; 450], граматичні моделі [375; 376], лексичні кластери та їхні функції в різних жанрах [326; 442].

Корпусний дослідницький напрям продовжує виформовуватись, а його проблематика пов'язана з розробкою теоретичних засад і практичних прийомів побудови, машинного опрацювання й експлуатації лінгвальних даних, оформлених як корпус текстів [263]. Наразі є безліч визначень поняття «корпус», тому ми наведемо лише декілька з них. Представники Ланкастерської школи корпусної лінгвістики визначають його як збірник мовних фрагментів, відібраних відповідно до чітких мовних критеріїв для використання як моделі мови [411]; крім того, він являє собою репрезентативну збірку текстів, зазвичай у машиночитаному форматі, що вміщує інформацію про ситуацію текстотворення, тобто інформацію про мовця, автора, адресата й аудиторію [354].

Незважаючи на поширене переконання, що корпус мовних даних повинен оброблятися кількісно (статистично), доводячи чи спростовуючи гіпотетичні припущення за умови високої частоти випадків, він цілком здатний бути й цінним джерелом якісної інформації – прикладів уживання мови в природній комунікації [411, с. 75-77]. Такий вид використання корпусу в когнітивній лінгвістиці називають корпусно-ілюстративним (*corpus-illustrated research*) [464]. Очевидно, що для когнітивно-синергетичної практики моделювання пізнавальних метафор корпусна методика є надзвичайно актуальною.

Зауважимо, що в сучасних визначеннях простежуються основні риси корпусу текстів – мета або логічна ідея, машиночитаний формат, репрезентативність як результат певної відбіркової процедури, а також наявність металінгвістичної інформації. Це уможливорює розуміння **корпусу** як стандартно поданого зібрання писемних або усних репрезентативних машиночитаних текстів фіксованого розміру, призначених для лінгвістичного опису та аналізу певної мови або діалекту й відібраних та впорядкованих відповідно до інтра- й екстралінгвальних критеріїв. Стандартизоване подання словесного матеріалу на машинному носії дозволяє використовувати стандартні програми його обробки.

Корпуси бувають по-різному організовані залежно від прагматичної мети їхніх творців, хоча використовуються і для цілей, не передбачених авторами. Їх поділяють на одномовні та багатомовні, загальні і спеціалізовані, паралельні й порівняльні (перекладацькі корпуси), синхронні та діахронні тощо. Тексти як складові елементи корпусу можуть бути цілісними оригінальними словесними творами або їхніми частинами. Матеріали, зібрані в текстах, – це зразки мови, яка використовується в комунікативній діяльності спільноти, вони охоплюють різні жанри й періоди.

Доцільність створення та смисл використання корпусів визначаються такими передумовами:

- достатньо великий (репрезентативний) і збалансований обсяг корпусу гарантує типовість даних і забезпечує повноту подання всього спектра мовних явищ;

- різнотипні дані перебувають у корпусі в своїй природній контекстуальній формі, що уможливорює їхнє всестороннє та об'єктивне дослідження;

- один раз створений і підготовлений масив даних здатний використовуватися багаторазово, різними дослідниками із різною метою [108, с. 6].

Дослідники слушно зазначають, що корпусна лінгвістика – це порівняно новий підхід до аналізу «реального життя» мови, який дав можливість уточнити результати й висновки, проведені раніше, а також здійснити нові дослідження, більш системні та ширші за обсягом емпіричного матеріалу. У центрі уваги корпусної лінгвістики перебуває мовна особистість, тобто її мовленнєва діяльність, масова комунікація, проблема її опису. Дуже важливою властивістю корпусу текстів є його репрезентативність, що визначається фонетичними, морфологічними, синтаксичними та стильовими параметрами [226].

Перший комп'ютеризований корпус текстів – Браунівський корпус (*The Brown Corpus*) – містить 500 текстів з американських газет, журналів та книг.

Кожен текст у ньому має довжину 2 000 слів (мають на увазі слововживання – *tokens*), а все зібрання вміщує 1 млн слів. Мета створення Браунівського корпусу – забезпечити системне дослідження й порівняння окремих жанрів американського варіанта англійської мови – викликала жваві дискусії щодо принципів відбору текстів і можливих вирішуваних завдань. З одного боку, він будувався на основі статистичних критеріїв, а з іншого – статистика застосовувалась у поєднанні з рішеннями творців корпусу, базованих на професійній інтуїції. Досягнення максимальної об'єктивності вимагало побудови формалізованих, прозорих для перевірки й контролю процедур. Пізніше за такими самими критеріями був створений корпус британського варіанта англійської мови Ланкастер-Осло-Берген (*The Lancaster-Oslo-Bergen Corpus or LOB*). Наразі обидва корпуси залишаються корисними, на них базуються численні дослідження.

Очевидно, що в наступні роки кількість і різноманітність створюваних комп'ютерних корпусів значно зростає й на сьогодні їх зафіксовано понад 600. З-поміж сучасних корпусів англійської мови (як американського, так і британського варіантів) найбільш відомими є Британський національний корпус (*British National Corpus – BNC*), Міжнародний корпус англійської мови (*International Corpus of English – ICE*), Лінгвістичний банк англійської мови (*Bank of English*), Корпус сучасної американської англійської мови (*Corpus of Contemporary American English – COCA*) тощо.

Матеріалом нашого дослідження є Британський національний корпус (*British National Corpus (BNC)*) – розроблений в Оксфордському університеті в 1991–1994 роках), який вважається еталонним у системі сучасних текстових корпусних ресурсів і містить 100 млн слів. Підкорпус письмової англійської мови становить 90 % і вміщує художню й документальну прозу, газети, журнали для різного віку, періодичні наукові видання і популярну наукову фантастику, шкільні й університетські твори, опубліковані та неопубліковані листи тощо. Підкорпус усної мови містить мовлення людей різного віку та різних соціальних

класів, які добровільно зголосилися брати участь у проєкті. Розмовне мовлення наявне в багатьох контекстах – від перемовин на формальних ділових і урядових зустрічах до радіошоу й телефонних розмов.

Корпус містить лише тексти британського варіанта англійської мови, однак у ньому трапляються і слова небританського або іншомовного походження. Тексти містять багато різних стилів, не обмежені тематикою й сегментовані на речення. Словам присвоєні відповідні маркери, що позначають граматичний клас або частину мови. Сегментацію й автоматичне присвоєння тегів виконує програма *CLAWS*, розроблена в Ланкастерському університеті. Частка помилкової розмітки становить приблизно 1,7 %.

Корпусний пошук у *BNC* дозволяє побудувати *конкорданс* будь-якого слова – список його вживань у контексті з посиланнями на джерело. Загалом конкорданс – це покажчик, що пов'язує кожне слововживання з контекстом; одержаний в автоматичному режимі набір контекстів для заданого явища (слово/словосполучення/граматична форма тощо) [108, с. 138]. Він використовується для отримання різних статистичних даних, зокрема про частотність лексем, словоформ, граматичних категорій, їхнє спільне вживання, простеження зміни частотності й контекстів у різні періоди часу, динаміку словотворення.

Лінгвісти наголошують на існуванні фундаментальних конкордансів, які становлять скарбницю знань про вживання в текстах тієї чи іншої мовної одиниці, і дослідницьких, підпорядкованих розв'язанню конкретного завдання [120, с. 83]. Вибране слово, що видається в центрі екрана, є «вузловим». Лінії конкордансу видають інформацію хаотично, проте можуть бути сортовані за алфавітним порядком чи групами, вибраними й організованими для ілюстрації певної особливої поведінки заданого слова чи фрази [376, с. 39].

Науковці, які працюють у цій царині, поступово виформовують свою метамову, з'являються певні суто корпусні принципи досліджень. Наприклад, розроблена типологія фактів і мовних явищ, як центральних, типових, так і

прототипових [376]. Вона базована на виявлених розбіжностях між системними й функціональними особливостями мовних одиниць. Термін «типовий» (*typical*) використовують щодо найбільш характерних випадків дистрибуції і значень мовних одиниць, а «прототиповий» (*prototypical*) відображає розбіжності між типовими випадками вживань мовної одиниці й типовими значеннями та даними про частотність. Термін «центральный» (*central*) дає можливість уточнити ієрархію мовних одиниць для репрезентації граматичного значення з урахуванням частотності й типовості [334].

Прототиповими вважають такі лексичні засоби, частотність яких згідно з інтуїцією користувачів або носіїв мови повинна б бути високою, але за результатами корпусних досліджень відрізняється від тієї, що передбачалася. Розбіжності між типовими і прототиповими одиницями виявляються на основі різних реєстрів, жанрів, соціолінгвального варіювання мови. Для ілюстрації типовості необхідно розглянути використання певного слова чи словосполучення й визначити, в якому значенні воно вживається найчастіше – це значення й буде типовим.

Наприклад, дієслово *sympathize* має два значення: 1) *to feel or express sympathy for*; 2) *to agree with or support* [485, с. 896]. Ми розглянули 50 перших із 80 випадків ужитку дієслова *sympathize* у *BNC* і виявили значення “*to feel or express sympathy for*” у 46 контекстах. Наведемо декілька прикладів:

(4) *I sympathize with the Duke of Wellington who, towards the end of his life it is said, grieved continually over the brave men killed at the Battle of Waterloo* (BNC, *sympathize*, 4).

(5) *Madge Garland had a terrible experience, which I can sympathize with* (BNC, *sympathize*, 21).

(6) *I sympathize because in my little way I grieve too, but over the people in my life I have allowed to die without ever having shown them any particular affection* (BNC, *sympathize*, 5).

Лише в чотирьох контекстах із 50 це слово вживається в значенні “*to agree with or support*”:

(7) *They often sympathize with feminist critiques of traditional theory* (BNC, sympathize, 27).

(8) *It is very possible to sympathize in good part, if not entirely, with the psychologists and philosophers who were sceptical or uncertain of the worth of introspection as a source of knowledge, reluctant to attempt to deal with the unquantifiable, keen to be in accord with certain principles of scientific methodology, resistant to such free speculation as the Freudian kind, and who thus took the step of analysing ascriptions of consciousness into claims about no more than behaviour* (BNC, sympathize, 33).

(9) *It is possible to sympathize with these arguments, but there are more fundamental criticisms of key settlement policies* (BNC, sympathize, 37).

(10) *On the Monday, after making one mistake by phoning the Evening Standard – and I can sympathize with your reasons for that mistake; after all, it was a heaven-sent opportunity to assert your father’s continued existence – anyway, after that you get a train back to London ...* (BNC, sympathize, 50).

Як результат, корпусні дані дають можливість стверджувати, що типовим значенням лексеми *sympathize* є “*to feel or express sympathy for*”. Це значення збігається з інтуїтивно визначеною нами типовістю. Однак інтуїтивна типовість не завжди збігається з даними частотності вживання лексем. Досить часто типове значення лексем виявляється прототиповим. Так, за результатами корпусних досліджень, деякі науковці схиляються до думки, що матеріал сучасного використання, зібраний у підручниках для вивчення англійської мови, є не типовим, а прототиповим [322].

Корпуси уможливають розв’язання проблем із тлумаченням і використанням синонімів та «майже синонімів», тобто слів, які не є взаємозамінними [376, с. 45]. Оскільки лексеми тісно пов’язані з контекстом, їхнє значення розрізняють за шаблонами або патернами (*patterns*) і фразами, у

яких вони типово з'являються. Співвідношення значень і патернів необхідно розглядати з допомогою полісемантичних слів. Водночас слова з подібними значеннями вживаються в однакових патернах. Для аналізу цих співвідношень необхідно розподілити лінії конкордансу на блоки, кожен із яких буде містити приклади репрезентації одного значення, що дасть можливість чітко простежити прив'язку патерну до конкретного значення.

Окрім загального аналізу даних щодо використання лексем та їхніх значень, які асоціюються з певними патернами, з допомогою конкордансів можливо спостерігати за їхнім статусом і функціями, сполученням з іншими словами й за тим, що ці сполучення означають [там само, с. 51]. Маємо зауважити, що патерни є імпульсом дослідження конститuentів мови, оскільки виявлення типу і значень патернів прирівнюються до процесу розуміння людиною граматичної структури мови.

Для роботи з корпусами великих розмірів, де кількість даних для опрацювання є досить об'ємною, науковці пропонують досліджувати щоразу по 30 випадково вибраних ліній конкордансу до тих пір, поки подальша вибірка не перестане видавати чогось нового. Такий аналіз є «гіпотетичним тестуванням», в якому мала вибірка ліній стає основою для створення низки гіпотез про патерни. Проте такий спосіб дослідження застосовують лише для слів із дуже високою частотністю вживання [441, с. 157]. Важливим є те, що з обраних патернів отримуються контури семантичного поля певної досліджуваної лексеми.

Одним із понять метамови корпусного аналізу мовних даних є патерн – схема, яка зазвичай складається з трьох слів, перше й останнє з яких залишаються незмінними, а ті, що посередині, змінюються й несуть смислове навантаження [428, с. 128]. Список таких патернів був запропонований на матеріалі малого корпусу (10 млн. слів письмової й 1 млн. слів розмовної англійської мови):

– a ... of – *a lot of, a matter of, a number of, a sort of, a couple of, etc.*;

– an ... of – *an example of, an element of, an act of, an average of, etc.*;

– too ... to – too late to, too much to, too easy too, too late to, too young to, too close to, etc.;

– for ... of – for most of, for all of, for fear of, for both of, etc.;

– many ... of – many years of, many kinds of, many parts of, many millions of, many thousands of, etc.;

– had ... of – had enough of, had plenty of, had thought of, had heard of, had one of, had died of, etc.;

– be ... to – be able to, be allowed to, be expected to, be said to, etc. [там само].

Лексика, що наповнює наведені патерни, належить до окремих груп, які несуть певні значення. Наприклад, слова, що найчастіше використовуються з *many ... of*, виражають числа (*thousands, millions, hundreds*), вказують на тип чи аспект (*kinds, ways, aspects, varieties*), позначають тривалість у часі (*years, hours*) і називають групи людей або речей (*members, examples*).

Виявлення й аналіз таких структур є надзвичайно корисним для створення комп'ютерних програм, за допомогою яких запрограмовані патерни видаватимуться автоматично, безвідносно до попередніх знань і уявлень про те, якими вони повинні бути. Фонетичні, морфологічні, синтаксичні та стильові патерни репрезентують типове для корпусу та є більш уживаними, ніж сталі вирази. Вони можуть бути підґрунтям для узагальнення багатьох лінгвістичних теорій, зроблених мовознавцями раніше, і надихати їх на нові ідеї про сполучуваність кожного окремого слова у мовленні.

Завдяки розмітці в корпусі порівнюється відносна частотність уживання певних лексем як різних частин мови (у випадках конверсії) або аналізується й порівнюється, в яких сферах людської діяльності частіше використовується та чи інша частина мови [376, с. 80]. Як правило, точність розмітки становить дев'яносто відсотків, тому в деяких випадках необхідно зважати на судження дослідника, особливо якщо слово вживається невласливим для нього способом. У такому випадку деякі уточнення вносять вручну.

За допомогою корпусного граматичного розбору ідентифікують загальні межі речень, фраз та зворотів, що супроводжуються такими помітками, як іменникове підрядне речення (*nominal clause*), прислівникове підрядне речення (*adverbial clause*), порівняльне підрядне речення (*relative clause*), прийменникова фраза (*prepositional phrase*), прикметникова фраза (*adjective phrase*) [403, с. 34]. Однак комп'ютерні програми для виконання граматичного розбору не є стовідсотково точними, тому їх часто редагують вручну для досягнення вищого ступеня точності.

У схемах, що описують організацію зв'язності тексту за допомогою слів-зв'язок, використовують термін «анафора» [440, с. 6]. Для аналізу анафори залучаються різні варіанти анотації, проте вони здебільшого розпізнають анафору й антецедент (слово чи фразу, до якої належить анафора); поділяють антецедент на категорії: номінативний, підрядний тощо; розпізнають напрямок зв'язку (*forward or backward*); вирізняють тип анафори: відношення (*reference*), заміни (*substitution*) тощо; визначають відстань між анафорою та антецедентом [360, с. 66].

Необхідно додати, що корпуси є джерелом багатовекторних лексикографічних робіт зі створення сучасних та історичних словників. Якщо традиційна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвопрагматика, соціолінгвістика, лінгвосинергетика мають на меті опис, оцінювання й використання мовної структури, то корпусна лінгвістика – це методологія, яку можливо використовувати в усіх наведених сферах мовознавства. Двоїстий характер корпусної лінгвістики (налаштованість як на створення, так і на використання корпусів) обумовлюється подвійним характером її об'єкта – текстів, що являють собою вихідний мовленнєвий матеріал для мовознавців і водночас є продуктом корпусних досліджень. Окремий аспект складає теорія і практика програмного опрацювання корпусних ресурсів.

Корпуси допомагають проаналізувати спонтанне мовлення, мовлення різних гендерних, соціальних, етнічних та вікових груп, інформацію про

особливості певного діалекту; істотно змінюють уявлення про мовленнєву культуру й мовні норми, являючи собою надійні критерії для оцінювання й визначення прийнятності певних узусних явищ. Наявний масив мовленнєвих даних за певний період уможлиблює здійснення аналізу лексико-граматичних характеристик мовлення різних авторів та різних жанрів, перевірки автентичності текстів, компаративних розвідок, інтертекстуальності, перекладу, прихованих (потенційних) моделей уживання лексики, її квантитативного навантаження, розвитку й динаміки концептів у часі і навіть використання у розслідуванні злочинів (forensic linguistic analysis).

Отже, корпусні ресурси забезпечують лінгвістів емпіричним матеріалом для підтвердження їхніх гіпотез, а також екстралінгвальною інформацією (вік, рід автора чи мовця, часові та просторові параметри походження тексту тощо). У нашому випадку великий розмір корпусу ВНС, репрезентативність, можливість здійснення на його ґрунті наскрізного комплексного синергетичного аналізу такого складного мовленнєвого явища, як ЕМПАТІЯ, пояснюють вибір корпусної методики дослідження.

Проте арсенал корпусного методу не обмежується спеціально створюваними лінгвістичними базами електронних даних. Науковці досить часто звертаються до інтернету як надзвичайно багатого джерела фактичного матеріалу, не є винятком і наша праця. Крім корпусних, із метою вилучення з інтернету необхідної інформації для актуалізації ЕМПАТІЇ ми використовуємо традиційні пошукові системи (*Google, Rambler, Яндекс* тощо). На нашу думку, інтернет-ресурси програють корпусам, створюваним у наукових та освітніх цілях, за своїми пошуковими можливостями (надаючи неопрацьовані дані), проте відображають рідкісні мовні явища й okazіоналізми, які ще не встигли потрапити до спеціального корпусу.

1.5.2. Етапи наукового пошуку. Методологічним підґрунтям дисертації є когнітивно-синергетичний підхід до мови, що синтезує когнітивно-

дискурсивну парадигму з опорою на діяльнісний стиль мислення (включно з динамічним підходом до теорії концепту, теоріями концептуальної метафори, втіленого розуміння та мовленнєвоактовою парадигмою), лінгвосинергетичний напрям сучасного мовознавства (включно із синергетикою, емерджентизмом, трансдисциплінарністю, теорією семантичних констеляцій) та теорію лінгвістичної емотіології (включно з дослідженням емоційних концептів). Інференції щодо англomовного відбиття ЕМПАТІЇ в контексті наведеної методології є сукупністю дослідницьких прийомів, використання яких підпорядковане загальній меті праці й передбачає проведення дослідження в декілька послідовних етапів.

На **першому етапі** за допомогою *системно-динамічного аналізу* досліджено складну динаміку функціонування ЕМПАТІЇ в концептуальній картині світу – від фрагментарності знання про концепт до усвідомлення його цілісності. З використанням *загальнонаукових методів* (*аналіз та синтез, індукція й дедукція, абстрагування, пояснення та опис*) доведено, що ЕМПАТІЯ функціонує у іпостасях філософського концепту, наукового поняття (функції), афекту та перцепту. Як філософський концепт ЕМПАТІЯ є подією, чистим смислом, що безпосередньо пронизує свої ендоконсистентні складники – проєкцію, інтроєкцію, інтерсуб'єктивність, емпатію-спосіб, емпатію-здатність, самовідчуження, кінестезис, конгеніальність тощо. Екзоконсистенція ЕМПАТІЇ забезпечується зв'язками з такими концептами, як ЛЮБОВ, СТРАЖДАННЯ, КАТАРСИС, МІМЕЗИС, ОЧИЩЕННЯ, НАСЛІДУВАННЯ, ОСЯГНЕННЯ, КОМУНІКАЦІЯ тощо. У статусі функції ЕМПАТІЯ перетворюється із філософського концепту на наукове поняття, що має пропозицію. У лінгвістиці воно застосовується для опису одного зі способів передавання інформації з погляду мовця або того, хто сприймає інформацію. З допомогою *герменевтичного методу аналізу та синтезу* наукових розвідок із царини лінгвістичної емотіології доведено, що ЕМПАТІЯ в лінгвістиці невіддільна від категорій емотивності, експресивності та оцінності. Також визначено, що

ЕМПАТІЯ як надскладне когнітивно-дискурсивне утворення повинна розглядатись через призму поєднання лінгвокогнітивної та лінгвосинергетичної парадигм.

Другий етап дослідження стосується моделювального вектора концепту ЕМПАТІЯ, оскільки в умовах дефіциту об'єктивно спостережуваних даних моделювання є основним способом наукового подання когнітивної реальності. На цьому етапі поєднано *індуктивну стратегію*, спрямовану від аналізу мовної емпірії до логічного висновку про її когнітивну вмотивованість, та *гіпотетично-дедуктивний підхід*, суть якого полягає в тому, що формування певного інтуїтивного знання про взаємозв'язок лінгвістичного явища та когніції передуює пошуку мовних фактів, покликаних забезпечити його достовірність. У праці побудовано концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ: семну модель лексичного значення іменника *empathy*, модусну модель концепту ЕМПАТІЯ, мережеву концептуальну модель ЕМПАТІЇ та матрицю доменів концепту ЕМПАТІЯ.

Основою моделювання наведених моделей є *теорія лексико-семантичного поля* (З. Д. Попова, Й. А. Стернін), *теорія концептуальної метафори* (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Ж. Фоконьє, М. Тернер, А. Річардс та ін.), *положення фреймової семантики* (Ч. Філлмор, В. Крофт, С. А. Жаботинська та ін.), *семантика лінгвальних мереж* (С. А. Жаботинська), *модусне моделювання* (М. В. Нікітін, О. І. Морозова), *міждисциплінарний метод екстраполяції базових принципів синергетики* та *базові принципи синергетичного моделювання* (Б. Мандельбро, Е. Федер, Л. С. Піхтовнікова, С. М. Єнікєєва та ін.).

З допомогою семної моделі лексичного значення іменника *empathy* виявлено, що останній має спільну (“sharing another’s feelings”) та диференційні семи (“way of sharing”, “object of contemplation”, “specific feeling”). *Компонентний аналіз словникових дефініцій* спільної семи вказує на різні мікрополя для спільного лексико-семантичного поля: “capacity of sharing another’s feelings”, “act of sharing another’s feelings”, “result of sharing another’s

feelings”.

Аналіз сигніфікативного значення лексеми *empathy* ілюструє фрактальність лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, яка виявляється в рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофрактали) у процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або згортання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації).

Системно-функціональний аналіз використано для здійснення декомпозиції концепту на модуси. У її основу покладено *методику когнітивно-дискурсивної інтерпретації*, яка описує структуру концепту ЕМПАТІЯ в термінах модусних моделей М. В. Нікітіна та О. І. Морозової. Як структурні частини концепту виокремлено раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модуси ЕМПАТІЇ. Раціонально-логічний модус відображений у компонентному аналізі лексичного значення імені концепту. Він також перебуває у фокусі уваги мовців у контекстах, де наявне порівняння ЕМПАТІЇ з іншими концептами. Образно-ідентифікаційний модус – це нераціональна концептуалізація, що здійснюється через формування конкретно-наочних уявлень про ЕМПАТІЮ. Цей модус не лише відображає сутність, яка існує реально, а й створює цю сутність у свідомості, поєднуючи в собі риси реального спостереження та домислення. *Організаційний модус* виявляється в тому, що концепт ЕМПАТІЯ зорганізований за принципом інформативного доповнення різних за змістом ознак, які виокремлюють у ньому уявлення про норму та її асоціативне розширення. Виявлено, що модуси концепту ЕМПАТІЯ відповідають вимозі динамічної самоорганізованої системності: вони є параметрами порядку (рухомими чинниками, що керують функціонуванням концепту), які у своєму узгодженому існуванні тяжіють до атрактора (внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англомовному дискурсі).

Мережева концептуальна модель ЕМПАТІЇ, сконструйована із залученням методології семантики лінгвальних мереж (С. А. Жаботинська) унаочнює: емпатія є властивістю людини, її власністю, перебуває в ній; емпатія має певний зміст/структуру; є почуттям, відчуттям, розумінням, здатністю тощо; людина відчуває або не відчуває емпатію; вона здатна відчувати емпатію в певному місці, в певний час, певним способом, з певним супроводжувачем; емпатія має певну причину; людина демонструє або подавляє емпатію; демонстрація емпатії відбувається за допомогою медіативу – голосу, обличчя, слів тощо; емпатія є причиною різних дій та речей – тілесної поведінки, соціальної поведінки тощо; людина відчуває інші емоції через емпатію; робить щось із емпатією, діє на емпатію; емпатія має різні якості – за об’ємом, ступенем вияву, типом вияву тощо; емпатія здатна бути схожа на культуру, роботу; емпатія здатна бути метафорично подібною дару, витвору мистецтва тощо; інше почуття здатне нагадувати емпатію. Єдність розміщених у концептуальній мережі підструктур забезпечується телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів в інші. Смісл окремої схеми (ідентифікаційної, буттєвої, акціональної, компаративної тощо) вміщує смісл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх. В основу моделі покладено процедуру фрактальної рекурсії, яка водночас є обмежувальним чинником і генерувальним інструментом.

Для **третього етапу** дослідження характерне використання *принципу когнітивної інтерпретації* семантичних і граматичних ознак лексем *empathy*, *empathizer*, *empathizee*, *empathize*, *empathetic*, *empathizing*, *empathetically* та *empathizingly*. Контекстуальний та кількісний аналіз корпусу BNC, виокремлює частиномовні репрезентанти імені концепту ЕМПАТІЯ, що відбивають здатність суб’єктів рефлексії конструювати емпатійну ситуацію різними способами. Найширше поданим є іменник (із 4 048 проаналізованих текстів, 98 313 429 слів, кількість випадків уживання іменника *empathy* – 269, знайдених у 156 різних текстах, частотність: 2,74 випадки на 1 мільйон слів; дієслова *empathize* – 28,

знайдених у 24 різних текстах, частотність: 0,28 випадків на 1 мільйон слів, *empathise* – 43, знайдених у 37 різних текстах, частотність: 0,44 випадки на 1 мільйон слів). Іменники *empathy*, *empathizer* та *empathizee* репрезентують епістемічний статус ЕМПАТІЇ в англomовній картині світу, складають концептуальне ядро ЕМПАТІЇ, підтверджують об'єктно-домінантність англійської мови, виконуючи водночас ідентифікувальну й характеризувальну функції.

Наступним кроком є застосування інструментарію *теорії концептуальної метафори*, включно з *теоріями матеріальної семантики* (Л. Талмі) та *реїфікації* (Н. Д. Арутюнова, В. Б. Кашкін), за допомогою яких проаналізовано метафоричний потенціал концепту ЕМПАТІЯ. У процесі аналізу було використано «*процедуру ідентифікації метафори*», запропоновану дослідниками Pragglejazz Group під керівництвом Г. Стіна. За результатами аналізу з 269 прикладів використання лексеми *empathy* в BNC у 234 контекстах було виявлено її метафоричну концептуалізацію (87 %).

У якості параметрів порядку метафоризації ЕМПАТІЇ виокремлено спеціальність, дискретність, дименсіальність та перцептивність, що характеризуються дифузністю й необмеженою множинністю смислів, створюючи внутрішню синергетичність концепту ЕМПАТІЯ. Параметрами порядку оцінної концептуалізації визначено психологічне, етичне й телеологічне оцінювання ЕМПАТІЇ. *Метод опису сполучувальних властивостей* використано для виявлення критеріїв комунікативної подієвості концепту ЕМПАТІЯ – гетерогенності, хронотопічності та інтелігібельності. Для виявлення дискурсивних контекстів ЕМПАТІЇ використано *інтерпретаційно-текстовий аналіз*.

Четвертий етап стосується з'ясування особливостей реалізації ЕМПАТІЇ в мовленнєвому акті. Засобами класичного *лексико-семантичного аналізу* проаналізовані емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення. Визначено, що емпатійно-експресивні висловлення репрезентовані різними

рівнями мовної системи: фонетичним (певні відхилення від стандарту у вимовлянні звуків, пролонгація голосних і сонантів, емфатичні просодичні засоби), морфемним (зменшувальні пестливі афікси, морфемні повтори), лексичним (модальні дієслова, частки, вигуки), граматичним (транспозиція граматичних категорій), синтаксичним (інверсія, еліпсис, парцеляція, приєднання, повтори, градація, варіювання актуального членування). Експресивність емпативів підсилюється завдяки маркерам-інтенсифікаторам (прислівникам, часткам, модальним дієсловам). Емпатійно-оцінні висловлення складаються з позитивно-оцінних та негативно-оцінних прикметників, прислівників, іменників, часток і дієслів. До цього тезаурусу відносимо також лексеми, які набувають позитивної або негативної оцінності під впливом контексту або актуалізують семи винятковості, ексклюзивності, новизни, швидкості, простоти, легкості тощо.

Методика інференційного аналізу комунікативної взаємодії (А. П. Мартинюк) із залученням *принципів лінгвосинергетики* допомогла визначити аспекти сутності та типології емпатійного мовленнєвого акту – стадії (викликання, надання і прийняття емпатії), типи (паралельна й реагуювальна емпатія) та етапи (ідентифікація, інкорпорація, реверберація та роз'єднання). Доведено, що під час створення емпатійного мовленнєвого акту головним чинником самоорганізації є конкуренція атрактора (іллокуції) та репелера (непередбачуваності перлокутивного ефекту). Також виявлено, що найзагальнішими стратегіями, що керують функціонуванням успішного емпатійного мовленнєвого акту, є принципи «комунікативної ввічливості» та «кооперації».

Для відображення суті атрактора емпатійного мовленнєвого акту уведено поняття дискурсивної емпатеми – висловлення на позначення особливого когнітивного комплексу, що поєднує концепти та їхні атрибути як одиниці мовленнєвої діяльності емпата й емпатанта. За принципом спрямованості дискурсивні емпатеми розмежовано на проєктивні та інтроективні. Інтроективні

емпатеми забезпечують перехід від розуміння передметно-логічного смислу до виявлення того, як ставиться до дійсності співрозмовник; проєктивні, функціонуючи як механізм випереджального відображення, прогнозують реакцію комуніканта, тим самим даючи змогу коригувати вибір способів і засобів реалізації атрактора мовленнєвого акту. Установлено, що емпатійний мовленнєвий акт базується загалом на емпатемах інтроєктивного типу, що узгоджуються з проєктивними. За фокусом концептуалізації виокремлено вчинкові та стосункові емпатеми. Аналіз вчинкових емпатем уможлиблює розкриття особливостей співрозмовників із концентрацією на фабульній структурі мовленнєвого акту, а стосункові емпатеми відображають систему взаємин та інтерсуб'єктного оцінювання емпата й емпатанта.

Інференційний аналіз виявив, що під час вербалізації емпатем відбувається вибір мовленнєвої стратегії або процес біфуркації, у процесі якої в результаті функціонального розгалуження шляхів смислової реалізації долається ентропія й виникають комбінації мовних одиниць (іноді досить несподівані). Пошук біфуркацій обумовлений асоціативним вибором концептуальної структури, а також активацією лексем, які постають донорами для збагачення мовленнєвого акту новими смисловими елементами. Біфуркації спричиняють перлокутивний ефект, який маніфестується: а) прийняттям ЕМПАТІЇ з боку емпатанта; б) неприйняттям ЕМПАТІЇ з боку емпатанта; в) наявністю ЕМПАТІЇ з боку емпата; г) відсутністю ЕМПАТІЇ з боку емпата. Неприйняття або відсутність ЕМПАТІЇ здатні набувати форм несприятливого комунікативного процесу (обурення, роздратування), що спричиняє емоційну або когнітивну диспатію. Емоційна диспатія виявляється у формі експліцитно виражених конфліктів, незгод, небажання спілкуватись, а когнітивна – імпліцитно стратегічної позиції (запитань, перепитувань, переривання співрозмовника, демонстрації відсутності довіри), що здатна перейти в експліцитно агресивну стратегію. Вияви вербалізованої диспатії залежать від індивідуально-психологічних рис емпата й емпатанта, їхнього емоційного стану,

темпераментів, специфічної внутрішньоособистісної напруги, дискомфорту тощо.

Було встановлено, що для запобігання диспатії в комунікативних комплексах працюють принципи «ввічливості» та «кооперації». Ввічливість пов'язується з поняттям збереження позитивного або негативного «обличчя» індивіда – образу самого себе, який мовець намагається відтворити й підтримати в очах слухача. «Позитивне обличчя» репрезентує бажання емпатанта викликати емпатію до себе. «Негативне обличчя» – це обстоюване людиною право на розуміння її свободи дій без зазіхання на її час, статус, незалежні судження. Позитивна й негативна ввічливості є стратегіями руху до атрактора мовленнєвого акту, які задіяні у процесі поляризації (конкурентного зв'язку, пов'язаного з бажанням бути незалежним від суспільства й водночас бути його частиною). Вони моделюють одна одну й, відповідно, мовленнєвий акт, зберігаючи його у режимі динамічної стійкості. Принципи ввічливості й кооперації є найбільш загальними стратегіями, що сприяють комунікативному співробітництву. На відміну від принципу ввічливості, зорієнтованого на соціальну або соціативну сторону спілкування, на ставлення мовця до своїх адресатів або третіх осіб, до позицій, які вони займають у соціальній (статусно-рольовій) ієрархії, принцип кооперації спрямований головню на смислову, контенсивну сторону внесків інтерактантів у комунікацію, на способи вираження значень мовця й особливо на способи їх смислової інтерпретації. Проте обидва ці принципи послуговують регулюванню й оптимізації процесу емпатійної мовленнєвої інтеракції.

Методами *пресупозиційного аналізу* з'ясовано роль емпатійних конверсаційних імплікатур у реалізації прагматичного модусу концепту ЕМПАТІЯ. Емпатійну конверсаційну імплікатуру визначено як пов'язану з вербальним змістом приховану інформацію, яка з допомогою параметрів порядку опосередковує змістову залежність між висловленнями й організовує їхню інтерактивну спрямованість на реалізацію емпатії. З'ясовано, що

імплікатури є яскравим прикладом поляризації дискурсу (протистояння фактичної інформації й оцінювання, експліцитних та імпліцитних смислів). Їхніми основними ознаками є можливість виведення, тобто реконструкції прихованого смислу на підставі буквального значення висловлення, а також здатність до усунення за досягнення атрактора мовленнєвого акту.

Висновки до розділу 1

1. ЕМПАТІЯ є явищем резонансу, який викликають у сприйнятті людини зовнішні об'єкти. Цей феномен є центральним для філософського аналізу естетичних переживань людини, його пов'язують, насамперед, із інтерсуб'єктивністю, оскільки емпатійні референції встановлюються взаємодією особистостей. ЕМПАТІЯ як філософський концепт є подією, суто смислом, що безпосередньо пронизує свої ендоконсистентні складники – проєкцію, інтроекцію, інтерсуб'єктивність, емпатію-спосіб, емпатію-здатність, самовідчуження, кінестезис, конгеніальність тощо. Екзоконсистенція ЕМПАТІЇ забезпечується її зв'язками з такими концептами, як любов, страждання, катарсис, мімезис, очищення, наслідування, осягнення, комунікація тощо. Внутрішньоконцептуальні й зовнішньоконцептуальні відношення є не включенням і не розширенням, а виключно впорядкуванням, а складники концепту не бувають ні постійними, ні змінними, а лише впорядкованими варіаціями концепту. У цьому полягає синергетичність ЕМПАТІЇ як філософського поняття.

2. Набуваючи статусу функції, стаючи об'єктом наукового розгляду, ЕМПАТІЯ перетворюється із філософського концепту на наукове поняття. У лінгвістиці воно застосовується для опису одного зі способів передавання інформації з погляду мовця або того, хто сприймає інформацію. Такий погляд на ЕМПАТІЮ не вичерпує усього арсеналу її мовних і мовленнєвих засобів, підтверджуючи необхідність її аналізу через призму лінгвістики емоцій. У цій

царині лінгвістичним утіленням ЕМПАТІЇ є категорії емотивності, експресивності та оцінності. Наведені категорії репрезентовані на різних рівнях мовної системи: на лексичному – через номінацію емоцій; на граматичному – з допомогою транспозиції граматичних категорій; на морфемному – як сукупність емотивних афіксів; на синтаксичному – через транспозицію синтаксичних відношень між членами речення; на фонетичному – з допомогою просодичних засобів.

3. Дискурс як середовище появи й функціонування ЕМПАТІЇ є багатоаспектною когнітивно-комунікативно-мовною системою-гештальтом, що визначається сукупністю трьох аспектів: формуванням ідей і переконань (когнітивний аспект), взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях (соціально-прагматичний аспект) та використанням знаків, вербальних і паравербальних (мовний аспект). Він розглядається у взаємодії породжувальних чинників, злитті й кооперації енергій, спрямованих на онтологічну та функціональну самоорганізацію. За такого підходу центральним є розпізнавання атракторів, що визначають динаміку дискурсу, спрямовуючи шляхи його розвитку. Підґрунтям синергії дискурсу є наявність таких взаємно підсилювальних принципів: багатовимірності, когнітивності, динамічності, дисипативності, нелінійності, ієрархічності, емерджентності, симетричності/асиметричності.

4. Підґрунтям конструювання дискурсу є принцип фрактальності, що виявляється на рівні змісту й на рівні його викладення. У першому випадку йдеться про те, що повторюється ідея, сюжет, а в другому – форма викладу матеріалу. Ієрархічна впорядкованість розміщених у дискурсі підструктур забезпечуються телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів у інші, що дає можливість порівняно легко згортати їх у ретракти різного обсягу (слово, словосполучення, мовленнєвий акт). Смысл окремого мовленнєвого акту здатний вміщувати смысл усього дискурсу, узагальнювати його або містити в собі схему майбутнього розвитку сюжету, передбачати його.

В основу цього процесу покладена процедура фрактальної рекурсії. Рекурсивна система завдяки створенню власних копій одержує можливість необмеженого зростання й ускладнення, однак ця складність має організований вид, який визначається локальними правилами функціонування. Фрактальна теорія є особливим методологічним напрямом, який уможливорює конструювання дискурсу з допомогою самоподібних моделей через процедуру ототожнення рекурсивних смислових компонентів. Принцип фрактальності відіграє важливу роль і у вербалізації концепту як самоподібної смислової структури та основного теоретичного конструкта когнітивно-синергетичних досліджень.

5. У термінах лінгвосинергетики концепт являє собою квантове утворення, що має якості складних систем, здатних до саморозвитку, завдяки яким він сприймається, інтегрується у досвіді. Усі можливі варіанти осмислення концепту – це точки біфуркації, які характеризують стан розгортання смислу, що стоїть перед вибором шляху розвитку. Специфіка концепту характеризується параметрами порядку: індивідуальними (тілесні відчуття, емоційне оцінювання та елементи індивідуального досвіду) і колективними (прецедентні феномени, загальнолюдські категорії, одиниці ядра ментального лексикону, формальні лінгвістичні характеристики). Найстійкішою частиною концепту є його ядро, воно притягує й концентрує всі можливі смисли. Периферійна зона концепту самоорганізується відносно ядра (атрактора системи) й подана смисловими компонентами, репрезентованими мовними одиницями, що визначають окремі фрагменти концептосфери, відображеної в дискурсі. За мірою віддалення від ядра концепту флуктуації набувають все більшого впливу на систему, а найбільш вираженими стають такі характеристики, як відкритість, нестійкість та емерджентність. У периферійній сфері відбуваються дисипативні процеси та надходження смислових компонентів ззовні. Кожний смисловий компонент периферійної сфери є більшою чи меншою мірою самоподібним смисловим компонентам, що репрезентують ядро концепту.

6. Поняття повного порядку (спокою) у лінгвосинергетиці заперечується, позаяк постулюється поняття відносного спокою концепту, який здатний бути рівноважним, слабо рівноважним та нерівноважним. Отже, концепт здатний перебувати у стані рівноваги, слабкої рівноваги та нерівноваги з дискурсивним середовищем. Ентропія концепту – це зміни в його структурі, зростання яких відображає тенденцію до руйнації, а зниження ентропії, відповідно, – тенденцію до стійкості. Потрапляння концепту в хаос передбачає вихід за межі відносного спокою, при цьому з'являється можливість породження нового порядку. Початком функціонування будь-якого концепту є його виникнення й закріплення у свідомості людини. Підґрунтям цього процесу є механізм самоорганізації: концепт виникає як результат функціональної організації компонентів когнітивної системи й мовленнєвої здатності людини, що відповідають вимогам комунікації.

7. Функціонування імені концепту ЕМПАТІЯ почалося з поширенням теорії «вчуття» Т. Ліпса: відбулося когнітивне опрацювання концепту з виокремленням компонентів його змісту з паралельною вербалізацією. Основою всього процесу є механізм укорінення: концепт виник як результат функціональної організації компонентів когнітивної системи й мовленнєвої спроможності індивіда. Завдяки повторенню складної події «вчуття» концептуальна структура засвоїлася такою мірою, що практично не вимагала участі свідомості, отримавши статус мовленнєвої одиниці. На цьому етапі був задіяний механізм абстрагування, тобто виокремлення подібних рис у ряді конкретних випадків, що спричинили формування узагальненої концептуальної структури. У процесі абстрагування «відфільтрувались» ті аспекти конкретних уживань, які не повторювалися в інших ситуаціях. Термінологічним витокom ЕМПАТІЇ було поняття «співчуття», а підґрунтям цього процесу – спроможність людини до порівняння декількох структур і виявлення розбіжностей між ними (категоризація). Між порівнюваними структурами виникла функціональна асиметрія, а саме: слово *sympathy*, закріплене в мові, було еталоном порівняння,

а *empathy* як нова одиниця – об'єктом.

8. На певний час вербалізований концепт ЕМПАТІЯ вступив у стадію рівноваги з дискурсивним середовищем, а репелери хаосу й дестабілізації у вигляді контексту та параметри порядку атратора (стійкого стану, до якого прагне концептуальна система) врівноважували один одного. Із часом неминуча зміна комунікативних умов спричинила зміни у функціонуванні імені концепту ЕМПАТІЯ, провокуючи ентропію. Терміни *empathy* та *sympathy* почали відрізняти, відбулася семантична флуктуація, що спричинила біфуркацію: інтенціонал концепту розширився й синонімію було ліквідовано. Термін СПІВЧУТТЯ став визначатися за прямими діадними зв'язками комунікантів: $Я = Tu$, а ЕМПАТІЯ за тріадними зв'язками: власного стану, сприйняття почуттів, ідей іншої особи і знову власного бачення предмета розмови, але через призму сприйняття іншої людини ($Я (1) = Tu (2) = Я (3)$). Наразі характерною рисою концепту ЕМПАТІЯ є збереження стійкості основних характеристик на фоні незначних змін контексту. Лексичні, синтаксичні, морфологічні й фонетичні компоненти імені концепту здатні варіюватися, не змінюючи основного смислу. Наведений динамічний режим в умовах слабкої рівноваги з контекстом є сталим функціонуванням у межах варіювання структури.

9. Наведена модель функціонування концепту ЕМПАТІЯ є ефективною когнітивно-синергетичною метафорою дослідження. Її методологічна цінність полягає в запровадженні циклічної адаптивної системи, у межах якої концепт здатний послідовно переходити в декілька динамічних станів): створення (механізми «укорінення», «схематизації», «категоризації», «композиції» та «символізації») → рівновага з дискурсивним середовищем (режим сталого функціонування концепту без зміни його структури) → слабка рівновага з дискурсивним середовищем (стале функціонування в межах варіювання структури) → відсутність рівноваги з дискурсивним середовищем (жорстка біфуркація або поліфуркація) → перетворення. У такий спосіб концепт прагне до

найбільш ефективного й економного модусу існування, адаптованого до мінливого дискурсивного середовища.

10. ЕМПАТІЯ являє собою когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвий синергетичний концепт, що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, реалізований у конкретному мовленнєвому акті, описуваний і пояснюваний з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії. Його дослідження потребує передусім когнітивно-синергетичної інтерпретації на широкому емпіричному матеріалі. Для цього необхідна взаємодія з корпусною лінгвістикою, яка надає числові мовні дані й відповідний апарат для їх статистичного опрацювання. Доцільність використання Британського національного корпусу (BNC) визначається достатньо великим (репрезентативним) і збалансованим обсягом, що гарантує типовість даних і забезпечує повноту подання всього спектра мовних явищ. Крім корпусних, із метою вилучення з інтернету необхідної інформації для аналізу вербалізованої ЕМПАТІЇ використано традиційні пошукові системи (*Google, Rambler, Яндекс* тощо). Інтернет-ресурси програють корпусу, створеному в наукових та освітніх цілях, за своїми пошуковими можливостями (надаючи неопрацьовані дані), проте відображають рідкісні мовні явища й okazіоналізми, які ще не встигли потрапити до спеціального корпусу.

Провідні положення цього розділу викладені у вісімнадцяти публікаціях автора у фахових та зарубіжних виданнях (див.: [246; 247; 248; 249; 250; 251; 253; 255; 262; 263; 264; 266; 268; 269; 413; 454; 457; 459]).

РОЗДІЛ 2

ФРАКТАЛЬНА СЕМІОТИКА КОНЦЕПТУ *ЕМПАТІЯ*

У руслі когнітивної лінгвосинергетики концепт ЕМПАТІЯ постає ризоморфним конгломератом, що вирізняється перманентною креативною рухомістю комунікативних інтеракцій, через які людина в змозі задовольнити свої вітальні потреби в межах соціуму. У зв'язку з цим опис імені концепту не є ані суто ономасіологічним (що розгортається від концептуального змісту до мовної форми), ані суто семасіологічним (що прямує у зворотному напрямку, від форми до змісту). Ми відштовхуємося від взаємозв'язку семасіології й ономасіології, їхньої динамічної двоєдності в рамках системи: вони не можуть бути відокремленими, навіть більше, зміна однієї тягне за собою зміну іншої. Такий синтез розкриває когнітивні й культурно-ціннісні аспекти, що формують динамічно розвинений складник глибинних процесів смислового коду ЕМПАТІЇ. Відтворити мікросвіт неспостережуваних зв'язків вербалізованих і мисленнєвих виявів ЕМПАТІЇ, силою розуму проникнути в глибинні шари механізмів людської когніції покликане конструювання моделей. Конструктивне моделювання є прагматично значущим, оскільки воно оптимальним чином слугує пізнавальним цілям – здатне пояснювати, описувати й передбачати функціонування ЕМПАТІЇ в дискурсі, тим самим знімаючи проблему адаптивної неузгодженості знання й реальності.

2.1. Концептуальні моделі інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ

Проблематичність безпосереднього спостереження за розумовими процесами, можливість їхньої верифікації лише шляхом дослідження природних продуктів мислення (з яких найголовнішим є мова) уможлиблює той факт, що

моделювання вербалізованих сутностей є одним із основних способів наукового подання вищої когнітивної реальності: мислення полягає у створенні моделей та їх використанні.

Модель у науковому пізнанні розуміють як об'єкт, що перебуває у відношеннях відповідності або подібності з оригіналом і застосовується під час розроблення теорії об'єкта в тому випадку, коли його безпосереднє дослідження неможливе [55]; та як матеріальний аналог наявних або ідеальних сутностей [182, с. 187]. Когнітивною моделлю є мисленнєва побудова, певна ідея, одержана в результаті умовиводів, які спираються на спостереження. Зазначається, що модель протиставлена оригіналу як матеріальна або ідеальна схема, відображення його певних сторін, його принципу та устрою [182, с. 187].

Під процесом моделювання ми розуміємо створення ідеалізованого мисленнєвого і знакового образу, подібного оригіналу або дещо спрощеного. Специфікою моделювання є те, що мовленнєві феномени моделюються разом із концептуальними структурами, пов'язаними з розглядуваними мовними одиницями.

Науковці правомірно вважають, що моделювання є науково корисним, якщо з його допомогою можливо вирішити такі завдання: а) опис механізмів концептуальної динаміки в дискурсі; б) пояснення динаміки концептів у дискурсі шляхом виявлення її причин; в) сприяння постановці й розв'язанню нових завдань, а також пошуку відповідей на «старі» запитання, які є позначеними, однак ще не вирішеними в науці про мову та мислення [50, с. 174].

Конструктивно-моделювальний вектор повністю відповідає першочерговому завданню когнітивної лінгвістики прагнути не до побудови формальної системи, де повинні доводитися теореми, а швидше за все до кращого розуміння когнітивної основи мови [419, с. 12]. На відміну від гіпотез, що наділяються узагальнювальною силою законів, моделі створюються для вибудовування теоретичної конструкції тієї мети, яку має дослідник, і

спрямовані на відновлення когнітивного балансу між явним науковим знанням і реальністю, впорядковуючи сферу ментального символічним шляхом.

Основна проблема перевірки наукової ефективності моделі полягає в її адекватності. Прагматично значущою є лише та модель, яка оптимально слугує пізнавальним цілям (здатна ефективно виконувати когнітивні завдання – пояснювати, описувати й передбачати). У результаті знімається проблема адаптивної неузгодженості знання й реальності, що виражається у відновленні відносної рівноваги в системі науки та середовища. Модель повинна бути евристичною – сприяти приросту знання, служити подальшому прогресу науки. Крім того, як правомірно зазначають науковці, змістовне конструювання когнітивних моделей світу здійснюється в тому числі на ґрунті принципів та особливостей фрактальної геометрії, оскільки саме логіка фрактала вказує на комплементарність тих чи інших складників взаємозв'язку людини й середовища, що відображається в межах фрактальної динаміки розвитку природних систем [279, с. 94-95]. Отже, на сучасному етапі конструктивне синергетичне моделювання являє собою найбільш ефективний метод дослідження мови.

Наукова розвідка має на меті розмежування явного й неявного, прямого й опосередкованого, статичного й динамічного в моделюванні ЕМПАТІЇ. Так, матеріальна статична форма лексем сучасної англійської мови на позначення концепту ЕМПАТІЯ є тим явним, з чого ми розпочинаємо семасіологічний аналіз, а динаміка значення цих лексем із позицій ономасіологічного аналізу є тим неявним, що актуалізується у процесі аналізу. Така своєрідна експланаторність (знання того, що відбувається в мисленні, сукупність рефлексивних і нерефлексивних уявлень про емпатію дають можливість зрозуміти природу мови, а знання того, що відбувається в мовленні, допомагає зробити припущення щодо організації мислення) підтверджує необхідність вивчення статично-динамічної актуалізації ЕМПАТІЇ.

2.1.1. Семна модель лексичного значення іменника *empathy*. Емпатія є альтруїстичною емоцією, що виникає на ґрунті бажання допомогти іншим. За В. І. Шаховським, людське мислення накопичує, узагальнює й реконструює знання про емоції, концептуалізуючи їх та привласнюючи їм лексикалізовану або паралінгвістичну символіку (код) [303, с. 26]. Знання про певну емоцію подане в лексичному значенні імен, що називають безпосередньо емоції (гнів, страх, радість, смуток тощо), які необхідно відрізнити від емотивів як імен, пов'язаних із вираженням емоцій або використовуваних для їх опису [300, с. 24].

Ім'я, що безпосередньо називає емпатію як емоцію, є ім'ям концепту (мовним знаком, який найповніше й найадекватніше передає його сутність і співпадає з домінантою синонімічного ряду [62, с. 23]). Лексичне значення імені концепту ЕМПАТІЯ – іменника *empathy* – є його **атрактором**, оскільки воно притягує всі можливі смисли концепту. Іншими словами, в атракторі розміщена найістотніша інформація й найважливіші смисли, які притягують і структурують смисли навколо себе.

За влучним висловом Ю. І. Сватко, ім'я постає певним конституювальним символом мови як живого організму та природного інструмента комунікації [229, с. 1], розгортаючись у текст, який здатний знову згорнутися в ім'я, що його породило [там само, с. 7]. Не викликає сумніву той факт, що дискурс здатний згорнутися в текст і, відповідно, в ім'я, і цей процес є фрактальним і динамічним за своєю суттю, оскільки фрактал – це динаміка, причому динаміка радше лінгвістична, ніж перцептивно-образна [244, с. 55].

Починати аналіз цієї складної динаміки необхідно з дослідження лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ, оскільки загальноприйнятим є той факт, що значення мовного виразу прирівнюється до позначуваного ним концепту [330, с. 2]. На думку С. А. Жаботинської, складність аналізу лексичного значення імен емоцій пов'язана з тим, що, будучи добре відомими кожній людині, через свою континуальну психологічну природу емоції є

неподільними на внутрішні ознаки і тим самим проблемними для опису. У побутовому потрактуванні суть конкретної емоції, наприклад, радості, визначається не формулою «Це є ...», а формулами «Це коли ...» та «Це як ...». Тим самим пояснення відповідного концепту здійснюється або шляхом звернення до ситуації, в якій з'являється та виявляється емоція, або за допомогою метафори [101, с. 49].

Лексичне значення імені концепту якнайкраще аналізується за допомогою методики компонентного аналізу, що практикується у царині структурної семантики та здійснюється на ґрунті словникових дефініцій із виокремленням сем (компонентів значення лексеми). Лексико-семантичний аналіз, тобто аналіз системи значень (понять, конструктів, концептуальних моделей), являє собою основний спосіб когнітивного моделювання свідомості суб'єктів дискурсивної діяльності та характеризується особливими, нелінійними умовами, що самоорганізуються за фрактальною логікою, де потенційно гіпотетичний стан межує з реальним, ініціюючи майбутнє через минуле [279, с. 96].

Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми *empathy* дозволяє проаналізувати семи у різних словникових дефініціях ЕМПАТІЇ та у визначеннях провідних науковців (семи підкреслені):

- 1) “the power of projecting one’s personality into, and so fully understanding the object of contemplation” [494, с. 30];
- 2) “the power to enter into the feeling or spirit of others” [492, с. 309];
- 3) “the ability to understand how someone feels because you can imagine what it is like to be them” [491];
- 4) “the ability to sense and understand someone else’s feelings as if they were one’s own” [485, с. 275-276].
- 5) a) “the ability to identify with or understand the perspective, experiences, or motivations of another individual and to comprehend and share another individual’s emotional state”; b) “the projection of one’s own feelings or

thoughts onto something else, such as an object in a work of art or a character in a novel or film” [493].

- 6) “the capacity to understand and enter into another person’s feelings and emotions or to experience something from the other person’s point of view” [486, с. 248];
- 7) “an affective state, caused by sharing of the emotions or sensory states of another person” [371, с. 154];
- 8) “sharing another’s feelings by placing oneself psychologically in that person’s circumstance” [399, с. 287];
- 9) “a category of emotional responses that are felt on behalf of others” [447, с. 3].

За результатами аналізу дефініцій виокремлено спільну та диференційні семи лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ.

Спільна сема: “sharing another’s feelings” / “sharing of the emotions” / “share another individual’s emotional state”.

Диференційні семи:

“way of sharing”: “projecting”, “fully understanding”, “enter into”, “sense”, “understand”, “imagine”, “identify with”, “comprehend”, “experience”, “placing oneself psychologically”, “felt”;

“object of contemplation”: “others”, “someone”, “someone else”, “another individual”, “something else”, “an object in a work of art”, “character in a novel or film”, “another person”;

“specific feeling”: “spirit”, “perspective”, “experiences”, “motivations”, “emotional state”, “emotions”, “sensory states”, “feelings”, “emotional responses”.

Рекурсивність спільної семи свідчить про фрактальну розмірність імені концепту ЕМПАТІЯ, яка є не стільки його внутрішньою характеристикою, скільки характеристикою його лексико-семантичної моделі, оскільки конфігурації її елементів неодноразово повторюються в різних контекстах.

Аналіз спільної семи у дефініціях лексеми *empathy* вказує на різні мікрополя для спільного лексико-семантичного поля (ЛСП) (див. таблицю 2.1):

Лексико-семантичне поле імені концепту ЕМПАТІЯ

1. <u>Capacity of</u> sharing another's feelings	1) “the power of <u>projecting one's personality into</u> , and so fully understanding the object of contemplation” [494, с. 30]; 2) “the power to <u>enter into the feeling or spirit of others</u> ” [492, с. 309]; 3) “the ability to <u>understand how someone feels</u> because you can imagine what it is like to be them” [491]; 4) “the ability to <u>sense and understand someone else's feelings</u> as if they were one's own” [485, с. 275-276]; 5) “the ability to <u>identify with or understand the perspective, experiences, or motivations of another individual and to comprehend and share another individual's emotional state</u> ” [493]; 6) “the capacity to <u>understand and enter into another person's feelings and emotions or to experience something from the other person's point of view</u> ” [486, с. 248].
2. <u>Act of</u> sharing another's feelings	1) “the <u>projection of one's own feelings or thoughts onto something else</u> , such as an object in a work of art or a character in a novel or film” [493]; 2) “ <u>sharing another's feelings</u> by placing oneself psychologically in that person's circumstance” [399, с. 287].
3. <u>Result of</u> sharing another's feelings	1) “an affective state, caused by <u>sharing of the emotions or sensory states of another person</u> ” [371, с. 154]; 2) “a category of <u>emotional responses that are felt on behalf of others</u> ” [447, с. 3].

Наведена таблиця, а також компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми *empathy* «вглиб» (значення лексем *capacity*, *act* and *result* з виокремленням низки сем їхніх лексико-семантичних варіантів) яскраво ілюструють фрактальність ЛСП імені концепту ЕМПАТІЯ (див рис. 2.1).

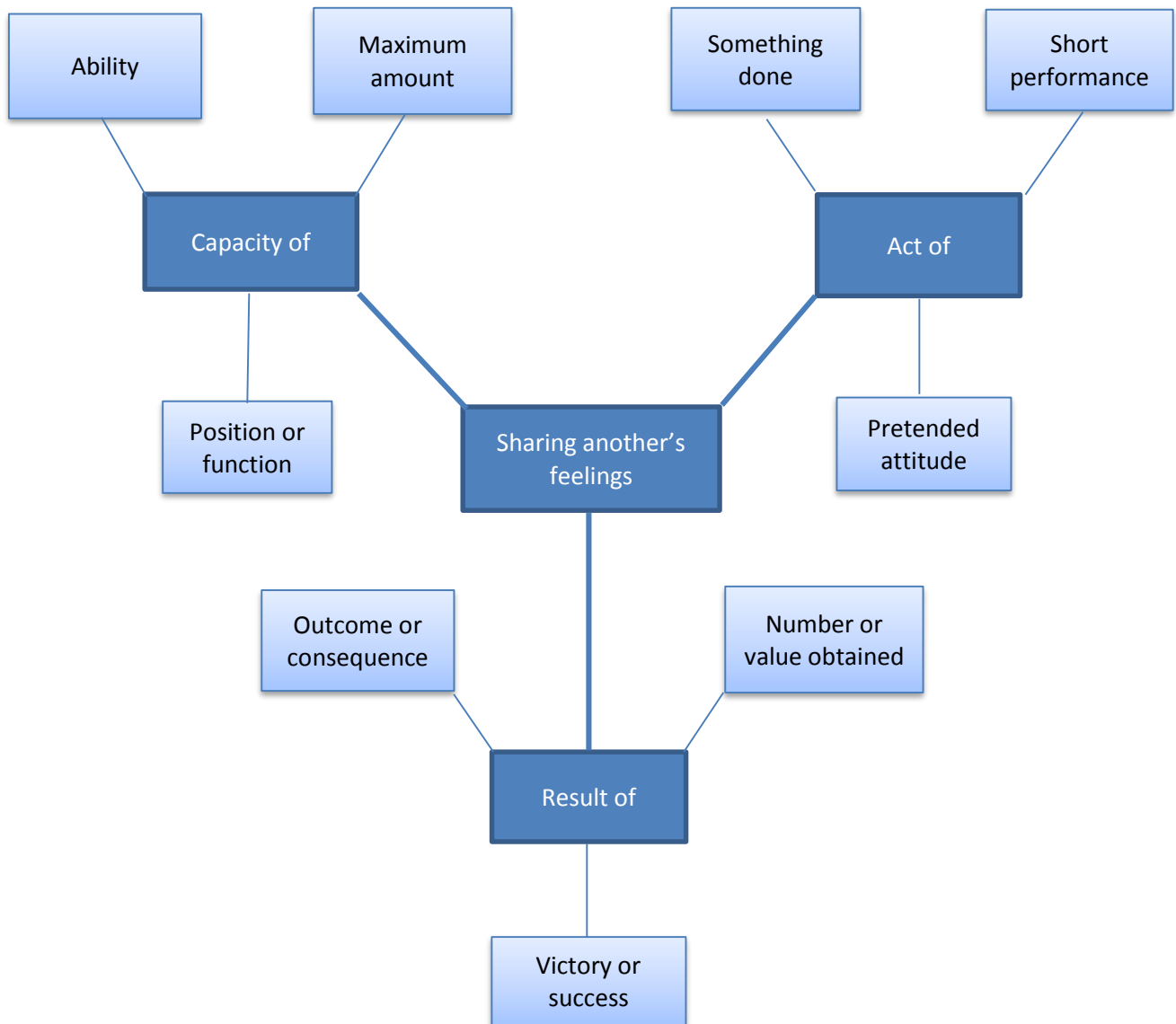

Рисунок 2.1. Фрактальна модель ЛСП імені концепту ЕМПАТІЯ

Capacity: 1) the ability to contain, absorb, or hold something; 2) the maximum amount something can contain or absorb; 3) the ability to do something; 4) a position or function; 5) the maximum output of which an industry or factory is capable [485, с. 121].

ОСНОВНІ СЕМИ: ability, maximum amount / output, position or function.

Act: 1) something done; 2) a formal decision reached or law passed by a law-making body; 3) a major division of a play or opera; 4) a short performance, such as a sketch or dance; 5) a pretended attitude [485, с. 8].

Основні семи: something done / formal decision, major division of a play or opera / short performance, pretended attitude.

Result: 1) the outcome or consequence of an action, policy; 2) the final score of a sporting contest; 3) a number or value obtained by solving a mathematical problem; 4) a favourable result, esp. a victory or success [485, с. 745].

Основні семи: outcome or consequence, final score / number or value obtained, favourable result / victory or success.

Фрактальність лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ виявляється в його рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофрактали) в процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або, навпаки, згортання); з іншого боку, ця складність має організований вигляд. Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації). Кожен мікрофрактал здатний функціонувати автономно. Водночас властивість самоподібності, забезпечуючи виконання закону єдності в різноманітності, породжує цілісне сприйняття лексико-семантичного поля.

Тематичне розгортання лексико-семантичного поля відбувається за рахунок синонімів іменника *empathy* у диференційних семах “way of sharing” та “specific feeling”, експлікованих у словникових дефініціях лексичних одиниць:

“Way of sharing”: *commiseration, compassion, comprehension, condolence, comforting, concern, concord, consolation, appreciation, benevolence, communion, encouragement, fellow-feeling, insight, likemindedness, friendliness, reassurance, rapport, recognition, regret, responsiveness, softheartedness, support, tenderheartedness, understanding, warmth* etc [485].

“Specific feeling”: *admiration, adoration, affinity, amity, humaneness, kindness, love, mercy, pity, sorrow, yearning* etc [485].

Досить складно окреслити межі оказіонального слововжитку, який сприяє розширенню лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ. Наприклад, прецедентний антропонім *Mother Teresa*, з яким зазвичай асоціюють

активну, чуйну людину, що всіляко намагається допомогти нужденним, трапляється в сучасному англомовному дискурсі дуже рідко й не закріплений у лексикографічних джерелах:

(11) *Thousands of mourners filed past the open coffin of Father Thomas Gafney last week in Katmandu. They left flowers and traditional silk scarves for the slain priest. He arrived 35 years ago from Cleveland, Ohio, became a Nepalese citizen in the early 1970s and devoted much of his life to rehabilitating heroin addicts. The work earned him the informal title “The Mother Teresa of Nepal* (Newsweek. January 5, 1998. P. 6).

(12) *They had to draft Ryan Leaf. I mean, they knew the guy wasn't Mother Teresa, but his arm was better* (San Diego News. February 12, 2009. p. 9).

Імовірність закріплення цього прецедентного антропоніма у словниках досить мала, оскільки він характеризується надзвичайно низькою узуальною частотністю. Результати дослідження Британського національного корпусу (BNC) виявили, що з 49 випадків уживання власної назви *Mother Teresa*, які були знайдені у 26 різних текстах (4 048 проаналізованих текстів, 98 313 429 слів, частотність: 0,5 випадків на 1 мільйон слів), лише 1 контекст виявив його використання як прецедентного антропоніма:

(13) *She is Clara Hale, known mostly just as Mother Hale, and since she first laid a row of cots across the living room of her flat on 122nd Street in Harlem in 1943, she has become the Mother Teresa of New York's black slums* (BNC, Mother Teresa, 4).

Досить низька частотність ужитку наведеної ідіоми наразі не заважає віднести її до номінацій лексико-семантичного поля ЕМПАТІЇ. Однак є ймовірність поступового зникнення цієї оказіональної структури. Із синергетичного погляду «безслідне забування» оказіоналізмів, реалізованих у дискурсі, пояснюється з допомогою явищ ентропії й дисипації. Не буває дисипативних структур без зовнішнього впливу, а усунення «подразнювального» чинника неминуче спричинить її забування. У нашому

випадку «подразнювальним» чинником є історія Матері Терези, яка з роками здатна стертися з пам'яті комунікантів.

Зміни комунікативного контексту активують концепт: мається на увазі інволюція концепту, коли він втрачає частину своїх когнітивних ознак у процесі історичних змін. У концепті запускаються механізми самоспрощення й дефразеологізації з мінімальними перетвореннями, що виявляється в зміні номінативної щільності, оцінного знака, образної характеристики тощо [307, с. 136]. За такої умови концепт намагається розв'язати проблему встановлення відносної рівноваги з дискурсивним середовищем, витрачаючи якнайменше зусиль, результатом чого є регресивні зміни у структурі концепту як нерівноважної системи.

2.1.2. Модусна модель концепту ЕМПАТІЯ. Наступним етапом після компонентного аналізу є побудова **модусної моделі ЕМПАТІЇ** – структурного аналога імовірнісної природи ЕМПАТІЇ, фіксації її операціональних модусів як аспектів функціонування у свідомості індивіда, відображених у сучасному англomовному дискурсі [259; 260; 261]. Наведена модель є відбиттям фрагменту знання на вищому рівні абстракції, певний загальний принцип, за яким фіксуються іпостасі ЕМПАТІЇ як концепту. Вона створена на ґрунті опосередкованого культурно-обумовленого людського досвіду та для задоволення потреб використання концепту ЕМПАТІЯ під час вирішення мисленнєвих та практичних завдань людської комунікації.

Репрезентуючи дійсність, модусна модель ЕМПАТІЇ відповідає їй лише з прагматично достатнім ступенем точності. Підкреслимо, що процедура її побудови орієнтована не на встановлення істинності як відповідності між емпірично спостережуваним і моделлю, а на виявлення прагматичної ефективності моделі. Передусім з'ясуємо **компоненти** модусної моделі ЕМПАТІЇ.

Для об'єктивації іпостасей концепту найбільш прийнятним, на нашу думку, є термін «модус», оскільки крім етимологічно правомірного вживання в значенні «спосіб», дослідники використовують його на позначення функціональних модифікацій, підструктур концептів, розвиваючи їхні модусні моделі [175; 182; 183]. Таке витлумачення модусу є вмотивованим, якщо зважати на той факт, що спосіб осмислення дійсності наявний у відбитті будь-якої структури.

М. В. Нікітін пояснює виокремлення модусів необхідністю виконувати функції систематизації світу, упізнання його сутностей та структурації класів сутностей. Функція систематизації – виявлення загального й одиничного в сутностях – є найменш прагматичною, передбачає максимально можливу об'єктивацію знання, відвернення від одномоментних потреб та оцінок. Вона формує *логічний модус* поняття. Цьому модусу не притаманна імовірнісна природа [182, с. 154]. Функція упізнання передбачає співвіднесення речей з готовим концептом речі, її мисленнєвим корелятом, формуючи операціональний *упізнавальний модус* з можливими його варіантами – поняттям-образом, поняттям-символом, поняттям-стереотипом, прототипом, розпізнавальним поняттям [там само, с. 155]. Через цей модус пролягає шлях до абстрактно-узагальненого поняття про об'єкт. Його особливістю є те, що він формується чуттєво сприйнятими ознаками. Упізнання (в широкому сенсі) на закінчується споглядальним ставленням до сутностей, а має активно-діяльнісне продовження: образ контролює, направляє та коректує виконання дій, реалізацію задумів (інтенцій). Цілеспрямована діяльність звіряє свої результати з образом [там само, с. 183, 199]. Функція структурації класів сутностей формує *структураційний модус* концепту, який передбачає виокремлення його інтенціоналу та імплікаціоналу. Інтенціоналом є логічне поняття. Через усезагальний зв'язок сутностей ознаки, подані в інтенціоналах концептів, змушують думати про інші пов'язані з ними ознаки. Їхня сукупність формує імплікаціонал – сукупність імплікацій із інтенціональних ознак [там само, с. 159-160].

У рамках модусної моделі концепт розглядається як дискретна змістова одиниця свідомості, гештальтна структура, зумовлена ймовірнісною природою світу, який вона відображає/конструює, і багатогранністю функцій забезпечення життєдіяльності людини. У змістовій структурі кожного модусу наявна як когнітивна (опис світу й сутностей, що його «населяють»), так і прагматична (їх оцінювання й емотивне переживання) інформація [183, с. 173-174].

У цьому аспекті правомірними є твердження про те, що в основу структурної побудови концепту, запропонованої М. В. Нікітіним, покладено антиномію «загальне» – «одиничне». Ця антиномія втілюється насамперед у понятті й уявленні, де перше абстрагується від оцінювання, репрезентуючи максимально абстрактне загальне знання або думку про клас (як про наявний у реальності, так і про сконструйований свідомістю) відособлено від його носіїв, а друге, навпаки, тяжіє до оцінювання та до його емотивного переживання, оскільки репрезентує думку про одиничне в усій конкретності й повноті його ознак [161, с. 94].

О. І. Морозова виокремлює класифікаційний, структураційний та ідентифікаційний модуси концепту. У *класифікаційному* модусі концепт забезпечує системне упорядкування відповідного фрагмента світу у свідомості суб'єкта, результатом чого є повсякденне поняття. Характерним різновидом контексту, в якому на перший план виходить класифікаційний модус, є словникова стаття. *Структураційний* модус концепту відрізняється від класифікаційного тим, що когнітивна операція упорядкування концептуальних ознак ускладнюється внаслідок урахування характеристик, що не є для певного концепту конститутивними; крім того, ці ознаки диференціюються за ступенем їхньої типовості/нетиповості. У результаті утворюється ментальна структура, організована за принципом “ядро-периферія”, яку доцільно моделювати за прототипним принципом. *Ідентифікаційний модус* – це процес ідентифікації концепту в дискурсі. У процесі ідентифікації виявляються релевантні ознаки концепту (класифікаційний модус), встановлюється міра їх типовості

(структураційний модус) і на цій підставі робиться висновок про можливість (або неможливість) кваліфікації розглядуваного явища як певного концепту (ідентифікаційний модус). За різних ситуативних умов той чи інший модус здатний висуватися на перший план [175, с. 68-71].

Взявши за основу модусну декомпозицію концепту М. В. Нікітіна та О. І. Морозової, ми виокремили **раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний і організаційний** модуси емпатії.

Раціонально-логічний модус концепту ЕМПАТІЯ – це раціональна, логічна концептуалізація емпатії. Логічне мислиться раціонально, реалізується в певній логічній формі й належить до абстрактно-узагальнювального рівня свідомості. Функція логічного поняття полягає в систематизації конститутивних ознак пізнаваної сутності. Формування логічного поняття, що наближається до наукового визначення, є результатом цілеспрямованої когнітивної діяльності суб'єкта пізнання. На мовному рівні логічне поняття встановлюється шляхом когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, що відображають узагальнений соціокультурний досвід і зафіксовані в словниках [116; 142; 183].

Раціонально-логічний модус ЕМПАТІЇ відображений у наведеному вище компонентному аналізі лексичного значення імені концепту. У проаналізованих дефініціях іменник *empathy* (підмет) перебуває у відношенні тотожності з іменною частиною складного присудка, який співвідносить денотат лексеми та суттю, що характеризується наявністю сукупності вищерозглянутих ознак: “the power of projecting one’s personality into” [494, с. 30]; “the ability to understand how someone feels ” [491]; “the ability to sense and understand someone else’s feelings” [485, с. 275-276]; “the capacity to understand and enter into another person’s feelings and emotions” [486, с. 248]; “the capacity to understand and enter into another person’s feelings and emotions” [там само, с. 248] etc.

Раціонально-логічний модус концепту ЕМПАТІЯ перебуває у фокусі уваги мовців у контекстах, де наявне порівняння ЕМПАТІЇ з іншими явищами (концептами):

(14) *Perhaps the most frequent discussion with regards to this theme is the difference between empathy and sympathy* (B. Cuff, S. J. Brown et al 2016, p. 149).

(15) *We can include in this category empathy or intuition, and also telepathy* (BNC, empathy, 20).

(16) *They use extra-sensory communication in the forms of empathy, telepathy, and clairvoyance* (BNC, empathy, 21)

(17) *Empathy is a different of communication from other forms such as verbal, or body language, or smell* (BNC, empathy, 23).

У поданих прикладах концепт ЕМПАТІЯ відокремлюється від концептів СПІВЧУТТЯ (*sympathy*), ІНТУЇЦІЯ (*intuition*), ТЕЛЕПАТІЯ (*telepathy*), ЯСНОВИДІННЯ (*clairvoyance*), СЛОВЕСНА МОВА (*verbal language*), МОВА ТІЛА (*body language*), НЮХ (*smell*), тобто на перший план висувається різниця або подібність між раціонально-логічними модусами наведених концептів.

Образно-ідентифікаційний модус концепту ЕМПАТІЯ – це нераціональна концептуалізація, що здійснюється через формування конкретно-наочних уявлень про ЕМПАТІЮ. Образ є ніби картиною, сформованою у свідомості, яка пов'язана з безпосереднім чуттєвим пізнанням світу й насичена конкретно-чуттєвими елементами [37; 116]. У цьому випадку йдеться про образ як картинку самого предмета чи його властивості. Як зазначає М. В. Нікітін, упізнавальний модус лежить на півшляху між сутністю та її узагальненим відображенням у понятійній системі [182, с. 180]. Чуттєве сприйняття речей, конкретні образи одиничного співвідносяться з образом класу як його еталон на цілісному, переданалітичному рівні свідомості, на рівні інтегрального сприйняття й концентрації того, що є даним у відчуттях і пам'яті [там само, с. 182].

Такий погляд збігається з теорією семантичних констеляцій (semantic constellations) К. Гарді, згідно з якою семантична мережа поєднує різносубстратні психічні сутності. У структурі семантичної мережі концепти репрезентують лише невелику кількість психічного досвіду. Такі складні асоціативні зв'язки, як суміжність, аналогія, диференціація, частина й ціле, протиставлення пов'язують раціональні концепти з переживаннями, образами-спогадами, образами-фантазіями, бажаннями, патернами настрою та поведінки, образами звуків, кольорів і жестів, уривків фраз тощо в єдиний семантичний кластер за принципом загального семантичного ядра [370, с. 59, 119-139]. Наприклад:

(18) *When you sing with a group of people, you learn how to subsume yourself into a group consciousness because a capella singing is all about the immersion of the self into the community. That's one of the great feelings – to stop being me for a little while and to become us. That way lies empathy, the great social virtue* (Brian Eno URL).

Браян Іно, британський композитор, що спеціалізується у сфері електронної музики неакадемічних жанрів та стилів, пов'язує ЕМПАТІЮ зі співом у групі. Образ занурення себе в інших викликаний у його свідомості укоріненим патерном поведінки, асоційованим із хоровим співом «а капела» (що є зрозумілим з огляду на його професійну діяльність).

Для відомої телезірки Опри Вінфрі ЕМПАТІЯ активована в уяві боротьбою, болем, відсутністю любові, спогадами про те, що вона колись була покинутою:

(19) *The struggle of my life created empathy – I could relate to pain, being abandoned, having people not love me* (BrainyQuote / Empathy quotes, Oprah Winfrey URL).

У термінології К. Гарді зазначені процеси пояснюються тим, що семантична мережа безпосередньо взаємодіє з нейронною мережею мозку, перетинаючись із нею та створюючи єдину «трансверсивну нейронно-ментальну

мережу» (transversal neuron-mental network). Кожне нейронне збудження має свого корелята у семантичній мережі, активуючи певну семантичну структуру, що є смислом/концептом. Нейронні процеси збуджуються не лише зовнішніми (вербальними та невербальними) перцептивно сприйнятими об'єктами-стимулами, але й внутрішньо під час фокусування уваги на відповідному зовнішньому або внутрішньому об'єкті (думці, бажанні) [там само].

Образ відіграє особливу роль у образно-ідентифікаційному модусі ЕМПАТІЇ, оскільки він є посередником між її логічним поняттям і буденним уявленням. Прив'язуючи буденні уявлення до чуттєво сприйнятої наочності світу, образ водночас перетворює конкретні параметри відчуттів на узагальнену мисленнєву форму на шляху до абстрактної форми логічного поняття. Образно-ідентифікаційний модус концепту ЕМПАТІЯ не лише відображає сутність, яка існує реально, а й створює цю сутність у свідомості, поєднуючи в собі риси реального спостереження та домислення. Наприклад:

(20) *The opposite of anger is not calmness, it's empathy* (BrainyQuote / Empathy quotes, Mehmet Oz URL).

Для ведучого популярної телепередачі «Шоу доктора Оза» (Dr. Oz. Show) важливим є той факт, що гнів (*anger*) є концептом, протилежним ЕМПАТІЇ (*opposite*). Протиставлення гніву й ЕМПАТІЇ викликає в його уяві еталонний образ концепту ЕМПАТІЯ, який він пов'язує саме з відсутністю гніву в характері людини. У цьому реченні іменник *empathy* є частиною складного присудка, що свідчить про те, що концепт ЕМПАТІЯ репрезентований у образно-ідентифікаційному модусі.

Наведений приклад також характеризує той факт, що до образно-ідентифікаційного модусу долучені характеристики, обумовлені емоційно-оцінним сприйняттям ЕМПАТІЇ, аксіологічно-прагматичним ставленням до неї (негативна семантика лексеми *anger* як протиставлення позитивної семантики лексеми *empathy*). Ці характеристики в сукупності складають «особливий емотивний модус» концепту, який «тісно пов'язаний з когнітивним образом і в

певному сенсі здатний бути названим емотивним образом предмета» [182, с. 201].

Таким чином, кожен концептуалізатор визначає ЕМПАТІЮ через призму власних світоглядних принципів, ціннісних орієнтирів, інтересів, життєвого досвіду, рівня знань тощо. Як певний аксіологічний стандарт виступає сам комунікативний акт емпатії, а його відповідність раціонально-логічному модусу характеризується такими аксіологічними поняттями, як «добре – погано» або «краще – гірше», які є неодмінними структурними компонентами образно-ідентифікаційного модусу.

Організаційний модус концепту ЕМПАТІЯ. Концепт ЕМПАТІЯ зорганізований за принципом інформативного доповнення різних за змістом ознак, що виокремлюють у ньому уявлення про норму та її асоціативне розширення. Норма репрезентована інтенсіоналом [там само, с. 159] концепту, а розширення – імплікаціоном [там само]. Усвідомлення ЕМПАТІЇ супроводжується внутрішнім переведенням з рівня інтенсіоналу на рівень імплікаціоном та навпаки. Наприклад:

(21) *If you list the qualities that we consider feminine, they are patience, understanding, empathy, supportiveness, a desire to nurture.* (BrainyQuote / Empathy quotes, Sydney Pollack URL).

«Фемінінність» (*feminine*) не є обов'язковою ознакою інтенсіоналу ЕМПАТІЇ (хоча й імплікується з високою вірогідністю), оскільки у раціонально-логічному модусі вона є здатністю людини незалежно від її статі. Тим самим в організаційному модусі концепту відбувається структурація ядерних та периферійних ознак ЕМПАТІЇ, їхнє формування за віссю «обов'язкове» – «необов'язкове».

Різниця імплікацій ознак уможливорює розподіл імплікаціоном на позитивний та негативний [там само, с. 160]. Позитивний імплікаціоном ЕМПАТІЇ окреслює сукупність причинно-наслідкових вірогіднісних ознак, що імплікуються з інтенсіоналу та є сумісними з ним. Відповідно, негативний

імплікаціонал окреслює не сумісні з інтенціоналом ознаки, його негативний інформаційний потенціал. Наприклад:

(22) *Humankind seems to have an enormous capacity for savagery, for brutality, for lack of empathy, for lack of compassion* (BrainyQuote / Empathy quotes, Annie Lennox URL).

Іntenціонали концептів ДИКУНСТВО (*savagery*), ЗВІРСТВО (*brutality*), вжиті разом із констатацією відсутності ЕМПАТІЇ та співчуття (*lack of empathy, lack of compassion*), дозволяє віднести їх до негативного імплікаціоналу ЕМПАТІЇ. Наведений приклад підтверджує синергетичність інтенціоналу та імплікаціоналу, а саме: у мовленні інтенціонал одного концепту здатний одночасно виступати імплікаціоналом іншого концепту, відображаючи вірогіднісний характер будь-якої структурації. Крім того, наявність позитивного та негативного імплікаціоналів ЕМПАТІЇ уможлиблює обов'язкову аксіологічну маркованість організаційного модусу.

Модуси концепту ЕМПАТІЯ у свідомості індивіда відповідають вимозі динамічної самоорганізованої системності. До прикладу, у будь-якій дефініції ЕМПАТІЇ, в якій вона постає в раціонально-логічному модусі, встановлюється еквівалентність змісту лексеми *empathy* описовій частині визначення, що свідчить про наявність образно-ідентифікаційного модусу концепту. Іntenціонал та імплікаціонали (позитивний і негативний) організаційного модусу свідчать про його заглибленість в образно-ідентифікаційний модус, при цьому інтенціонал одночасно профілюється в раціонально-логічному модусі. На нашу думку, така варіативність модусів концепту ЕМПАТІЯ, їхнє постійне «взаємofункціонування» залежить не лише від заглиблення людини в них, а й від того, з якою мірою яскравості ЕМПАТІЯ репрезентована в людській свідомості, які її сторони постають істотними в дискурсі. Оскільки цей концепт «різноmodusно» використовується й бере участь у формуванні світосприйняття, то його відображення в когніції є певною мірою незалежним від волі людини. У

цьому ми вбачаємо вияви синергетичності ЕМПАТІЇ, модуси якої моделюють один одного, створюючи поляризацію смислів у дискурсі.

Динаміка концепту ЕМПАТІЯ визначається взаємозв'язками внутрішньої когнітивної структури його модусів та комунікативного середовища. Однак перетворення структури на рівнях модусів не впливає на можливість упізнання концепту (про що свідчить відсутність контекстів у нашому корпусі прикладів, у яких ЕМПАТІЯ повністю втратила свій інтенціонал), а також не впливають на стале функціонування концепту як системного цілого в дискурсивному середовищі. Отже, модуси концепту ЕМПАТІЯ є формами репрезентації різних способів осмислення цілісного знання про нього. Як складники концепту вони сприяють його сталому функціонуванню в англomовному дискурсі, а саме: є параметрами порядку (рухомими чинниками, що керують функціонуванням концепту), які у своєму узгодженому існуванні тяжіють до атрактора концепту (внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англomовному дискурсі) (див. рис. 2.2):

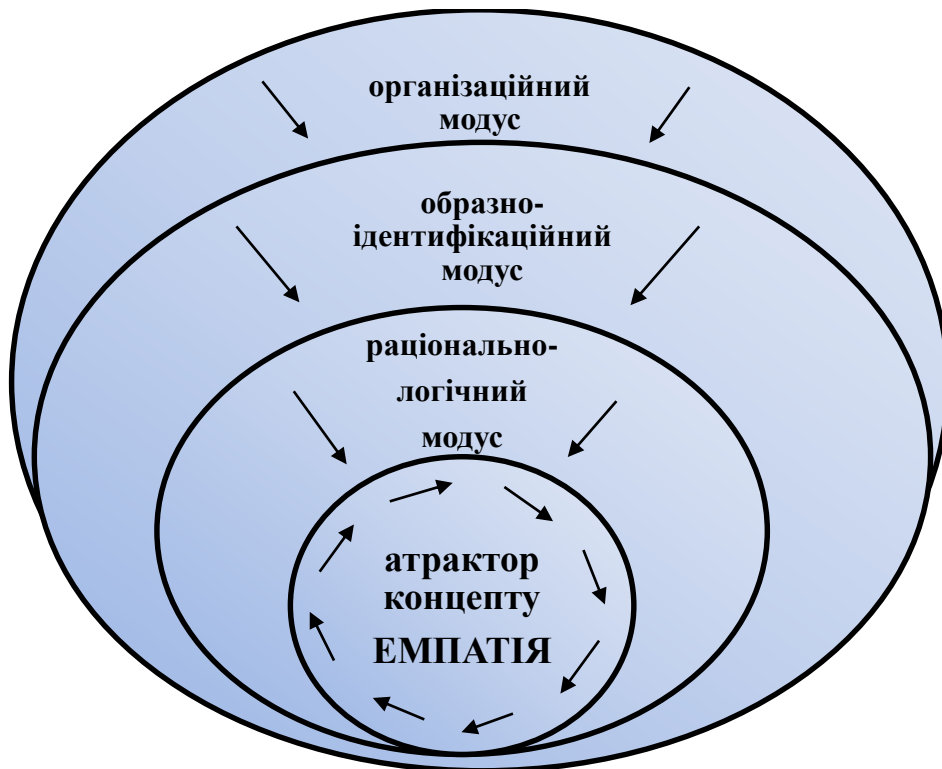

Рисунок 2.2. Модусна модель ЕМПАТІЇ

2.1.3. Мережева концептуальна модель ЕМПАТІІ. Із погляду представників теорії лінгвальних мереж, пошарова модель концепту не є моделлю самої концептуальної структури як певного наявного у свідомості патерна, призначеного для впорядкування й оброблення інформації [101, с. 56]. Для переходу від семантичного до концептуального аналізу в розумінні, прийнятому в когнітивній лінгвістиці, необхідно використати методіку семантики лінгвальних мереж (СЛМ), яка відрізняється від методіки побудови семантичних мереж тим, що в ній для конструювання моделей мереж використовується набір узагальнених понятійних структур, відслідкованих у значеннях та формах мовних одиниць різних рівнів [там само, с. 58-59].

Теоретичні основи розробленої С. А. Жаботинською методології СЛМ є сумісними з положеннями ономаціології й композиційної семантики, сформульованими у східноєвропейській когнітивній лінгвістиці (О. С. Кубрякова), а також із положеннями західних лінгвокогнітивних шкіл – фреймової семантики (Ch. Fillmore) та конструкційної граматики (Ch. Fillmore, P. Kay, A. Goldberg, W. Croft та ін.), когнітивної граматики (R. Langacker), теорії концептуальної метафори (G. Lakoff, M. Johnson, M. Turner та ін.), теорії концептуальної інтеграції, або блендингу (G. Fauconnier, M. Turner), теорії перспектив (R. MacLaury) та теорії прототипів (E. Rosch, A. Wierzbicka, G. Lakoff та ін.) [там само, с. 59].

У СЛМ для побудови концептуальних мереж використовуються базові пропозиції, що мають найвищий рівень узагальнення (схемності) та являють собою первинні категорії мислення й типи реляцій між ними. Тип пропозиційної схеми визначається за її приналежністю до одного з п'яти базових фреймів – предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного та компаративного. Кількість схем обмежена, але завдяки їхній різноманітній комбінаториці, яка залежить від специфіки понятійного простору, що структурується, отримується необмежена кількість різних конфігурацій концептуальних мереж [там само, с. 59-60].

- *Предметний фрейм* поєднує **буттєві схеми** – квантитативну «X є СТИЛЬКИ-кількість», квалітативну «X є ТАКЕ-якість», локативну «X існує/діє ТАМ / LC-локатив (початок, шлях або місце, кінець)», темпоральну «X існує тоді / ТМ-темпоратив (початок, відрізок або момент часу, кінець)» та схему способу буття «X існує так-СПОСІБ».

- *Акціональний фрейм* включає **акціональні схеми стану/процесу** «AG-агенс діє», контактною дії «AG-агенс діє на РТ-пацієнс/AF-афектив» та каузації «CR-каузатор здійснює FT-фактив». Наведені схеми можуть бути розширені за рахунок аргументних ролей *сирконстант* (різновиди: AT-супровідник, AD-помічник, CG-контрагент, IN-інструмент, MD-медіатив), *стимул* (GL-мета, CS-причина), *передумова* (CD-умова, CS-поступка), *реципієнт* (AD-адресат, BN-бенефактив / ML-малефактив), а також за рахунок локативної та темпоральної схем.

- *Посесивний фрейм* конституюється **посесивними схемами** партитивності «WH-ціле має PR-частину», інклюзивності «CR-контейнер має СТ-вміст» / «СТ-вміст має CR-контейнер» та власності «OW-власник має OD-власність» / «OD-власність має OW-власника».

- *Ідентифікаційний фрейм* поєднує **ідентифікаційні схеми** персоніфікації «ID-індивід є PS-персоніфікатор (власна назва)», класифікації «ID-індивід / вид є CL-класифікатор: вид / рід» та характеризації «ID-індивід є СН-характеризатор».

- *Компаративний фрейм* поданий **компаративними схемами** тотожності / метаморфози «CV-компаратив є /ніби/ MS-корелят», подібності / аналогії «CV-компаратив є ніби AN-корелят» та подоби / метафори «CV-компаратив є нібито MT-корелят» [там само, с. 59-60].

Методика побудови концептуальних мереж розроблена з урахуванням даних, отриманих шляхом аналізу природної мови, й узгоджується з основними ідеями дисциплін, що поряд із лінгвістикою представляють когнітивну науку, а саме – з ідеями когнітивної психології, інженерії знань (онтологічного

інжинірингу), теорії систем і нелінійної динаміки. Тим самим ця методика має міждисциплінарну перспективу, необхідну для сучасних когнітивних досліджень [там само, с. 59] і використана нами для концептуального аналізу лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ.

Виявлені у Британському національному корпусі (BNC) логічні предикати, пов'язані з концептом ЕМПАТІЯ, тематично згруповані на ґрунті базових пропозиційних схем:

- 1) **посесивна партитивна схема** [42 приклади, див. Додаток А] «WH-людина має PR-ЕМПАТІЮ»: *smb has empathy* (приклади 5, 17, 29, 34, 41, 65, 96, 97, 107, 112, 132, 133, 159, 198, 239, 250, 265, 268); *smb possesses empathy* (приклад 186); *smb tends to have empathy* (приклад 184); *empathy of smb* (приклади 11, 12); *smb's (pronoun) empathy* (приклади 7, 76, 81, 151, 152, 165, 196, 245, 258); *smb's (noun) empathy* (приклади 35, 73, 80, 130, 147, 163, 172, 193, 243); *smb's (adjective) empathy* (приклади 16, 170);
- 2) **посесивна схема власності** [7 прикладів, див. Додаток А] OW-людина має OD-ЕМПАТІЮ»: *smb (pronoun) with empathy* (приклади 3, 59, 180), *smb (noun) with empathy* (приклади 13, 85, 90, 252);
- 3) **посесивна інклюзивна схема¹** [2 приклади, див. Додаток А] «CR-конотація має СТ-ЕМПАТІЮ»: *its connotational range includes love, sympathy, empathy* (приклад 244);
- 4) **посесивна інклюзивна схема²** [2 приклади, див. Додаток А] «CR-ЕМПАТІЯ має СТ-вміст/структуру»: *human framework of empathy* (приклад 38); *empathy does have limits* (приклад 60);
- 5) **буттєва локативна схема** [26 прикладів, див. Додаток А] «ЕМПАТІЯ є ТАМ-місце»: місце = людина загалом: *empathy is in smb* (приклад 87); місце = тіло людини: *his face betraying empathy* (приклад 148); місце = діяльність людини: *empathy in her stride* (приклад 189); *empathy in our way of painting* (приклад 97); *empathy in songwriting* (приклад 156); *in a*

line, a turn of phrase (приклад 157); місце = спілкування людини: *empathy in doctor-patient encounter* (приклад 216) місце = сім'я: *the family where the empathy begins* (приклад 251); місце = група людей: *empathy within the group* (приклад 102); місце = між людьми: *empathy between smb (pronoun) and smb (pronoun)* (приклади 6, 167); *empathy between smb (pronoun) and smb (noun)* (приклади 47, 52, 174); *empathy between smb (noun) and smb (noun)* (приклади 4, 49, 51, 70, 86, 103, 179); місце = між групами людей: *empathy between generations* (приклад 104); *empathy between nations* (приклад 161); *empathy between teams* (приклад 166); *empathy between groups, classes, nations, races* (приклад 269); місце = між тваринами: *empathy between horses* (приклад 26);

- 6) **ідентифікаційна схема класифікації** [22 приклади, див. Додаток А] «ID-ЕМПАТІЯ є CL-класифікатор / рід»: рід = почуття, відчуття: *a feeling of empathy* (приклади 24, 29, 44, 107, 126, 178, 180, 214); *a sense of empathy* (приклади 78, 157, 159, 252); *a perception of empathy* (приклад 83); рід = розуміння: *empathy is understanding* (приклад 221); рід = здатність, навичка, якість: *empathy is an ability* (приклади 53, 68, 172); *empathy is a capability* (приклад 138); *empathy is a facility* (приклад 191); *empathy is a skill* (приклади 46, 230); *empathy is a quality* (приклад 77); рід = цінна риса людини: *empathy is a value* (приклад 182); *empathy is a virtue* (приклад 183); рід = комунікація: *empathy is communication* (приклади 21, 23, 31); рід = ставлення: *an attitude of empathy* (приклад 232); рід = процес: *empathy is a process* (приклади 57, 87); рід = теорія: *empathy is a theory* (приклад 193); рід = психотерапевтичний метод: *empathy is a psychotherapeutic method* (приклад 146); рід = принцип експериментального навчання: *empathy is a principle of experimental learning* (приклад 171);

- 7) **акціональна схема контактної дії¹** [17 прикладів, див. Додаток А] «AG-людина відчуває / не відчуває РТ-ЕМПАТІЮ»: відчуття емпатії:

smb feels empathy (приклади 33, 74, 75, 100, 143, 153, 167, 177, 187, 188, 194, 204, 206, 246, 259); відсутність / ігнорування емпатії: *smb feels no empathy / ignores empathy* (приклади 39, 94);

- 8) **акціональна схема контактної дії¹ + локатив** [15 прикладів, див. Додаток А] «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ ТАМ / LC»: місце = конкретне місце (організація, школа, поле, дім, будинок, фотографія): *organization* (приклад 214); *Rough Trade (company)* (приклад 42); *Crystal Palace Football Club* (приклад 70); *school* (приклад 71); *narrow path in the scrubby field* (приклад 180); *at home* (приклад 197); *gorilla-house* (приклад 206); *in his photographs* (приклад 76); місце = країна, частина світу, місто: *the country* (приклад 185); *Cambodia* (приклад 187); *Western empathy* (приклад 95); *empathy with mountain peoples* (приклад 138); *empathy with marine life* (приклад 143); *Down in Mono Valley* (приклад 132); *Hong Kong* (приклад 9); місце = весь світ: *the world* (приклади 190, 196);
- 9) **акціональна схема контактної дії¹ + темпоратив** [12 прикладів, див. Додаток А] «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ ТОДІ / ТМ»: час = момент: *when* (приклади 116, 174); *as I dragged myself ... I suddenly felt... empathy* (приклад 177); *initially* (приклад 264); »: час = період: *being 18* (приклад 33); *at the age of 6 or 7* (приклад 218); *until very recently* (приклад 44); *later* (приклад 58); *1977* (приклад 70); *in 1938* (приклад 179); *other times* (приклад 206); *fifty years of empathy* (приклад 260);
- 10) **акціональна схема контактної дії¹ + спосіб** [4 приклади, див. Додаток А] «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ ТАК-спосіб»: спосіб = раптовість: *suddenly* (приклад 177); *immediate* (приклад 213); спосіб = частотність: *sometimes* (приклад 24); *always* (приклад 91);
- 11) **акціональна схема контактної дії¹ + супроводжувач** [3 приклади, див. Додаток А] «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ з АТ-

супроводжувачем»: супроводжувач = психологічний стан: *stumbling, neurotic empathy* (приклад 80); супроводжувач = негативна / позитивна емоція: *mournful empathy* (приклад 148); *emotional empathy* (приклад 202);

- 12) **акціональна схема контактної дії¹ + причина** [43 приклади, див. Додаток А] «AG-людина відчуває РТ-ЕМПАТІЮ через CS-причину»: причина = тяжка доля людини: *empathy with the plight of the peoples Hong Kong* (приклад 9); *empathy ... with the alleged victims* (приклад 38); *empathy with the hard done by* (приклад 43); *empathy with the suffering of the satyagrahi* (приклад 87); *empathy with ... people... in their everyday struggle with life* (приклад 138); *empathy with Gentle's bruising* (приклад 148); *empathy with those in need* (приклад 152); *empathy with ordinary working folk* (приклад 163); *underprivileged group... a strong feeling of empathy* (приклад 178); *empathy with the oppressed people* (приклад 196); *empathy with the unfortunate* (приклад 243); *empathy with the average cook* (приклад 197); причина = переживання людини: *empathy with his wife's interpretations* (приклад 7); *empathy for how other people are feeling* (приклад 65); *empathy with the sadness they must feel* (приклад 131); *empathy with the popular mind* (приклад 140); *empathy with the concerns of that class* (приклад 215); *empathy with environmental concerns* (приклад 237); *he worries a great deal about the house. Rose said it with such empathy* (приклад 13); причина = позитивні якості людини: *empathy for ... jazz revolutionary Charles Mingus* (приклад 137); *empathy... between himself and this handsome, strong, elegant, privileged man* (приклад 174); *empathy with the great Mike Channon* (приклад 177); *empathy with the ... the employees' acceptance of technology* (приклад 214); причина = фізичні вади людини: *empathy for those with physical disabilities* (приклад 33); *empathy with patients who have visual problems* (приклад 54); причина = спільна діяльність, що сприяє покращенню

ситуації: *empathy between healer and recipient* (приклад 49); *empathy between giver and receiver* (приклад 51); причина = щось нове й невідоме: *empathy towards anything foreign* (приклад 184); *empathy for the country, culture and language* (приклад 185); *empathy with strange and uncongenial* (приклад 234); *empathy with the foreign market* (приклад 253); причина = спорідненість: *empathy for my mother* (приклад 188); *empathy with the world of the child* (приклад 202); *empathy with the childhood world of romance and humour* (приклад 165); причина = мистецтво: *he begins to read with heartfelt empathy a poem by Wole Soyinka* (приклад 3); *the identification with music... tends to be... empathy* (приклад 8); *empathy with characters in a work of fiction* (приклад 199); *empathy with characters in a novel* (приклад 200); *empathy with their heroines* (приклад 259); причина = світ природи: *empathy with 'inner life' of nature* (приклад 151); *empathy with animals* (приклад 198); *empathy for young horses* (приклад 268);

- 13) **акціональна схема контактної дії²** [15 прикладів, див. Додаток А] «АГ-людина показує / не показує РТ-ЕМПАТІЮ»: демонстрація емпатії: *show empathy* (приклади 35, 56, 64, 109, 147, 236); *demonstrate empathy* (приклади 69, 72, 92, 242); *empathy has been demonstrated* (приклад 123); *exhibit empathy* (приклад 139); *expresses empathy* (приклад 197); *expression of empathy* (приклад 135); подавлення емпатії: *ignore empathy* (приклад 94);
- 14) **акціональна схема контактної дії² + медіатив** [19 прикладів, див. Додаток А] «АГ-людина показує РТ-ЕМПАТІЮ з допомогою MD-медіативу»: медіатив = голос: *to read with empathy* (приклад 3); *said it with such empathy* (приклад 13); медіатив = обличчя: *his face betraying... empathy* (приклад 148); медіатив = слова: *show empathy by saying* (приклад 64); *to demonstrate... empathy... he adds* (приклад 92); *speaker's empathy* (приклад 243); *'how is your love life'... was... empathy*

process (приклад 255); медіатив = поведінка: *empathy... handling customers* (приклад 34); *empathy in interactions with animals* (приклад 45); *all activities to show empathy* (приклад 56); *listen with...empathy* (приклад 90); медіатив = тактильна поведінка: *expressive touch... in conveying empathy* (приклад 55); медіатив = текст: *empathy... in lyrical lines and incandescent climaxes* (приклад 35); *empathy in songwriting* (приклад 156); *to show empathy... empathetic deixis* (приклад 236); медіатив = знак: *sign language... to exhibit empathy* (приклад 139); медіатив = малювання: *empathy in our way of painting* (приклади 96, 97);

15) **акціональна схема³ + причина** [27 прикладів, див. Додаток А] «AG/CR-людина діє / діє на PT-пацієнс, AF-афектив / робить FT-фактив (наслідок) через CS-ЕМПАТІЮ»: наслідок = тілесна поведінка: *they have an empathy... a persistent mutual pestering* (приклад 5); *empathy between them: she hugs Elaine a lot* (приклад 6); наслідок = соціальна поведінка: *established empathy... made him part of the folk-lore of Crystal Palace Football Club* (приклад 70); *empathy coloured his behavior and made him a heady, if unpredictable companion* (приклад 40); *empathy... assisted... to be on good terms with a regime* (приклад 161); *empathy led to his involvement in social movements* (приклад 196); наслідок = погляд, ставлення: *Rose said it with such empathy that all criticism was stopped* (приклад 13); *empathy... brought him... to accept the rightness of the satyagrahi's point of view* (приклад 87); *empathy... can facilitate a change in attitude* (приклад 131); *empathy has attracted... criticisms* (приклад 222); *empathy is essential for historical understanding* (приклад 225); *empathy... to engage with an author* (приклад 75); наслідок = ефективність: *people who develop an empathy to horses... the most effective with them* (приклад 225); наслідок = натхнення, мотивація: *empathy... inspired her* (приклад 43); *supporters... motivated by... empathy* (приклад 44); наслідок = відкриття: *establish empathy... to*

discover (приклад 54); наслідок = стосунки: *a prerequisite in forming relationships... is empathy* (приклад 113); *relationships need... empathy* (приклади 127, 129); наслідок = розвиток, покращення: *develop personally and socially through empathy* (приклад 201); *empathy... went into perfecting* (приклад 140); наслідок = витвір мистецтва: *empathy leads to a fusion...of oriental rug* (приклад 140); *empathy... creates... absorbing scenes* (приклад 165); *empathy... influenced my drawings* (приклад 185);

- 16) **акціональна схема контактної дії³ + причина** [3 приклади, див. Додаток А] «AG-людина відчуває РТ-емоцію (наслідок) через CS-ЕМПАТІЮ»: наслідок = інша емоція: *emotional awareness... having empathy* (приклад 65); *empathy is crucial ingredient in... establishing rapport* (приклад 67); *what has irked him... is... empathy* (приклад 95);
- 17) **акціональна схема³ + супроводжувач** [6 прикладів, див. Додаток А] «AG/CR-людина діє / діє на РТ-пацієнс, АФ-афектив / робить FT-фактив (наслідок) з АТ-ЕМПАТІЄЮ»: *smb does smth with empathy: he begins to read... with... empathy* (приклад 3); *Rose said it with such empathy* (приклад 13); *empathy... with which he observes his characters* (приклад 37); *with empathy we try to imagine* (приклад 59); *people... my... listen with... empathy* (приклад 90); *observe... with empathy* (приклад 150);
- 18) **акціональна схема контактної дії⁴** [42 приклади, див. Додаток А] «AG-людина діє на РТ-ЕМПАТІЮ»: *people extend* (приклад 16); *develop* (приклад 18); *include* (приклади 20, 244); *use* (приклади 21, 63, 119); *establish* (приклади 54, 70, 71, 93, 99, 213); *convey* (приклад 55); *train* (приклад 62); *diminish* (приклад 73); *bestow* (приклад 77); *anticipate* (приклад 82); *get* (приклад 91); *counsel* (приклади 101, 105); *ensure* (приклад 102); *place empathis on* (приклад 108); *reflect* (приклад 130); *radiate* (приклад 142); *create* (приклад 137); *venture* (приклад 166);

build (приклади 178, 185); *portray* (приклад 179); *take* (приклади 182, 189); *give* (приклад 192); *marvel* (приклад 208); *share* (приклад 215); *debate* (приклад 224); *practise* (приклад 234); *highlight* (приклад 243); *encourage* (приклад 249); *rely on* (приклад 258); *lose* (приклад 267); *compare* (приклад 58) *empathy*;

- 19) **буттєва квалітативна схема** [42 приклади, див. Додаток А] «ЕМПАТІЯ є ТАКА-якість»: така за об'ємом: *too much* (приклад 246); *total* (приклад 186); *great* (приклад 198); *widening* (приклад 237); *lack of empathy* (приклад 98); така за ступенем вияву: *deep* (приклади 43, 143); *robust* (приклад 126); *poor* (приклад 128); *wary* (приклад 93); *powerful* (приклад 9); така за типом вияву: *intuitive* (приклад 82); *instinctive* (приклад 204); *heartfelt* (приклад 3); така за інтенсивністю: *extreme* (приклад 40); *intense* (приклад 137); така за міцністю: *fragile* (приклад 269); така за реальністю: *natural* (приклади 76, 215); *real* (приклади 187, 197, 136, 233); *uncanny* (приклад 152); *imaginative* (приклад 118); така за звичністю / незвичністю: *strange* (приклад 177); *peculiar* (приклад 98); *particular* (приклад 74); *traditional* (приклад 161); *cultural* (приклади 164, 168); *new-found* (приклад 208); така за важливістю: *invaluable* (приклад 14); така за відомістю: *legendary* (приклад 7); така за позитивною / негативною оцінкою: *wry*, *wretched* (приклад 180); така за поблажливістю: *indulgent* (приклад 95); така за раціональністю: *rational* (приклад 87); така за обопільністю: *mutual* (приклад 102); така за оманливістю: *self-deceiving* (приклад 8); така за імовірністю: *potential* (приклад 12); *inescapable* (приклад 107); така за сучасністю: *fashionable* (приклад 36);
- 20) **компаративна схема подібності / аналогії¹** [3 приклади, див. Додаток А] «CV-ЕМПАТІЯ є як AN-корелят»: корелят = культура: *a culture of empathy* (приклад 145); корелят = робота: *empathy work* (приклади 218, 223);

- 21) **компаративна схема подібності / аналогії**² [3 приклади, див. Додаток А] «CV-компаратив є ніби AN-ЕМПАТІЯ»: компаратив = почуття: *some kind of wary empathy* (приклад 93); *a special sort of empathy* (приклад 155); компаратив = відчуття: *telepathy is like empathy* (приклад 28);
- 22) **компаративна схема подоби / метафори** [8 прикладів, див. Додаток А] «CV-ЕМПАТІЯ є нібито МТ-корелят»: корелят = дар: *empathy is a gift* (приклад 154, 186); корелят = рецепт: *recipe is empathy* (приклад 10); корелят = витвір мистецтва: *a masterpiece of empathy* (приклад 2); корелят = інгредієнт: *empathy is ingredient* (приклад 67); корелят = міст: *bridge of empathy* (приклад 86); корелят = аромат: *aroma of empathy* (приклад 142); корелят = механізм: *empathy machine* (приклад 258).

Наведені базові пропозиційні схеми зображені у мережевій концептуальній моделі емпатії (див. рис. 2.3).

Як зазначає С. А. Жаботинська, залежно від потреб дослідження, концептуальні мережі будуються як одновимірні та багатовимірні (мережі в мережах). Багатовимірна мережа передбачає наявність понятійних просторів, що розгортаються «вглиб». Концептосфера (увесь структурований семантичний простір) є мережею доменів (понятійних вузлів концептосфери); кожен домен є мережею парцел (понятійних вузлів домена); парцела містить конкретні предметні концепти, кожен із яких є інформаційним вузлом, модельованим мережею ознак. На всіх концептуальних рівнях побудова мережі здійснюється за допомогою базових пропозиційних схем [101, с. 61]. Хоча ступінь деталізації при цьому є нескінченним [324], вона здійснюється за посередництвом тих самих пропозиційних схем на різних рівнях, що свідчить про її фрактальність.

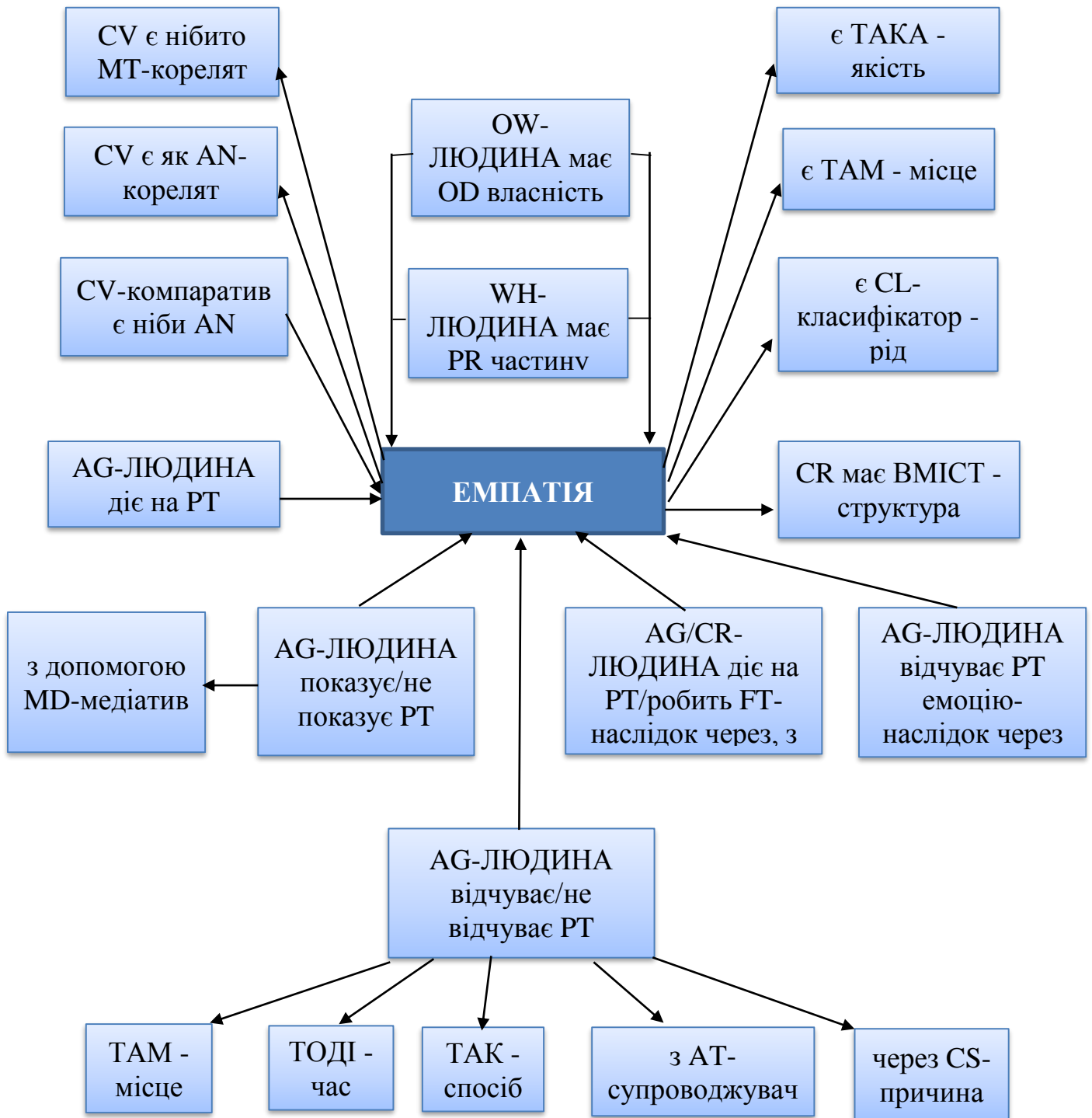

Рисунок 2.3. Мережева концептуальна модель ЕМПАТІЇ

Наприклад, якщо розглянути ідентифікаційну схему класифікації («ID-ЕМПАТІЯ є CL-класифікатор / рід»: рід = почуття, відчуття) «углиб», то необхідно так само задіяти усі наведені вище пропозиційні схеми для аналізу концепту ПОЧУТТЯ. Те ж саме відбуватиметься під час аналізу «вглиб» будь-

якої з пропозиційних схем. Це надає змогу зробити висновок, що єдність усіх розміщених у концептуальній мережі підструктур забезпечується телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів в інші. Смысл окремої схеми (ідентифікаційної, буттєвої, акціональної, компаративної тощо) вміщує смысл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх. За будь-якою зі схем можливе відновлення всієї мережевої концептуальної конструкції за принципом голографії – відновлення цілого з його складників. Інакше кажучи, в основу наведеної моделі покладено процедуру фрактальної рекурсії, яка одночасно є обмежувальним чинником і генерувальним інструментом. Зауважимо, що під фрактальністю ми розуміємо не геометричну самоподібність, а самоподібність змістову та схематичну. Маємо стверджувати, що мережева концептуальна модель ЕМПАТІЇ має такі характеристики, як складність, динамічність, рекурсивність, наявність зворотного зв'язку та можливість входу й виходу з будь-якої точки.

Модель лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, його модусна та мережева концептуальна моделі складають *ендоконсистенцію* емпатії – нероздільні різномірні і водночас невід'ємні один від одного складники концепту ЕМПАТІЯ, що насичують його й визначають його сутність. Однак емпатія має також *екзоконсистенцію* – «зовнішнє сусідство», «мости» з іншими концептами, зчленовування з ними, під час якого змінюється природа кожного з них. Екзоконсистенція ЕМПАТІЇ відображена у її матриці доменів.

2.1.4. Матриця доменів концепту ЕМПАТІЯ. Загальновідомо, що матриця доменів (сукупність доменів, на тлі яких профілюється концепт [394, с. 152]) організована за принципом, згідно з яким домен, що є безпосередньою цариною існування концепту (первинний домен), є частиною іншого домену, відносно якого він є концептом [там само, с. 165]. Матриця доменів є результатом логічної операції профілювання, під якою розуміють когнітивну операцію формування значення знака на фоні всього об'єму інформації,

активованої цим знаком [395, с. 10-16]. Наприклад, ЯБЛУКО концентрує навколо себе поняття про форму, колір, смак, сезон та місцевість дозрівання. Іншими словами, концепт ЯБЛУКО є сферою перетину доменів ПРОСТІР (ФОРМА Й МІСЦЕ), КОЛІР, СМАК та ЧАС (СЕЗОН) [42, с. 7].

У дискурсі базові поняття картини світу, подані у вигляді категорійних концептів або доменів, отримують середовище об'єктивації, що уможлиблює виявлення їхньої онтології, тобто чинників появи, типу, складників, якості, кількості, результату, суб'єкта й об'єкта дії, способів виміру й об'єктів порівняння [там само]. Тлумачення будь-якого концепту залежить від погляду концептуалізатора. Матриця доменів будь-якого концепту об'єднує абстрактні й базові домени. Базові домени містять знання, для визначення яких не потрібно залучення знань з інших сфер людського досвіду [332, с. 25]. Іншими словами, у базових доменів немає «фону», вони самі слугують початковим, найбільш узагальненим (схемним) фоном для розуміння інших концептів. Як сутності найзагальнішого порядку, вони не здатні виступати концептами, а тільки служать “середовищем” для існування інших концептів. Вирішення питання про те, які саме домени можуть бути віднесені до базових, залежить від того, яка модель свідомості або соціальної взаємодії покладена в основу підходу дослідника [394, с. 148]. У цьому питанні ми схилиємося до погляду Р. Ленекера, згідно з яким базовими доменами є категорійні концепти МАТЕРІЯ, ЧАС, ПРОСТІР, СИЛА, РОЗУМ, КАУЗАЦІЯ, ЗІР, СЛУХ та ЗНАЧЕННЯ [там само, с. 152].

Виконавчими компонентами, за допомогою яких формуються домени, виступають семантичні ознаки. Опрацювання інформації відбувається завдяки селективному кодуванню (виокремлення найважливішої для певної мети інформації) та селективному комбінуванню (поєднання фрагментів інформації у внутрішньо зв'язане ціле). У цьому процесі індивід спирається на підведений під необхідні домени попередній досвід, який залежить від його когнітивних здібностей, мотивації, цінностей, емоцій, культурного контексту [446].

Аналіз лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, а також його концептуальної мережі надає можливість визначити, що профілювання ЕМПАТІЇ здійснюється в доменах СТАН (23), КАУЗАЦІЯ (24), ДІЯЛЬНІСТЬ (25), ЕМОЦІЯ (26), ЛЮДИНА (27), ЗНАННЯ (28), ВОЛЯ (29), РОЗУМ (30) тощо. Зауважимо, що і автори дефініцій словникових визначень ЕМПАТІЇ, і продуценти висловлення, які послуговуються іменем концепту в щоденному спілкуванні, спираються на свої енциклопедичні знання та знання, набуті власним досвідом. З допомогою селективного знакового кодування та комбінування використовуються ті лексичні одиниці, значення яких співвідносяться (семантично, ситуаційно, асоціативно) з концептом ЕМПАТІЯ та його матрицею доменів:

(23) “...*empathy*, like other *states* of mind, can be produced by variables beyond our control” (B. Cuff, S. J. Brown et al 2016, p. 16).

(24) “*empathy* will *cause* sadness in the observer (same emotion; feeling as)” (B. Cuff, S. J. Brown et al 2016, p. 6).

(25) “*Empathy* is the starting point for creating a community and taking *action*” (BrainyQuote / Empathy quotes, Max Carver URL).

(26) “Positive social *emotions* like compassion and *empathy* are generally good for us, and we want to encourage them” (BrainyQuote / Empathy quotes, Sam Harris URL).

(27) “*Empathy* is about finding echoes of another *person* in yourself” (BrainyQuote / Empathy quotes, Mohsin Hamid URL).

(28) “People with lower incomes tend to give a greater percentage of their incomes to help others and show greater *empathy* and compassion - perhaps because they *know* they might face the same circumstances” (BrainyQuote / Empathy quotes, Kavita Ramdas URL).

(29) “We *shall* listen, not lecture; learn, not threaten. We *will* enhance our safety by earning the respect of others and showing respect for them. In short, our foreign policy *will* rest on the traditional American values of restraint and *empathy*,

not on military might” (BrainyQuote / Empathy quotes, Theodore C. Sorensen URL).

(30) *“Empathy begins with understanding life from another person's perspective. Nobody has an objective experience of reality. It's all through our own individual prisms”* (BrainyQuote / Empathy quotes, Sterling K. Brown URL).

Отже, **матриця доменів** концепту ЕМПАТІЯ, відбита у значенні лексеми *empathy*, репрезентує його екзоконсистенцію таким чином: концепт ЕМПАТІЯ профілюється на фоні первинного домену ЕМОЦІЯ, який разом із доменами ЗНАННЯ, ВОЛЯ та ІНТЕНЦІЇ є виміром базового домену РОЗУМ. Останній є середовищем для існування домену ЖИВА ІСТОТА. У свою чергу, ці концепти є доменами відносно концепту ЛЮДИНА, який інкорпорує домен КОМУНІКАЦІЯ. Домен ЖИВА ІСТОТА визначається на тлі доменів СТАН та ЖИТТЯ (які мають матеріальні, часові й просторові характеристики), а на його тлі виокремлюється домен ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ. ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ інкорпорує знання про базові домени ПРОСТІР і МАТЕРІЯ. Концепт КОМУНІКАЦІЯ набуває визначеності на тлі домену ДІЯЛЬНІСТЬ, для усвідомлення якого необхідно знати, що таке базові домени ЧАС, СИЛА та КАУЗАЦІЯ. Отже, «середовищем», що забезпечує існування концепту ЕМПАТІЯ, постають базові домени РОЗУМ, МАТЕРІЯ, ПРОСТІР, ЧАС, КАУЗАЦІЯ та СИЛА (див. рис. 2.4).

Потенційно матриця доменів концепту ЕМПАТІЯ є відкритою структурою. Важливим є те, що домени в ній не існують порізно, вони накладаються аж до повного включення один в одного, складаючи безпосереднє значення концепту ЕМПАТІЯ. Маючи нелінійний спосіб організації, відношення між концептом і доменами є дифузними, ризоморфними, а не константними або гештальтними. Тобто наявність у матриці доменів концепту ЕМПАТІЯ таких субстанційно рівнозначних базових доменів, як ЧАС, ПРОСТІР, МАТЕРІЯ означає, що знання про них (які необхідні для розуміння концепту) не зводяться ні до єдиного, ні до множинного. Ці лінії постійно відсилають одна до одної через наявність сегментації цілісності в автономії й конвергенцію автономій у

нові цілісності. У запропонованій матриці доменів закладена самодостатня процесуальність і тенденція розгалуження смислу. Так, домен ЕМПАТІЯ здатний також профілюватися на тлі таких близьких йому доменів, як СИМПАТІЯ, ЛЮБОВ, УВІЧЛИВІСТЬ тощо (які також мають свої матриці доменів), і навпаки, а сам процес профілізації є безкінечним.

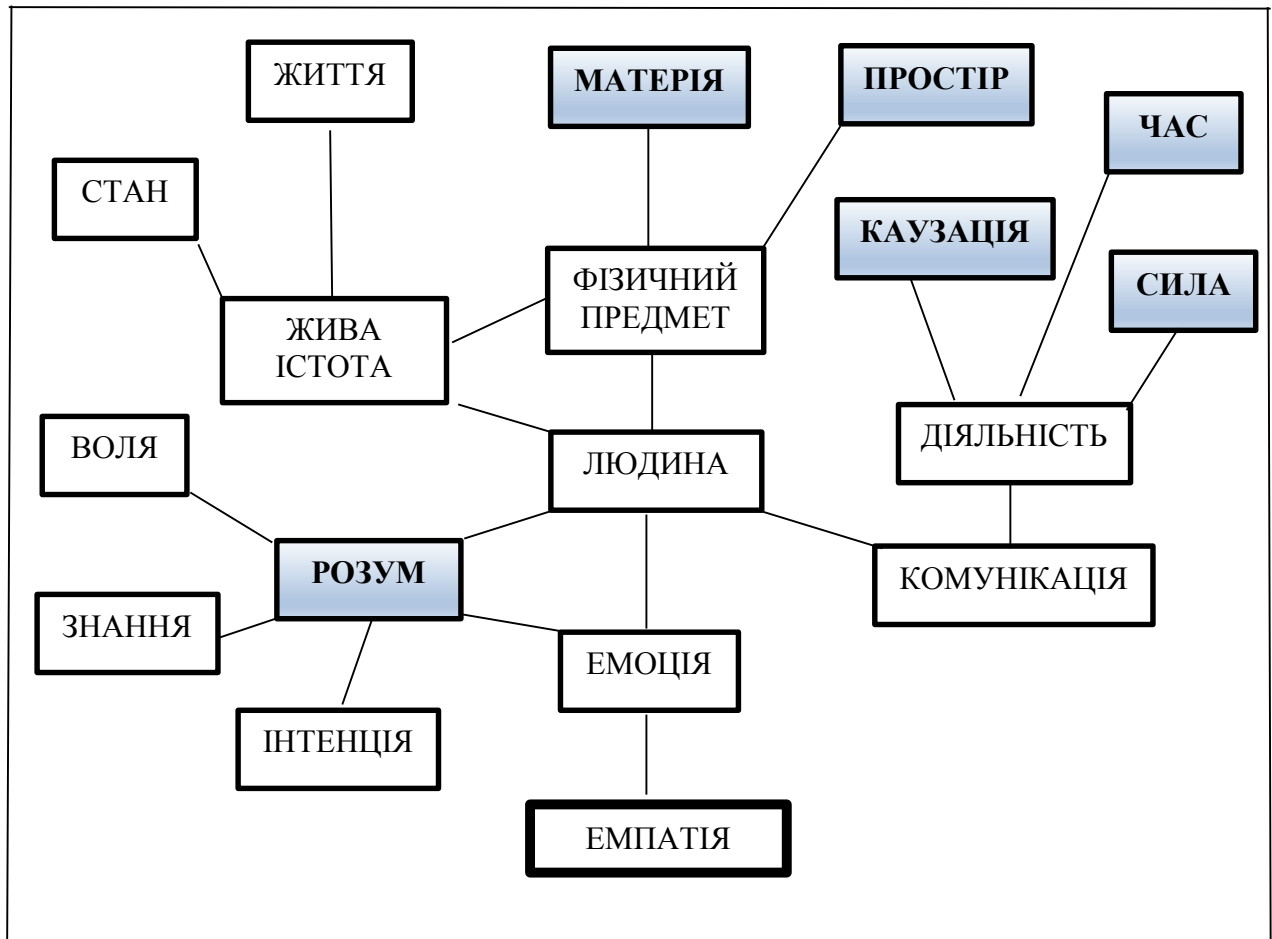

Рисунок 2.4. Матриця доменів концепту ЕМПАТІЯ

Наведена комбінаторика пояснюється внутрішньою динамікою концепту ЕМПАТІЯ: дія зовнішніх чинників викликає взаємодію доменів і встановлення між ними флуктуаційних смислових зв'язків. Для самоорганізації концепту використовуються внутрішні резерви – зафіксований у свідомості досвід у вигляді наявних доменів. З одного боку, процес самовпорядкування концепту від хаосу до відносної стабільності проходить досить автономно від зовнішнього

дискурсивного середовища. З іншого боку, екзоконсистенція концепту ЕМПАТІЯ виявляється у процесі його функціонування в дискурсі, у якому вона здатна набувати непрогнозованих форм смислового розвитку.

2.2. ЕМПАТІЯ як концепт комунікативної поведінки

Останнім часом відомі класифікації концептів поповнюються новим типом – концептом комунікативної поведінки [306; 307, с. 125]. Поняття комунікативної поведінки являє собою сукупність норм та традицій спілкування певних груп людей [242, с. 8], а сам поведінковий концепт визначається як відображена у свідомості індивіда модель поведінки (діяльності), описувана в термінах соціальної взаємодії – з погляду мотиву, мети, а також стратегій і тактик її досягнення [298].

У сучасному англomовному дискурсі ЕМПАТІЯ, вербалізована іменником *empathy*, концептуалізується як життєво необхідна умова існування людини, важливий засіб комунікації, а отже, здатна вважатися концептом комунікативної поведінки:

(31) *The argument I make in this book is that empathy, that capacity of the imagination that resides in everyone, is a necessary condition for justice, democracy and ethics, a necessary condition for us to live well in the world (Anthony M. Clohesy 2013 p. 3).*

(32) *Once it is generated, empathy becomes a condition of social life (Once It Is Generated, Empathy Becomes a Condition of Social Life URL);*

(33) *Empathy is vitally important in good communication (Empathy in Communication URL);*

Ментальне уявлення про комунікативну поведінку охоплює, з одного боку, уявлення про комунікативну подію як таку, актуалізовану відповідними мовленнєвими актами, а з іншого – про властивості (вербальні та невербальні) такої події [307, с. 126]. На цьому ґрунті з-поміж концептів комунікативної

поведінки І. С. Шевченко виокремлює подієві (концепти-події): ВИБАЧЕННЯ, ПОДЯКА, ПОМСТА тощо та ознакові, реляційні концепти: ДОБРО, ЗЛО, УВІЧЛИВІСТЬ, СКРОМНІСТЬ, ЗУХВАЛІСТЬ тощо, які характеризують певну ситуацію [там само].

Подієві та ознакові різновиди концептів комунікативної поведінки виокремлюються за критеріями: природа концепту (подієвість :: ознаковість); онтологічні властивості (темпоральність :: атемпоральність); спосіб моделювання концепту у вигляді різних ментальних схем; спосіб актуалізації (лексичний (у слові) :: дискурсивний (у вигляді мовленнєвого акту, стратегії/тактики дискурсу, зміни ролей)); тип іллокуції концепту (первинна :: вторинна) [там само].

Особливістю ЕМПАТІЇ є те, що вона реалізована в дискурсі і як ознаковий, і як подієвий концепт залежно від того, яке мікрополе ЛСП імені концепту реалізоване лексемою *empathy*. Якщо активним є мікрополе *capacity of sharing another's feelings*, ЕМПАТІЯ є ознаковим атемпоральним концептом (34). Якщо активним є мікрополе *act of sharing another's feelings*, ЕМПАТІЯ є подієвим темпоральним концептом (35):

(34) *Why do we need empathy? Because a world without it would be chaotic and uncivilized* (Why Is Heaving Empathy Important? URL).

(35) *Yoav's Occasional Empathy. So for anyone reading who knows Yoav, of course I know he's usually a pain in the neck!!! :) But, he does have moments when he's pure heart* (Flowing With My Ducklings URL).

Результати аналізу BNC виявили, що з 269 випадків уживання іменника *empathy* лише 26 контекстів (9,7 %) виявили його використання як імені подієвого концепту: чітко окресленої в часі події, що має конкретних актантів (див. додаток А). Це пояснюється тим, що розмірковування на теми співчуття, співпереживання є більш нагальними для суспільства, ніж конкретні ситуації вияву емпатії.

Подієвість як природна реальність має динамічний характер, з'являючись із минулого і рухаючись у нове майбутнє. Вона мислиться як те, що відбулося, хоча могло й не відбутися, та характеризується гетерогенністю, хронотопом і збагненністю [153, с. 285; 277, с. 22-24]. Погоджуючись із наведеним поглядом, ми виокремлюємо низку критеріїв **комунікативної подієвості** концепту ЕМПАТІЯ:

1) гетерогенність. ЕМПАТІЯ дисконтинуальна, фрагментарна, епізодична. Це спричинено тим, що первинною й породжувальною інстанцією подієвості є «актантний чинник вторгнення, що цілеспрямовано або випадково перериває, трансформує природну або нормативну послідовність станів, ситуацій, дій» [277, с. 22]. За такої умови на перший план виходять темпоральні характеристики ЕМПАТІЇ, що супроводжують просторові:

(36) *Kneading the top soil between his fingers, he felt sensitivity toward the Chestnut-leaved Oak, as he buried it, he felt an irregular empathy toward the sapling* (Marc Sargent 2010, p. 233).

(37) *“But apes have mirror neurons too and yet they only do very sporadic empathy, much less than us,” says Jonathan Haidt, a social psychologist at New York University* (Empathy and Disgust Do Battle in The Brain URL).

У наведених текстових фрагментах лексеми *irregular, sporadic* як індивідуальні темпоральні характеристики ЕМПАТІЇ репрезентують критерій *гетерогенність*;

2) хронотопічність. Через свою дискретність ланцюг ЕМПАТІЇ – це хронотопічне співбуття певних емпатійних чинників. ЕМПАТІЯ має протяжність у часі, тобто початок, середину й кінець, будучи, зі свого боку, ланкою певної більш значної тривалості. За цих обставин вона має певний обсяг у загальній картині світу, тобто неусувно володіє також просторовими координатами, припускаючи нероздільну єдність простору й часу, у межах яких вона феноменально триває (уявляється свідомості):

(38) *But such ideas are neither historical nor universal, and they do not reflect the entire conceptual history of empathy* (Empathy: A Short Conceptual History and an Anthropological Question URL).

(39) *A Road Map for Unleashing Empathy in Schools ... whimsical genius Ed Stockham explores what empathy is, why it matters, and how we “start” it* (Start Empathy URL).

(40) *Recently Fox News covered our study on declining empathy in American college students with this alarming title: “The End of Empathy” (link is external)* (The End of Empathy? URL).

Лексеми *history*, *start*, *end*, маючи у своїй семантиці експліцитні характеристики хронотопу, підкреслюють *хрономонічність* ЕМПАТІЇ як критерій комунікативної подієвості;

3) інтелігібельність (пізнаваність). Третьою характерною рисою подієвості ЕМПАТІЇ є наявність актуалізаторів події, тобто емпата й емпатанта, а також «третього» або «свідка», який має погляди й ціннісну позицію. Щодо актуалізаторів ЕМПАТІЇ проектується й усвідомлюється смислова природа цієї події, без них жодна фактичність не є подією:

(41) *Her little speech touched Patrick to the core. He felt the empathy between them* (BNC, empathy, 167).

(42) *This photo of Trump’s notes captures his empathy deficit better than anything* (The Washington Post. February 21, 2018 URL).

У прикладах лексеми *felt*, *captures* своєю семантикою підсилюють *інтелігібельність* як критерій комунікативної подієвості.

Маємо зробити висновок, що ментальне уявлення про ЕМПАТІЮ як мовленнєву подію моделюється у такий спосіб: по-перше, відбувається локалізація ЕМПАТІЇ, її виокремлення як фігури з фону людської комунікації; по-друге, вона осмислюється й переживається як важливий момент буття. ЕМПАТІЯ не є закономірною, оскільки вона комунікативна й випадкова, як зустріч значень. Унаслідок цього вона є суб’єктивною, незакінченою,

нестабільною і характеризується розривом іманентності. Отже, критерії *гетерогенність, хронотопічність та інтелігібельність* уточнюють спосіб, у який ЕМПАТІЯ наявна як комунікативна подія. На когнітивному рівні кожен із цих складників спрямовує процес концептотворення в необхідне русло сталого функціонування в межах сучасного англомовного дискурсу.

Наведений процес є неможливим без граматичного структурування концепту. Граматика забезпечує структурування концептуального змісту, кодуючи не лише семантичні (онтологічні) відмінності, але й відмінності, що диктуються самою організацією дискурсу, побудовою тексту й висловлення як його основної одиниці [142, с. 144]. На відміну від лексичних, граматичні значення не лише відбивають певні фрагменти світу, а і структуру цих фрагментів із позиції мовця. Вони забезпечують фундамент для концептуального матеріалу, репрезентованого лексикою. Залежно від того, наскільки правильним є вибір граматичного фундаменту, співрозмовник ідентифікує «розміщення» концепту у своєму епістемічному просторі, тобто не лише розуміє, які аспекти реальності є метою концептуалізації, але й ідентифікує її епістемічний статус. Це уможлиблює дослідження граматичної когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту, а саме аналізу співвідношення частиномовних реалізацій концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англомовному дискурсі: іменників *empathizer/empathiser* та *empathizee/empathisee* (оказіональне); дієслова *empathize/empathise*, прикметників *empathetic/empathic*, дієприкметника *empathizing/empathising*, прислівників *empathetically/empathically* та дієприслівника *empathizingly/empathisingly*.

2.3. Частиномовна реалізація імені концепту ЕМПАТІЯ

Мови не безпідставно поділяються дослідниками на дві основні типологічні категорії щодо найбільш характерних форм лексикалізації фізичних об'єктів та речовин. Ті, що спираються в основному на іменники (переважна

кількість), постають *об'єктно-домінантними* мовами, а ті, що віддають перевагу дієсловам, визначаються як *діє-домінантні* мови. Англійська мова є об'єктно-домінантною [453, с. 46], спираючись для позначення фізичних сутностей у термінах їхньої матеріальності в основному на використання іменників.

2.3.1. Іменники *empathy*, *empathizer* та *empathizee*. Результати дослідження Британського національного корпусу виявили, що позначення ЕМПАТІЇ як абстрактної сутності відбувається в основному за допомогою іменників (із 4 048 проаналізованих текстів, 98 313 429 слів, кількість випадків уживання іменника *empathy* – 269, знайдених у 156 різних текстах, частотність: 2,74 випадки на 1 мільйон слів; дієслова *empathize* – 28, знайдених у 24 різних текстах, частотність: 0,28 випадків на 1 мільйон слів, *empathise* – 43, знайдених у 37 різних текстах, частотність: 0,44 випадки на 1 мільйон слів) (BNC) [266, с. 192].

Проведений аналіз підтверджує думку дослідників, що в лексиці сучасних мов імена складають їхнє концептуальне ядро, оскільки категорія предметності виокремлюється як центральна категорія людського досвіду й людського пізнання, а іменником позначається відповідна ментальна структура, підведена під певну рубрику досвіду, тобто ототожнена [142; 170, с. 363].

Як актуалізатор ознакового концепту іменник *empathy* вживається в однині, зазвичай без артикля (див. Додаток А). Як актуалізатор подієвого концепту він уживається з означеним або неозначеним артиклем у предикативній (44) або об'єктній позиції (39), або з такими модифікаторами, як займенник (45), іменник у присвійному відмінку (43) і навіть порядковий числівник (46):

(43) *All show the conductor's empathy with the composer displayed in lyrical lines and incandescent climaxes, poetry and fire nicely balanced* (BNC, *empathy*, 35).

(44) *The man, the man who's the man in the street and he had the empathy allowed him to...* (BNC, *empathy*, 239).

(45) *But if you prevaricate and say, 'I can't comment on this because I'm an officer of the Council,' then they think, 'Oh, God, you know, what sort of person am I talking to?' and you lose all your empathy and all the sympathy of the listeners, which is what you're after* (BNC, empathy, 267).

(46) *The first empathy is with people's actual situation; the second empathy is with people's aspirations* (The Art of Employing the Second Empathy URL).

Об'єктами емпатії або емпатантами зазвичай є люди (47, 48), тварини (49, 50) або вигадані персонажі (38, 39), які можуть бути як індивідуальними суб'єктами (47, 50), так і колективними (48, 49, 51, 52).

(47) *And the patient, especially if she didn't smoke, would feel empathy for him and maternal towards him* (BNC, empathy, 100).

(48) *Empathy between generations* (BNC, empathy, 104).

(49) *She had a great empathy with animals and vast enthusiasm for what she did* (BNC, empathy, 198).

(50) *We can anticipate a horse's behaviour and emotions through knowledge, commonsense, empathy, and perception* (BNC, empathy, 19).

(51) *In his critical review of *La Conspiration* in 1938, Sartre described this lack of empathy between Nizan and the characters portrayed in his novel as a fundamental failing symptomatic of the impossibility of reconciling communist ideology with the artistic demands of the novel* (BNC, empathy, 179).

(52) *Such stories would also seem to offer girls fewer opportunities for association and empathy with the characters in a novel, with negative implications, according to *Squire* for the development of their literary judgment* (BNC, empathy, 200).

Предметом емпатії зазвичай виступає певний стан справ (53), діяльність (54), природа (55), страждання (56), музика (57), погляди (58) тощо, однак усі ці емпатійні предмети антропоцентрично спрямовані:

(53) *Plus a powerful empathy with the plight of the peoples of Hong Kong* (BNC, empathy, 9).

(54) *Parents working at all levels in businesses can begin to establish empathy with the school work of their children and contribute to it in the workplace, or the school or at home* (BNC, empathy, 71).

(55) *He was a pioneer photographer, inventing and selling the first popular exposure meter, and his natural empathy with the countryside is reflected in his photographs* (BNC, empathy, 71).

(56) *To Gandhi, satyagraha was a moral force which, by inspiring in the opponent a process of rational empathy with the suffering of the satyagrahi, brought him voluntarily to accept the rightness of the satyagrahi's point of view* (BNC, empathy, 71).

(57) *'Weird Nightmare' is where he develops an intense empathy for both the music and spirit of jazz revolutionary Charles Mingus* (BNC, empathy, 137).

(58) *Significant measures of freedom are necessary if the student is to acquire the virtues of intellectual independence, toughness, empathy with others' views, and willingness to engage in meaningful conversation* (BNC, empathy, 183).

Результати аналізу корпусу прикладів BNC виявили, що з 269 випадків уживання лексеми *empathy* в різних контекстах у 157 випадках емпатія виявляється до людини як емпатанта (58,3 %), у 18 випадках – до тварини (6,7 %), а у 36 випадках (13,4 %) предметами емпатії є явища, пов'язані з людською діяльністю (тяжка доля, расизм, труднощі, культурні традиції, природа тощо). У 58 випадках (21,6 %) у реченні немає визначеного об'єкта або предмета емпатії (див. додаток А). Це дає можливість зробити висновок, що в сучасному англomовному соціумі ЕМПАТІЯ концептуалізується насамперед як здатність відчувати й розуміти почуття й настрої іншої людини, хоча вперше термін з'явився на світ як здатність увійти в емоційну гармонію з певним витвором мистецтва [див: 405]. Наразі цей аспект семантики концепту ЕМПАТІЯ майже повністю нівельований, оскільки у наведеному корпусі прикладів наявні лише два контексти, де предметами емпатії є витвори мистецтва (картина, музика) (див. додаток А).

Для актуалізації співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ необхідно визначити їхні функції в аналізованих контекстах. Зауважимо, що в сучасному мовознавстві немає чіткого окреслення класифікацій функцій мовних одиниць: навіть у межах однієї функціональної школи немає їхніх однозначних дефініцій. За інтегративного підходу основними вважають сукупність чотирьох функцій: номінації, повідомлення, репрезентації відношень і залежностей та кваліфікації й оцінки [304, с. 36-37]. За диференційованого підходу реєстр розширюється, і граматична форма здатна виконувати семантико-морфологічні, семантико-синтаксичні, формально-синтаксичні та оцінно-кваліфікаційні функції [308]. У цілому функцією мовної одиниці вважаємо її використання для вираження категоріального значення.

Когнітивний підхід до функцій мовних одиниць передбачає врахування концептуальної картини світу адресанта й адресата та її об'єктивацію мовними засобами під час розподілу інформації на ідентифікувальну та характеризувальну зони висловлення. Зазначене членування полягає в переході від презентації об'єкта (ідентифікувальна зона) до його характеристичності (характеризувальна зона) [194, с. 63]. Такий погляд вважаємо досить вдалим і виокремлюємо *ідентифікувальну* й *характеризувальну* функції частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ. Для іменника *empathy* характерні такі функції:

1) *ідентифікувальна* з позицій підмета (59), предикатива, сполученого з дієсловом-зв'язкою (60), додатка (61), постпозитивного означення (62) та обставин способу дії (63), умови (64), супровідних дій (у герундіальному комплексі) (65):

(59) *Empathy is a different form of communication from other forms such as verbal, or body language, or smell* (BNC, empathy, 23).

(60) *However, the more popular recipe is empathy, achieved by having the patience to allow the complainant sufficient time to air the problem (reinforcing the importance of allowing neighbourhood police autonomy to manage their own time),*

coupled with displays of sympathy, understanding, and even agreement (BNC, empathy, 10).

(61) The question is one of how to extend human empathy (BNC, empathy, 16).

(62) They use extra-sensory communication in the forms of empathy, telepathy, and clairvoyance (BNC, empathy, 21).

(63) Henry Blake experimentally proved the existence of empathy between horses through using pairs of closely bonded horses who were mentally and emotionally close to each other; and he discovered that horses could communicate with some horses through empathy, but not with others (BNC, empathy, 27).

(64) For without empathy, very little in the way of true healing (of mind-body-spirit) can be achieved (BNC, empathy, 48).

(65) Expressive touch, she quotes, is used to enhance verbal communication, conveying empathy, trust, reassurance, security and the proximity of another person, and she goes on to quote several authors who have examined the effects of tactile language in a variety of health care settings — with the elderly, with the terminally ill, with people in pain, with anxious people and during labour (BNC, empathy, 55);

2) характеризувальна функція з позиції підмета (66), складного предиката (67), препозитивного (68) або постпозитивного означення (69), обставини способу дії (70) та додатка (71):

(66) She was accompanied by the augmented Northern Sinfonia, conducted by Richard Bonyngue, whose empathy with his wife's interpretations is legendary (BNC, empathy, 7).

(67) Paz said, whatever you feed him he devours in a few months and a year later out comes a book which is always a masterpiece of criticism, empathy (BNC, empathy, 2).

(68) As you reach your fifties, if not before, switch to a moisturiser containing UVA filters to help prevent further damage, such as Empathy Moisturising Lotion (£3.29 for 125ml) or Cream (£3.29 for 50ml) (BNC, empathy, 15).

(69) *In both, the identification with music that attempts to express any part of this vast area tends to be one of self-deceiving empathy (BNC, empathy, 8).*

(70) *He begins to read, beautifully, lyrically, with heartfelt empathy, a poem by Wole Soyinka in which the poet tried to rent a room in London in the 1950s, and the landladies on the telephone ask him just precisely how black he is (BNC, empathy, 3).*

(71) *In spite of apparently incompatible personalities — she is small and shy, he is large and does most of the talking — they have an empathy which is essential to the way they work, a persistent mutual pestering (BNC, empathy, 5).*

Суб'єкт, що емпатує (емпат), позначається в англійській мові особливою назвою – іменником *empathizer (empathiser)*, який визначається як “one, who empathizes” [493]. Цей іменник характеризується меншою семантичною рухливістю, ніж лексема *empathy*. Однак функції іменника *empathizer (empathiser)* є ідентичними функціям іменника *empathy*:

1) *ідентифікувальна* з позиції підмета (72), додатка (73) та предикатива, що сполучається з дієсловом-зв'язкою (74):

(72) *An empathizer is at his or her best when relationship waters are calm (Dennis O’Grady URL).*

(73) *Please contact your empathizer of choice personally to set-up your session (Empathy App URL).*

(74) *Are you an empathizer or an instigator? (Dennis O’Grady URL);*

2) *характеризувальна* функція в предикативній позиції (75), у складі складного додатка (76), препозитивного (77) або постпозитивного означення (78):

(75) *Jesus completely understands God and completely understands human existence. It is in this sense that Jesus is the ultimate empathizer (L. Ann Jervis URL).*

(76) *I’m sorry, Cody. I’ll be better about calling him an empathizer rather than a demon (The Flames. Book 3, Chapter 7 URL).*

(77) *During the interview, William and Ben discuss why Voegeli has no compassion for liberal compassion, the danger of the empathizer-empathizee*

relationship as pertains to politics, some of the fundamental contradictions of liberalism central to “The Pity Party”, the Democratic coalition of experts and victims and the case of Jonathan Gruber, President Obama’s two newest “compassionate” drives on mortgage rates and education, whether limited government proponents can defeat those who believe we can “create rights out of thin air”, and much more (Episode Info URL).

(78) *Diamond is guided by the emotion he feels, giving him the title of empathizer (Pokédex holder URL).*

Об’єктом емпатії постає емпатант – *empathizee (empathisee)*. Цей іменник також виконує дві функції:

1) *ідентифікувальну* з позиції підмета (79) і додатка (80):

(79) *There is a different situation in reading fictional narratives because the immediate empathizee is a character, i.e., a mental representation of a textually described entity (Anthony J. Sanford, Catherine Emmott 2012, p. 247).*

(80) *For instance, an empathizer may feel sympathy for the empathizee and provide practical assistance (Anthony J. Sanford, Catherine Emmott 2012, p. 247);*

2) *характеризувальну* в складі складного додатка (81) та препозитивного (77) або постпозитивного означення (82):

(81) *Intersubjective empathizers reflect on the consistencies and patterns in the empathizee’s emotional responses ... and delineate the internal frame of reference which makes the empathizee feel the emotions that he or she feels (Marie Meghan Hammond, J. Sue Kim 2014, p. 234).*

(82) *The first is identification, in which the empathizer recognizes the need of the empathizee (Marcum A. James 2008, p. 268).*

Отже, іменники *empathy*, *empathizer* та *empathizee* репрезентують епістемічний статус ЕМПАТІЇ в англомовній картині світу, складають концептуальне ядро ЕМПАТІЇ, підтверджують об’єктно-домінантність англійської мови, виконуючи водночас ідентифікувальну й характеризувальну функції.

2.3.2. Дієслово *empathize* та його неособові форми. Для розуміння семантичного середовища, що формує й оточує ядро концепту, велику цінність становлять дієслова. Це зумовлено низкою причин: а) дієслова активно беруть участь у формуванні категорійно-граматичного змісту висловлювань; б) дієслова є не тільки органічною, а й найбільш природною, «народною», частиною мови; в) мотивувальні дієслівні семи в дериваційному гнізді пов'язані з повсякденними уявленнями про звичні дії і процеси в житті людини, тому в них частіше подані елементи «народної лінгвістики» [170, с. 363].

Системний підхід до дослідження семантики словесних знаків спричинив цілу низку класифікацій дієслівних значень, які поділені на дії (*activities*), виконання (*accomplishments*), досягнення (*achievements*) та стани (*states*) [468]. Основна розбіжність проводиться між динамічними дієсловами (*dynamic verbs*) і дієсловами стану (*state verbs*). Динамічні дієслова поділяються на ті, що позначають діяльність (*activity verbs*) – *ask, help, read*; відчуття (*verbs of bodily sensation*) – *ache, feel, hurt*; процес (*process verbs*) – *change, grow*; початок чи кінець події (*transitional event verbs*) – *die, lose*; миттєвої дії (*momentary verbs*) – *hit, jump*. Дієслова стану розпадаються на дієслова пасивного сприйняття й розумової діяльності (*verbs of inert perception and cognition*) – *believe, desire, doubt*; та дієслова, що позначають відносини (*relational verbs*) – *be, belong to, concern, have* etc [318].

Хоча наявні класифікації називаються семантичними, в їхній основі лежать не лише лексичні значення, але й синтаксичні характеристики дієслів, їхні валентнісні властивості. Оскільки принципи класифікацій різні, вони мають різну мету й пояснюють різні аспекти граматичного поведіння дієслів. На нашу думку, класифікація Р. Квірка [там само] видається найбільш прийнятною для дослідження дієслова *empathize/empathise*, оскільки принцип, покладений в її основу, дозволяє звести суб'єктивний чинник аналізу до мінімуму.

За своїм семантичним типом *empathize/empathise* є дієсловом стану, що позначає пасивне сприйняття й розумову діяльність (*the verb of inert perception*

and cognition). У словникових дефініціях лексема *empathize/empathise* визначається так: «відчувати й розуміти почуття іншого як свої» (“*to sense and understand someone else’s feelings as if they were one’s own*”) [485, с. 275]; «відчувати або переживати емпатію» (“*to feel or experience empathy*”) [493]; «розуміти почуття іншого, що пояснюється можливістю уявити себе на місці іншого» (“*to understand how someone feels because you can imagine what it is like to be them*”) [491].

Наведена лексема подана у визначеннях як розумова діяльність, в якій активна роль належить суб’єкту або емпату, що виступає як АГЕНС (іноді як ПАЦІЄНС). Функціональне навантаження дієслова *empathize* та його неособових форм в аналізованих контекстах уможлиблює виокремлення функцій повідомлення та репрезентації відношень і залежностей.

Аналіз емпіричного матеріалу виявив, що дієслово *empathize/empathise* не вживається в переносному значенні і не буває частиною фразеологізованих утворень. Як правило, воно є суб’єктним і неперехідним:

(83) *Most people felt that they could empathize with and understand those with a similar impairment best* (BNC, *empathise*, 29).

(84) *Sometimes the fact that you are doing something concrete to help someone with whom you can empathize can help you to forget your own personal misgivings* (BNC, *empathise*, 3).

(85) *They can be written about in such a way that someone else is able to empathize with them* (BNC, *empathize*, 13).

Об’єктами ситуації, позначеної дієсловом *empathize/empathise*, або емпатантами, зазвичай є люди (86), тварини (87) або вигадані істоти (88), які можуть бути як індивідуальними суб’єктами (86, 88), так і колективними (87, 89):

(86) *There are also some people who ‘specialize’ in babies and young children and they may find it less easy to empathize with teenagers and handle them wisely* (BNC, *empathize*, 4).

(87) *Such emblems, in their different manifestations, seem to imply that women have the power to empathize with the animal kingdom, to tame wild creatures, and use their strength and attributes (BNC, empathize, 9).*

(88) *As a reader, it becomes easier to empathise with the androids and their fear than it does with Mildred and her friends in 'Fahrenheit 451' who have become passionless (BNC, empathise, 35).*

(89) *Perhaps it is inevitable that the west empathises more with countries whose cultures it comprehends better than those of Africa and Asia (BNC, empathises, 2).*

Предметом емпатійної ситуації, позначеної дієсловом *empathize/empathise*, є практично будь-який стан справ або метод (90, 91, 92), певні погляди або переконання (93), теорії (94), почуття (95), риси характеру або властивості (96):

(90) *She knew the value, and cost, of education from her own family's sacrifices and empathised with the country's desperate need for more teachers and schools (BNC, empathised, 2).*

(91) *And no-one can empathise with what these players are going through quite like Toks (BNC, empathise, 16).*

(92) *Non-arts teachers are obliged to empathize the arts position — a less than satisfactory method of proceeding (BNC, empathize, 18).*

(93) *I do not agree with all Veronica Lynch's arguments, nor those of PANDA and, undoubtedly, few readers will empathise with her views, but it is in the interest of all responsible dog people everywhere to know them (BNC, empathise, 13).*

(94) *Even if one were to, as I do, empathize with sophisticated functional Marxism of, say, G. A. Cohen and speak of the compatibility or incompatibility of certain sets of cultural forms with certain other sets of production relations, one would still be looking for an explanation of the specific properties of those cultural forms (BNC, empathize, 17).*

(95) *He said that he too had lost an election; he had felt very bad when the people of new York rejected him, and he could empathize with what the Shah now felt* (BNC, empathize, 16).

(96) *Over the past few weeks, he'd detected a fiendish intelligence in the machine whose sense of humour he empathised with* (BNC, empathised, 1).

Результати аналізу BNC виявили, що із 71 прикладу вживання лексем *empathize/empathise* у різних контекстах у 41 випадку емпатантом є людина (57,7 %), у 7 випадках – тварина (9,9 %), а у 21 випадку (29,6 %) предметами емпатії є явища, пов'язані з людською діяльністю. У 2 випадках (2,8 %) у реченні немає визначеного об'єкта або предмета емпатії (див. додаток Б). Наведена статистика збігається в основному зі статистикою аналізу іменника *empathy*, а саме: домінантним об'єктом емпатії в комунікативних ситуаціях є людина. Значною є лише різниця між невизначеними об'єктами/предметами емпатії: у контекстах із лексемою *empathy* вони складають 21,6 %, а в контекстах із лексемою *empathize/empathise* – лише 2,8 %. Ці кількісні показники підтверджують той факт, що іменники *empathy*, *empathizer* та *empathizee*, являючи собою концептуальне ядро емпатії та виконуючи ідентифікувальну й характеризувальну функції, водночас характеризуються меншою конкретністю частиномовної реалізації імені концепту, ніж дієслово *empathize*. Останнє зазвичай має чітко окреслений предмет або об'єкт, на який спрямована дія.

Різні граматичні форми дієслова *empathize/empathise* свідчать про різноманітність зафіксованих ним способів «обґрунтування» або «посадження» ЕМПАТІЇ на комунікативну ситуацію (*grounding* – одне із ключових понять у когнітивній граматиці). Його визначають як зв'язок сутності з її онтологічними основами; граматицізовану специфікацію відношення між основою (*ground*) і профілем іменної фрази щодо певних епістемічних царин, таких як час, дійсність та скоординована ментальна референція [369, с. 198; 397, с. 166].

Когнітивний термін «обґрунтування» близький синтаксичній категорії «предикативності». Вона визначається як головна ознака речення, що

виявляється в наявності в ньому позначення центру певної події, ситуації, оформлених у вигляді повідомлення, що стосується дійсності, часових планів і певного мовця [230, с. 489]. Проте «обґрунтування» є більш широким поняттям, оскільки воно проектується не лише на речення і словосполучення із «напівпредикативністю», а й на будь-яку значущу одиницю мови, що розглядається як знак, здатний виконувати комунікативну функцію.

Розглянемо способи «обґрунтування» ЕМПАТІЇ, подані в граматичній семантиці дієслова *empathize/empathise*. Уживання певної видочасової форми відбиває відмінності в концептуалізації емпатійної комунікативної ситуації. Наприклад, дієслово *empathize (empathise)* у формі простого теперішнього часу, як правило, репрезентує ЕМПАТІЮ як певний абстрактний стан, що дає якісну характеристику емпату:

(97) *The ends of design activity are social and not (merely) technical: “the architect empathises with a people and a place in order to give form to that identity ...”* (BNC, *empathises*, 3).

(98) *Yet while she empathizes with her Haitian contacts and admires the beautiful and mysterious celebrations she sees performed, she never forfeits her sense of humour nor her commitment to the truth* (BNC, *empathizes*, 1).

Якісна характеристика емпата виходить на перший план і в разі вживання дієслова *empathize/empathise* у складі модального предиката:

(99) *Nigel could empathize with that* (BNC, *empathize*, 2).

(100) *Sometimes the fact that you are doing something concrete to help someone with whom you can empathise can help you to forget your own personal misgivings* (BNC, *empathise*, 3).

У випадку, коли модальне дієслово із семою гіпотетичності перебуває в складі предиката обставинного (101) або означального (102) підрядного речення, якісну характеристику здатна отримувати неїстота:

(101) *The emotions of others need not remain obscure and incomprehensible to the sociologist or anthropologist. They can be written about in such a way that someone else is able to empathize with them* (BNC, empathize,13).

(102) *These are values with which any rural community would empathise* (BNC, empathise, 2).

Емпат або емпатант здатні оцінюватися на підставі поведінки, притаманній їм не завжди, а в певних типових ситуаціях. У таких випадках дієслово *empathize/empathise* вживається в теперішньому тривалому часі й набуває ознак дії:

(103) *If I am empathizing with your anger – at something or someone else – I too may feel that anger coming over me* (Stewart Kenneth URL).

(104) *If the empathizing self is at all thoughtful, she will be continually revising her assessment of the party with whom she is empathizing* (Daryl Koehn 2012, p. 58).

Тим самим необхідно стверджувати, що, як правило, для позначення поодинокі, конкретної емпатійної дії або низки таких дій вживається форма тривалого теперішнього часу (хоча такі випадки досить часто репрезентовані простим теперішнім часом). Форма тривалого теперішнього часу надає лексемі *empathize* ознак динамічності.

У фокусі уваги концептуалізатора перебуває не особа емпата або емпатанта, а сам факт складного становища, у яке потрапив останній, що характерно для ситуацій з'ясування або пояснення такого становища, коли ключовими виявляються підрядні означальні або обставинні речення часу, місця, способу дії, причини тощо:

(105) *In his hour-long Q&A today, Facebook's Mark Zuckerberg said he empathizes with businesses that may lose traffic from Facebook when it changes how News Feed works but that ultimately, the company is making changes it thinks best benefits users* (Danny Sullivan URL).

(106) *We empathize but few times understand how patients suffer* (We Empathize But Few Times Understand How Patients Suffer URL).

(107) *She empathizes with student's lack of opportunities and resources because she is humbled by her privileges of international travels to: France, Italy, United Kingdom, and Ireland; and her heartfelt sense of community within her own family* (Jamonica Marion URL).

Прикметно, що в корпусі прикладів не було виявлено використання дієслова *empathize/empathise* в перфектній тривалій формі теперішнього часу (Present Perfect Continuous), тобто воно ніколи не виражає результативність багаторазової емпатійної дії. Результативність одноразової емпатійної ситуації виходить на передній план у разі вживання цього дієслова в теперішньому перфектному часі (Present Perfect):

(108) *Have you ever faced a situation where someone has empathized with you, or where you have empathized with someone?* (Seema Shash URL).

(109) *Unless their autonomic nervous systems are involved, it is not wise to assume they really have empathized with the other person* (Leonard Berkowitz 1969, p. 288).

У формі минулого тривалого часу (Past Continuous) пріоритетною є констатація факту, у такому випадку для комунікативної ситуації емпатії характерна описовість:

(110) *A girl blew up at me because I was empathizing with her. She said I couldn't complain about my perfect life. When I told her how "perfect" it was, she cried* (A Girl Blew Up at Me Because I Was Empathizing With Her URL).

(111) *She was empathizing until her screams got in the way. That's horrific* (Tommy Boy URL).

(112) *Moreover, there is clearer sense of requisite phrasing to the process: first, a feeling of one's way into a certain situation (a marked contrast to Brecht's earlier remarks on the subject where it was often difficult to know just what the actor was empathizing with: a character, characters in the plural in a predicament, or a given situation)* (John J. White 2004, p. 296).

Форма простого минулого часу (Past Simple), як правило, відображає конкретний вияв емпатії – як одноразовий (113, 114, 115), так і багаторазовий (116, 117, 118):

(113) *Morris empathized with the underdog* (BNC, empathized, 2).

(114) *Once I empathized with integration by substitution, I finally understood* (Ryle's Ghost URL).

(115) *When my wife empathized with the breakfast server who was dealing with a rush of guests, the server simply responded – “We're just thrilled everybody is staying with us!”* (Updated Facilities with Consciencious Stuff URL).

(116) *I empathized with her as follows, “Are you feeling confused and wanting to know what is real and what is not?” She said, “Yes.” When she then spoke about hearing voices telling her to kill herself, I empathized again* (The Power of Empathy URL).

(117) *“Natalie, I'm so sorry,” Crystal empathized again* (Boothe 2015, p. 297).

(118) *Ms. Jean appeared not to notice his flip, and empathized again, this time with the students, about how “hard” it was to talk about owning other people* (Dennic M. McInerney, Van Shawn Etten 2005, p. 94).

Різниця між одноразовою і багаторазовою, типовою і конкретною емпатійною дією, вербалізованою дієслівною формою простого минулого часу, здатна бути знівельована, коли на перший план виходить семантика якісної характеристики емпата, емпатанта або предмета емпатії:

(119) *She knew the value and cost of education from her own family's sacrifices and empathised with the country's desperate need for more teachers and schools* (BNC, empathised, 2).

(120) *Yet we should remember that Jesus established the Church by the sheer force of his presence. That same presence was communicated by the disciples who “connected” with others by listening, empathizing, and offering the same compassion and forgiveness they received from Christ. ...They empathized with the very people the*

world never even noticed, the “road-kill” others passed by (Father James Walker URL).

(121) *Her mother was patient and empathized with Molly’s inability to find the words, because that seemed to frustrate her more than whatever she had actually wanted to talk about* (Stanley I. Greenspan, Serena Wieder 2007, p. 95).

Для одноразового вияву емпатії, який набув ознак динамічності, більш характерною є тривала форма минулого часу (Past Continuous):

(122) *I was empathizing with you, not arguing...* (Trending Stories URL)

(123) *I was trying so hard that I was missing the important things that my child needed, and I realized that for the first time in her life, I was empathising with her – feeling her pain and sensing her fear* (Heathwood M. Helen 2014, p. 81).

(124) *For the first time in a century it seemed the whole world was empathising with the Germans* (Peter Millar 2014, p.1).

Входження дієслова *empathize/empathise* до категорії способу, зокрема, його наявність у парадигмі наказових форм, свідчить про агентивність суб’єкта, який свідомо контролює свій стан. Найпоширенішою формою наказового способу дієслова *empathize/empathise* є стверджувальна (125, 126), хоча іноді трапляється і заперечна форма (127):

(125) *Empathize with your customer, synthesize your learnings, and rapidly prototype and test your new ideas* (Empathize and Prototype: A Hands On Dive into the Key Tools of Design Thinking (Xine 214) URL).

(126) *Hillary: let’s empathize with the perspective and point of view of our enemies* (Cry and Howl URL).

(127) *Don’t empathize with toxic people* (Overcoming a Dysfunctional Litter URL).

Дієслово *empathize/empathise* здатне зазнавати пасивізації, у результаті чого відбувається зміна референційної точки концептуалізації:

(128) *But the cruellest experiences the victim's pain however great as less than his own enhancement of power however small, so that the suffering of a victim who is*

being crippled for life may be deliberately empathized by the torturer, but as less than his own titillation, which he may have forgotten by the time he goes home to lunch (BNC, empathized, 1).

(129) *Another factor is familiarity – in two different senses: the familiarity of the other person and the familiarity of the experience that is to be empathized with (Franc M. Staemmler 2012, p. 282).*

(130) *To be empathized with could be a horrific prospect, one resulting in the dissolution of self, when the empathic subject is associated with violence, for example (Clare Hemmings 2011, p. 204).*

У корпусі прикладів актуалізації ЕМПАТІЇ подані й неособові форми дієслова *empathize/empathise*, які займають проміжне місце між іменником та дієсловом.

Інфінітив *empathise* називає відповідний емпатійний вияв, не співвідносячи його з конкретною комунікативною ситуацією (131). Цим пояснюється перевага, що віддається інфінітиву в разі позначення гіпотетичних або таких, що не мали місце в реальності, ситуацій (132, 133):

(131) *But perhaps her most original gift is her ability to empathise with the everyday disappointments and sadnesses of the most ordinary lives (BNC, empathise, 15).*

(132) *A glamorous 20-year-old who spends two hours in front of the mirror each morning is unlikely to empathise with a working mother of three (BNC, empathise, 1).*

(133) *Olive Stevenson points out how difficult it is to empathise with older people because we have not had the same experiences (BNC, empathise, 4).*

Інфінітив дієслова *empathize/empathise* нерідко вживається в контекстах, де суб'єкта спонукає до емпатії, навчає емпатії третя особа (134, 135, 136) або певна ситуація (137):

(134) *Hillary Clinton wants us to empathize with our enemies. Even these enemies? (David Rutz URL).*

(135) *Learn how to empathize with your customers with expert retail sales management advice in this free online customer service video clip (Pamela Unruh URL).*

(136) *Some people are natural born empathizers. But if you're not, and you want to know how to empathize with others, then this article will put you on the right track (How to Empathize with Others in 3 Simple Steps URL).*

(137) *Weiss said he understands the viewers' rage and heartbreak, but he hopes that "The Dance of Dragons" will help teach people how to empathize next time even with people they do not know (Morality Question: 'Game Of Thrones' Showrunner Defends Shocking Death Scene URL).*

У реченні інфінітив здатний виступати в ролі підмета (138, 139), причому підмет, виражений інфінітивною групою, часто ставиться після присудка речення; у такому разі перед присудком уживається ввідне *it* (або формальний підмет) (140). Доволі часто інфінітив дієслова *empathize/empathise* вживається в ролі предикатива (141), частини дієслівного складеного присудка з модальними дієсловами (142), а також із дієсловами, що мають модальне значення (143) або означають початок або продовження дії (144):

(138) *To empathise is to set aside our own perception of things and attempt to think the way the other person thinks, or feel the way he feels ... a very different quality to sympathy (BNC, empathise, 10).*

(139) *The ability to empathise, to connect with our own and each other's inner strength, is a necessary part of giving healing massage or even when offering a shoulder to cry on (BNC, empathise, 5).*

(140) *It is easy to empathize with foster parents duped into incubating the cuckoo's eggs (BNC, empathize, 3).*

(141) *They can be written about in such a way that someone else is able to empathize with them (BNC, empathize, 13).*

(142) *The satyāgrahi must empathize with the people he opposes and try to see things from their point of view (BNC, empathize, 7).*

(143) *He tried to empathize with my merital discord* (Dave Lozo URL).

(144) *But there is a side effect: you start to empathize with the people you are watching* (Stowe Boyd URL).

Інфінітив дієслова *empathize/empathise* здатний поставати в ролі додатка до дієслів та прикметників (133, 134), обставини (135, 136, 137), а також означення (145, 146):

(145) *The latest neuroscience research shows that 98 percent of us have the capacity to empathize wired into our brains and, like riding a bike, it's a skill we can learn and develop* (Roman Krznarik 2014 URL).

(146) *98% of people have the ability to empathise and step into the shoes of others* (Roman Krznaric URL).

Герундій *empathizing* подібно до іменника реїфікує відповідний стан або комунікативний акт, типовий (147, 148) чи конкретний (149), а також його відсутність (150):

(147) *This is at its most practical in empathizing sufficiently to collect useful facts about a person but closing oneself to sympathy; it is at its purest in vanity, basking in awareness from other viewpoints as long as it is of oneself* (BNC, *empathizing*, 1).

(148) *This should be particularly helpful for the younger counsellor who, if not aware of the potentially vast differences of life expectations between generations, will have difficulty in fully empathizing with the attitudes and feelings of older people* (BNC, *empathizing*, 2).

(149) *They too, spoke enthusiastically about, for example, the opportunities offered by *The Machine Gunners* for emotional empathy with the world of the child versus the world of the adult; the emotional pleasure pupils frequently found in empathizing with Billy's relationship with the hawk, and the themes and topics raised by *Kes*; the complex nature of the link between humans and animals offered as a theme in *The Red Pony*; the thematic possibilities of the Irish location of *Across the Barricades* together with its handling of prejudice; and the understanding of allegory*

and its special features which might be well illustrated by a reading of Animal Farm (BNC, empathizing, 6).

(150) *Maybe it's because I don't expect someone to empathize with my situation because they don't understand it, as in not empathizing with me, but feeling bad for me (Aaron Wood URL).*

Герундій виступає в ролі підмета (151), додатка (152), означення (153) та обставини (154).

(151) *Empathizing is a quantitative trait involving understanding another's mental state (including their emotion) and responding to this with an appropriate emotion (S. Baron-Cohen URL).*

(152) *Seeing that point of view does not mean agreeing with it or even empathising with it: it simply means being able to see what the view is — to look at things from that viewpoint (BNC, empathizing, 3).*

(153) *Another necessary condition for empathizing that has commonly been suggested is that one must first identify an individual with whom one empathizes, variously referred to as one's 'target' or 'protagonist' (even if one does not initiate the process with the intention of empathizing with that individual) (Amy Coplan, Peter Goldie 2011, p. 150).*

(154) *Sometimes I may catch the mood in a bar, say, without empathizing with any particular person in the bar – which gives us contagion (seemingly) without empathy (Decety Jean 2012, p. 17).*

Основною ознакою, що відрізняє інфінітив та герундій у концептуалізації ЕМПАТІЇ, є гіпотетичність ситуацій, позначених інфінітивом, протиставлена реальності ситуацій, репрезентованих герундіальними формами.

Отже, за своїм семантичним типом лексема *empathize* є дієсловом стану, що позначає пасивне сприйняття та розумову діяльність. Однак у контекстах вона набуває ознак дієвості й водночас виконує функції повідомлення та репрезентації відношень і залежностей. Активна роль у реалізації дії належить

емпату, що виступає як АГЕНС. Дієслово *empathize* не вживається в переносному значенні й не буває частиною фразеологізованих утворень.

2.3.3. Прикметник *empathetic* та його похідні. Особливості концептуалізації прикметника *empathetic/empathic* подані у словникових дефініціях, де він визначається як «той, що належить емпатії, стосується емпатії або характеризується нею» (“*of, relating to, or characterized by empathy*”) [493]; «здатний розуміти почуття іншого, що пояснюється можливістю уявити себе на місці іншого» (“*able to understand how someone feels because you can imagine what it is like to be them*”) [491]. Зауважимо, що з двох варіантів цього прикметника *empathetic* є більш поширеним. У Британському національному корпусі він поданий 28 прикладами у 25 текстах із частотністю 0,28 випадків уживання на 1 мільйон слів, позаяк лексема *empathic* репрезентована 19 прикладами з 11 текстів із частотністю 0,19 випадків на 1 мільйон слів.

В аналізованих контекстах лексема *empathetic/empathic* виконує *характеризувальну* (155), (156) та *оцінно-кваліфікаційну* (157), (158) функції з позиції означення:

(155) *By contrast, says Clarke, the poor and working class within those communities have often been more accepting of those ‘who would be outcast by the ruling culture — many times to spite the white man, but mainly because the conditions of our lives have made us empathic’* (BNC, *empathic*, 1).

(156) *Furthermore, it is, I shall argue, no less mistaken to regard experiences, as is sometimes done, as being analogous to “logical states” of certain sophisticated machines; unless such machines are endowed with so many human characteristics (including the capacity of “empathetic imagination”) that a comparison becomes trivial, and the word “machine” no longer means what it ordinarily means* (BNC, *empathetic*, 18).

(157) *The process theologian John Cobb can write as follows of the Spirit: ‘It is the receptive, empathetic, suffering, redemptive, preservative aspect of God,*

whereas Logos is order, novelty, call, demand, agent, transformer and principle of restlessness' (BNC, empathetic, 16).

(158) Similarly, 'Cultural Genocide' is his personal and powerful empathic response to the oppression of the Australian aborigines (BNC, empathic, 16).

Дієприкметник *empathizing/empathising* ад'єктивується, виконуючи характеризувальну та оцінно-кваліфікаційну функції й виступає у ролі означення:

(159) A new theory, the empathizing and systemizing (E-S) theory, is summarized, which argues two factors are needed to explain the social and nonsocial features of the condition (S. Baron-Cohen URL).

(160) I would have the same advice for life. Establish an empathizing relationship. Mostly, with your eyes, so upon meeting someone they will, from the start, catch something in your eyes that indicates there is empathy (Albert Maysles URL).

Прислівник *empathetically/empathically*, утворений від прикметника *empathetic/empathic*, зберігає сему якісної (161, 162) та оцінної (163, 164) характеристик, виступаючи в ролі обставини:

(161) Little is done without reference to the mother, and the mother, for her part, may empathically share the child's feelings, and even know telepathically what the child is doing when out of sight (BNC, empathically, 2).

(162) A nurse under stress cannot listen empathetically nor respond sensitively (BNC, empathetically, 2).

(163) To all he gave of himself — warmly, considerately, and empathically (BNC, empathically, 1).

(164) Somewhere, in deepest luxurious hiding, the overgrown Patriarch which first began the pollution of a world would relish empathetically all the doings of its kin ... (BNC, empathetically, 3).

Дієприслівник *empathizingly/empathisingly*, який утворюється від ад'єктивованого дієприкметника *empathizing/empathising*, також зберігає сему якісно-оцінної характеристики, виступаючи в реченнях у ролі обставини:

(165) *Earl looked empathizingly, over at the forlorn figure than glanced towards Alistair* (Dave Burke 2014, p. 149).

(166) *On the one hand, Bardamu looks outwards to the plight of others – to the mother's shame in the eyes of her neighbours and to the mortal danger threatening the daughter – and empathizingly threads their voices into his* (Sarah Kay, Terence Cave, Malcolm Bowie 2003, p. 269).

Наведені частиномовні репрезентанти імені концепту ЕМПАТІЯ відбивають здатність суб'єктів осмислення конструювати емпатійний мовленнєвий акт у різний спосіб. Іменник *empathy* актуалізує його у вигляді об'єкта осмислення; дієслово *empathize/empathise* – у вигляді розгорнутої сцени; іменник *empathizer/empathiser* висвітлює суб'єкта цієї сцени; іменник *empathizee/empathisee* – її об'єкта; прикметник *empathetic/empathic* та дієприкметник *empathizing/empathising* акцентують поведінкові ознаки суб'єкта емпатії; прислівник *empathetically/empathically* та дієприслівник *empathizingly/empathisingly* надають характеристику ситуації, в якій виявляється емпатія.

Епідигматична структура цих лексем відбиває різні способи рефлексивного сприйняття людиною здатності ідентифікувати себе з іншою особою або розуміти її погляди. Як результат, функція втілених у цих одиницях ментальних репрезентацій ЕМПАТІЇ полягає в систематизації конститутивних ознак її пізнаваної сутності. Формування й когнітивно-семасіологічна інтерпретація концепту ЕМПАТІЯ, що наближається до наукового визначення, є результатом цілеспрямованої когнітивної діяльності суб'єкта пізнання й відображає його узагальнений соціокультурний досвід.

Однак у семантиці іменника *empathy* та його дериватів (*empathizer/empathiser*, *empathizee/empathisee*, *empathize/empathise*,

empathetic/empathic, empathizing/empathizing, empathetically/empathically, empathizingly/empathisingly) спостерігаються численні зсуви щодо прототипового значення на основі розширення, звуження, метафоричних та метонімічних переносів. Результатом цього є семантична модифікація частиномовних реалізацій імені концепту.

Наприклад, іменник *empathy* здатний актуалізувати дію (167), пацієнса (168), ознаку (169, 170), а семантика дієслова *empathize/empathise* – репрезентувати ознаку (171, 172) та інструмент (173) у результаті зсуву значення:

(167) *And he was incapable of empathy!* (BNC, empathy, 32).

(168) *He was a pioneer photographer, inventing and selling the first popular exposure meter, and his natural empathy with the countryside is reflected in his photographs* (BNC, empathy, 76).

(169) *Barriers to empathy are created by some social structures and divisions, such as those of race, religion and class* (BNC, empathy, 115).

(170) *Rose said it with such empathy that all criticism was stopped* (BNC, empathy, 13).

(171) *Nevertheless, the ability of the salesperson to empathise with the customer and his problem and to react sympathetically can create considerable goodwill and help foster long-term relationships* (BNC, empathise, 33).

(172) *He argued that correctionalism ‘systematically interferes with the capacity to empathise and thus comprehend the subject of enquiry’, and consequently increases ‘the possibility of ‘losing the phenomenon’ — reducing it to that which it is not’* (BNC, empathise, 22).

(173) *He uses words like ‘empathise’ (because he did the Interactive deal), ‘supportive’ and ‘optimistic’ when talking about Novell or the USL deal* (BNC, empathise, 23).

Однак наведені семантичні зсуви, згенеровані в актах лінгвокогнітивної діяльності, не спричиняють розпад нормативного зразка, який зберігається в пам’яті індивіда. Це пояснюється тим, що у випадках незначних відхилень від

звичного стану концепту реалізується механізм саморегуляції або відновлення стійкості. Завдяки зворотному зв'язку з концептуальною системою людини концепт розпізнає і пригнічує внутрішні зміни своєї структури, повертаючись у попередній стан норми.

Отже, в основі частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ лежить складна концептуальна схема, що характеризується значною варіативністю форм, які актуалізують здатність комунікантів конструювати осмислену емпатійну ситуацію по-різному. Частиномовні репрезентації концепту реалізують **поняттєвий атрактор** – домінантний смисл, що притягує і структурує смисли навколо себе, сприяючи цілісному сприйняттю концепту ЕМПАТІЯ. Процеси розширення і звуження значення лексем, їхніх метафоричних і метонімічних переносів розмивають межі між частиномовними реалізаціями імені концепту, не спричиняючи внутрішніх змін у його структурі.

2.4. Метафорична концептуалізація ЕМПАТІЇ

Для формування концептуальної системи людини значну роль відіграє її безпосередній досвід. Фізична взаємодія зі світом, сприйняття об'єктів та їхніх властивостей із допомогою органів чуття, практичне використання цих об'єктів у життєдіяльності – усе це зумовлює появу певних концептуальних структур. Як справедливо зазначають лінгвісти, у буденному житті індивідуум керується не абстрактними символами, а природними категоріями, у яких сконцентровані максимально релевантні для повсякденної свідомості властивості [див.: 483, с. 14-15]. Концепти базового рівня (*basic-level concepts*), що займають «серединне» положення в таксономічній ієрархії й найбільш легко засвоюються та використовуються людиною, сприймаються безпосередньо в термінах фізичного досвіду [390].

Крім того, людина живе й діє як «наївний користувач» мови. Межа, що розділяє наукові (неспонтанні) і життєві (спонтанні) поняття, виявляється

надзвичайно плинною, переходить у реальному ході розвитку з того та іншого боку безліч разів [68, с. 857]. Зіткнення повсякденних уявлень про мову з науковими поняттями відбувається постійно, у результаті чого у свідомості наївного користувача формується «наївна картина мови», яка відтворюється пофрагментно в лексичних одиницях мови як факт буденної свідомості [14; 64; 124].

Уявлення наївного користувача мови кристалізуються в багатьох системах міфологем, серед яких виокремлюються опредмечування (уречевлення) слова і предметного характеру мови – реїфікація слів; уявлення про природний зв'язок слів і речей, які вони означають (семіотична неарбітрарність); уявлення про дискретність семантики («внутрішня» реїфікація семантики слів-речей) [124]. Як результат, інтенційні об'єкти моделюються за образом фізичних тіл, а емоції та почуття означаються в їхньому тілесному вимірі [73]. Концепт ЕМПАТІЯ не є виключенням, що пояснює детальний розгляд цього явища як невід'ємного складника метафоричного усвідомлення ЕМПАТІЇ носіями сучасної англійської мови.

2.4.1. Реїфікація ЕМПАТІЇ. Розуміння досвіду в термінах об'єктів і речовин дозволяє людині виокремлювати частини досвіду й поводитися з ними як з однаковими дискретними сутностями або речовинами. Варто лише ототожнити частини досвіду з об'єктами або речовинами, з'являється можливість покликатися на них, відносити до певних категорій, групувати, визначати кількість – і тим самим міркувати про них [148, с. 49].

Така побутова філософія мови є елементом суспільної свідомості й поділяється практично всіма членами соціуму. По суті, вона є колективним несвідомим, точніше не до кінця експліцитно усвідомленим. Наївна картина мови є засобом «упакування» знання в прототипи, формули, схеми дій, вона метафорична за способом репрезентації, оскільки мовна свідомість опредмечує абстрактні сутності за допомогою метафор.

У цьому аспекті ЕМПАТІЯ не є винятком. Цілком закономірно, що подібно до інших інтенційних об'єктів, вона підлягає когнітивній операції реїфікації, «отілеснення», тобто моделюється наївним користувачем (який не здійснює цілеспрямованого осмислення ЕМПАТІЇ) як фізичне тіло або фізична маса [258]. За такої умови у фокусі уваги виявляються не процесуальні властивості, а характеристика відповідної комунікативної дії або діяльності, а ЕМПАТІЯ бере в них участь як фізична субстанція (див. таблицю 2.2).

Семантичний ефект, що спостерігається в прикладах I, розглядаємо як дію в термінах Агенса, який впливає на Пацієнса, де дієслово *empathize* репрезентує цю дію й несе ключове поняття впливу. У конструкціях прикладів II пропозиції реконцептуалізуються через фокусне перенесення уваги з Агенса як джерела дії на Пацієнса як мету дії, а віддієслівний іменник *empathy* актуалізує фокус пропозицій у вигляді об'єкта або маси. Крім того, до парадигми «діє-об'єктної» реконцептуалізації включається ще один важливий учасник – Інструмент.

Таблиця 2.2

Когнітивна операція реїфікації концепту ЕМПАТІЯ

I	II
Дія 	Реїфікований об'єкт
<i>He empathized me on the situation</i>	<i>He gave me an empathy word on the situation</i>
<i>I was empathized by her over the phone</i>	<i>I got an empathy call from her</i>
Діяльність 	Реїфікована маса
<i>He empathized with poor people</i>	<i>He gave poor people some empathy</i>
<i>I was empathized by community</i>	<i>I got some empathy from community</i>

В агентивно-пацієнтальній концептуалізації не лише Агенс впливає на Пацієнса, а й Пацієнс здатний діяти незалежно від Агенса. Корелятивно, під

впливом реїфікативної реконцептуалізації, не лише Агенс здатний надати Пацієнсу реїфікований об'єкт, а й Пацієнс здатний його мати або брати незалежно від Агенса. Прикладом цього є дієслова *have* та *take*, використовувані у словосполученнях із віддієслівним іменником *empathy*, який виступає як Інструмент:

(174) *It is our communion with God that enables us to have empathy, kindness, intimacy and identification with others, which flow forth from us like rivers in an oasis* (BNC, empathy, 41).

(175) *We need to take empathy out of the realm of psychology and not only into everyday relations but also into culture* (Sophie Morris URL).

Суть наведеної реїфікативної реконцептуалізації полягає в наданні ознак, притаманних фізичному тілу, абстрактному феномену ЕМПАТІЇ, що корелює з теорією З. Кьовечеша про людське тіло як відправну точку концептуалізації певних фрагментів світу [386, с. 18].

Крім можливості бути наданою або взятою, реїфікована ЕМПАТІЯ підпорядкована багатьом іншим маніпуляціям у свідомості людини, асоційованим із фізичним перенесенням у просторі як маси або об'єкта: бути поверненою (176), обмінною (177) тощо. Отримавши цей статус через онтологічну метафрizaцію, ЕМПАТІЯ водночас концептуалізується засобами структурної метафори: набуває структури чітко окресленого об'єкта, а саме, підлягає когнітивному процесу плюралізації. Про це свідчить наявність у іменника *empathy* граматичної категорії числа (*empathy/empathies*) (178):

(176) *Recently I have experienced a return of empathy and resonance and subsequently an improved ability to function more normally in relationships with less anxiety* (Schizophrenia and Empathy URL).

(177) *In a society full of blame, shame, and moralistic judgment, it takes practice to carve out an exchange of empathy* (Cat McCarthy URL).

(178) *These are fragile empathies, too important to be either romanticized or ignored”* (BNC, empathies, 1).

Підґрунтям цього процесу є бачення конкретно окресленої структури там, де її немає: нефізична або абстрактна сутність як цільовий домен (референт) профілюється на фоні фізичного об'єкта як вихідного домена (корелята) [там само, с. 39].

Однак необхідно зауважити, що метафорична реїфікація ЕМПАТІЇ має певні обмеження. Наприклад, реконцептуалізовану як об'єкт ЕМПАТІЮ можливо брати або давати (див. табл. 2.2.), але на неї не поширюються інші дії, характерні для фізичних об'єктів: у нашому ряді прикладів лексикалізації ЕМПАТІЇ немає виразів на кшталт *to throw empathy, to push empathy, to thrust empathy* тощо.

Наведений матеріал підтверджує думку про те, що лише в умовах реїфікації непередметних сутностей досягається можливість сфокусувати увагу на ознаці, зробивши саме її предметом розгляду [142; 394]. Концептуалізація реїфікованого іменника *empathy* спричиняє уявлення певної сцени у вигляді єдиного, одномоментного, виокремленого й дискретного об'єкта сприйняття. Суть цього процесу полягає в тому, що ЕМПАТІЯ має певне розташування в просторі, здатна його змінювати, водночас взаємодіючи з іншими об'єктами, впливаючи на них (або інші об'єкти можуть впливати на емпатію), зокрема шляхом прямого фізичного контакту.

Поряд із реїфікацією метафоричною концептуалізацією ЕМПАТІЇ в наївній картині світу є уособлення або **персоніфікація** (уподібнення живій істоті). Персоніфікація є формою онтологічної метафори, яка використовує один із найкращих вихідних доменів – саму людину. Це допомагає нам краще розуміти цільові домени [386, с. 39]. У цьому випадку вступає в силу метафора ЕМПАТІЯ є ЛЮДИНА: концепт набуває антропоморфних ознак, здатний виконувати певні дії, наприклад:

- 1) існувати:

(179) *They will no doubt be helped in making this decision by counselling itself, and the empathy that should exist between counsellor and counselee (BNC, empathy, 103);*

2) приходити:

(180) *If we are just with the horse in an easy fashion, empathy comes more easily (BNC, empathy, 25);*

3) допомагати:

(181) *Despite the essential superficiality of much of this contact, the traditional empathy between the nations has assisted the Japanese to be on good terms with a regime whose political ideology is the antithesis of their own (BNC, empathy, 161);*

4) творити:

(182) *His empathy with the childhood world of romance and humour creates instantly absorbing scenes, intricate but never over-ornate. they perfectly complement the text and are resonant with neo-romantic traits, notably the twisting paths that take the eye into this other world, with pleasing and imagative effect (BNC, empathy, 165);*

5) вимагати:

(183) *Counselling requires varied skills, and counsellors need to be able to empathise with people (which is not the same as sympathizing – empathy requires seeing the world from another person's point of view without judgement or criticism) and to accept their clients by suspending judgement so that people feel valued (BNC, empathy, 162);*

6) спричинювати щось:

(184) *This cultural empathy inevitably leads to a fusion of individual expression and tradition that is far more pronounced than that found in any other category of oriental rug (BNC, empathy, 164).*

(185) *His revolutionary vision and empathy with the oppressed peoples of the world led to his involvement in social movements in the United States, Britain, Africa and the Caribbean (BNC, empathy, 196);*

7) впливати позитивно або негативно:

(186) *His extreme empathy coloured his behaviour and made him a heady, if unpredictable companion* (BNC, empathy, 40).

(187) *Empathy with the sadness they must feel about the problems they are facing with their child, particularly stressing the lack of a happy relationship, can facilitate a change in attitude* (BNC, empathy, 131).

(188) *Convention, technique, and an empathy with the popular mind all went into the perfecting of the Chaplin act and it was these things that enabled him to become Sennett's most accomplished pupil and which allowed him to create the cinema's most appealing and most universal symbol* (BNC, empathy, 140);

8) бути другом:

(189) *John relies on his television and his empathy machine for company* (BNC, empathy, 258).

Наведені метафори вриваються в пам'ять, легкі у використанні й сприяють креативній уяві. Невичерпну концептуальну метафоричність процесів реїфікації й персоніфікації ЕМПАТІЇ ми пов'язуємо з її науковим трактуванням, яке також є досить метафоричним. Для ілюстрації цієї думки проаналізуємо декілька словникових визначень ЕМПАТІЇ: “*ability to sense and understand someone else's feelings as if they were one's own (Greek empathia)* [485, с. 275-276]; “*the ability to identify with or understand the perspective, experiences, or motivations of another individual and to comprehend and share another individual's emotional state*” [493]. Тут ми вбачаємо яскраву реалізацію структурної метафори, що базується на використанні елемента з багатою структурою тілесного досвіду (нашого тіла) як вихідного домена (*source domain*) для розуміння іншого (*target domain*).

Дефініції “*the power of projecting one's personality into, and so fully understanding the object of contemplation*” [494, с. 30]; “*the power to enter into the feeling or spirit of others*” [492, с. 309]; “*the projection of one's own feelings or thoughts onto something else, such as an object in a work of art or a character in a novel or film*” [493] характеризуються поєднанням орієнтаційної метафори

(розуміння іншого завдяки просторовому напрямку INTO/ONTO, у якому рухається особистість) та онтологічної метафори (концептуалізації індивідуальності людини, її почуттів і думок у термінах фізичних сутностей, які можливо проектувати). Отже, ми припускаємо певну відповідність між повсюдністю метафоричного вживання лексеми *empathy* в дискурсі та метафоричністю семантичного значення її інтенціоналу.

Для підтвердження цього припущення ми проаналізували всі контексти використання концепту ЕМПАТІЯ, лексикалізованого іменником *empathy* в BNC, виявляючи його метафоричність і частотність, з якою він використовується в метафоричних контекстах. У процесі аналізу ми послуговувалися «процедурою ідентифікації метафори» (metaphor identification procedure (MIP)), запропонованою групою дослідників Pragglejaz Group під керівництвом Г. Стіна [424]. В основу процедури покладено експліцитний метод визначення метафори в тексті, який складається з чотирьохступінчастого лінгвістичного аналізу:

1. Прочитайте текст.
2. Визначте лексичні одиниці, що складають цей текст.
3. а) Для кожної лексичної одиниці визначте контекстуальне значення.
б) Визначте, чи має кожна одиниця сучасне базове значення.
в) Якщо лексична одиниця має більш конкретне базове значення, визначте, чи відрізняється контекстуальне значення від базового і чи здатне воно бути виведеним порівнянням із базовим значенням.
4. У разі ствердної відповіді відмітьте лексичну одиницю як лінгвістичну метафору [там само].

Необхідно відзначити, що в нашому дослідженні ми не ставили собі за мету визначити всі лінгвістичні метафори речення, у якому використане слово *empathy*, а лише ті, що пов'язані з концептуалізацією поняття «емпатія». Для визначення базового й контекстуального значень мінімальної лексичної одиниці аналізу були використані електронні тлумачні словники The American Heritage Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English та MacMillan Dictionary

(вони є новітніми прикладами тлумачних словників, лексична база яких постійно оновлюється).

Розглянемо приклад використання процедури ідентифікації метафори (MIP):

1. Прочитайте текст (у нашому випадку речення з BNC).

Always a masterpiece of criticism, empathy (BNC, empathy, 2).

The question is one of how to extend human empathy (BNC, empathy, 16).

His extreme empathy coloured his behaviour and made him a heady, if unpredictable companion (BNC, empathy, 40).

Empathy of course does have limits (BNC, empathy, 60).

2. Визначте лексичні одиниці, що складають цей текст.

На цьому етапі дослідження були розглянуті лексичні одиниці, пов'язані з лексемою *empathy*: *masterpiece, extend, coloured, limits*.

3. Для цих одиниць з допомогою вищенаведених словників були знайдені контекстуальне й базове значення.

4. Використання процедури ідентифікації метафори дозволило виокремити метафоричність лексем *masterpiece, extend, coloured, limits*, які мають контекстуальне значення, відмінне від базового (див. табл. 2.3).

За результатами дослідження з 269 прикладів використання лексеми *empathy* в BNC у 234 контекстах було виявлено її метафоричну концептуалізацію (87 %) (див. додаток А). По-перше, це підтверджує ідею Дж. Лакоффа та М. Джонсона про метафоричність концептуальної системи людини: “most of our ordinary conceptual system is metaphorical in nature” [389, с. 4]. По-друге, цей факт наводить на думку про відсутність конфлікту між конвенційною та науковою концептуалізаціями ЕМПАТІЇ, а отже, відсутність невідповідності між репрезентацією ЕМПАТІЇ в «наївній картині світу» та семантичним значенням її раціонально-логічного модусу.

Таблиця 2.3

Ідентифікація метафоричних контекстів ЕМПАТІЇ

ЛО	Базове значення	Контекстуальне значення
Masterpiece (n)	An outstanding work of art or craft	Something superlative of its kind
Extend (v)	To cause (something) to be longer, wider, or cover more area	To enlarge the scope or effect of
Colour (v)	To change the colour of something, especially by using	To influence the way someone thinks about something, especially so that they become less fair or reasonable
Limit (n)	The point, edge, or line beyond which something ends, may not go, or is not allowed	Something that restricts or restrains; a restraint

Аналіз реїфікованої ЕМПАТІЇ в англomовному дискурсі надає уявлення про багатство конвенційного емпатійного мислення, метафоричного за своєю суттю. Корелятивно наукове осмислення ЕМПАТІЇ впливає на перебіг емпатійної комунікації, актуалізуючись в окремих лексичних одиницях англійської мови. Наведені висновки сприяють узгоджуються з теорією матеріальної когнітивної семантики (*embodied cognitive semantics*) [453] та ідеєю про те, що люди думають метафорично, використовуючи метафоричну мову.

2.4.2. Параметри порядку метафоризації ЕМПАТІЇ. Метафора має синергетичну природу [278, с. 18]. Дослідники підкреслюють неможливість зведення метафоричних смислів до окремих компонентів метафори. У цьому вбачається її динамічно-відкритий характер завдяки тому, що в метафорі співіснують місця, що «випромінюють інтенсивне світло й охоплені темрявою»,

завдяки чому подовжується «рука інтелекту» й розкривається прив'язаність до глибинних пластів мислення й буття людини [123, с. 34; 191].

Як слушно вважають науковці, тілесна та почуттєво-емоційна сфери людини мають тісний взаємозв'язок, що виражається через інтеграцію концептуальних просторів тілесного, чуттєвого та емоційного, почуттєвого, де тілесний та ментальний досвіди людини поєднуються, а вектор переосмислення вказує на те, що ментальне осмислюється людиною через призму тілесного. Під час перетину концептосфер ТІЛО ЛЮДИНИ та ЕМОЦІЇ (ПОЧУТТЯ) тілесні образи виступають референтно як «отілеснювання» навколишньої дійсності в її емоційному вимірі, що свідчить про значущість тілесності як базової онтологічної метафори [73, с. 38].

Детальний аналіз прикладів уможливив виокремлення низки змінних **параметрів порядку**, що визначають напрями розвитку метафоричного «отілеснювання» ЕМПАТІЇ, керуючи її функціонуванням:

1) спеціальність (певне просторове розташування щодо інших об'єктів):

(190) *Henry Blake experimentally proved the existence of empathy between horses through using pairs of closely bonded horses who were mentally and emotionally close to each other; and he discovered that horses could communicate with some horses through empathy, but not with others* (BNC, empathy, 26).

(191) *The thin bridge of empathy between two professional people was abruptly dashed away* (BNC, empathy, 86).

(192) *By thinking both sides of the interface between empathy and morality, one shifts empathy close to morality without making it the foundation or source of morality* (Agosta Lou 2014, p. 41).

(193) *What's happening when you notice less empathy around you?* (Elevate Associates URL).

Підґрунтям *спеціальності* є онтологічна метафора ЕМПАТІЯ є ФІЗИЧНЕ ТІЛО, що обов'язково розташоване відносно інших предметів. У наведених

прикладках переосмислення плотьської оболонки ЕМПАТІЇ репрезентоване лексемами *between, close to* та *around*;

2) дискретність (позначення точно окресленого у своїй сфері об'єкта):

(194) *In other words, statutory interventions, whether or not they were justified on legal grounds, needed to be located in a moral and human framework of compassion, care, and empathy* (BNC, empathy, 38).

(195) *Empathy of course does have limits* (BNC, empathy, 60).

(196) *The building blocks of empathy, mindfulness and compassion: paving the way with relational frame theory* (Eric Morris URL).

(197) *The identification with the other in the frame of empathy is not without problems* (A. Kraus URL).

ЕМПАТІЯ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО не лише розташована в просторі відносно інших предметів, а й має чітко окреслені межі, актуалізовані лексемами *framework, limits, blocks, frame*;

3) дименсіальність (наявність розмірів, вимірність):

(198) *She had a great empathy with animals and vast enthusiasm for what she did* (BNC, empathy, 198).

(199) *Conversely, a more positive balance of interpersonal relationships and greater religious involvement among older adults conceals about 20 percent of the size of the age-empathy* (The Personal and Social Links Between Age and Self-Reported Empathy URL).

(200) *Cognitive and psychodynamic psychologists who study empathy have focused on its psychological dimensions rather than on brain mechanisms* (Empathic Processing : Its Cognitive and Affective Dimensions and Neuroanatomical Basis URL).

(201) *The development of a multidimensional individual difference measure of empathy is described* (Mark H. Davis URL).

«Присвоєння» ЕМПАТІСІЮ як ФІЗИЧНИМ ТІЛОМ розмірів вербалізоване лексемами *great, the size, dimensions, measure*;

4) перцептивність (можливість фізичного сприйняття людиною):

(202) *Joe Moss ('A likeable chap with an enormous knowledge of rock music' — Dave McCullouch) took the band to Rough Trade where a much greater empathy seemed apparent (BNC, empathy, 42).*

(203) *Perhaps even radiating some protective aroma of brood empathy around herself? (BNC, empathy, 142).*

(204) *A study of Dutch psychopathic criminals found they were able to experience empathy when they consciously attempted to feel it (Tanya Lewis URL).*

(205) *StreetSauce: taste interaction and empathy with homeless people (StreetSauce: Taste Interaction and Empathy With Homeless People URL).*

Наведені приклади вказують на те, що ЕМПАТІЯ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО здатна фізично сприйматися людиною. У якості актуалізаторів цієї сенсорної метафори виступають лексеми *apparent*, *radiating*, *experience*, *feel* та *taste*.

У результаті аналізу наведених параметрів порядку ми стикаємося з епістемологічною універсалією, яка стверджує, що пізнання легше здійснюється, якщо його предмети дискретні, конкретні, прості й чітко виокремлені. Наївні користувачі мови формують не лише уявлення про ЕМПАТІЮ як реїфікований, «отілеснений» об'єкт, а і про її функціональне призначення. Це уможлиблює виокремлення низки функціональних складників параметрів порядку, поєднаних зі *спаціальністю*, *дискретністю*, *дименсіальністю* й *перцептивністю* гіпогіперонімічними зв'язками.

Так, **спаціальність** є гіперонімом складника **спаціальна трансференція** (переміщення в просторі – як активне (206, 207), так і пасивне (208, 209)), яка включає наближення або віддалення:

(206) *Not only is the destructiveness of addictive disease replaced by the creativity of recovery but the progressive return of spiritual values such as faith, hope, love, trust, honesty, forgiveness, empathy, gratitude and the return of child-like innocence in the appreciation of the beauty of the world, make recovery synonymous with the treasure of life itself (BNC, empathy, 190).*

(207) *The thin bridge of empathy between two professional people abruptly dashed away* (BNC, empathy, 86).

(208) *Not just truth-telling, but sincerity; not just intelligibility, but empathy; these are values which ought to be taken on board* (BNC, empathy, 182).

(209) *Expressive touch, she quotes, is used to enhance verbal communication in conveying empathy, trust, reassurance, security and the proximity of another person, and she goes on to quote several authors who have examined the effects of tactile language in a variety of health care settings — with the elderly, with the terminally ill, with people in pain, with anxious people and during labour* (BNC, empathy, 55).

У наведених прикладах лексеми *conveying*, *return of*, а також словосполучення *to be taken on board*, *abruptly dashed away* актуалізують функціональний конститuent *спеціальна трансференція*, що характеризує онтологічну метафору ЕМПАТІЯ є ФІЗИЧНЕ ТІЛО.

Складник **дискретність** є гіперонімом конститuenta **демонстративність**:

(210) *Show empathy by saying you understand how the other person feels and can see things from their point of view* (BNC, empathy, 64).

(211) *The important thing is to demonstrate empathy, not just to feel it* (BNC, empathy, 69).

(212) *Showing empathy to others is a sign selflessness and compassion* (Sharon H. Bolling URL).

(213) *Such crying is not a true display of empathy* (Lawrence Kutner URL).

Лексеми *show*, *to demonstrate*, *showing*, *display* вербалізують **демонстративність** як складник **дискретності**. Отже, ЕМПАТІЮ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО можливо показувати.

Дискретність також включає **посесивність** (ЕМПАТІЮ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО маємо в наявності, присвоюємо, беремо, віддаємо, втрачаємо або нею ділимося):

(214) *Emotional awareness, ie being open about feelings and having empathy for how other people are feeling* (BNC, empathy, 65).

(215) *He was not only an outstanding golfer, but was one of those rare breed of men possessing the gift of total empathy with all who came into contact with him (BNC, empathy, 186).*

(216) *Hoffman's face has never been very expressive (sometimes his rabbit stare makes me think that the great Maureen Stapleton has spawned an emotionally retarded son), but he has always been able to get our empathy (BNC, empathy, 91).*

(217) *Having the insight and ability to share his or her own experiences, thoughts and feelings in a professional and personal manner that gives empathy and hope (BNC, empathy, 192).*

(218) *But if you prevaricate and say, 'I can't comment on this because I'm an officer of the Council,' then they think, 'Oh, God, you know, what sort of person am I talking to?' and you lose all your empathy and all the sympathy of the listeners, which is what you're after (BNC, empathy, 267).*

(219) *ASAP emphasizes Freirian principles of experiential learning, dialogue, sharing their own lives, empathy, critical thinking and social action (BNC, empathy, 171).*

(220) *They share a natural empathy with the concerns of that class which, as we have noted, may not be redistribution towards the less well off (BNC, empathy, 215).*

Дієслова *to have, having, possessing, to get, gives, lose, sharing, share* є репрезентантами функціонального конституента *посесивність*.

Гіпонімом **дискретності** є також **нумеральність** (злічуваність):

(221) *The first level of empathy is when individuals understand how other individuals feel and think and put themselves in their place. This is the particular kind of empathy that stems from the recognition of belongingness to the same community. The second level of empathy is different from the empathy aroused on the first level (Trust and Empathy URL).*

(222) *I feel that this is reflected not just in the increased knowledge of the students but also in a change of attitude and a few greater degrees of empathy (BNC, empathy, 1).*

(223) *The only way you could count empathy is counting the single glows and then also when you get an empathy point (Secret Empathy URL).*

ЕМПАТІЮ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО можливо рахувати, що яскраво ілюструється лексемами *the first, the second, a few*, та *count*.

Дискретність включає **інструментальність** (ЕМПАТІЮ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО можливо використовувати як інструмент):

(224) *Failing this, nurses can help by using empathy, ingenuity and miming (BNC, empathy, 63).*

(225) *To start using empathy more effectively, consider the following (Keith Jackson URL).*

(226) *Convention, technique, and an empathy with the popular mind all went into the perfecting of the Chaplin act and it was these things that enabled him to become Sennet's most accomplished pupil and which allowed him to create the cinema's most appealing and most universal symbol (BNC, empathy, 140).*

(227) *It was developed by reviewing other available empathy instruments (The Toronto Empathy Questionnaire URL).*

У наведених прикладах лексеми *using, enabled, instruments* демонструють складник *інструментальність*.

Артефактність також вважаємо гіпонімом **дискретності**:

(228) *He prefers the charcoal drawing to the full garish canvas, and this is why, I think, the songs work so well, because, as we listen, individual responses suggest themselves to a line, or a turn of phrase, which by inference, creates a greater sense of empathy and involvement for the listener (BNC, empathy, 157).*

(229) *The general issue of reconciling with his academic interests, the feeling of social commitment to an underprivileged group with whom the researcher has built up a strong feeling of empathy are discussed by Labov (1982b); this discussion forms*

a preliminary to his account of the use made of linguistic evidence by the defendants in the famous Black English Trial in Michigan (BNC, empathy, 178).

(230) The beauty of working on location is that so much is experienced, there is the constant interaction with the people and environment, and a constant stream of information filters into the subconscious and builds up an intuitive feeling and empathy for the country, culture and language, which ultimately influenced my drawings (BNC, empathy, 185).

Артефактність виявляється в тому, що ЕМПАТІЮ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО можливо штучно створювати, у результаті чого вона постає продуктом людської діяльності. У наведених прикладах цей процес актуалізований дієсловами *creates, has built up* та *builds up*.

Конституент **дименсіальність** є гіперонімом складника **дименсіальна альтерація** (зміна розмірів – як активна (231, 232), так і пасивна (233, 234):

(231) Instead a special sort of empathy grows (BNC, empathy, 155).

(232) It concludes that the reorientation will require strong public support for energy efficiency, appropriate action, a willingness and ability to introduce new technology on a wide scale, and a widening empathy with environmental concerns” (BNC, empathy, 237).

(233) The question is one of how to extend human empathy (BNC, empathy, 16).

(234) This is done methodically, with elaborate cross referencing, but nevertheless fragments Einstein’s personal history and diminishes the reader’s empathy (BNC, empathy, 73).

ЕМПАТІЯ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО здатна змінювати розміри, що проілюстровано у прикладах дієсловами *to extend, diminishes, grows* та *widening*.

Складник **перцептивність** є гіперонімом конституента **дескриптивність**:

(235) *Empathy is described in various ways and Burnard (1987a) discussing its use in psychiatric nursing quotes Carl Rogers' definition as 'a process of entering into the perceptual world of another person' (BNC, empathy, 57).*

(236) *In his critical review of La Conspiration in 1938, Sartre described this lack of empathy between Nizan and the characters portrayed in his novel as a fundamental failing symptomatic of the impossibility of reconciling communist ideology with the artistic demands of the novel (BNC, empathy, 179).*

(237) *The aim of this review is to describe the concept of empathy and emotional intelligence, compare it to other similar concepts and clarify their importance as vital parts of effective social functioning (F. Ioannidou, V. Konstantikaki).*

ЕМПАТІЮ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО можливо описувати. Цей факт актуалізований у прикладах дієсловами *is described, described* та *to describe*.

Гіпонімом **перцептивності** є також конститuent **компаративність** (ЕМПАТІЮ як ФІЗИЧНЕ ТІЛО порівнюємо з чимось):

(238) *In a later article, Burnard (1988) compares empathy and sympathy (BNC, empathy, 58).*

(239) *Analysis, logic, thought processes, discussion compared to empathy, rapport, emotions, agreement (BNC, empathy, 111).*

(240) *The study was conducted on a group of 12 lay counsellors and 12 professionals in order to compare the empathy of the two groups (S. Baron-Cohen URL).*

Дієслова *compares, compared, to compare* у прикладах актуалізують **компаративність**.

Отже, параметрами порядку, що набувають принципової значущості для розуміння функціонування метафоричної концептуалізації ЕМПАТІЇ, є: **спеціальність, дискретність, дименсiальність та перцептивність**. У розгорнутому форматі – це функціональні критерії **спеціальна трансференція, демонстративність, посесивність, нумеральність, інструментальність,**

артефактність, дименсіальна альтерація, дескриптивність та компаративність. Наведені параметри порядку характеризуються дифузністю і необмеженою множинністю смислів, створюючи внутрішню синергетичність метафоричної інтерпретації концепту ЕМПАТІЯ.

Треба відзначити особливості метафоричної концептуалізації ЕМПАТІЇ, які набувають принципової значущості для розуміння її ролі у функціонуванні образно-ідентифікаційного модусу як джерела внутрішньої синергії концепту:

- недискретність і внутрішня суперечливість, пов'язана з непередбачуваністю й необмеженою множинністю смислів, а також зв'язком із візуальними зображеннями й образами;

- дифузність і смислова неоднозначність, завдяки чому в оточенні образно-ідентифікаційного модусу створюється поле сильної напруги. Ця властивість неодноразово підкреслюється лінгвістами, які цілком слушно зазначають, що метафора є занадто невизначеною й семантично дифузною, відображає суперечливість вражень, відчуттів та почуттів, у ній криється неправда й істина, «ні» і «так» [12, с. 9-18];

- випадковість асоціацій і зв'язків, які є підґрунтям образно-ідентифікаційного модусу і породжують досить об'ємні дисипативні смислові структури, постаючи джерелом ентропії. Відсутність жорстких закономірностей метафоричних значень іноді пояснюється непередбачуваністю їхньої появи, у результаті чого вони мають більшу силу порівняно з логічними зв'язками.

Також необхідно підкреслити, що синергетичний потенціал метафоричної концептуалізації ЕМПАТІЇ створюється, насамперед, самим механізмом виникнення метафор на ґрунті певних дифузних асоціативних зв'язків. Цей механізм забезпечує сприйняття метафоричності ЕМПАТІЇ в етнокультурному просторі, а також її доступність для носіїв мови, які опанували необхідний мінімум «живого», «ненаукового» знання. Дослідження процесу розгортання синергетичного потенціалу метафоричних значень ЕМПАТІЇ в когнітивно-дискурсивному просторі є, безумовно, важливим для всебічного

аналізу функціонування концепту. Метафоричність має оптимальні якості для створення потужного смислового поля, у якому взаємодіють одиниці з різною енергетичною валентністю. Досить складно прогнозувати вектори «смислових зигзагів» розвитку метафор, що функціонують як складні одиниці смислопородження в незамкненому, нелінійному просторі дискурсу. Механізми метафоричного «зчеплення» взаємодіють між собою, актуалізуючи різноглибинні змістові пласти і створюючи багаторазове смислове підсилення.

2.5. Аксіологічні характеристики ЕМПАТІЇ

Всебічний аналіз концепту неможливий без його розгляду через призму аксіології (науки про цінності та їхній зв'язок з особистістю людини, соціальними й культурними чинниками). Реїфіковано-персоніфікована сутність емпатійності передбачає варіативність оцінних смислів імені концепту ЕМПАТІЯ, актуалізованих у мінімальних контекстах різних типів. Аксіологічна актуалізація ЕМПАТІЇ демонструє образність, експресивність та стилістичну розмаїтість, а дослідження взаємозв'язку ЕМПАТІЇ й оцінювання уможливорює диференціацію типів взаємодії емпата й емпатанта.

Серед оцінювання, що ґрунтуються на подібній взаємодії, дослідники справедливо виокремлюють психологічне, естетичне, етичне й телеологічне [11, с. 75]. Естетичне оцінювання не є актуальним для емпатійної взаємодії, тому ми виокремлюємо *психологічний, етичний і телеологічний* критерії аксіологічної концептуалізації ЕМПАТІЇ. Ці складники характеризуються поняттями «добре – погано», які є неодмінними структурними компонентами будь-яких оцінних висловлювань. Позитивність і негативність є двома незалежними системами аксіологічних координат емпатійних сегментів буття. У розгорнутому форматі вони актуалізують психологічний, етичний і телеологічний критерії у форматі «позитивне оцінювання – негативне оцінювання».

Психологічне оцінювання входить до групи сенсорних [там само]. У когорті психологічного (коли емпатійність пов'язана з певними відчуттями й переживаннями індивіда) необхідно виокремити позитивне (241, 242) або негативне (243) емоційне оцінювання лексеми *empathy*, що містить у собі експресивний та/або афективний компоненти, а також інтелектуальне оцінювання, у якому наявна емоційна оцінність (244, 245, 246), зокрема негативна (247, 248, 249).

(241) *Neither had proper historic context to even remotely see it coming, and it dawned on me that Selma director Ava DuVernay's brilliant empathy managed to grip youth with an educational shoulder shake while making them care profoundly in a blip of a nanosecond* (Selma March: the Power of Empathy, Storytelling URL).

(242) *'Well done, Annie,' she said. 'Terrific empathy.'* (Carrol Hedges 2002, p. 26).

(243) *I looked out of the wind-shaken carriage, where people were moaning and cursing and making vows to start going by bus, or take the car next time, or buy a car, or learn to drive ... looked out through the rain-spattered sheets of glass, watching the cold January day leach out of the grey skies above the drenched city, and witnessed the rain fall upon the tramped-on, pissed-on, shat-on grass of the narrow path in the scrubby field with a feeling of wry but nevertheless wretched empathy* (BNC, empathy, 180).

(244) *He begins to read, beautifully, lyrically, with heartfelt empathy, a poem by Wole Soyinka in which the poet tried to rent a room in London in the 1950s, and the landladies on the telephone ask him just precisely how black he is* (BNC, empathy, 3).

(245) *Plus a powerful empathy with the plight of the peoples of Hong Kong* (BNC, empathy, 9).

(246) *She was accompanied by the augmented Northern Sinfonia, conducted by Richard Bonyngue, whose empathy with his wife's interpretations is legendary* (BNC, empathy, 7).

(247) *In both, the identification with music that attempts to express any part of this vast area tends to be one of self-deceiving empathy (BNC, empathy, 8).*

(248) *He finds that he has to have his full concentration on his walk in order to match Iain's stumbling, neurotic empathy (BNC, empathy, 80).*

(249) *As I dragged myself back to the Duck and Forceps, I suddenly felt a strange empathy with the great Mike Channon (BNC, empathy, 177).*

У наведених прикладах лексеми *brilliant, terrific, heartfelt, powerful, legendary* актуалізують позитивне психологічне оцінювання емпатії, а лексеми *wry, wretched, self-deceiving, stumbling, neurotic, strange* – негативне.

Іменник *empathizer* також актуалізує сему позитивного психологічного оцінювання, причому інтенсифікувальні модифікатори підсилюють його інгерентну позитивну оцінність (250). Зазначимо, що з лексемою *empathizer* (*empathiser*) не сполучаються прикметники із семою негативного психологічного оцінювання (не було виявлено жодного прикладу в нашому корпусі). Виняток становлять контексти із семою надмірності вияву характеризувальної функції емпата (251):

(250) *Maybe since I'm also a strong empathizer, I just don't have the processing power to systematize everything that crosses my path (Empathizer or Systemizer? URL).*

(251) *When the world hurts: inside the mind and life of a highly sensitive (recovering) over-empathizer (Julie Obradovic URL).*

Результати аналізу емпіричного матеріалу унаочнюють той факт, що психологічний конституент оцінності концепту ЕМПАТІЯ охоплює весь спектр оцінних значень, від позитивних до негативних. Це дозволяє зробити висновок про те, що позитивне психологічне оцінювання не є неодмінним атрибутом ЕМПАТІЇ.

Оцінювання мотивів людини, що емпатує, є **етичним**, причому воно входить до когорти абсолютних [там само]. Дані нашого корпусу фактичного матеріалу свідчать про те, що лексеми, які актуалізують етичне оцінювання (коли

емпатійність пов'язана з нормою поведінки) й сполучаються з іменниками *empathy* та *empathizer/empathizer*, репрезентують здебільшого позитивне оцінювання (*natural, potential, moral, human, traditional, ethical, driving motivation, great*). Отже, негативне етичне оцінювання не є атрибутом концепту ЕМПАТІЯ:

(252) *She has never cared for a disabled person before, but there is a natural love and empathy between them: she hugs Elaine a lot and they are very close* (BNC, empathy, 6).

(253) *The point made earlier about the potential empathy of the sexual outcast is here made in reverse — about a community in relation to him or her* (BNC, empathy, 12).

(254) *In other words, statutory interventions, whether or not they were justified on legal grounds, needed to be located in a moral and human framework of compassion, care, and empathy* (BNC, empathy, 38).

(255) *Despite the essential superficiality of much of this contact, the traditional empathy between the nations has assisted the Japanese to be on good terms with a regime whose political ideology is the antithesis of their own* (BNC, empathy, 161).

(256) *Empathy for other species is the key to ethical wildlife photography* (Jim Robertson URL).

(257) *Thus, empathy is often conceived as a driving motivation of moral behavior and justice, and, as such, everyone would think that it should be cultivated* (Jean Decety, Jason M. Cowell URL).

(258) *Bring to Christ your every sorrow and sin, frustration and failure. He is the great empathizer* (David Morsey URL).

Прикметники на позначення позитивного етичного оцінювання часто демонструють тісний зв'язок із бенефактивним оцінюванням (оцінюванням користі відповідного процесу). Бенефактивне оцінювання каузально спрямоване на досягнення позитивного ефекту в певній сфері і перебуває в контрарних

відношеннях зі шкідливим (антонімія «корисний – шкідливий», «приносити користь – шкодити») [там само].

Одним із видів бенефактивного оцінювання є **телеологічне**. Телеологічне оцінювання відображає доцільність, ефективність, раціоналістичність оцінюваного явища й пов'язане з практичною діяльністю людини [там само]. Часто воно є оцінюванням наслідків ЕМПАТІЇ (259). Зв'язок із каузальними відношеннями забезпечує цьому типу оцінювання дескриптивний зміст, що відрізняє його від психологічного та етичного. Найбільш поширеним об'єктом телеологічного оцінювання є емпат (260) та емпатант (261), а також науково виокремлені типи ЕМПАТІЇ (260, 261):

(259) *The success of the Ahlbergs' working relationship must have a lot to do with their long and happy marriage. In spite of apparently incompatible personalities — she is small and shy, he is large and does most of the talking — they have an empathy which is essential to the way they work, a persistent mutual pestering (BNC, empathy, 5).*

(260) *It celebrates a 'feminine' culture of pacifism, art, empathy, and spirituality, in which all women can potentially share (BNC, empathy, 145).*

(261) *We can anticipate a horse's behaviour and emotions through knowledge, commonsense, empathy, and perception (BNC, empathy, 19).*

(262) *They too, spoke enthusiastically about, for example, the opportunities offered by *The Machine Gunners* for emotional empathy with the world of the child versus the world of the adult; the emotional pleasure pupils frequently found in empathizing with Billy's relationship with the hawk, and the themes and topics raised by *Kes*; the complex nature of the link between humans and animals offered as a theme in *The Red Pony*; the thematic possibilities of the Irish location of *Across the Barricades* together with its handling of prejudice; and the understanding of allegory and its special features which might be well illustrated by a reading of *Animal Farm* (BNC, empathy, 202).*

(263) Cognitive empathy is the largely conscious drive to recognize accurately and understand another's emotional state. Sometimes we call this kind of empathy "perspective taking" (Emotional Empathy and Cognitive Empathy URL).

Прикметно, що з іменником *empathy* сполучаються переважно лексеми із семою позитивного бенефактивного телеологічного оцінювання (*success, essential, feminine, share, emotional pleasure, drive to understand another's emotional state*). Однак у нашому корпусі трапляються декілька прикладів, де у фокусі уваги концептуалізатора перебуває надмірність вияву емпатії (*extreme, draining, sometimes overwhelming and a bit of a strain, deepest wounds, hurts*):

(264) Can extreme empathy and compassion get to a point where it is considered a disorder? (Is Extreme Empathy And Compassion Considered A Disorder? URL).

(265) If your empathy is turned on in a social situation, it means you enjoy the experience less because it can be rather draining, sometimes overwhelming and a bit of a strain (Anna Sayce URL).

(266) The client wishes to be seen, understood and validated but does not necessarily want be completely known, even to himself or herself, because such deep empathy evokes the client's deepest wounds. In such cases, empathy hurts! (Eric W. Covan, Jack Presbury, Lennis G. Echterling URL).

За результатами аналізу нашого корпусу прикладів виявлено, що лексема *empathizer* має лише позитивні модифікатори телеологічного оцінювання (267). Винятком є контексти із семою недостатності вияву характеризувальної функції емпата (268):

(267) Caring and friendly, empathizers are the folks everyone loves to have on their team (J. T. O'Donnell URL).

(268) On the opposite end of the scale, the bad empathizer and the bad scientist are united by their subjective rigidity and their inability to acclimatize to hitherto unknown facts (Paul Kiritsis URL).

Наведені приклади дають можливість припустити, що аксіологічні характеристики ЕМПАТІЇ актуалізовані *позитивним* та *негативним телеологічним* оцінюванням.

Необхідно зауважити, що позитивна маркованість *етичного оцінювання* аксіологічної актуалізації є типовою для іменника *empathy*, на відміну від *психологічного* й *телеологічного* оцінювання, де спостерігаються як позитивні, так і негативні оцінні модифікатори. Позитивність етичного оцінювання пояснюється тим, що в пресупозицію іменника *empathy* входить інтуїтивне розуміння почуттів іншого, завдяки чому людина стає відповідальною істотою, моральним суб'єктом, невіддільним від людства з позицій етики й гуманістичного осмислення екзистенцій соціуму.

Однак як психологічне явище резонансу, що викликає в сприйнятті людини комунікація, ЕМПАТІЯ запускає внутрішні процеси, що приводять як до позитивних, так і негативних станів. Негативні психологічні стани, зі свого боку, спричиняють певні наслідки в практичній діяльності людини. Тому в спектрі психологічних і телеологічних оцінних модифікаторів ЕМПАТІЇ трапляються й негативні, хоча їх значно менше. Проаналізувавши BNC, із 269 прикладів, що містять лексему *empathy*, ми виявили 58 контекстів з оцінними модифікаторами (рахувались лише прикметники з позитивною та негативною семами). З них 46 контекстів мають позитивне оцінювання й лише 12 – негативне (див. додаток А).

Для лексеми *empathizer* позитивне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання є типовими. Це дає можливість зробити висновок, що іменник *empathy* поступається іменнику *empathizer* в інтенсивності позитивного оцінювання. Це пояснюємо відмінностями у фокусуванні уваги концептуалізатора: у іменнику *empathizer* увага фокусується на емпаті, який виявляє свої кращі ознаки, співпереживаючи з почуттями емпатанта, а в іменнику *empathy* увага фокусується на процесі вияву емпатії, який має як позитивні, так і негативні наслідки для емпата.

Треба також зазначити, що в разі вживання лексеми *empathizer* (*empathiser*) з інтенсифікаторами, що мають семи надмірності або недостатності, спостерігається оцінний конфлікт, що вирішується на користь негативного оцінювання. Це явище підтверджує положення про те, що в конфлікті між семантикою модифікатора й означуваного слова перемагає модифікатор, а також когнітивний принцип про первинність конкретних випадків щодо загальних [390].

Зауважимо, що з лексемою *empathizee* (*empathisee*) не сполучаються позитивні або негативні оцінні модифікатори (не було виявлено жодного прикладу в нашому корпусі). Тобто оцінне ставлення до емпатанта є нейтральним. Прикметники, що характеризують іменник *empathizee* в аналізованих контекстах, несуть у собі сему близькості або спорідненості з емпатантом (269, 270), навіть якщо він географічно віддалений (271), тобто підсилюють його інгерентну характеристику як особи, якій треба співпереживати, виявляючи моральні якості:

(269) *What good is empathy if it's more important that the empathizee is familiar to us, has enough personal connection to us, and is easy enough for us to deal with?* (Daily Kos URL).

(270) *Social-relational mechanisms which operate here include: (a) empathy, defined as the ability to put oneself in the place of another. (This involves the attribution of sameness between participants, at least with regards to the 'empathizee' being seen as the same as the 'empathizer'); (b) respect, which is the acknowledged value of another party or their attributes; and (c) admiration, which not only is acknowledged value but also includes a desire to be like the other party* (A. Benjamin Kehrwald 2007, p. 174-175).

(271) *When I think of empathy (for whatever perverse psychological reasons), I tend to think of a remote empathisee with whom there is no feedback loop; eg, someone about whom I learn in a newspaper, magazine, TV program, etc.* (Why Dawkins Can't Win URL).

Отже, позитивне/негативне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання не є типовим для лексеми *empathizee*. Це можливо пояснити тим, що увага концептуалізатора фокусується не на особі емпатанта, а на проблемі, з якою він стикається. Типовими є характеристики спорідненості, близькості або віддаленості від емпатанта, що обумовлюються необхідністю співпереживання, когнітивної реконструкції внутрішнього світу іншого на основі свого емоційного досвіду.

Дієслово *empathize* модифікується прислівниками способу дії (272), міри й ступеня (273), (274), (275), місця (276), часу (277), частотності (278), а також словосполученнями, що мають модифікувальні функції (279):

(272) *Cancer individuals considered to be erudite empathize easily with their friends, family, and strangers* (Erudite Cancer URL).

(273) *Perhaps it is inevitable that the west empathises more with countries whose cultures it comprehends better than those of Africa and Asia* (BNC, *empathises*, 2).

(274) *Nizan's refusal to empathise fully with his fictional characters was consequently envisaged not as part of a global strategy to adapt the novel to the demands of contemporary social experience, but rather as the ideological inability of a communist novelist to engage in a complicity judged by Sartre to be a fundamental aspect of the novelist's art* (BNC, *empathise*, 30).

(275) *He had been immersed in the clean up work for nearly a month and he wanted to be with friends who restore and collect aircraft and who could empathise more fully than most with him about the size of the task and who also might offer some constructive ideas 'At first I was in shock, it was too much to comprehend', shared Kermit* (BNC, *empathise*, 32).

(276) *Oh dear. I genuinely empathise here* (First Great Western URL).

(277) *Dear Pakistan, today I empathise with you* (Pawan Durani URL).

(278) “*Dos & don'ts*” of compassionate care: never condescend, always empathize” (“*Dos & Don'ts*” of Compassionate Care: Never Condescend, Always Empathize” URL).

(279) *The EESA team consisted of the educational psychologist who originally proposed that the agency should be set up, a supervisor, and eight workers who were selected for such qualities as their apparent ability to empathize with their clients without seeming patronizing, and to deal with difficult situations* (BNC, empathize, 15).

Наведені модифікатори мають інгерентне позитивне оцінювання, оскільки лексема *empathize* репрезентує процес психологічного, етичного й телеологічного «вчуття», завжди оцінюваного зі знаком «плюс». Оцінювання зі знаком «мінус», як правило, асоціюється з результатом вияву емпатії, а не із самим процесом.

Висновки до розділу 2

1. Методика компонентного аналізу на ґрунті словникових дефініцій із виокремленням сем дозволила виявити спільну (“sharing another’s feelings”) та диференційні семи (“way of sharing”, “object of contemplation”, “specific feeling”) лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ. Дефініції лексеми *empathy* вказують на різні мікрополя для спільного ЛСП: “capacity of sharing another’s feelings”, “act of sharing another’s feelings”, “result of sharing another’s feelings”. Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми *empathy* «вглиб» (значення лексем *capacity*, *act* and *result* з виокремленням низки сем їхніх лексико-семантичних варіантів) яскраво ілюструє фрактальність ЛСП імені концепту ЕМПАТІЯ. Фрактальність виявляється в рекурсивності: ЛСВ (мікрофрактали) в процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або згортання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його

відбиття (повторюється форма викладення інформації). Кожен мікрофрактал здатний функціонувати автономно. Водночас самоподібність, забезпечуючи виконання закону єдності в різноманітності, має організований вигляд і породжує цілісне сприйняття ЛСП. Тематичне розгортання останнього відбувається за рахунок синонімів іменника *empathy* у диференційних семах “way of sharing” та “specific feeling”, експлікованих у словникових дефініціях лексичних одиниць.

2. Модусна модель ЕМПАТІЇ є структурним аналогом її імовірнісної природи, фіксація її операціональних модусів як аспектів функціонування у свідомості індивіда, відображених у сучасному англомовному дискурсі. Виокремлено раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модуси емпатії. *Раціонально-логічний модус* відображений у компонентному аналізі лексичного значення імені концепту. Він також перебуває у фокусі уваги мовців у контекстах, де наявне порівняння емпатії з іншими концептами. *Образно-ідентифікаційний модус* – це нераціональна концептуалізація, що здійснюється через формування конкретно-наочних уявлень про ЕМПАТІЮ. Чуттєве сприйняття речей, конкретні образи одиничного співвідносяться з образом класу як його еталон на цілісному, переданалітичному рівні свідомості, на рівні інтегрального сприйняття й концентрації того, що є даним у відчуттях і пам'яті. Прив'язуючи буденні уявлення до чуттєво сприйнятої наочності світу, образ водночас перетворює конкретні параметри відчуттів на узагальнену мисленнєву форму на шляху до абстрактної форми логічного поняття. *Образно-ідентифікаційний модус* концепту ЕМПАТІЯ не лише відображає сутність, яка існує реально, а й створює цю сутність у свідомості, поєднуючи в собі риси реального спостереження та домислення. *Організаційний модус* виявляється в тому, що концепт ЕМПАТІЯ організований за принципом інформативного доповнення різних за змістом ознак, які виокремлюють у ньому уявлення про норму та її асоціативне розширення. Норма репрезентована інтенсіоналом концепту, а розширення –

імплікаціоналом. Усвідомлення ЕМПАТІЇ супроводжується внутрішнім переведенням з рівня інтенсіоналу на рівень імплікаціоналу та навпаки.

3. Модуси концепту ЕМПАТІЯ відповідають вимозі динамічної самоорганізованої системності. У будь-якій дефініції ЕМПАТІЇ, в якій вона постає в раціонально-логічному модусі, встановлюється еквівалентність змісту лексеми *empathy* описовій частині визначення, що свідчить про наявність образно-ідентифікаційного модусу концепту. Інтенсіонал та імплікаціонали (позитивний і негативний) організаційного модусу свідчать про його заглибленість в образно-ідентифікаційний модус, при цьому інтенсіонал одночасно профілюється в раціонально-логічному модусі. Така варіативність модусів, їхнє постійне «взаємофункціонування» залежить не лише від заглиблення людини в них, а й від того, з якою мірою яскравості емпатія репрезентована людській свідомості, які її сторони постають істотними в дискурсі. Оскільки цей концепт «різноmodusно» функціонує й бере участь у формуванні світосприйняття, то його відображення в когніції є певною мірою незалежним від волі людини. У цьому ми вбачаємо вияви синергетичності ЕМПАТІЇ, модуси якої моделюють один одного, створюючи поляризацію смислів у дискурсі. Як складники концепту модуси сприяють його сталому функціонуванню в англomовному дискурсі, а саме: є параметрами порядку (рухомими чинниками, що керують функціонуванням концепту), які у своєму узгодженому існуванні тяжіють до атрактора (внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англomовному дискурсі).

4. Мережева концептуальна модель виявляє, що концепт ЕМПАТІЯ як денотативне значення іменника *empathy* має такий зміст: емпатія є властивістю людини, її власністю, перебуває в ній (у тілі людини, її діяльності), в сім'ї, у групі людей, між групами людей, між людьми і тваринами). Водночас емпатія має певний зміст/структуру. Емпатія є почуттям, відчуттям, розумінням, здатністю, цінною рисою, комунікацією, ставленням, процесом, теорією, психотерапевтичним методом, принципом експериментального навчання.

Людина відчуває або не відчуває емпатію. Вона здатна відчувати емпатію в певному місці, в певний час, певним способом (раптово, частотно), з певним супроводжувачем (психологічним станом, іншою емоцією). Емпатія має певну причину – негативну (тяжку долю, переживання, фізичні вади), позитивну (якості людини, спільну діяльність, щось нове й невідоме, спорідненість, мистецтво, світ природи). Людина демонструє або подавляє емпатію. Демонстрація емпатії відбувається з допомогою медіативу – голосу, обличчя, слів, поведінки, тексту, знаків, діяльності. Емпатія є причиною різних дій та речей – тілесної поведінки, соціальної поведінки, ставлення, поглядів, ефективності, мотивації, відкриття, стосунків, покращення чогось, витворів мистецтва. Людина відчуває інші емоції через емпатію, робить щось із емпатією, діє на емпатію. Емпатія має різні якості – за об'ємом, ступенем вияву, типом вияву, інтенсивністю, міцністю, реальністю, звичністю/незвичністю, важливістю, відомістю, позитивною/негативною оцінкою, поблажливістю, раціональністю, обопільністю, оманливістю, імовірністю, сучасністю. Емпатія здатна бути схожа на культуру, роботу. Емпатія здатна бути метафорично подібною дару, витвору мистецтва, рецепту чогось, мосту, інгредієнту чогось, аромату, механізму. Водночас, інше почуття здатне нагадувати емпатію.

5. Аналіз «углиб» будь-якої з пропозиційних схем надає змогу зробити висновок, що єдність усіх розміщених у концептуальній мережі підструктур забезпечується телескопійною організацією за принципом вкладеності одних компонентів в інші. Смысл окремої схеми (ідентифікаційної, буттєвої, акціональної, компаративної тощо) вміщує смысл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх. За будь-якою зі схем відновлюється вся мережева концептуальна конструкція за принципом голографії – відновлення цілого з його складників. В основу моделі покладено процедуру фрактальної рекурсії, яка одночасно є обмежувальним чинником і генерувальним інструментом. Мережева концептуальна модель емпатії має такі характеристики,

як складність, динамічність, рекурсивність, наявність зворотного зв'язку та можливість входу й виходу з будь-якої точки.

6. ЕМПАТІЯ реалізована в дискурсі як ознаковий і як подієвий концепт залежно від того, яке мікрополе ЛСП імені концепту реалізоване лексемою *empathy*. Результати аналізу BNC виявили, що з 269 випадків уживання іменника *empathy* лише 26 контекстів (9,7 %) виявили його використання як імені подієвого концепту: чітко окресленої в часі події, що має конкретних актантів. Це пояснюється тим, що розмірковування на теми співчуття, співпереживання є більш нагальними для суспільства, ніж конкретні ситуації вияву емпатії. Ментальне уявлення про емпатію як мовленнєву подію моделюється у такий спосіб: відбувається локалізація емпатії, її виокремлення як фігури з фону людської комунікації, вона осмислюється й переживається як важливий момент буття. Критерії подієвості *гетерогенність*, *хронотопічність* та *інтелігібельність* уточнюють спосіб, у який ЕМПАТІЯ наявна як комунікативна подія. На когнітивному рівні кожен із цих складників спрямовує процес концептотворення в необхідне русло сталого функціонування в межах сучасного англомовного дискурсу.

7. Дослідження співвідношення частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ в Британському національному корпусі виявило, що позначення ЕМПАТІЇ відбувається в основному за допомогою іменників (із 4 048 проаналізованих текстів, 98 313 429 слів, кількість випадків уживання іменника *empathy* – 269, знайдених у 156 різних текстах, частотність: 2,74 випадки на 1 мільйон слів; дієслова *empathize* – 28, знайдених у 24 різних текстах, частотність: 0,28 випадків на 1 мільйон слів, *empathise* – 43, знайдених у 37 різних текстах, частотність: 0,44 випадки на 1 мільйон слів). Як актуалізатор ознакового концепту іменник *empathy* вживається в однині, зазвичай без артикля. Як актуалізатор подієвого концепту він уживається з означеним або неозначеним артиклем у предикативній або об'єктній позиції, або з такими модифікаторами, як займенник, іменник у присвійному відмінку, порядковий числівник. Іменники

empathy, *empathizer* та *empathizee* репрезентують епістемічний статус ЕМПАТІЇ в англomовній картині світу, складають концептуальне ядро ЕМПАТІЇ, підтверджують об'єктно-домінантність англійської мови, виконуючи водночас ідентифікувальну й характеризувальну функції.

8. Дієслово *empathize/empathise* не вживається в переносному значенні й не буває частиною фразеологізованих утворень. Як правило, воно є суб'єктивним і неперехідним. Різні граматичні форми дієслова *empathize* свідчать про різноманітність зафіксованих ним способів “обґрунтування” комунікативної ситуації. Форма простого часу репрезентує ЕМПАТІЮ як певний абстрактний стан, який дає якісну характеристику емпату. Якщо останній оцінюється на підставі поведінки, властивої йому лише в певних поодиноких конкретних ситуаціях, використовується тривалий час (а ситуація набуває ознак дієвості). Результативність одноразової емпатійної ситуації виходить на перший план у разі вживання цього дієслова в теперішньому перфектному часі. У корпусі прикладів не було виявлено використання в перфектній тривалій формі теперішнього часу – *empathize* ніколи не виражає результативність багаторазової емпатійної ситуації. Наявність цього дієслова в парадигмі наказових форм свідчить про агентивність суб'єкта, який свідомо контролює свій стан. Основною ознакою, що відрізняє інфінітив *to empathize* та герундій *empathizing* у процесі концептуалізації ЕМПАТІЇ, постає гіпотетичність ситуацій, позначених інфінітивом, протиставлена реальності ситуацій, репрезентованих герундіальними формами. В аналізованих контекстах дієслово *empathize* та його неособові форми виконують функції повідомлення й репрезентації відношень і залежностей.

9. У семантиці частиномовних реалізацій імені концепту ЕМПАТІЯ спостерігаються численні зсуви щодо прототипового значення на основі розширення, звуження, метафоричних та метонімічних переносів, результатом чого є їхня семантична модифікація: іменник *empathy* здатний актуалізувати дію, ознаку, а семантика дієслова *empathize* – репрезентувати ознаку та інструмент у

результаті зсуву значення. Однак семантичні зсуви, згенеровані в актах лінгвокогнітивної діяльності, не спричиняють розпад нормативного зразка, який зберігається в пам'яті індивіда. У випадках незначних відхилень від звичного стану концепту реалізується механізм саморегуляції або відновлення стійкості. Завдяки зворотному зв'язку з концептуальною системою людини концепт розпізнає і пригнічує внутрішні зміни своєї структури, повертаючись у попередній стан норми. Частиномовні репрезентації реалізують поняттєвий аттрактор – доміантний смисл, що притягує і структурує смисли навколо себе, сприяючи цілісному рефлексивному сприйняттю концепту ЕМПАТІЯ. Процеси розширення і звуження значення лексем стирають межі між частиномовними реалізаціями імені концепту, не спричиняючи внутрішніх змін у його структурі.

10. Концептуалізація ЕМПАТІЇ підлягає когнітивним операціям реїфікації та персоніфікації. Параметрами порядку, що набувають принципової значущості для розуміння функціонування метафоричної концептуалізації ЕМПАТІЇ, є: *спациальність, дискретність, дименсіальність та перцептивність*. У розгорнутому форматі – це функціональні критерії *спациальна трансференція, демонстративність, посесивність, нумеральність, інструментальність, артефактність, дименсіальна альтерація, дескриптивність та компаративність*. Наведені параметри порядку характеризуються дифузністю і необмеженою множинністю смислів, створюючи внутрішню синергетичність метафоричної інтерпретації концепту ЕМПАТІЯ. Вони володіють оптимальними якостями для створення потужного смислового поля, у якому взаємодіють одиниці з різною енергетичною валентністю, актуалізуючи різноглибинні змістові пласти і створюючи багаторазове смислове підсилення.

11. Серед критеріїв аксіологічної концептуалізації ЕМПАТІЇ виокремлено *психологічний, етичний і телеологічний*. Позитивна маркованість етичного оцінювання аксіологічної концептуалізації є типовою для іменника *empathy*, на відміну від психологічного й телеологічного оцінювання, де спостерігаються як позитивні, так і негативні оцінні модифікатори. Позитивність

етичного оцінювання пояснюється тим, що в пресупозицію іменника *empathy* входить інтуїтивне розуміння почуттів іншого, завдяки чому людина стає відповідальною істотою, моральним суб'єктом, невіддільним від людства з позицій етики й гуманістичного осмислення екзистенцій соціуму. Однак як психологічне явище резонансу, що викликає в сприйнятті людини комунікація, ЕМПАТІЯ запускає внутрішні процеси, що спричиняють як позитивні, так і негативні стани. Тому в спектрі психологічних і телеологічних оцінних модифікаторів ЕМПАТІЇ трапляються й негативні. У ВНС виявлено 79% контекстів із позитивним оцінюванням лексеми *empathy* й лише 21% – із негативним. Для лексеми *empathizer* позитивне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання є типовими. Отже, іменник *empathy* поступається іменнику *empathizer* в інтенсивності позитивного оцінювання. Це пояснюється відмінностями у фокусуванні уваги концептуалізатора: під час оцінювання іменника *empathizer* увага фокусується на емпаті, який виявляє свої кращі ознаки, співпереживаючи з почуттями емпатанта, а в іменнику *empathy* увага фокусується на процесі вияву емпатії, який має як позитивні, так і негативні наслідки для емпата. Позитивне/негативне телеологічне, психологічне й етичне оцінювання не є типовим для лексеми *empathizee*. Увага концептуалізатора фокусується не на особі емпатанта, а на проблемі, з якою він стикається. Типовими є характеристики спорідненості, близькості або віддаленості від емпатанта, що обумовлюються необхідністю співпереживання, когнітивної реконструкції внутрішнього світу іншого на основі свого емоційного досвіду. Лексема *empathize* завжди оцінюється зі знаком «плюс». Оцінювання зі знаком «мінус», як правило, асоціюється з результатом емпатії, а не із самим процесом.

Провідні положення цього розділу викладені в десяти публікаціях автора у фахових та зарубіжних виданнях (див.: [252; 254; 256; 258; 259; 260; 261; 266; 267; 455]).

РОЗДІЛ 3

ДИСКУРСИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕМПАТІЇ

Під час реалізації будь-якого концепту в дискурсі підбір слів, побудова граматично коректного висловлення, адаптація до стилю комунікативних партнерів тощо повністю не контролюється свідомістю [370], що підтверджує постульований нами погляд на самоорганізацію концепту ЕМПАТІЯ. Однак є певні повторювані тенденції, вербалізовані патерни поведінки, що відрізняють ЕМПАТІЮ від інших концептів сучасного англомовного дискурсу. Дослідженню наведених характеристик ЕМПАТІЇ присвячені наступні підрозділи.

3.1. Класифікація емпативів

Проаналізувавши ім'я концепту ЕМПАТІЯ як функцію (у термінології Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, які відрізняють філософський концепт від проспекту (пропозиціонального концепту) – логічної функції, реалізованої у вигляді пропозиції в рамках дискурсивних систем [86, с. 175]), необхідно розглянути її як афект – емоційний досвід індивіда, перехід від одного стану до іншого [там само, с. 212]. Світ емоцій – це неосяжний феномен, багатогранний і багатовимірний. Його вичерпне й остаточне пізнання навряд чи можливе. Його «відбиття у дзеркалі когніції» – це насправді відбиття у безлічі «когнітивних дзеркалець», різного розміру і конфігурації. Кожне із таких «дзеркалець» відбиває одну із багатьох граней світу емоцій, а разом вони складають мозаїчне панно пізнаваного об'єкта [133, с. 57]. Із зовнішнього боку концепти – це лише фрази та уривки фраз, але це «тонкі фрази», ті, за якими у нашій свідомій діяльності виникає ніби вже давно знайомий зміст [241, с. 120]. ЕМПАТІЯ як емоція, що виникає й переживається в нашій свідомості,

реалізується в дискурсі у вигляді емотивних висловлювань [257], тому виправданим є достатньо розлогий аналіз останніх.

3.1.1. Емпатійно-експресивні висловлення. Словниковий запас будь-якої мови об'єднує два прошарки лексики: власне номінативну (раціональну), що реалізує номінативну функцію, та експресивно-виразну, що реалізує експресивну (виразну або прагматичну) функцію мови [136, с. 140]. Межі між номінативною й експресивно-виразною лексикою певною мірою відносні, оскільки в результаті вторинної номінації власне номінативні одиниці можуть набувати конотативних значень. Це пояснює той факт, що емотивні одиниці не відокремлюються в порівняно самостійний клас і розглядаються, як правило, у межах тих самих лексико-граматичних категорій, що й номінативні слова.

У царині лінгвістичної емотіології, об'єктами дослідження якої є мовна категоризація емоцій і полістатусна презентація когнітивно-дискурсивної категорії емотивності, виокремлюються *номінація*, *експресія* й *дескрипція* як способи вираження емоцій. Це свідчить про значний потенціал лексичних засобів мови, коли: а) емоції людини стають помітними для оточення завдяки слову; б) слово здатне не лише виражати емоцію, але й бути емоційним чинником, тобто викликати емоцію; в) емоція здатна бути предметом оцінювання й, відповідно, описаною засобами мовних одиниць [300, с. 92].

Термінологічне визначення лексичних одиниць на позначення емоцій постає проблемним питанням. Такі одиниці номінують емотивною, емоційно-оцінною, емоційно забарвленою, експресивною лексикою, словами з емоційно-експресивним значенням тощо, що слугує для вираження внутрішнього стану мовця, його почуттів і ставлення до дійсності [56; 179; 293; 295]. Найбільш вдалим нам видається термін «емотивна лексика», оскільки емотивність є визнаним терміном лінгвістики емоцій.

Наразі контроверсійним є питання щодо типологічної класифікації емотивної лексики. До неї відносять різні лексико-морфологічні одиниці, а саме:

слова, що виражають почуття й настрої людини, слова-оцінки та слова, у яких емоційне ставлення актуалізується не лексично, а лексико-граматично, тобто з допомогою особливих словотвірних суфіксів. Емотивну лексику розмежовують на такі класи слів: емотиви (мовні одиниці, у семантичній структурі яких міститься емоційна сема), асоціативи-емотиви (одиниці, що містять ідею про емоції) та параемотиви (одиниці, які безпосередньо не виражають емоції) [300, с. 72-74]. Спираючись на принцип експресивності значення, лексичні одиниці також поділяють на слова з емоційно-понятійним змістом або емоційно-оцінну лексику (позитивну чи негативну), емоційно-експресивні слова з компонентом «інтенсивність», та слова з експресивно-стилістичним значенням [130, с. 63-72].

Висловлення, що відображають емпатію як афект, ми позначаємо **емпатійними висловленнями або емпативами**. Емпативи не завжди можливо відокремити від емотивів, однак не потрібно їх повністю ототожнювати з останніми. На нашу думку, різниця між емотивами та емпативами полягає в тому, що емотивні висловлення позначають або відображають позитивні/негативні емоції як егоцентричного характеру, так і пов'язані з комунікантом, а емпатійні висловлення завжди комунікативно спрямовані. Іншими словами, емпатійні висловлення завжди емотивні, однак емотивні висловлення здатні бути як емпатійними, так і неемпатійними [266].

Як зазначає В. І. Шаховський, характерним для емотивної вербаліки є апроксимативність фіксації емоційних станів мовленнєвих партнерів, оскільки «мовна ковдра» ніколи не здатна покрити все «емоційне тіло» людини: вона з дірками, бідна, примітивна. Водночас в емоційній свідомій діяльності на довербальному рівні ця бідність відсутня, емоційне спілкування людей є цілком адекватним і за формою, і за змістом. Тут емоції транслуються не лише у вигляді слів, а й за допомогою пам'яті, звуків, світла, тканини та іншої форми [303, с. 37].

Мова не виражає емпатію, емпатію виражає мовлення. На думку Г. Гійома, мова нічого не виражає, вона репрезентує, матеріалізує й кодує

емоції у своєму лексико-семантичному просторі. Акт емоційної мовленнєвої діяльності починається не з вимовляння слів, призначених для передачі емоцій, а з більш ранньої операції, яка являє собою сигнал, з допомогою якого думка у момент свого вираження звертається до мови, яка перебуває в постійному розпорядженні мислення [76, с. 81]. Мовленнєві смисли слів, які вербалізують концепт, здатні актуалізувати не лише його найістотніші ознаки, а й репрезентувати не зафіксовані системними мовними значеннями складники структури концепту (передаючи індивідуальні поняття про емпатійність).

За результатами аналізу емпіричного матеріалу виокремлення емпативів ґрунтується на такому принципі: якщо слово є емпативом, то воно повинно мати або емпатійну конотацію, або емпатійний потенціал. Емпатійна конотація та емпатійний потенціал повинні включати в себе експресивний або оцінний компонент (можливо обидва одночасно). Найяскравіше ілюструють сутність емпативу **емпатійно-експресивні висловлення**.

На *фонетичному* рівні типовою ознакою емпатійно-експресивних висловлень є певні відхилення від стандарту у вимовлянні звуків, пролонгація голосних і сонантів, емпатичні просодичні засоби, а також повтор, якому властива підсилювально-виокремлювальна функція. Експресивність повторів полягає в емпатичному виокремленні суб'єктивно значущої інформації з допомогою звукопису (асонансу, алітерації): (280) *mummy will aaalways heeeeelp you* (Tommy Boy URL); (281) *tears tears tears roll down my cheeks* (What Has Made U Happy Or Miserable URL); (282) *love you, my lovely little thing* (Empathy App URL); (283) *judged not by the color of their skin but by the content of their charter* (Martin Luther King Jr. Quotes URL); (284) *he heard her still stopping the sound of his heart* (Twitter, RG) etc.

Повтор звуків через певні проміжки сприяє ритмічній організації всього висловлення і, як наслідок, спричиняє в психіці людини резонанс, що свідчить про його ефективність під час донесення інформації до емпата або емпатанта. Ритміко-інтонаційна упорядкованість позитивно впливає на співрозмовника:

(285) *Kellerman is endlessly entertaining and a wonderfully witty writer* (Jonathan Kellerman 2004, p. 1).

(286) *Full of warmth, wisdom and wit* (James Herriot 1973, p. 1).

(287) *Howatch writes thrillers of the heart and mind... You'll want to have tea with this wise, witty woman* (Susan Howatch 1989, p. 435).

На морфемному рівні емпатійно-експресивний вербальний атрактор – це сукупність зменшувальних пестливих афіксів: *-ie (-y, -ey), -et, -let, -kin, -ling – sweetie, cookie, kitty, foxy, princelet, boykin, dearling, manling, weakling etc.:*

(288) *Mom's voice comes through clearly. "Hi, sweetie, I'm sorry you don't have a house elf. What's going on?"* (Corinna Borden 2011, p. 117).

(289) *Kitty, I'm so sorry to read this happened to you. :(I sympathize with you here* (What Has Made U Happy Or Miserable URL).

(290) *"But, dearling —" "Despite your unjustified jealousy, which I have to admit is a bit flattering, I can assure ... Don't you trust me? ... I sympathize with you, I truly do* (Katie MacAlister 2007, p. 141).

Такі висловлення здатні бути репрезентованими морфемними повторами (кореневими або афіксальними). Їхня основна функція – психологічний вплив на емпата або емпатанта, що реалізується з допомогою утримання уваги на темі висловлення:

(291) *Terrifying... King is a terrific storyteller!* (Stephan King 1983, p. 503).

(292) *Hell hath no fury like a Fury scorned... readable and fast-paced, readers will love it* (Stephan King 1983, p. 503).

(293) *Doerr is a marvelous writer. Her observations are clear-sighted. Her writing spare but graceful, and she creates telling images... Really a wonderful wonder* (Doerr Harriet 1985, p. 254).

На лексичному рівні емпатійно-експресивні висловлення актуалізовані масивом повнозначних слів, модальних дієслів, часток, вигуків: *my God!; my honey!; dear pet!; sweetheart; oh, my beloved!; how wonderful!; you are charming!;*

what a splendid person!; wow!; how dare they!; how could she!; two lovely black eyes!; very impressive!; exciting stuff! etc.:

(294) *My God! As the conversation began playing again from the beginning, Langdon lowered the camcorder from his ear and sat in appalled mystification* (Dan Brown 2009, p. 644).

(295) *How dare they be so racist and islamophobic as to jail her father?* (Richard Dawkins URL).

(296) *Exciting stuff. ... Brown certainly does have a knack for spinning a suspenseful yarn* (Dan Brown 2009, p. 1).

(297) *Joel Brinkley's first novel, The Circus Master's Mission is a wow! The novel is as current as tomorrow* (Brinkley Joel 1989, p.1).

Вигуки становлять особливий шар емпатійно-експресивних висловлень. Ці слова не мають предметно-логічного значення, у них зосереджені всі типові риси емотивного вокабуляру: синтаксична факультативність, тобто можливість опущення без порушення фрази, відсутність синтаксичних зв'язків з іншими частинами речення; семантична іррадація, яка полягає в тому, що наявність хоча б одного емпатива надає емпатійності всьому висловленню. Вигуки повною мірою відображають прорив суб'єктивованого, особистого в мовленні, зокрема, психологічного налаштування комунікантів. Вони характеризуються полісемантичністю, оскільки можуть виражати різні емоційні реакції залежно від контексту й інтонації:

(298) *Oh, Dear, dear, it must have been hard, losing both your parents at such a young age*” (S. Stanford 1985, p. 32).

(299) *Ah, well well! We're together with your felicity!*” the woman exclaimed happily (B. Smith 1985, p. 209).

(300) *Gosh, she has got it bad,*’ Anne said when Maureen showed her the letter (BNC, gosh, 78).

Грамматичний рівень емпатійно-експресивних висловлень об'єктивований транспозицією граматичних категорій (використання однієї

форми способу дії або часу в значенні іншої): *you did never make a mistake?!; this is a ...?; you do?* etc. Цей рівень досить часто підпорядкований метасеміотичним завданням емпатійної комунікації. Так, іноді в реченні (висловленні) важливі не стільки граматичні значення й ознаки (*Present Simple, Present Continuous, 1st Person Singular, Active Voice, etc.*), скільки метасеміотичні конотації, що досягаються шляхом навмисного зближення співзвучних слів у складі паралельних синтактико-граматичних конструкцій для створення яскравого емпатійного виразу (301):

(301) *Langdon was flabbergasted. This is a circle? But ... it must be enormous!* (Dan Brown 2009, p. 70).

(302) *“I’m not wondering why they fall! I already know!”*

The priest gave her an astonished look. “You do?” (Dan Brown 2009, p. 75)

(303) *I am willing to advise you this book, I am wanting to recommend it to you* (Brinkley Joel 1989, p. 1).

Багаторазове використання форми *Future Simple* з відтінком обіцянки допомагає психологічно впливати на емпата/емпатанта (304), (305). Повтор граматичних категорій часто супроводжується лексичним повтором (306):

(304) *The series will provide slapstick comedy for your head that will make you laugh until your ribs ache* (Janet Evanovich 2002, p. 175).

(305) *So humorous and real that readers will be hooked after the first page... You will not want to put this book down* (Robert James Waller 1993, p. 199).

(306) *The fun in *Eleven on Top* is extended to all phases of Stephanie’s life... finding out what is most important to this sexy woman will lead you down a path filled with tongue-in-cheek humor that may have you laughing out loud. The surprise ending will amaze you ... an unmistakable writing style that is sure to please once again* (Janet Evanovich 2005, p. 510).

Синтаксичний рівень має великий потенціал для вираження емпатії, являючи собою особливі структурні утворення, метою яких є передавання не стільки основного змісту повідомлення, скільки емпатійного ставлення мовця.

Його репрезентантами є інверсія, еліпсис, парцеляція, приєднання, повтори, градація, варіювання актуального членування тощо. Особливої уваги під час емпатійної комунікації заслуговують еліптичні конструкції (навмисний пропуск неістотних слів у реченні для підсилення динамічності й виразності). За умови значної економії структурних компонентів еліптичні речення залишаються інформативно достатніми одиницями, зумовленими необхідністю швидко виразити емпатію та актуалізувати ті частини висловлення, що вимагають більшої уваги емпата/емпатанта. Найпоширенішою стилістичною фігурою є еліпсис підмета та дієслова-зв'язки складеного іменного присудка:

(307) “*What the ?*” *Langdon stammered* (Dan Brown 2009, p. 36).

(308) “*Pure pleasure*” (Tom Johnson 1977, p. 284).

(309) “*Good fun*” (Tom Johnson 1977, p. 284).

Не менш важливим стилістичним прийомом для відображення емпатійного ставлення постає лексичний повтор (норма живого збудженого мовлення). Лексичний повтор дозволяє утримувати увагу емпата, що сприяє досягненню маніпулятивного ефекту повідомлення:

(310) *Francis puts real people into real situations... He appeals to our brains as well as our emotions* (Francis Dick 2000, p. 261).

(311) *It's definitely entertaining, entertaining, entertaining...* (L. Harry 1998, p. 375).

(312) *Clever, clever, clever... probes write to the heart of a typically modern dilemma* (M. Iwasaki 2002, p. 334).

Експресивність емпатійних висловлень підсилюється завдяки вибору відповідних лексичних засобів, що виконують роль інтенсифікаторів. Маркери-інтенсифікатори приєднуються до експресивної лексики, підсилюючи емпатійний ефект. До них належать прислівники (*absolutely, bitterly, boundlessly, completely, deeply, enormously, extremely, heartily, intensely, overwhelmingly, please, profoundly, trully, utterly, very, whole-heartedly, wholly* etc), частки (*so, still, too, just, really* etc), модальні слова (*certainly, indeed, of course, surely* etc):

(313) *Every time one of us dares contribute to the debate, she tells us with thriftiness of spirit and consonants of flint that we have no common sense. And she is absolutely right* (BNC, absolutely, 53).

(314) *I heartily agree with Paul Johnson. I wish there were more comments from English journalists to rally Englishmen to what is happening to us today* (BNC, heartily, 18).

(315) *Please, Rachel... don't I can see pain written all over your lovely face, and I deplore that!* (P. Maitland 1978, p. 186).

(316) *Amis is still soft on her, a sentiment which is likely to strike most of his readers as natural too* (BNC, still, 67).

(317) *'Paul, what do you think of this? Is it all right?' 'Of course it is'* (BNC, of course, 206).

Отже, емпатійно-експресивні висловлення конструюються засобами фонетичного, морфемного, лексичного, граматичного та синтаксичного рівнів мови.

3.1.2. Емпатійно-оцінні висловлення. До цього типу емпативів належить цілий шар вокабуляру, поданий різними частинами мови: прикметниками, прислівниками, іменниками, частками та дієсловами.

Найяскравішими репрезентантами оцінності є прикметники, корпус яких складається з двох синонімічних рядів, що перебувають один з одним в антонімічних відношеннях. Антонімічні відношення становлять градуйовану множину елементів, де домінантною є пара: “good” – “bad”, яка розвивається в низку позитивно-оцінних і негативно-оцінних прикметників. Завдяки своїй семантиці вони задають тональність емпатійній комунікації.

Функціональне призначення позитивно-оцінної лексики – підкреслення позитивного в поведінці, зовнішності, моральних якостях емпата або емпатанта, що увиразнюється через похвалу, заохочення, комплімент, підтримку, підбадьорення (*amazing, beautiful, blessed, brilliant, excellent, extraordinary,*

fantastic, glad, good, great, heavenly, lucky, terrific etc.) (318), (319), (320).
Негативно-оцінні прикметники виражають ставлення до ситуації, що вимагає емпатійної реакції, або до осіб, які її спричинили (*awful, bad, bitter, delirious, disastrous, dreadful, grave, grievous, unfortunate, unpleasant, helpless, hopeless* etc.) (321), (322), (323):

(318) *Pete had established an amazing rapport with all the animals* (BNC, amazing, 20).

(319) *He kissed her tenderly. “You’re the best, my pet”, he told her with love and empathy* (L. Shaw 1982, p. 56).

(320) *‘I will be asking all the team to play again and that includes Chris. She is definitely an asset and she played superbly here, she was terrific,’ he said* (BNC, terrific, 16).

(321) *‘I was kicked out by my landlord and put in this hostel which was just awful and I had to get away so I came here — I don’t know why, really, I ... ’* (BNC, awful, 14).

(322) *“I grieve for you. What a disastrous accident it was!”* (P. Maitland 1978, p. 173).

(323) *I nearly got up and went away out of pity, I found this so unpleasant in a slip of a child* (BNC, unpleasant, 23).

Під впливом контексту позитивної (324), (325) або негативної (326), (327) оцінності набувають нейтральні прикметники:

(324) *‘He’s a big strong boy, very much in the mould of Billy Hamilton. He puts himself about a lot, tackles hard and works hard,’ Bingham said* (BNC, big, 28).

(325) *Amnesty’s major Sri Lanka (September-December 1990) succeeded, against considerable obstacles, in bringing the tragedy of Sri Lanka to the attention of the world, and helped generate some fresh signs of change* (BNC, fresh, 2).

(326) *Without ACET’s practical support at home they could spend long periods of time in hospital unnecessarily* (BNC, long, 6).

(327) *One type of skin cancer is malignant melanoma. It can be caused when skin that isn't used to the sun is exposed to short bursts of strong sunlight* (BNC, strong, 104).

Прикметники, що актуалізують семи винятковості або ексклюзивності, можуть бути віднесені до позитивних емпатійно-оцінних висловлень:

(328) *Paolo Uccello would have been the most delightful and imaginative genius since Giotto that had adorned the art of painting, if he had devoted as much pains to figures and animals as he did to questions of perspective, for, although these are ingenious and good in their way, yet an immoderate devotion to them causes an infinite waste of time, fatigues nature, clogs the mind with difficulties, and frequently renders it sterile where it had previously been fertile and facile* (BNC, ingenious, 1).

(329) *Well yes, in so far as it's a question of degree, though if *Crime and Punishment* really is the king of thrillers then there's something unique to remark in it and even to wax a bit pompous about* (BNC, unique, 53).

(330) *Would you say that this way of casting and rehearsal is a luxury almost exclusive to the major nationally subsidised companies like the National Theatre or the RSC?* (BNC, exclusive, 5).

(331) *It was then that I made my never-to-be-forgotten answer, 'Mum's lost, down the fair'* (BNC, never-to-be-forgotten, 2).

До емпатійно-оцінних висловлень відносимо також прикметники-актуалізатори сем новизни (332), швидкості (333), простоти (334), легкості (335):

(332) *I am delighted to support ACET's developing international AIDS programme. Ten years after the discovery of AIDS we are entering into a new era in the global pandemic, with growing concern about our ability to confront it successfully'* (BNC, new, 8).

(333) *This 'difficulty' was the moral center of his art, the very fulcrum of his style. To it we owe that nervous, spidery line of the drawings — so quick, so attentive, yet so despairing — that alerts us to the elusiveness of the subject at the same time that it perseveres in the attempt to render it* (BNC, quick, 3).

(334) *The aim of our schools programme is quite simple: to reduce the number of new infections and to encourage positive attitudes towards those with AIDS (BNC, simple, 8).*

(335) *It is easy to sympathise with a traveller who writes: 'I have seen a quantity of things here — churches, palaces, statues, fountains and pictures; and my brain is at the moment like the portfolio of an architect, or a print-shop, or a commonplace book' (BNC, easy, 3).*

Семантична суть оцінних прислівників репрезентована екстраполяцією ознаки процесу дії, стану, а також ознаки ознаки. Оцінні прислівники досить слушно поділяються на дві групи: прислівники-інтенсифікатори оцінювання і власне оцінні прислівники [139, с. 36]. Емпатійні прислівники-інтенсифікатори (*absolutely, deeply, exceedingly, extremely, really, terribly, very* etc.) використовуються для підсилення оцінювання, вираженого прикметниками або прислівниками:

(336) *Of course at school they always tell you that you should do a secretarial course, which was absolutely dreadful, and they put you off the idea of a career in the theatre just as much as they can (BNC, absolutely, 10).*

(337) *Though there is a good deal there which I found deeply offensive, he wrote, as you must have realized when you sent me the stuff, though, knowing you as I do, I suspect it may not even have crossed your mind, anyway, to be brief, I have, of course, put my feelings to one side and decided to honour the integrity of it (BNC, deeply, 11).*

(338) *So we were exceedingly well-behaved towards each other (BNC, exceedingly, 9)*

(339) *You could put them in the fridge, but many like a fluctuating temperature which would be extremely hard to simulate! (BNC, extremely, 22).*

(340) *Of course, if an actor is doing his/her work well, you will have to work really hard to notice all these things — for the effect will be seamless (BNC, really, 18).*

(341) *Everything in this chapter may seem terribly grey and pessimistic, but the truth is that acting is probably the most optimistic of all professions — it is the nature of actors to hope* (BNC, terribly, 2).

(342) *University acting can be very good and technically aware, or it can be immensely self-indulgent and over-academic, full of theory and sparse on craft* (BNC, very, 120).

Власне оцінні емпатійні прислівники (*desirably, famously, flawlessly, nicely, superbly, wonderfully* etc.) самим своїм значенням виражають оцінку й утворені від якісних прикметників:

(343) *And she had to admit to herself that she was also faintly, dimly, desirably worried, for she could not tell when or if he would stop* (BNC, desirably, 4).

(344) *So the main tension in *Around The World In 80 Days* (BBC 1), in which Michael Palin does a *Phileas Fogg*, is whether the famously amiable presenter will ever rise to a barbed remark* (BNC, famously, 4).

(345) *Her body was slight and flawlessly formed, her hair was a soft, golden cap, her skin was translucent, her features delicate and regular and her eyes were light green and shone like a summer field in the midday sun* (BNC, flawlessly, 4).

(346) *Urbane Slava, nicely played by Peter Silverleaf even though he is much too young for the part, has a fairly dangerous past* (BNC, nicely, 14).

(347) *It was superbly done, though — didn't you think?* (BNC, superbly, 33).

(348) *Swimming in open-air hot bathwater in view of ice-topped peaks is different, wonderfully different — cleansing, relaxing and just good* (BNC, wonderfully, 28).

Щодо емпатійної мовної організації до складу емпатійних висловлень мають бути віднесені іменники з інгерентною оцінною семантикою у зв'язку з їхньою здатністю до когнітивного переосмислення дії або події. Іменники об'єктивують позитивну й негативну оцінні семи з погляду добра і зла, корисності й шкідливості, краси та потворності тощо, і цей розподіл є соціально

зумовленим та відображеним складним чином: *angel, beauty, pleasure, genius, joy* etc. (знак “+”); *devil, monster, rascal, scoundrel, renegade, cad, crook, double-crosser, prig, moron, stink, crum-bum, treachery, filth* etc. (знак “-”):

(349) *‘Angel,’ murmured Jay, waving to her along the dark road* (BNC, angel, 12).

(350) *Set it for a moment beside one of those white Greek goddesses of beautiful women of antiquity, and how would they be troubled by this beauty, into which the soul with all its maladies has passed!* (BNC, beauty, 4).

(351) *I have of late had two letters from him, in which he has shown such an easy and familiar way of expressing his thoughts, such a delight for improvement and so much exactness and dilligence in the making of observations that I look upon him to go onward with a curiosity and genious superior to most of his occupation* (BNC, genious, 1).

(352) *Menzies of Bolfracks is a stony devil, so was his father* (BNC, devil, 10).

(353) *‘I can’t move, you moron!’ Simon screamed at him* (BNC, moron, 6).

(354) *Wexford grinned, sloughing off the memory of Cullam’s filth like a soiled skin. ‘Now you’ve got false teeth,’ he said, ‘you mustn’t expect to eat toffee’* (BNC, filth, 13).

Одним із частиномовних аксіологічних засобів емпатійної комунікації є дієслова, які завдяки змістовій насиченості, динамічності, виразності, здатності конкретно передати особливості розвитку життєвих явищ дають можливість яскраво, конкретно, емоційно описати дійсність. У лексичному значенні дієслів оцінка зазвичай виконує роль конотації основної семи процесуальності або статальності. У формуванні оцінного значення беруть участь дієслова почуттів, відносин (напр. *to enjoy* “+”, *to luxuriate* “+”, *to scorn* “-”, *to appal* “-”), а також оцінні дієслова дії (напр. *to please* “+”, *to swindle* “-”, *to die* “-”). Зазначені дієслова здатні або додавати позитивного чи негативного оцінного змісту емпатійній комунікації (355), (356), (357), або посилювати її позитивний чи негативний оцінний зміст (358), (359), (360):

(355) *She brought out her trump card: 'If we bring this into use, it will raise the value of your holding, and that will please your mother'* (BNC, please, 72).

(356) *Robyn replied drily, luxuriating in the sudden unexpected lightness between them* (BNC, luxuriating, 20).

(357) *'I'm not paid to get involved in ideas of yours to swindle my employer, Zambia'* (BNC, swindle, 7).

(358) *This is a very well known piece, which needs vivacity and spontaneity in presentation; Mercutio is enjoying himself, weaving his way through a fantastical set of images* (BNC, enjoying, 4).

(359) *Patrick rages and scorns in proportion to his frustration: Hamlet's 'weakness' has its counterpart here* (BNC, scorns, 1).

(360) *While over 2,300 people wait on death rows countrywide to see if they will die or not, we can only hope that the US comes to its senses soon* (BNC, die, 13).

До емпатійно-оцінних висловлень відносимо також частки. Поєднуючись з аксіологічними маркерами, частки здебільшого виражають відтінки оцінного ставлення: підтвердження оцінювання та посилення оцінювання. Частки здатні переносити на емпата або емпатанта позитивні (унікальність, особливість тощо) (361), (362), (363) або негативні (жалюгідність, обездоленість тощо) (364), (365), (366) аксіологічні якості:

(361) *He is Malawi's only neuro-surgeon* (BNC, only, 31).

(362) *Help can be summoned from ACET or other services merely by pressing a button on a pendant worn around the neck* (BNC, merely, 1).

(363) *There have been many books written about improvisation and if I were asked to choose just one it would be Keith Johnston's Impro which is straightforward, understandable, and theatrically aware* (BNC, just, 86).

(364) *I cannot sleep at night ... my heart is weak ... my feet are heavy ... I am unable even to say my prayers upright* (BNC, even, 32).

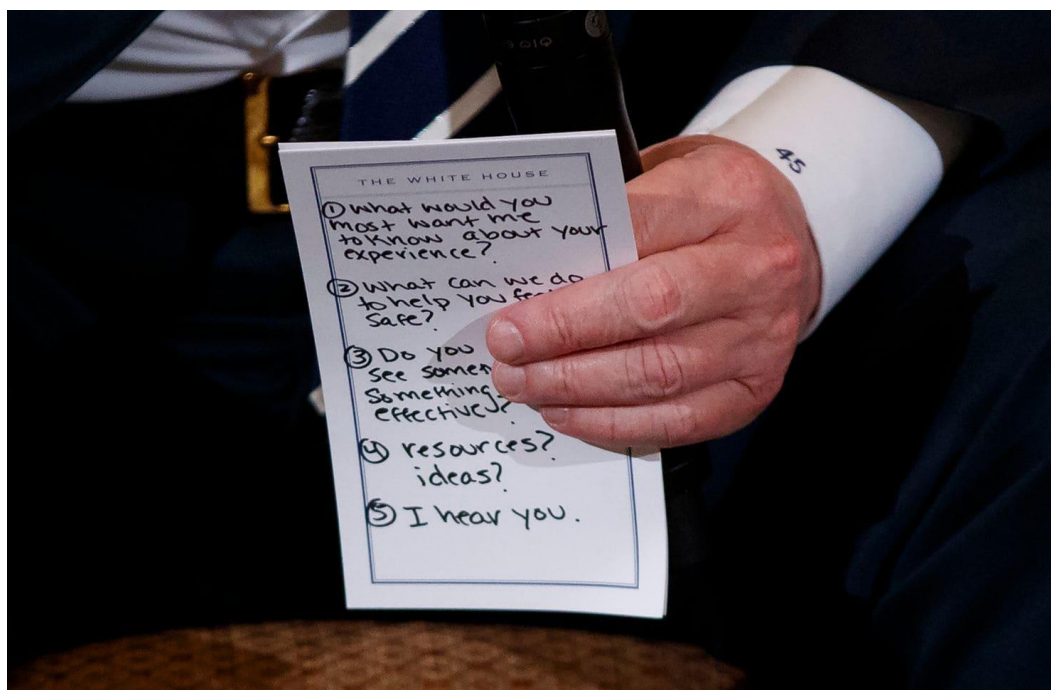
(365) *Living solely by their hopes for what, in effect, will enhance their 'vital motion', and fear of what will impede it, they exist in a state of perpetual fear, suspicion, and competition* (BNC, solely, 66).

(366) *It is as if the war, crisis, living hell or chaotic backwater can never be known and will never end* (BNC, never, 48).

Таким чином, емпатійно-оцінні висловлення складаються з позитивно-оцінних та негативно-оцінних прикметників, прислівників, іменників, часток і дієслів, а також лексем, що набувають позитивної або негативної оцінності під впливом контексту або актуалізують семи винятковості, ексклюзивності, новизни, швидкості, простоти, легкості тощо.

Емпативи характеризують ЕМПАТІЮ як афект або перцепт (згідно з термінологією Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі [86, с. 172-209]), відображаючи інтелектуальну площину, в якій з'явився концепт. Наступний приклад яскраво ілюструє точки перетину афекту та перцепту із проспектом (науковим поняттям, репрезентованим іменем концепту ЕМПАТІЯ):

(367) *This photo of Trump's notes captures his empathy deficit better than anything* (The Washington Post. February 21, 2018 URL).

Цей заголовок статті з'явився у газеті The Washington Post після зустрічі Дональда Трампа зі школярами, які пережили озброєний напад. Фотограф газети зафіксував нотатки в руках у президента, покликани нагадувати йому перебіг комунікації з його боку: 1) *What would you most want me to know about your experience?* 2) *What can we do to help you feel safe?* 3) *Do you see someone or something effective?* 4) *Resources? Ideas?* 5) *I hear you.* Наведені нотатки є емпатійно-експресивними висловленнями. Оскільки президент занотував їх собі як підказку в мовленнєвому акті, журналісти зробили припущення, що він не здатний реагувати на страждання людей природньо, без нагадувань, а отже, не здатний виявляти емпатію (психологічне явище, позначене науковим терміном *empathy*). Тим самим, у цьому контексті емпатійно-експресивні висловлення спричинили появу імені концепту ЕМПАТІЯ.

Вибір емпативів у процесі реалізації ЕМПАТІЇ досить часто не здатний пояснити й сам мовець, оскільки трапляються такі ситуації, коли в мовленнєвому акті емпат і емпатант неочікувано використовують певну лексику в результаті когнітивно-комунікативної взаємодії. Суть цього процесу лежить у принципі взаємовідношення мовного й когнітивного у природному семіозисі, згідно з яким у фокусі уваги суб'єкта мовленнєво-мисленнєвої діяльності перебуває смисл повідомлення, позаяк засоби вираження цього смислу функціонують як автоматично заданий мовний механізм [107, с. 240].

На мікрорівні потенційних концептуальних станів відбувається вибір шляху розвитку системи зі спектра всіх можливих. Когнітивний мікрорівень формується лексичними концептами, які хаотично взаємодіють один з одним із такою швидкістю, що в середовищі дискурсу їх неможливо розрізнити. Це пояснюється тим фактом, що діапазон найвищої психокогнітивної діяльності, пов'язаної з мовними навичками, варіюється між 100 та 1 000 мілісекунд, які не усвідомлюються людиною [465, с. 252]. Зовні динаміка відбору потенційних емпативів залишається непомітною до моменту їх реалізації на макрорівні

мовленнєвого акту, підтверджуючи той факт, що процеси вербалізації концепту ЕМПАТІЯ розділені у часі.

Для породження осмисленого емпатійного висловлення необхідно задіяти когнітивну систему комунікантів у поточний момент реального часу. Зазначається, що його складниками є концептуальна й мовна системи, які перебувають у стані рівноваги до того моменту, поки на інтелект не починають діяти зовнішнє або внутрішнє джерела інформації, що вимагають відповідної вербальної реакції [50]. У нашому випадку такими джерелами є емоції, інтенції, зовнішнє враження, реакція на повідомлення, що змушують виразити ЕМПАТІЮ. Ці джерела спричиняють нерівноважний стан когнітивної системи індивіда, з якого можливо вийти до нової рівноваги завдяки когерентному залученню концептуальної й мовної картин світу. У результаті нової рівноваги разом зі змінами в концептуальній системі індивіда з'являється мовленнєвий акт, механізми і процедури створення якого потребують конкретизації.

3.2. Емпатійний мовленнєвий акт

Дослідження емпатійного мовленнєвого акту необхідно почати з «мовленнєвоактової» теорії, яка тривалий час була одним із найпопулярніших комунікативних підходів до дискурс-аналізу. Вона сформувалася в межах неопозитивістської лінгвістичної філософії щодо взаємодії мови, життя й мовлення як діяльності людини за певними правилами соціальної гри, залежності мовлення від правил і конвенцій. Аналітико-філософське походження теорії мовленнєвих актів разом із витонченим формулюванням головних принципів і тез зумовили популярність, що припала на її долю: вона сформувала ідеологію прагматики мови й визначила шляхи розвитку комунікативної лінгвістики загалом, значно вплинувши на розвиток дискурсивних досліджень.

3.2.1. Трансформація мовленнєвоактової теорії. Теорія мовленнєвих актів є логіко-лінгвістичним напрямом аналізу одиниць вербальної комунікації (інтенційно й ситуційно зумовлених, граматично й семантично організованих висловлень) з огляду на супроводжувальну дію мовця й результативну реакцію адресата [230, с. 609]. Сам мовленнєвий акт розглядаємо як мовленнєву взаємодію мовця та слухача для досягнення певної перлокутивної мети шляхом конструювання ними дискурсивного значення в процесі спілкування [307, с. 117].

Є безліч класифікацій мовленнєвих актів. У мовознавстві відомі «вузький» та «широкий» підходи до вирішення цього питання. Якщо в рамках першого підходу виокремлено, як правило, від п'яти [210; 437] до дев'яти [477] мовленнєвих актів, то в рамках другого в разі більш детального розгляду їх розділено на п'ятнадцять і більше типів [9].

Найпоширеніша в лінгвістиці класифікація за параметрами іллокутивної мети, напрямом пристосування до дійсності та умовами щирості видається нам найбільш вдалою. У ній виокремлені такі мовленнєві акти: 1) *констативи /репрезентативи* (повідомляють про стан справ: констатація, прогноз, повідомлення, опис); 2) *директиви* (використовуються мовцем для спонукання слухача до здійснення певної дії: розпорядження, накази, вимоги, прохання, благання, запрошення, поради, рекомендації, інструкції); 3) *комісиви* (мовець бере на себе обов'язок здійснити певний вчинок). Підтипами є *промисив* (обов'язки, клятви, запевнення, пропозиції) і *менасив* (погрози); 4) *експресиви* (виражають психологічний стан мовця: вибачення, подяки, співчуття, докори, подив, обурення). Експресиви передбачають *фатичні метакомунікативи* (за Г. Г. Почепцовим), мета яких – організація й регулювання соціального контакту, а не передавання істотної інформації; 5) *перформативи (декларації)* (дія, що називається, здійснюється самою вимовою висловлення) [210; 401; 437].

У концепції основоположника теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна їхня цілісність забезпечується трьома операціями або групами дій: а) *локуцією* –

говорінням у поєднанні фонетичного, фатичного (лексикалізації та граматикилізації висловлення), ретичного (смыслепопородження й референтного співвіднесення) компонентів; б) *іллокуцією* – наміром, метою, продуманим розрахунком (інформування, наказ, попередження тощо); в) *перлокуцією* – наслідками досягнення результату мовленнєвого акту, зважаючи на вплив мовця на свідомість і поведінку адресата (спонування, залякування, подив тощо). Аналізуючи наведені операції, вчений дійшов висновку про необхідність розгляду мовленнєвого акту в цілісній комунікативній ситуації, складниками якої є комуніканти та предмет повідомлення [193].

Пізніше було розрізнено два тлумачення перлокутивного ефекту: як очікуваного мовцем результату здійснення власного наміру і як досягнення будь-якого результату мовленнєвих дій. Це зумовило усвідомлення мовленнєвого акту не лише як спрямованої передачі інформації пасивному адресатові, а й як знаряддя управління діяльністю співрозмовника. Зважаючи на це, у мовленнєвому акті виокремлено іллокутивний і перлокутивний акти: перший утілює намір, другий – можливість впливу. Загалом вважається, що іллокуція задає модус комунікації і є дією, за допомогою якої мовець переслідує певні цілі. А перлокуція є зовнішньою метою, посткомунікативним ефектом, що характеризується в епістемічних вимірах, оскільки спричиняє прямі або непрямі зміни у свідомості адресата, у думках, почуттях і поведінці та оцінюється на ґрунті тих наслідків, які він викликає [27].

У процесі поглиблення наукових уявлень про реалії повсякденного спілкування все більш очевидними ставали непереконливість та необґрунтованість деяких положень теорії мовленнєвих актів. Головним чинником невдоволення стала абстрактна, відірвана від реального життя мова, на основі якої теоретики мовленнєвих актів будували свої умовиводи. Тут ми маємо на увазі обумовленість мовленнєвої комунікації прагматичним контекстом, а також перенесення акцентів зі сфери семантики й синтактики мовного знака на його актуальне вживання [271].

Для функціонування мовленнєвого акту істотними є умови успішності, головним чином психологічний стан мовця, попередні умови, співвідносні із зовнішнім світом та соціальним статусом мовця, а також результат, який включає вплив на ментальний стан слухача. На жаль, не приділяється увага чиннику інтерактивності мовленнєвої творчості, оскільки у фокус мовленнєвого акту потрапляють ізольовані висловлення. Фактично дослідник аналізує не буденну мову в її реальному функціонуванні, а штучно звужені ідеалізації. Недаремно об'єкти подібного аналізу були названі «мовними актами» [406, с. 172]. У цілому теорію мовленнєвих актів почали сприймати як теорію значення, а не повноцінне знання про мовленнєву практику, оскільки вона з'явилась у просторі філософських абстракцій як логічний ключ до вирішення суто філософської проблеми розрізнення істинного й хибного у буденних висловленнях [417, с. 239-240].

У дослідженнях комунікативної діяльності поступово відходять від принципу свідомого планування, на якому тримається теорія мовленнєвих актів [265]. Певна ідея, мета випереджають мовлення, і щодо неї людина керує процесом побудови висловлення. Така інтенція здатна бути трансцендентальною сутністю, психологічним станом антиципації або ментальною структурою, у якій відображено бажаний мовленнєвий результат. На зміну апріорній запланованості мовного вжитку приходить образ спонтанного у своєму природному існуванні мовлення, яке виникає в реальному часі як реакція на потреби безпосередньої ситуації [448, с. 33-34]. У наведених інтеракційних процесах превалює інтуїтивне знання, яке керує людською поведінкою під час мовленнєвої взаємодії.

Така інтеракція також визначається як акт когнітивно-комунікативної взаємодії, що поєднує вербальні та/або невербальні висловлювання, які втілюють певні стратегічні комунікативні цілі та включені в інтерактивний контекст. Параметром інтерактивного контексту постає як характер вербального/невербального втілення стратегічної мети суб'єктом, так і характер

її інтерпретації та реакції на неї комунікативного партнера, мотивованого особистою стратегічною метою. Розрізняються перцептивний і психічний контексти такого акту [163, с. 46-47].

Отже, у результаті переосмислення в основі мовленнєвої комунікації лежать не односпрямовані дії, а взаємодія інтерактантів. Мовленнєвий акт як процес спільного конструювання значення постає актуальним для тих, хто цікавиться мовою передусім із погляду її перформативності, але не задовольняється тісними рамками класичної теорії мовленнєвих актів. Модель мовленнєвого акту увібрала в себе всі переваги класичної теорії, звільнившись від її слабких сторін. За таких обставин вона постає сучасною переосмисленою версією мовленнєвого акту з акцентом на іллокутивній меті, перлокуції та інтерактивному контексті, а її складники мають свою внутрішню й зовнішню самоорганізацію, механізми створення якої потребують залучення напрацьовань синергетичного напрямку лінгвістики для свого опису.

3.2.2. Дискурсивна емпатема. Перцептивний контекст мовленнєвого акту охоплює всю лінгвальну та екстралінгвальну інформацію, яка надходить через сенсорні канали під час комунікації. Параметри перцептивного контексту можуть впливати на комунікативну взаємодію лише ставши частиною психічного контексту, тобто, когнітивного, перцептивного, афективного досвіду, разом із волевиявленням, набутого комунікантами як у процесі соціалізації, так і в акті когнітивно-комунікативної взаємодії [163, с. 47-48].

Мовленнєвий акт є біполярною подією – і мовець, і слухач виконують два види комунікативних дій: вокалізацію та концептуалізацію, які мають свої канали. Канали вокалізації (інтонація та жести) сегментують потік мовлення, а канали концептуалізації надають об'єктивну ситуацію, включаючи інформаційну структуру: емпазу, тему дискурсу, відому/нову інформацію, а також структуру організації дискурсу: чергування говоріння. Вокалізація та концептуалізація передбачають фокусування уваги мовця й слухача на тому

самому об'єкті. Метафорично фокусування описується як «погляд на світ через вікно», або «фрейм огляду» [397, с. 145-146]. У нашому випадку увага фокусується на об'єкті або предметі емпатії, а сам процес номінується емпатійним мовленнєвим актом.

Емпатійний мовленнєвий акт визначаємо як одиницю спонтанної комунікації, занурену в інтерактивний контекст, що ґрунтується на інтуїтивному знанні ситуації та здійснюється емпатом (емпатантом) щодо конкретного емпатанта (емпата) шляхом спільного конструювання значення з допомогою вербальних/невербальних висловлювань за певних умов із наміром виразити або викликати емпатію й отримати бажаний когнітивний, афективний і мовленнєвий результат. Він являє собою фізичну подію, що відбувається в конкретному контексті й виявляється у формі мовленнєвого потоку [266, с. 253]. Під час створення емпатійного мовленнєвого акту головним чинником його синергії є конкуренція атракторів і репелерів, що спричиняє поляризацію конститутивних частин дискурсивної системи з допомогою параметрів порядку (рухомих порівняно незалежних характеристик, які спрямовують його до кінцевої мети – реалізації емпатії). Параметрами порядку емпатійного мовленнєвого акту є не лише характер вербалізованої емпатії, а й її викликання, інтерпретація комунікантом, прийняття або неприйняття.

Поляризація інтеракцій емпата й емпатанта виражається в протистоянні їхніх прагматичних ролей і функцій. Додамо, що в разі розгляду мовленнєвого акту в динаміці його створення мета й засоби її реалізації наявні в атракторі спочатку лише потенційно, у плануванні адресанта. З погляду когнітивно-синергетичної лінгвістики процес побудови ієрархії цілей аналізується в конкурентному узгодженні з обмеженнями репелера й відбором засобів реалізації згідно з цим узгодженням.

Траєкторію розвитку **структури-атрактора** емпатійного мовленнєвого акту визначає **іллокуція** – намір емпата розділити емоційно-когнітивний стан емпатанта з допомогою вербалізації втішання (допомоги, жалості, жалю,

захоплення, обнадіювання, підбадьорювання, схвалення, турботи тощо) або намір емпатанта викликати емпатію, активувавши необхідні для цього ментальні простори в когнітивній системі емпата. Іллокуція є рушійною силою, що збуджує психічну енергію мовця, в хаосі якої зароджується атрактор актуалізації ЕМПАТІЇ. Кінцева мета атрактора – змінити емоційно-когнітивний стан співрозмовника або ставлення комунікантів один до одного. Ця зміна постає необхідним станом системи емпатійного мовленнєвого акту, вираженим набором її параметрів у допустимому дієздатному діапазоні. **Репелер** емпатійного мовленнєвого акту – це непередбачуваність перлокутивного ефекту, можливість лише його прогнозування. Параметрами порядку репелера є невдало обрані лексичні засоби актуалізації емпатії, різниця когнітивного і психологічного станів емпата та емпатанта, нещирість комунікації тощо.

Робота параметрів порядку атракторів і репелерів репрезентована *прямо* (шляхом безпосередньої комунікації емпата з емпатантом (367)) та *опосередковано* (спрямована на емпатанта або емпата за його відсутності (368)):

(368) *'There just doesn't seem to be an end to it,' she said. 'I'm sorry, look at me crying like this.'*

'That's all right, it's good to have a cry sometimes. Would you like some more tea?'

She smiled through her tears. 'Thanks, I'd love another one,' she said (BNC, sorry, 24).

(369) *'Magnus's mother has been to see your mother,' she said. 'Poor Magnus has chicken-pox, so you can unpack that suitcase, Andrew (BNC, poor, 55).*

Пряму або опосередковану емпатію виявляють у мовленнєвих актах різних типів. За основу типології емпатійного мовленнєвого акту беремо досить вдалу класифікацію за параметрами іллокутивної мети, напрямом пристосування до дійсності та умовами щирості [210; 401; 437], згідно з якою виокремлюємо *констативи, директиви, комісиви, експресиви та перформативи*.

Деякі дослідники відносять емпатійні висловлення до розряду експресивів, пояснюючи свій погляд емоційною сутністю емпатії, яка безпосередньо є вираженням емоційного ставлення до іншого для здійснення емоційного впливу на адресата, що є характерним для цього класу мовленнєвих актів [114, с. 169; 132, с. 110-113]. Це твердження вважаємо неправомірним, оскільки емпатія імпліцитно або експліцитно наявна в констативах, директивах, комісивах і навіть у перформативах. Для підтвердження цього погляду наведемо низку прикладів, виокремлюючи в них іллокутивні параметри порядку, які своєю семантикою дозволяють нам визначити тип мовленнєвого акту:

(370) *In a statement issued on his behalf yesterday, the Labour leader, said: 'I am consulting with colleagues to inform them of the action which I propose to take in the wake of the election defeat. I will make a full statement on Monday. There will be no further communication on this matter until then'. The speculation at Westminster last night was that Mr Kinnock was preparing the ground for a dignified exit by leaving his colleagues six months in which to mount their campaigns for a contest in the autumn* (BNC, inform, 100).

У цьому мовленнєвому акті, який ми відносимо до **констативів** (використання лексем *I am consulting, to inform, I propose*, що повідомляють про стан справ), мовець намагається викликати емпатію до свого рішення (наявність емпатійно-оцінного висловлення *dignified exit* свідчить про досягнення цієї мети) й водночас виражає її своїм колегам, надаючи їм можливість змагатися за посаду голови лейбористської партії.

(371) *Go away. Take care of yourself. Go.' In fact, Francis booked the holiday and drove her to the airport.*

'Get drunk,' he advised. 'I would recommend a little holiday romance.'

'I don't give myself permission, Francis,' said Jay. 'Imagine inflicting myself on anyone in this state. I'd burst into tears all the time. I've just had open-heart surgery, remember?'

'You must just forget, dear (BNC, recommend, 13).

Наведений мовленнєвий акт актуалізує **директив** (наказовий спосіб та модальне дієслово *must* використовуються комунікантом для спонукання слухача до здійснення певної дії). Мовець виражає емпатію (експліцитно марковану емпативом *dear*), рекомендуючи емпатанту змінити оточення й забути про свій складний психологічний і фізичний стан.

(372) *'You don't mean all this personally, do you, Charles?' He looked up, his face awash with relief.*

'No I don't. You're right, I don't. I'm glad you can see that, Dorothy. I'm not trying to hurt you, I promise you. I ...' (BNC, promise, 5).

У цьому мовленнєвому акті, що репрезентує **комісив (промісив)** (*I promise you*), емпат запевняє емпатанта в щирості своїх намірів, експліцитно виражаючи емпатію, марковану повтором *'No I don't. You're right, I don't* на синтаксичному рівні та трьома крапками на невербальному рівні.

(373) *'I'm black and blue from head to toe,' said Crawford then, 'I've got eight pulled ligaments in my leg and bruises all over and, when I limp out of the theatre at night, these bloody bastards are walking up and down with signs saying 'English actors will be working next year — will you?'. It's depressing to feel you're not wanted here.'*

Slightly more diplomatically, he said, 'I sympathize (BNC, sympathize, 63).

Наведений мовленнєвий акт ми відносимо до **експресивів** (лексема *sympathize* виражає співчуття). У ньому емпатія до співрозмовника також актуалізована експліцитно.

(374) *'Are you implying that I was a common criminal? A thief perhaps?' Father Poole gave a hasty wave of denial with his hand.*

'No, no, of course not.'

'They sent me to prison for trying to free my country. And if that's a crime then I plead guilty. Gladly! Proudly!'

Father Poole nodded. 'Ah, I see. A political prisoner (BNC, plead, 54).

Цей приклад репрезентує **перформатив** (дія, що називається висловленням *I plead guilty*, здійснюється самою його вимовою), у якому

емпатант намагається викликати емпатію співрозмовників, порівнюючи свою провину зі спробою визволити країну (*They sent me to prison for trying to free my country*), використовуючи емпативи *Gladly! Proudly!*.

Отже, за наявності атрактора, репрезентованого іллокутивними силами (параметрами порядку, реалізованими емпативами), а також перлокутивного ефекту, констативи, директиви, комісиви, експресиви та перформативи здатні вважатися емпатійними мовленнєвими актами [270]. Вибір типу мовленнєвого акту здійснюється за принципом заперечного зворотного зв'язку, коли комуніканти шукають у своєму епістемічному просторі найкращий варіант подання інформації, наближаючись до ідеального. Емпатійні мовленнєві акти є механізмами взаємодії, взаємовпливу і взаєморозуміння в процесі спілкування, ключовим процесом у всіх видах діяльності, пов'язаної з людською комунікацією.

Різноманітні асоціативні зв'язки пов'язують концепти з відчуттями, спогадами, переживаннями, ідеями, образами, звуками, кольорами, жестами, патернами поведінки й настрою в єдину динамічну систему, що організована навколо загального ядра. Ці асоціативні зв'язки вибудовуються людиною під час усвідомлених/неусвідомлених і локалізованих одночасно в декількох ділянках мозку інференційних процесів «зчеплення» на ґрунті суміжності, метафори, аналогії, протиріччя, диференціації, частини й цілого тощо [370, с. 209].

У процесі роботи параметрів порядку атрактора емпатійного мовленнєвого акту у свідомості комуніканта виникають особливі когнітивні комплекси, що поєднують концепти та їхні атрибути (уявлення, оцінки, висновки, полімодальні перцептивні образи) як одиниці мовленнєвої діяльності, сформовані під час реалізації різнорівневих нейронних процесів, що входять до структур смислосприйняття. Зміст цих комплексів усвідомлюється мовцем як найбільш яскраві контентні властивості мовленнєвого акту, що асоціюються з емпатом, емпатантом та їхнім світосприйняттям.

На позначення елементарної одиниці дискурсу, яка виражає наведені комплекси, вводимо поняття **дискурсивна емпатема**. Формально вона співпадає з висловлюванням, підґрунтям якого є **емпатійний аналіз** – осмислення на основі ототожнення себе з емпатантом (емпатом). Ми розглядаємо емпатійний аналіз як набір інференційних операцій, що відбуваються спонтанно у свідомості комуніканта за активного й поглибленого осмислення змістових категорій мовленнєвого акту (набору концептів та їхніх атрибутів), які асоціюються зі світосприйняттям співрозмовника, його можливою реакцією на мовленнєву взаємодію й виражені експліцитно або імпліцитно.

Під час емпатійного аналізу інтерактанти гештальтно активують різні види знань, що становлять когнітивний параметр психічного контексту мовленнєвого акту.

У концепції А. П. Мартинюк він включає: а) онтологічні та аксіологічні енциклопедичні знання про референтну ситуацію, активовану лінгвальним перцептивним контекстом, а також про комунікативну ситуацію, активовану екстралінгвальним перцептивним контекстом; б) (лінгво)етологічні знання моделей соціальної та комунікативної поведінки з урахуванням мотивів і стратегічних комунікативних цілей; в) лінгвістичні знання, що функціонують як неусвідомлений механізм, запущений у дію комунікативними стратегічними цілями, який забезпечує пошук та комбінування одиниць мови, необхідних для реалізації цих цілей, та здійснюється засобами вокалізації висловлювань [163, с. 50].

На когнітивному етапі емпатійного аналізу задум, планування й урахування обмежень емпатійного мовленнєвого акту здійснюються емпатом і емпатантом як мовними особистостями зі своїми особливими прагматично-мотиваційними рівнями. Ці рівні дозволяють комунікантам окреслити ті концепти, що беруть участь у створенні мовленнєвого акту, а також установити зв'язок між ними. Окреслення створюється з допомогою функції збудження

шляхом зменшення/збільшення порогу сприйняття відповідних концептів, тобто створення їхніх атракторів.

Цей процес яскраво проілюстрований Л. С. Піхтовніковою. На її думку, асоціативність на процедурному рівні полягає в тому, що функції збудження в деяких сферах нейронної мережі скорельовані між собою. Тим самим є значна ймовірність того, що слово «знайде» свій концепт, «притягнеться» до відповідного атрактора. Ця кореляція здатна бути результатом попереднього досвіду, однак здатна виникати й у процесі коливального пошуку необхідних вербальних виразів (багаторазові рухи від презентації до апеляції і навпаки). У такому разі вдалий вибір виразу трактується як резонанс коливальних змін функції збудження в різних місцях нейронної мережі. Психологічно цей резонанс сприймається як прозорливість або як асоціація смислу концепту зі знайденим мовним виразом, яку неможливо пояснити логічно [202, с. 125-126].

Дискурсивні емпатеми базуються на припущеннях емпата про те, що відчуває емпатант, і реалізують власний перцептивний і когнітивний досвід емпата, який дозволяє не лише припустити, а й відчути емоційний стан емпатанта. Процесуально довербальний рівень формування емпатем має уявлятися як перекодування смислових блоків у когнітивні комплекси, організація яких відбувається за принципом домінування одиниць одного рівня над іншими.

Наприклад, залежно від типу мовленнєвого акту та результатів осмислення його іллокуції у царині перцептивного параметра емпатійного аналізу переважають зорові (асоціюються із комунікантом) або слухові образи (асоціюються зі значущими характеристиками його мовлення) [456]. Долаючи імпліцитність мовленнєвого акту, співрозмовник переносить його фокус із одного аспекту сприйняття на інший, формуючи емпатеми з різним змістовим контентом:

(375) *“Is he dead?” Vittoria called.*

Langdon moved toward the body. I hope so, for his sake. As he drew to within a few feet, he looked down at the upturned eyes. They bulged outward, blue and bloodshot. Langdon leaned down to listen for breath but immediately recoiled. “For Christ’s sake!”

“What?”

Langdon almost gagged. “He’s dead all right. I just saw the cause of death.”
The sight was gruesome (Dan Brown 2009, p. 345).

У наведеному прикладі домінує зорова перцептивна емпатема (*he looked down at the upturned eyes. They bulged outward, blue and bloodshot. I just saw the cause of death.*” *The sight was gruesome*), яка перебуває у фокусі емпатійного аналізу і збуджує в нейронній мережі емпата власний когнітивний досвід, асоційований із концептом СМЕРТЬ. Атрактор цього концепту «притягує» негативні емоції в мовленнєвий акт і викликає сильну емпатію до померлого, виражену емпативом *“For Christ’s sake!”*.

Ступінь змістової повноти дискурсивних емпатем і сталість їхнього виникнення у свідомості комунікантів та подальшої вербалізації залежать не лише від уміння зосереджуватися, але й від сформованості психологічної установки на емпатійний аналіз, від сприйнятливості, сили уяви, проникливості й перцептивного досвіду. Цю низку емпатійних якостей доповнюємо специфічними індивідуальними властивостями особистості, що мають ранг особливостей когнітивної організації, наприклад, орієнтацією на розширення сфери осмислення в мовленнєвій діяльності й пізнавальних процесах.

Емпатема, будучи знаряддям сприйняття змісту мовленнєвого акту, вимагає примусового фокусування комунікантів на їхньому осмисленні. Показуючи примусовий характер емпатії, дослідники наводять два її способи: використовуючи перший, емпат змушує себе думати про свої власні відчуття, подібні до відчуттів емпатанта, а другий є зосередженням на тому, про що думає емпатант [336].

Проаналізувавши наведені способи, ми вважаємо за доцільне розмежовувати дискурсивні емпатемии на **проективні** та **інтроективні** за принципом їхньої спрямованості в рамках мовленнєвого акту. Перші з'являються в результаті проекції емпатом свого погляду на свідомість емпатанта (комуніканта), другі виникають, коли емпат ототожнює себе з емпатантом. У процесі роботи параметрів порядку емпатійного мовленнєвого акту він головно базується на емпатемах інтроективного типу, що узгоджуються з проективними. За такої умови вони не мають однозначного вербального вираження й актуалізуються як експлікація тих чи інших компонентів іллокуції. Активно впливають на цей процес концептуальна картина світу учасників мовленнєвого акту та їхній соціальний статус:

(376) *A sad event intervened, however. Flora appeared on Jane's doorstep with a distraught face. Flossy had died.*

'Well,' said Jane, 'they do only live about eight years, you know.'

'Yes — but not to see her lolloping from room to room any more —'

'I know, I understand: one lays oneself open to this sort of thing with animals. My orchard was a veritable graveyard of cats: poison, old age, flu. It's what's called an 'occupational hazard.'

'But will you come round? I'm all on my own'

'Yes, of course.' (BNC, understand, 775).

У наведеному прикладі проективною емпатемою є вираз *'Well,' said Jane, 'they do only live about eight years, you know'*, у якому Джейн проектує свій погляд на свідомість Флори, намагаючись втішити її. З допомогою інтроективної емпатемии *'I know, I understand: one lays oneself open to this sort of thing with animals. My orchard was a veritable graveyard of cats: poison, old age, flu. It's what's called an 'occupational hazard'* Джейн ототожнює свій емоційний стан з емоційним станом Флори.

У процедурі емпатійного аналізу виокремлюємо два фокуси уваги, що відповідають двом категоріальним концептам — ВЧИНКИ та СТОСУНКИ.

Співвідносячись із двома найважливішими психологічними категоріями – діяльнісною та стосунковою, вони є ядром змісту будь-якого емпатійного мовленнєвого акту. Наведені концепти формують семантичне ядро, яке поєднує когнітивний, перцептивний та афективний досвіди разом із волевиявленням, що викликаються у свідомості емпата/емпатанта різними асоціативними зв'язками (суміжністю, аналогією, контрастом, диференціацією тощо).

Аналіз концепту ВЧИНКИ дозволяє розкрити особливості співрозмовників з опорою на фабульній структурі мовленнєвого акту. Важливість адекватного бачення діяльнісного концепту комунікантом пояснюється тим, що діяльнісна основа будь-якого комунікативного акту є ключем до розуміння позиції емпата (емпатанта). Роль цього концепту важлива ще й тому, що в комунікації завжди є потенційна небезпека появи діяльнісно-комунікативних лакун, тобто нерозуміння мотивів у поведінці співрозмовників. Емпатійний аналіз концепту ВЧИНКИ дозволяє емпату знайти вичерпне пояснення мотивів, цілей та логіки дій емпатанта, що відкриває можливість вияву емпатії. Остання з'являється лише в тому випадку, коли емпатом повністю розкрита діяльнісна основа подій, а отже, він здатний дати вичерпні відповіді на опорні питання: «У чому полягає суть вчинку?», «Як це сталося?», «Через що це сталося?», «Яка мета вчинку?» тощо.

Дискурсивні емпатеми в царині концепту СТОСУНКИ відображають систему взаємин та інтрасуб'єктних оцінок емпата й емпатанта. Вони є основою для розуміння й адекватного трактування психологічної канви мовленнєвого акту та його оцінних імплікатур. Стосункові емпатеми вважаємо сформованими, якщо емпат здатний дати вичерпні відповіді на питання: «Як я ставлюся до емпатанта?», «Як емпатант ставиться до мене?», «Як ми ставимося один до одного?», «Як стосується емпатанта описана ним ситуація (або ситуація, наявна в мовленнєвому акті)?», «Як стосується мене ситуація, наявна в мовленнєвому акті?» тощо. По суті, постановка таких питань є екстеріоризацією процесів осмислення процедури емпатійного аналізу.

Необхідно зауважити, що «вчинкові» дискурсивні емпатемі та «стосункові» дискурсивні емпатемі належать до категорії базових, а наведений вище їхній опис – найзагальніша схема екстеріоризованого емпатійного мовленнєвого акту. Інтеріоризований емпатійний мовленнєвий акт є набагато глибшим і складнішим за критерієм вибору об'єктів осмислення. До сфери його аналізу необхідно включити спосіб викладення подій, вибір лексики (емпативів), побудову висловлень, тональність, невербальні компоненти тощо. Як яскраву ілюстрацію злиття вчинкових та стосункових емпатем наведемо приклад емпатійного мовленнєвого акту:

(377) *James Gilbey reacted to the royal split with the discretion and fierce loyalty which is typical of one of the Princess of Wales's special friends. TODAY broke the news to him as he worked at Team Lotus's offices in central London.*

'I think if any couple goes through a separation, it is very difficult and I sympathise with them,' he said.

Less than an hour later, he was seen slipping from his offices. Diana's close friendship with the bachelor was revealed in sensational tapes published this summer. Gilbey, 35, is a member of Diana's select circle of confidants. It is to these trusted friends Diana will now turn to as she begins a new life on her own (BNC, sympathise, 51).

Структурний аспект цього прикладу увиразнюється за допомогою нижченаведеної таблиці (див. табл. 3.1):

Таблиця 3.1

**Вчинкова та стосункова емпатемі
мовленнєвого акту**

Емпат	ЕМПАТЕМА					Емпатант
	проекція	інтроекція	ВЧИНКИ	СТОСУНКИ	предмет емпатії	
<i>James Gilbey</i>	<i>I sympathise with them</i>	<i>it is very difficult</i>	<i>couple goes through a separation</i>	<i>one of the Princess of Wales's special friends</i>	<i>separation</i>	<i>Diana</i>

Таблиця 3.1 ілюструє таке: емпатійний мовленнєвий акт починається зі стосункової емпатемі: *James Gilbey reacted to the royal split with the discretion and fierce loyalty which is typical of one of the Princess of Wales's special friends*. Ця емпатема репрезентує той факт, що Джеймс Гілбей (емпат) є близьким другом Діани (емпатанта) і повністю підтримує принцесу. Далі розкривається вчинкова дискурсивна емпатема: *I think if any couple goes through a separation, it is very difficult and I sympathise with them*. Ця проєктивна емпатема уможлиблює вичерпне пояснення й розуміння Джеймсом мотивів, цілей та логіки Діани в процесі розлучення, що відкриває можливість вияву емпатії.

Отже, у процесі роботи перцептивних параметрів порядку атрактора емпатійного мовленнєвого акту актуалізовані зорові (асоціюються з виглядом комуніканта) та слухові (асоціюються зі значущими характеристиками мовлення комуніканта) емпатемі; параметр порядку спрямованості інтеракції викликає проєктивні (з'являються в результаті проєкції емпатом свого погляду на свідомість емпатанта) й інтроективні (виникають у результаті ототожнення емпата з емпатантом) емпатемі; параметр порядку осмислення (емпатійний аналіз) викликає вчинкові (розкривають діяльнісну основу мовленнєвого акту, надаючи пояснення мотивів, цілей і логіки дій емпатанта) та стосункові

(відображають систему взаємин та інтросуб'єктних оцінок емпата й емпатанта)
дискурсивні емпатеми (див. рис. 3.1):

**Рисунок 3.1. Систематизація параметрів порядку
дискурсивної емпатеми**

Наведені дискурсивні емпатеми не будуються у свідомості комунікантів ізольовано одні від інших. Підкреслюючи їхні характерологічні відмінності, вважаємо за необхідне наголосити, що в реальному процесі функціонування мовленнєвого акту різнотипні за параметрами порядку емпатеми формуються в складі єдиного продукту емпатійного аналізу.

3.2.3. Стадії, типи та етапи емпатійного мовленнєвого акту.

Іллокутивні параметри порядку атрактора, вбудовані в інтенцію мовця і такі, що

відповідним чином мають бути декодовані інтерпретатором, є прагматичним складником пропозиційного змісту або первинною іллокуцією. Разом із нею емпатійний мовленнєвий акт здатний сигналізувати і про вторинну іллокуцію. Остання суміщається з первинною, супроводжує її і наявна в багатьох мовленнєвих актах, а нерідко за певних умов здатна набувати навіть домінуючого статусу, що є підставою називати її дискурсивним смислом:

(378) *The touch of Joffrey's hand on her sleeve made her heart beat faster.*

"What would you like to do?"

Be with you, Sansa thought, but she said, "Whatever you'd like to do, my prince."

Joffrey reflected a moment. "We could go riding."

"Oh, I love riding," Sansa said (George R. R. Martin 2011, p. 142).

У наведеному прикладі первинною іллокуцією мовленнєвого акту є вираження емпатії комуніканту ("Whatever you'd like to do, my prince", "Oh, I love riding"), а вторинною іллокуцією, яка має домінуючий статус і постає дискурсивним смислом, – бажання бути поряд зі співрозмовником (*Be with you*).

Для всебічного аналізу дискурсивного смислу емпатійного мовленнєвого акту необхідно проаналізувати його стадії, типи й етапи формування.

Науковці справедливо стверджують, що дискурсивна актуалізація емпатії проходить три **стадії**: *викликання, надання і прийняття*, які можуть реалізуватися послідовно або одночасно [409]. За такої умови емпатія постає *паралельною* (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на третю особу) та *реаквальною* (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на себе) [336], що дає можливість віднести ці терміни до **типів** атрактора емпатійного мовленнєвого акту.

Вважаємо, що підґрунтям стадій і типів емпатійного мовленнєвого акту є *ідентифікація* (проекування себе в іншому), *інкорпорація* (інтродекція іншого в собі), *реверберація* (взаємодія свого досвіду з досвідом іншого) та *роз'єднання* (відхід від суб'єктивної причетності й повернення до використання методів

здорового глузду) [409; 427]. Наведені процеси пропонуємо вважати **етапами** дії параметрів порядку. Проілюструємо це на прикладі успішного емпатійного мовленнєвого акту:

(379) *Langdon watched Vittoria approach. She had obviously been crying, her deep sable eyes filled with emotions Langdon could not place. Still, she moved toward them with fire and command. Her limbs were strong and toned, radiating the healthy luminescence of Mediterranean flesh that had enjoyed long hours in the sun.*

“Vittoria,” Kohler said as she approached. “My deepest condolences. It’s a terrible loss for science ... for all of us here at CERN.”

Vittoria nodded gratefully. When she spoke, her voice was smooth – a throaty, accented English.

“Do you know who is responsible yet?”

“We’re still working on it.”

She turned to Langdon, holding out a slender hand. “My name is Vittoria Vetra. You’re from Interpol, I assume?” (Dan Brown 2009, p. 63).

Етапи роботи параметрів порядку атрактора мовленнєвого акту (ідентифікація та інкорпорація) починаються на стадії викликання емпатії з появою Вітторії (*Langdon watched Vittoria approach. She had obviously been crying, her deep sable eyes filled with emotions Langdon could not place*). Викликана емпатія є одночасно й паралельною, і реакувальною. Привабливий фізичний вигляд Вітторії сприяв успішності цієї стадії (*Her limbs were strong and toned, radiating the healthy luminescence of Mediterranean flesh that had enjoyed long hours in the sun*), і вона відразу ж переходить у стадію експліцитного надання емпатії, в основі якої лежить реверберація (*“Vittoria,” Kohler said as she approached. “My deepest condolences. It’s a terrible loss for science ... for all of us here at CERN”*). Експліцитність реалізована лексично (*deepest condolences, terrible loss*) та невербально (три крапки, що позначають сильні емоції і зворушення).

Стадія емпатійного мовленнєвого акту «прийняття емпатії» актуалізована на невербальному рівні (*Vittoria nodded gratefully*). Відразу за стадією прийняття

емпатії починається етап роботи параметрів порядку мовленнєвого акту «роз'єднання» (“*Do you know who is responsible yet?*” “*We're still working on it*”), який закінчується несподіваною зміною теми розмови (“*My name is Vittoria Vetra. You're from Interpol, I assume?*”). Необхідно зауважити, що в наведеному емпатійному мовленнєвому акті на початку превалює емоційність (використання емпатійно-експресивної лексики *eyes filled with emotions, my deepest condolences, it's a terrible loss for science ... for all of us here at cern*), яка поступово переходить у когнітивність (намагання використати здоровий глузд та пояснити причини: *Do you know who is responsible yet?, We're still working on it*). Зміна теми розмови наприкінці й повторювана зміна ролей співрозмовників під час комунікації, а також стадії та етапи роботи параметрів порядку наводять на думку про ритуалізованість процесу реалізації емпатії.

Для створення атракторної моделі емпатійного мовленнєвого акту ми використали розподіл атракторів на три основні класи: точкові, періодичні (квазіперіодичні) та дивні [384, с. 277]. У конкретний момент мовленнєвий акт здатний бути змодельованим у вигляді точки в модусно-фазовому просторі, утвореному мовленнєвим потоком. Ця точка рухається, окреслюючи траєкторію певної конфігурації. Форма траєкторії відбиває характер динаміки мовленнєвого акту. Емпатійний мовленнєвий акт має траєкторію руху, позначену **квазіперіодичним атрактором**, зона дії якого відображена багатьма точками тяжіння, між якими коливається система. Графічно типу динаміки квазіперіодичного атрактора відповідає замкнена крива, яка демонструє регулярні передбачувані коливання стадій та етапів емпатійного мовленнєвого акту й визначається рухом за колом (див. рис. 3.2):

Рисунок 3.2. Ідеалізована атракторна модель динаміки емпатійного мовленнєвого акту

Ритуалістичність стадій та етапів емпатійного мовленнєвого акту, їхня ієрархічна рекурсивна структура має в собі риси фрактальності. Однак, на думку науковців, під час характеристики фрактальності потрібно пам'ятати й про певну сингулярність і страпатість (негладкість), виокремленість та випнутість окремих елементів у складі фракталоподібних структур (моделей), оскільки частина будь-якого фрактала повторює ціле лише з деяким коефіцієнтом подібності [279, с. 95]. Таким чином, кожний емпатійний мовленнєвий акт є лише частково тотожним його загальній моделі у свідомості концептуалізатора, а отже, неповторним, однократним та унікальним.

Перлокутивний ефект є **репелером** емпатійного мовленнєвого акту. Передбачити його досить складно, можливе лише прогнозування. Перлокуція залежить від багатьох чинників: особливостей когнітивного і психологічного станів емпата та емпатанта, попередніх умов, умов пропозиційного змісту, щирості комунікації, вдало обраних засобів вираження або провокування емпатії тощо. Перлокутивний ефект маніфестований у такий спосіб: а) прийняття емпатії з боку емпатанта (379); б) неприйняття емпатії з боку емпатанта (380); в) наявність емпатії з боку емпата (381); г) відсутність емпатії з боку емпата (382). Неприйняття або відсутність емпатії здатні набувати форм обурення, роздратування, у такому разі емпатійний мовленнєвий акт сприймається як втручання в особистісну сферу:

(380) *Then he said, seriously, in his own voice: 'I came out to the Lock because I was worried he might hurt you.' 'Were you?' was all that Marie said but he was relieved that there was no laughter in her voice. She sounded surprised and grateful. Gazer had been afraid that she would say something like: 'Well, you needn't have bothered!' or 'You and whose army!' She didn't, though (BNC, grateful, 133).*

(381) *I'm sort of kneeling there, so I put my hand on Marie's back to make her feel better, but she rolls away from me.*

'Don't touch me' (BNC, touch, 288).

(382) *'Ma, what's going on? The really frightening thing is not understanding'. Her eyes flickered. Then she reached up a hand and stroked his hair gently. I know it's hard,' she murmured. 'But it will be all right, I'm sure it will. And you will understand. In the end' (BNC, all right, 302).*

(383) *'He's not such a bad chap you know' I yawned. 'I've seen worse.'*

'He's got no soul,' Elinor protested (BNC, protested, 71).

Ієрархічна будова емпатійного мовленнєвого акту репрезентована ієрархією атракторів і репелерів. Їхні межі нечітко окреслені, а параметри перебувають у складних, часто суперечливих взаємозв'язках. Однак такі зв'язки

не сприяють розпаду системи емпатійного мовленнєвого акту, який у результаті взаємодії атракторів і репелерів набуває полярно протилежних властивостей та можливостей альтернативного розгортання. Така поляризація є одним із головних критеріїв саморозвитку і динамічної стійкості мовленнєвого акту, оскільки атрактори й репелери доповнюють один одного і забезпечують досягнення кінцевої мети мовленнєвого акту декількома альтернативними шляхами.

3.2.4. Диспатія як результат біфуркацій у мовленнєвому акті.

Опосередковану формуванням атракторів і репелерів взаємодію емпатем, які репрезентують погляди емпата й емпатанта, постають ключовим моментом емпатійного мовленнєвого акту. Однак не слід забувати, що спосіб вербалізації емпатем визначається мовленнєвою особистістю. Інакше кажучи, відбувається вибір мовленнєвої стратегії, або процес біфуркації як вибір однієї з можливих моделей розвитку мовленнєвого акту на етапі його вербалізації, у процесі якої долається ентропія і виникають комбінації мовних одиниць (іноді досить несподівані).

Мовленнєва біфуркація є функціональним розгалуженням шляхів смислової реалізації мовного значення слова, тобто можливості мовленнєвої системи реалізувати різні смисли тієї самої синтагми [4]. У результаті виникає можливість приписувати різні смисли послідовності слів у мовленнєвому акті. У такому діапазоні можливих смислів виявляється хаос мовної системи, що зумовлено взаємодією різних значень лексем, ситуацією, контекстом мовленнєвого акту, культурою емпата й емпатанта тощо. Біфуркації обумовлені асоціативним вибором концептуальної структури, а також активацією лексем, які постають донорами для збагачення мовленнєвого акту новими смисловими елементами.

Неадекватний, неточний вибір реплік під час мовленнєвого акту і подальша біфуркація можуть стати причиною психологічного «відторгнення»

емпатії – **диспатії**. Диспатією вважають антипатію, аверсію та неприязнь [416, с. 103]. Диспатія є невід’ємною частиною утрудненого спілкування, під яким розуміють дискомфортний, неефективний, несприятливий комунікативний процес [25; 147; 471], а також конфронтації як стратегії англомовного дискурсу [286].

Неочікувана диспатія має траєкторію руху, позначену **дивним атрактором**. Залежно від певної ситуації в мовленнєвому акті його динаміка виходить із зони дії квазіперіодичного атрактора й переходить на траєкторію дивного атрактора. За допомогою дивного атрактора відображається непередбачувана поведінка учасників мовленнєвого акту, несподіваний перлокутивний ефект. Траєкторії динамічних систем дивного атрактора прагнуть до складної форми фазового простору й подані близькорозміщеними подібними лініями, які ніколи не перетинаються (див. рис. 3.3):

Рисунок 3.3. Ідеалізована модель дивного атрактора диспатійного мовленнєвого акту

Диспатія зазвичай зумовлена багатьма чинниками лінгвального й екстралінгвального плану. Зокрема, до них належить характер інтерперсональних стосунків емпата й емпатанта. Утруднення, спричинені цим чинником, виявляються у формі експліцитно виражених конфліктів, незгод, небажання спілкуватись. У такому разі має місце *емоційна диспатія*:

(384) 'A museum piece! A poor, pathetic old man.' *Father Poole drew back as Myles stood before him, trembling, his glaring face twitching.*

'How dare you!' *he grated. 'How dare you use your condescending ways on me! So I'm an object of pity, am I? Why you snuff-sniffing, yellow-faced, craw-thumping pious old hypocrite! What do you know!'*

Father Poole blinked in dismay. I've antagonised him, he thought. He had allowed himself to be carried away (BNC, pity, 295).

Із цього прикладу очевидним є те, що комуніканти перебувають у напружених стосунках, які зумовлюють експліцитно-агресивну позицію емпатанта ('How dare you!' 'How dare you use your condescending ways on me! So I'm an object of pity, am I?'), про яку також свідчить його нетактовне грубе висловлення (*Why you snuff-sniffing, yellow-faced, craw-thumping pious old hypocrite! What do you know!*). Аналізований мовленнєвий акт не має перспективи подальшого розвитку, оскільки стосункова інтроєктивна емпатема священника Пула спричинила непередбачуваний перлокутивний ефект із боку Майлза. Очевидно, що спосіб вербалізації цієї емпатемати (*A museum piece! A poor, pathetic old man*) виявився неадекватним і спричинив диспатію.

До того ж наведений мовленнєвий акт залежить від індивідуально-психологічних рис емпата й емпатанта, їхнього емоційного стану, характеру емоційних переживань, темпераментів, що супроводжуються негативними емоціями, специфічною внутрішньоособистісною напругою, дискомфортом і почуттям незадоволення. Співрозмовникам бракує емпатійної компетенції, уміння емоційно відчувати партнера, здатності розглядати світ його переживань, увійти в його внутрішній світ – рис, які є надзвичайно важливими для успішної реалізації емпатемати. У процесі відторгнення емпатії виникають психологічні бар'єри, що нейтралізують і блокують емпатійне спілкування.

Якщо комуніканти не перебувають у напружених стосунках, то емпатант здатний займати імпліцитно-стратегічну позицію. У такому разі має місце *когнітивна диспатія*:

(385) Langdon sat up in his empty bed and tried to clear his mind. “This ... is Robert Langdon.” He squinted at his digital clock. It was 5:18 A.M.

“I must see you immediately.”

“Who is this?”

“My name is Maximilian Kohler. I’m a discrete particle physicist.”

“A what?” Langdon could barely focus. “Are you sure you’ve got the right Langdon?”

“You’re a professor of religious iconology at Harvard University. You’ve written three books on symbology and—”

“Do you know what time it is?”

“I apologize. I have something you need to see. I can’t discuss it on the phone.”

...

“How did you get my number?” Langdon tried to be polite, despite the hour.

“On the Worldwide Web. The site for your book.”

Langdon frowned. He was damn sure his book’s site did not include his home phone number. The man was obviously lying.

“I need to see you,” the caller insisted. “I’ll pay you well.”

Now Langdon was getting mad. “I’m sorry, but I really—”

“If you leave immediately, you can be here by—”

“I’m not going anywhere! It’s five o’clock in the morning!” Langdon hung up and collapsed back in bed (Dan Brown 2009, p. 3-5).

Мовленнєвий акт починається зі стадії викликання емпатії (*“I must see you immediately.”*), що відхиляється емпатом із допомогою запитань та перепитувань (*“Who is this?”*, *“A what?”*, *“Are you sure you’ve got the right Langdon?”*), а також переривання співрозмовника (*“You’re a professor of religious iconology at Harvard University. You’ve written three books on symbology and—”* *“Do you know what time it is?”*). Наступна репліка актуалізує й надання, і викликання емпатії (*“I apologize. I have something you need to see. I can’t discuss it on the phone.”*), тобто Максиміліан Колер постає в ній емпатом і емпатантом одночасно. Однак емпатія

знову відхиляється Робертом Ленгдоном завдяки ввічливому запитанню як демонстрації відсутності довіри (*“How did you get my number?”*), невербально підкріпленої трьома крапками як маркером мовчання, а також негативною мімікою (*Langdon frowned*). Далі співрозмовники знову переривають один одного, не бажаючи зрозуміти, відчуті й увійти у внутрішній світ комуніканта. Завершується мовленнєвий акт диспатії зміною імпліцитно-стратегічної позиції на експліцитно-агресивну (*“I’m not going anywhere!”*).

Отже, у результаті функціонального розгалуження шляхів смислової реалізації емпатем на етапі їхньої вербалізації відбувається процес біфуркації, під час якого виникають досить несподівані комбінації мовних одиниць. Неадекватний вибір реплік протягом цього процесу зумовлений неточною асоціативною актуалізацією дискурсивних емпатем. Як результат – несприятливий комунікативний процес, що призводить до емоційної або когнітивної диспатії. Емоційна диспатія виявляється у формі експліцитно виражених конфліктів, незгод, небажання спілкуватись, а когнітивна – імпліцитно стратегічної позиції (запитань, перепитувань, переривання співрозмовника, демонстрації відсутності довіри), що здатна перейти в експліцитно агресивну стратегію. Вияви вербалізованої диспатії залежать від індивідуально-психологічних рис емпата й емпатанта, їхнього емоційного стану, темпераментів, специфічної внутрішньоособистісної напруги, дискомфорту тощо.

3.3. Емпатія як процес і результат комунікативних стратегій

Реалізація мовленнєвого акту в дискурсі підпорядкована певній дискурсивній стратегії мовця, яка визначається як когнітивно-прагматична програма спілкування, що ґрунтується на мотивах комуніканта і передбачає розподіл реалізації комунікативних актів у дискурсі [28, с. 35]. У лінгвістиці немає єдиної класифікації стратегій і тактик спілкування, а для нашого

дослідження релевантним є виокремлення стратегій, що регулюють емпатійне мовленнєве спілкування. Серед останніх провідне місце відводимо універсальному прагматичному принципу ввічливості, який відіграє важливу роль у теорії успішної мовленнєвої взаємодії. Ввічливість як засіб збереження й досягнення гармонії у вигляді поваги до іншого допомагає підтримувати соціальну рівновагу, є засобом зменшення конфронтації у дискурсі, що уможливорює комунікацію в разі потенційної напруги між співрозмовниками [388, с. 292; 400, с. 82].

Цілком зрозуміло, що концепти ЕМПАТІЯ та ВВІЧЛИВІСТЬ є пов'язаними між собою, особливо якщо це стосується етикетної емпатії. В основі етикетних постулатів лежать глибинні уявлення людей про світоустрій, про цінності й цілі життя та пов'язані з ними основоположні моральні принципи. Реалізація моральних принципів має такі вимоги до поведінки, як повага честі та гідності людини, відсутність зазіхання на її життя і здоров'я. Етикетні моделі підтримують неантагоністичні стосунки між комунікантами й постають засобом побудови моделі альтруїстичної емпатійної поведінки, що регулюється соціальними ролями та соціальним статусом інтерактантів [458]. Екстерналізація цієї ідеї дає нам підстави вважати ввічливість одним із параметрів порядку емпатійного мовленнєвого акту, задіяних у моделюванні емпатійних комунікативних комплексів засобами адекватного використання й інтерпретації вербаліки та аналогової поведінки мовців.

3.3.1. Принципи комунікативної ввічливості й кооперації. Одна з найперших теорій увічливості визначалася як кодекс правил поведінки комунікантів, що охоплює три конкретні максими: а) не нав'язувати свої думки; б) не позбавляти співрозмовника права на вибір; в) бути доброзичливим [388, с. 298]. У результаті подальших дискурсивних досліджень з'явилася теорія ввічливості як кодекс постулатів мовленнєвого спілкування, а також теорія збереження обличчя [328; 401].

У понятті «ввічливість» розрізняють два аспекти: ввічливість як соціальну (*courtesy*) і як лінгвістичну (*politeness*) норми, в основі яких – поняття про «обличчя» індивіда [362, с. 4-5; 400, с. 294]. До цього принципу входять шість максим (лат. *maxima* – основне правило): *тактовності (tact)*, *великодушності (generosity)*, *схвалення (approbation)*, *скромності (modesty)*, *згоди (agreement)* та *симпатії (sympathy)* [401, с. 132]. Уважаємо, що дотримання цих постулатів сприяє підтриманню гармонійних емпатійних відносин зі співрозмовником, спрямовуючи процес створення мовленнєвого акту в необхідне русло послідовного досягнення його мети. Максими ввічливості мають однакову лінгвістичну й когнітивну природу, перебувають у взаємному зв'язку й завдяки ним емпатійний мовленнєвий акт набуває властивостей цілісного самоорганізованого комунікативного комплексу. Використання цих складників увічливості (досить часто декількох одночасно) відбувається за принципом заперечного зворотного зв'язку – системного поступового вільного пошуку найкращого варіанта, що вплине на емпата/емпатанта.

Максима тактовності торкається меж особистісної сфери (приховані комунікативні наміри, уникнення потенційно небезпечних, неприємних тем), обережності у поводженні з комунікативною стратегією співбесідника. Вона враховує чинник дистанції щодо мовленнєвої комунікації: начальник – підлеглий, колега – колега, друг – друг, ворог – ворог тощо. Сутність максими великодушності – у необтяженні співбесідників розмовою, у побудові комунікативного акту відповідно до принципу рівномірного розподілу мовленнєвої ініціативи. Згідно з цією максимою не слід нав'язувати адресатові власну комунікативну стратегію. Зручними формами її вияву є непрямі мовленнєві акти, оскільки саме вони найпридатніші для «м'якого» втілення інтенцій мовця:

(386) *The editor took notes. “Your name?”*

“My name is immaterial.”

The editor was not surprised. “And you have proof of this claim?”

“I do.”

“I would be happy to take the information, but it is not our policy to give out our reporters’ numbers unless—”

“I understand. I will call another network. Thank you for your time. Good-b—”

“Just a moment,” she said. “Can you hold?” (Dan Brown 2009, p. 213-214).

У наведеному прикладі прихований комунікативний намір та уникнення небезпечної теми репрезентоване виразом *My name is immaterial*. Бажання не обтяжити розмовою та не нав’язувати власну комунікативну стратегію марковане непрямим мовленнєвим актом *I would be happy to take the information, but it is not our policy to give out our reporters’ numbers unless* (використанам задля м’якої відмови), а також відповіддю на цю репліку *I understand. I will call another network. Thank you for your time*.

У максимі схвалення йдеться про позитивну налаштованість у комунікації: «не засуджуй інших», «не підважуй мовленнєвої репутації інших». Максима скромності полягає у відхиленні компліментів (похвал) на власну адресу. Йдеться про міру самооцінки мовця, яка не повинна бути заниженою чи завищеною. Формули «я завжди маю рацію» або «я нічого в цьому не розумію» неприйнятні, однак комунікантам необхідно пам’ятати про власне обличчя у спілкуванні:

(387) “The college insisted you be eligible.”

“It seems charity is not dead in the church.”

“You are a wise man. You would lead us well.”

“I am an old man. I would lead you briefly.”

They both laughed (Dan Brown 2009, p. 695).

Вираз *It seems charity is not dead in the church* яскраво ілюструє позитивну налаштованість, а репліка *I am an old man. I would lead you briefly* – відхилення компліменту на свою адресу.

Максима згоди або неопозиційності у спілкуванні – протилежність стереотипному твердженню, що в суперечці народжується істина. Іншими словами, для уникнення зриву комунікації співбесідникам необхідно бути взаємокоректними, йти на комунікативні поступки. Максима симпатії полягає у доброзичливості й часто виступає умовою «спрацювання» інших максим увічливості. Вона сприяє вирішенню конфлікту: акцент зміщується із самого конфлікту на його причину з її подальшим обговоренням:

(388) *“These words seemed to rouse Uncle Vernon. It was clear that as far as he was concerned, any man who could look at Harry and say “excellent” was a man with whom he could never see eye to eye.*

“I don’t mean to be rude—” he began, in a tone that threatened rudeness in every syllable.

“— yet, sadly, accidental rudeness occurs alarmingly often,” Dumbledore finished the sentence gravely. “Best to say nothing at all, my dear man. Ah, and this must be Petunia.” (J. K. Rowling 2005, p. 46).

Уникнення зриву комунікації репрезентоване висловленням *yet, sadly, accidental rudeness occurs alarmingly often*, з допомогою якої м’яко натякається на грубість комуніканта та зміщується акцент із конфлікту на його причину, а також реплікою *Best to say nothing at all, my dear man*, яка характеризується доброзичливістю.

Увічливість є аспектом культури, відображеним у мовленнєвій поведінці інтерактантів. Зокрема, в англомовній культурі вона пов’язується з поняттям збереження позитивного або негативного «обличчя» індивіда – образу самого себе, який мовець намагається відтворити й підтримати в очах слухача. Терміни «позитивне» й «негативне обличчя» не мають нічого спільного з поняттями «хороший» чи «поганий», а означають два різні типи потреб. «Позитивне обличчя» вважають цілісним поданням людини як особистості, а також бажанням, щоб інші сприймали її такою, якою вона є, і поділяли її погляди.

«Негативне обличчя» – це обстоюване людиною право на свободу дій без зазіхання на її час, статус, незалежні дії та судження [328, с. 61].

Залежно від обличчя адресата й від міри зусиль мовця, спрямованих на збереження певного образу партнера, розрізняють поняття позитивної (зближення) і негативної (віддалення або дистанціювання) ввічливості [388, с. 83]. По суті, мова йде про стратегії мовлення, побудови дискурсу, що використовуються для досягнення бажаного результату – емпатійної взаємодії комунікантів. Обидва прагнення – бути незалежним від суспільства й одночасно бути його частиною – задіяні у процесі поляризації (конкурентного зв'язку) і прекрасно співіснують. Вони моделюють один одного й, відповідно, мовленнєвий акт, зберігаючи його в режимі динамічної стійкості та забезпечуючи досягнення цілей мовленнєвого акту декількома альтернативними шляхами.

Так, відверте вираження своєї негативної думки про близьких людей, своїх політичних уподобань тощо можуть становити загрозу «позитивному обличчю», одночасно сприяючи «негативному обличчю». Проте вияв «негативного обличчя» досить часто сприяє досягненню емпатії:

(389) *“I know I’m right, baby. Listen, you’re a powerful woman and you’re used to getting what you want out of life, and you didn’t get what you wanted in your last few relationships and it’s got you all jammed up. Your husband didn’t behave the way you wanted him to and David didn’t either. Life didn’t go your way for once. And nothing pisses off a control freak more than life not goin’ her way.”*

“Don’t call me a control freak, please.”

“You have got control issues, Groceries. Come on. Nobody ever told you this before?”

(Well . . . yeah. But the thing about divorcing someone is that you kind of stop listening say about you to all the mean stuff they after a while.)

So I buck up and admit it. “OK, I think you’re probably right. Maybe I do have a problem with control. It’s just weird that you noticed. Because I don’t think it’s that

obvious on the surface. I mean — I bet most people can't see my control issues when they first look at me.” (E. Gilbert 2007, p. c. 48).

У наведеному прикладі відверта реалізація негативної думки про співрозмовника *And nothing pisses off a control freak more than life not goin' her way* позитивно сприймається комунікантом *OK, I think you're probably right*.

Прохання або запитання, що вимагають відвертих відповідей, є певним уторгненням в особисту сферу співрозмовника. Вони погрожують «негативному обличчю», але сприяють «позитивному», моделюючи дискурсивну емпатему:

(390) *“Richard from Texas has some cute habits. Whenever he passes me in the Ashram and notices by my distracted face that my thoughts are a million miles away, he says, “How's David doing?”*

“Mind your own business,” I always say. “You don't know what I'm thinking about, mister.”

Of course, he's always right (E. Gilbert 2007, p. 51).

У цьому прикладі пряме запитання про колишнього чоловіка *How's David doing?* отримує негативну відповідь *Mind your own business*, оскільки воно є вторгненням у особисту сферу людини. Однак воно репрезентує запрошення до відвертості і врешті-решт сприймається з розумінням (*Of course, he's always right*).

Комунікативна подія є синергетичним процесом, що внаслідок зміни ролей і в разі комунікативного успіху моделює відповідні реакції інтерактантів. Емпатія співрозмовника-адресата, як правило, викликає рефлексію з боку співрозмовника-адресанта, тобто останній розуміє, як його сприймає комунікант. Тим самим витоки філософського, психологічного, а зрештою й лінгвістичного феномена емпатії лежать у площині кооперації в міжособистісному спілкуванні.

Дослідники поділяють кооперацію на «перцептивну» та «емпатійну». Перцептивна кооперація детермінована сприйняттям мовцем дійсності співрозмовника. Емпатійна кооперація безпосередньо пов'язана з вираженням

турботи про комуніканта, співчуттям із метою встановлення, підтримання й покращання взаємин у процесі мовленнєвої взаємодії. Вона залежить не лише від намірів, але й від готовності та здатності співпрацювати зі співрозмовником [379, с. 594]. Крім того, виокремлені такі поняття кооперації: «локутивна» (кодування/декодування змісту) і «перлокутивна» (орієнтація на співрозмовника та його потреби) [320, с. 753]; «формальна» й «реальна» з наявністю спільних цілей у комунікантів [423, с. 11]; «прагматична» (бажання вислухати один одного й інтерпретувати висловлене) та «риторична» (обмін інформацією під час прийняття цілей комуніканта й виконання невербальних дій) [364, с. 181]. Отже, спостерігається тенденція до різнорівневого й різнопланового розуміння комунікативної кооперації.

Проте найвлучнішим вважаємо класичний розгляд кооперації Г. П. Грайсом як бажання досягнути інтеракцію з погляду інших співрозмовників, тобто намагання зрозуміти їх цілі й передумови. Відомий лінгвіст і філософ розробив «принцип кооперації» як єдність максимум (кожна з яких складається з кількох постулатів) *кількості (quantity)*, *якості (quality)*, *релевантності (relation)* та *манери мовлення (manner)*, що визначають внесок учасників комунікативного акту в мовленнєву ситуацію [363, с. 41-58].

Ці максими є найголовнішими найбільш загальними стратегіями, що сприяють комунікативному співробітництву, а отже, керують функціонуванням успішного емпатійного мовленнєвого акту. На відміну від принципу ввічливості, зорієнтованого на соціальну або соціативну сторону спілкування, на ставлення мовця до своїх адресатів або третіх осіб, до позицій, які вони займають у соціальній (статусно-рольовій) ієрархії, принцип кооперації спрямований головню на смислову, контенсивну сторону внесків учасників комунікації, на способи вираження значень мовця й особливо на способи їх смислової інтерпретації. Проте обидва ці принципи послуговують регулюванню й оптимізації процесу емпатійної мовленнєвої інтеракції.

Максима кількості пов'язана з повнотою (точніше, дозуванням)

інформації, задіяної в комунікативному акті. Вона реалізується в таких постулатах: а) висловлювання повинне мати не менше інформації, ніж потрібно; б) висловлювання повинне мати не більше інформації, ніж потрібно:

(391) *The comment took Langdon off guard. "I'm... sorry?"*

"We are adults, Robert. You can admit it. You feel a longing. I see it in your eyes. A deep, carnal hunger." She smiled. "I feel it too. And that craving is about to be satisfied." (Dan Brown 2009, p. 708).

Однак необхідно зауважити, що ця максима спричиняє значну кількість комунікативних помилок, неточностей, оскільки кількість необхідної інформації залежить від багатьох чинників, пов'язаних із пресупозиціями мовців, їхнім ментальним станом, конситуацією спілкування, культурою тощо.

Максима якості передбачає істинність висловлення. Її постулатами є: а) не говори того, що вважаєш неістинним; б) не говори того, для чого в тебе немає достатніх підстав:

(392) *"Signore," Olivetti said, his tone apologetic but still unyielding. "You should not concern yourself with matters of security. You have other responsibilities."*

"I am well aware of my other responsibilities. I am also aware that as direttore intermediario, I have a responsibility for the safety and well-being of everyone at this conclave. What is going on here?" (Dan Brown 2009, p. 182).

Дотримання цієї максими має особливо важливе значення, оскільки порушення дозування інформації (максими кількості) засуджується комунікантами меншою мірою, ніж порушення істинності висловлення (максими якості).

Суть максими релевантності (відношення) у тому, що учасники спілкування для досягнення комунікативної мети повинні здійснювати доцільні комунікативні вчинки, які не суперечать кооперативній інтеракції. Найважливіші її постулати: а) не відхиляйся від теми; б) будь релевантним, тобто, говори по суті:

(393) *“My lady,” Ser Rodrik said, “I have thought on how best to proceed while I lay abed. You must not enter the castle. I will go in your stead and bring Ser Aron to you in some safe place.”*

She studied the old knight as the galley drew near to a pier. Moreo was shouting in the vulgar Valyrian of the Free Cities. “You would be as much at risk as I would.”

Ser Rodrik smiled. “I think not. I looked at my reflection in the water earlier and scarcely recognized myself. My mother was the last person to see me without whiskers, and she is forty years dead. I believe I am safe enough, my lady.”

Moreo bellowed a command. As one, sixty oars lifted from the river, then reversed and backed water.....

“We shall not be going to the castle. Perhaps you can suggest an inn, someplace clean and comfortable and not too far from the river.” (George R. R. Martin 2011, p. 163).

Максима релевантності складна для реалізації мовцями, оскільки учасники інтеракції часто обговорюють декілька тем, що уможлиблює абсолютно нормальний перехід від однієї теми до іншої. Однак не відхилятися від теми надзвичайно важливо для збереження комунікативного контакту.

Максима манери (способу) пов’язана не з тим, про що говориться, а з тим, як говориться. Втілюється в один загальний постулат: висловлюйся чітко, та декілька додаткових: а) уникай незрозумілих висловів; б) уникай неоднозначності; в) будь лаконічним; г) будь організованим:

(394) *“Is the Pantheon even a church?” Vittoria asked.*

“Oldest Catholic church in Rome.”

Vittoria shook her head. “But do you really think the first cardinal could be killed at the Pantheon? That’s got to be one of the busiest tourist spots in Rome.”

Langdon shrugged. “The Illuminati said they wanted the whole world watching. Killing a cardinal at the Pantheon would certainly open some eyes.”

“But how does this guy expect to kill someone at the Pantheon and get away unnoticed? It would be impossible.”

“As impossible as kidnapping four cardinals from Vatican City? The poem is precise.” (Dan Brown 2009, p. 279).

Максима манери, хоча й найтісніше пов’язана з мовою, мовним кодом, великою мірою ґрунтується на підготовленості реципієнта до сприйняття інформації, тобто залежить від пресупозицій комунікантів і від того, наскільки збігаються їх уявлення про відповідний фрагмент дійсності.

Закон кооперації зазнавав критики: зазначалося, що він пов’язаний із більш загальним принципом раціональності (обирай таку дію, яка найбільш ефективно й ціною найменших зусиль сприяє досягненню заданої мети). Також наголошувалося, що максими не забезпечують регулювання комунікації повністю, а для кращого розуміння механізмів комунікативного процесу необхідно застосовувати нелінгвістичні принципи [383, с. 205]. Цей погляд вважаємо спірним, оскільки ні комунікацію, ні будь-яку стратегію, ні загальну раціональність апіорі неможливо пояснити, не залучаючи лінгвістичні механізми.

Недаремно на сучасному етапі стратегія розуміється як комунікативний намір мовця, сформований на ґрунті використання колективного досвіду для особистих індивідуальних потреб та бажань, та мовна об’єктивація цього наміру, яка надає йому інтерактивний статус з урахуванням осмислення вербалізованого наміру усіма суб’єктами взаємодії [286, с. 157].

Також варто додати, що в реальному спілкуванні є стратегії недотримання принципів увічливості та кооперації. Йдеться про демонстративне порушення постулатів – участь у конфронтативних мовленнєвих жанрах (сварка, суперечка тощо), у яких максими спілкування взагалі не беруться до уваги; умисне вживання непрямих мовленнєвих актів (натяк, іронія, сарказм тощо). Зазначені стратегії є актуальними для численних філологічних розвідок, однак не є релевантними для нашого дослідження.

Закон кооперації в ідеалі працює в такий спосіб: для досягнення скоординованої взаємодії емпат/емпатант намагається якомога повніше

(максима кількості), точніше та істинніше (максима якості) передати своє оцінно-емоційне ставлення до емпатанта/емпата відповідно до його емоційного стану (максима релевантності) з допомогою зрозумілих засобів комунікації (максима манери). На когнітивному етапі створення кооперативності комуніканти повинні враховувати світогляди та соціальні статуси один одного, оскільки їх неузгодженість призводить до комунікативних збоїв, негативної реакції або навіть припинення інтеракції. Між постулатами максимум кооперації встановлюються відношення взаємодетермінації з подальшим домінуванням декількох із них у визначенні напрямку розвитку емпатійного мовленнєвого акту до атрактора (шлях до якого пролягає через найменші затрати ресурсів).

Вибір домінантних максимум здійснюється емпатом/емпатантом спочатку на когнітивному, а потім на мовленнєво-стилістичному рівнях за принципом заперечного зворотного зв'язку з використанням емпативів. Кожна репліка аналізується адресантом як близька чи далека до атрактора, краща чи гірша. Вона, зі свого боку, формує наступну, яка обирається з використанням керувального впливу попередньої. Домінування постулатів одних максимум призводить до порушення інших. Тобто емпат/емпатант здатний: 1) дотримуватися певного постулату; 2) обійти його якимось чином; 3) свідомо порушити постулат, експлуатуючи його відсутність у зв'язку з обраною тактикою ведення мовленнєвого акту, що породжує мовленнєву імплікатуру.

3.3.2. Емпатійні конверсаційні імплікатури. Специфічність світосприйняття учасників комунікативної ситуації, рівень їх емоційно-оцінної компетенції, соціальний досвід визначають ступінь емпатійної кооперації. Кооперативні стратегії спілкування інтегрують до площини комунікативно зважених вербальних і невербальних дій, спрямованих на експлікацію мовленнєвих імплікатур [256]. Зі свого боку, імплікатури вираховуються на ґрунті тих компонентів смислу, існування яких передбачається презумпцією дотримання принципу кооперації. Тим самим завдяки протистоянню

параметрів порядку експліцитного смислу й імплікатур відбувається поляризація тексту й підтексту.

Під терміном *імплікатура* (*implicature*) розуміють семантико-прагматичний компонент висловлення, що відсилає до його змісту, але не виражений у ньому явно та не зумовлений ним (*implication* ‘прихований смисл, натяк’). Виокремлюють два типи імплікатур: конвенційні й комунікативні (мовленнєві) [363]. Визначаючи імплікатури першого типу, необхідно підкреслити, що конвенційне значення слів репрезентує не лише те, що говориться, а й те, що імплікується. Цей тип імплікатур корелює із семантичною пресупозицією, що детермінує умови семантичної сполучуваності елементів висловлення. Однак у контексті нашого дослідження більший інтерес викликає другий тип – неконвенційні імплікатури мовленнєвого спілкування або комунікативні (конверсаційні) імплікатури (*conversational implicatures*).

Комунікативні (конверсаційні) імплікатури породжуються не тим, що сказано, а самим актом мовлення та є завжди вільними, okazіональними й контекстуально залежними. Вони є інструментом розуміння небуквального смислу того, на що натякається. Серед неконвенційних імплікатур виокремлюють партикуляризовані (*particularized*), пов’язані з контекстом і подані латентною пропозицією, що забезпечує зв’язність вербально виражених контактних пропозицій (*X went into a house yesterday and found a tortoise inside the front door*. Прихована пропозиція: *X зайшов у чужий дім*), і генералізовані (*generalized*), що є загальними стандартами комунікативної поведінки [там само].

Для успішної емпатизації актуальних сегментів буття роль емпатійних імплікатур є не лише важливою, а й особливою, оскільки в деяких випадках головним чи навіть єдиним атрактором мовленнєвого акту стає трансляція саме імпліцитного смислу. За такої умови під **емпатійною конверсаційною імплікатурою** ми розуміємо тісно пов’язану з вербальним змістом приховану

інформацію, яка з допомогою параметрів порядку опосередковує змістову залежність між висловленнями й організовує їх інтерактивну спрямованість на реалізацію емпатії. Імплікатура постає яскравим прикладом поляризації дискурсу (протистояння фактичної інформації й оцінювання, експліцитних та імпліцитних смислів). Основними ознаками емпатійних конверсаційних імплікатур вважаємо можливість їх виведення, тобто реконструкції прихованого смислу на підставі буквального значення висловлення, а також здатність до усунення за досягнення позитивного перлокутивного ефекту мовленнєвого акту. Зазвичай емпатійні конверсаційні імплікатури є надзвичайно важливими на стадії викликання емпатії.

Потрібно наголосити, що конверсаційні імплікатури виникають лише за недотримання певних постулатів принципу кооперації. За повного їх дотримання імплікатури відсутні:

(395) Q: *“Do we know yet if there are other Americans on board beyond the person you mentioned?”*

President Obama: *“We -- we have been pretty methodical over the last 24 hours in working through the flight manifest and identifying which passengers might have had a U.S. passport. At this point, the individual that I mentioned is the sole person that we can definitively say was a U.S. or dual citizen” ... “Obviously, that does nothing to lessen our outrage about all those families, regardless of nationality. It is -- it is a heartbreaking event.”* (The Washington Post. 2014 URL).

Наведений приклад ілюструє той факт, що у чіткій відповіді на запитання журналіста Бараком Обамою дотримані максими кількості (інформація викладена повністю), якості (інформація точна), релевантності (президент говорить по суті, не відхиляючись від теми) і манери мовлення (репліки однозначні і зрозумілі). У цьому мовленнєвому акті Барак Обама постає емпатом і емпатантом одночасно – він бажає виразити біль та співчуття через авіакатастрофу, а також знайти відгук на свою промову в серцях виборців. Дотримання принципу кооперації, а також мовленнєва спільність (належність до

інтерсуб'єктивного життєвого світу) є тими параметрами порядку, що приводять цей мовленнєвий акт до атрактора – надання емпатії та її викликання з боку комунікантів.

Процесуальна сторона такого мовленнєвого акту визначається роботою механізмів проєкції й інтроекції (викладених у попередньому підрозділі), що формують два способи ототожнення. Вони є самостійними функціональними одиницями емпатійного аналізу, робота яких подана таким чином: у продукувальній фазі мовленнєвого акту відбувається проєкція задуму емпата/емпатанта на свідомість комунікантів, а в рецептивній фазі емпат/емпатант ототожнює себе зі співрозмовниками, тобто відбувається інтроекція у свідомості їх ідей, поглядів, ставлень та оцінок. Продукувальна й рецептивна фази повторюються неодноразово до досягнення повного перлокутивного ефекту.

Відношення взаємодетермінації між постулатами максим кооперації часто призводить до їх конфлікту. У цьому випадку інтерактант мовленнєвого акту намагається обійти конфлікт, породжуючи емпатійну конверсаційну імплікатуру:

(396) Q: *“Sir, thank you. How much blame for this do you put on President Putin?”*

President Obama: *“We don't know exactly what happened yet, and I don't want to, as I said before, get out ahead of the facts. But what I do know is, is that we have seen a ticking up of violence in eastern Ukraine that despite the efforts of the Ukrainian government to abide by a cease-fire and to reach out and agree to negotiations, including with the separatists, that has been rebuffed by these separatists. We know that they are heavily armed and they are trained, and we know that that's not an accident. That is happening because of Russian support. So, you know, it is not possible for these separatists to function the way they're functioning, to have the equipment that they have -- set aside what's happened, you know, with respect to the Malaysian Airlines, a group of separatists can't shoot down military transport planes, or they*

claim, shoot down fighter jets without sophisticated equipment and sophisticated training, and that is coming from Russia” (The Washington Post. 2014 URL).

Із наведеного прикладу робимо висновок, що Барак Обама порушує постулат кількості – не дає інформації щодо провини особисто Путіна (відсутня пряма відповідь на запитання). Президент ухиляється від прямої відповіді через небажання порушити важливіший для нього постулат якості – Обама точно не знає, чи був до цього причетний Володимир Путін. Однак партикуляризована емпатійна конверсаційна імплікатура (підтвердження провини Путіна) проглядається через вербально виражені контактні пропозиції (*That is happening because of Russian support, a group of separatists can't shoot down military transport planes, ... without sophisticated equipment and sophisticated training, ... from Russia*). Отже, параметри порядку цього мовленнєвого акту (уникнення конфлікту постулатів і породження конверсаційної імплікатури) приводять його до атрактора – емпатії до позиції Барака Обами у конфлікті з Путіним та засудження дій Путіна усією світовою спільнотою.

Партикуляризовані емпатійні конверсаційні імплікатури можуть бути породжені через навмисне порушення постулатів кооперації:

(397) Q: “*Tougher sanctions in Europe, will you push for ...*”

President Obama: “*Well, I think that this certainly will be a wake-up call for Europe and the world that there are consequences to an escalating conflict in eastern Ukraine, that it is not going to be localized, it is not going to be contained.*

You know, what ... what we've seen here is just in one country alone, our ... our great allies the Dutch, 150 or more of their citizens being killed. And ... and that, I think, sadly brings home the degree to which the stakes are high for Europe, not simply for the Ukrainian people, and ... and that we have to be firm in our resolve in making sure that we are supporting Ukraine's efforts to bring about a just cease-fire, and that we can move towards a political solution to this” (The Washington Post. 2014 URL).

У цьому прикладі зумисно проігнорований постулат кількості – Барак Обама не дає відповіді на запитання, чи буде він підтримувати суворіші економічні санкції щодо Росії. Вербально виражені контактні пропозиції (*a wake-up call for Europe, there are consequences to an escalating conflict in eastern Ukraine, we are supporting Ukraine's efforts*) дають зрозуміти, що президент не проти санкцій, проте наразі не готовий їх відкрито підтримати, оскільки це не сприятиме емпатії з боку проросійських комунікантів.

Зі свідомими порушеннями постулату якості, коли під сумнівом є правдивість сказаного, доводиться мати справу особливо часто. Це – непрямі мовленнєві акти, вирази іронічного характеру, метафоричні вирази, які є загальним стандартом комунікативної поведінки:

(398) President Obama: *“By far the country that lost the most people onboard the place was the Netherlands. From the days of our founding, the Dutch have been close friends and stalwart allies of the United States of America, and today I want the Dutch people to know that we stand with you shoulder to shoulder in our grief and in our absolute determination to get to the bottom of what happened”* (The Washington Post. 2014 URL).

У наведеному прикладі президент використовує метафору *we stand with you shoulder to shoulder in our grief*, яка порушує постулат якості. Цей метафоричний вираз породжує генералізовану емпатійну конверсаційну імплікатуру: Барак Обама повністю розділяє горе голандського народу. Гіперболізація своїх почуттів через трагедію сприяє досягненню атрактора мовленнєвого акту.

Недотримання постулату релевантності (відношення) трапляється у випадках, коли тема розмови не є сприятливою для комуніканта (здатна зашкодити емпатійному спілкуванню), тому він вирішує її змінити:

(399) Roman Tsymbalyuk: *“My first question concerns the punitive operation you have launched in eastern Ukraine, which is mostly spearheaded against Russian speakers. It's an open secret that it is Russian servicemen and Russian militants who*

are fighting there. Question: How many Russian servicemen and units of equipment have you sent there, and how many of them have been killed in Ukraine? What would you as the Commander-in-Chief say to the families of the Russian servicemen and officers killed there?

And my second short question, if I may. We had a president called Viktor, who is now hiding in Russia. He had imprisoned the number one on the Batkivshchyna list, Yulia Tymoshenko. She has been released, but now the current number one on the party list is in prison, this time in Russia... ”

Vladimir Putin: Let’s begin with the second question, and then I will certainly answer your first question (News Conference of Vladimir Putin URL).

Іноді порушення постулату манери (способу) сприяє руху до атрактора мовленнєвого акту, породжуючи партикуляризовану емпатійну конверсаційну імплікатуру:

(400) President Obama: *Well, I think it’s too early for us to be able to guess what the intentions of those who might have launched the -- this surface-to-air missile might have had. The investigation’s going to be ongoing, and I think what we’ll see is additional information surfacing over the next 24 hours, 72 hours, the next week, the next month* (The Washington Post. 2014 URL).

У цьому прикладі відсутня належна стислість висловлення. Вербально виражені контактні пропозиції (*The investigation’s going to be ongoing, the next 24 hours, 72 hours, the next week, the next month*) актуалізують латентну пропозицію: дослідження залишків літака є надзвичайно трудомістким і складним процесом. Така тактика досягає своєї мети – високого ступеня емпатійної реакції з боку адресатів, а емпатійна конверсаційна імплікатура розгортається й оцінюється відповідно до прагматичної мети адресанта.

Зауважимо, що наведені приклади появи емпатійних конверсаційних імплікатур демонструють мовленнєвий акт як лінійний процес, тому вони є певною мірою умовними й запропонованими нами для того, щоби показати відмінності в роботі механізмів емпатії. Процеси смислосприйняття і

смилопородження, що складають зміст рецептивної та продукувальної фаз мовленнєвої діяльності комунікантів, перебувають у функціональній послідовності, однак у реальності навряд чи можуть розглядатися як лінійно розміщені в часі. У рамках емпатійного мовленнєвого акту інтроєктивні і проєктивні дії реалізуються нелінійно, забезпечуючи формування емпатійного аналізу комунікації. Інтроєктивні дії забезпечують перехід від розуміння предметно-логічного смислу до виявлення того, як ставиться до дійсності співрозмовник; проєктивні, функціонуючи як механізм випереджального відображення, прогнозують реакцію комуніканта, тим самим дозволяючи коригувати вибір способів і засобів реалізації атрактора мовленнєвого акту.

Висновки до розділу 3

1. До емпативів, що реалізують емпатію в дискурсі, належать емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення. Емпатійно-експресивні висловлення марковані різними рівнями мовної системи: фонетичним (певні відхилення від стандарту у вимовлянні звуків, пролонгація голосних і сонантів, емпатичні просодичні засоби), морфемним (зменшувальні пестливі афікси, морфемні повтори), лексичним (модальні дієслова, частки, вигуки), граматичним (транспозиція граматичних категорій), синтаксичним (інверсія, еліпсис, парцеляція, приєднання, повтори, градація, варіювання актуального членування). Експресивність емпативів підсилюється завдяки інтенсифікаторам (прислівникам, часткам, модальним дієсловам). Емпатійно-оцінні висловлення складаються з позитивно-оцінних та негативно-оцінних прикметників, прислівників, іменників, часток і дієслів. До наведених маркерів відносимо також лексеми, які набувають позитивної або негативної оцінності під впливом контексту або актуалізують семи винятковості, ексклюзивності, новизни, швидкості, простоти, легкості тощо.

2. Емпатійний мовленнєвий акт визначаємо як одиницю спонтанної комунікації, занурену в інтерактивний контекст, що ґрунтується на інтуїтивному знанні ситуації та здійснюється емпатом (емпатантом) щодо конкретного емпатанта (емпата) шляхом спільного конструювання значення з допомогою вербальних/невербальних висловлювань за певних умов із наміром виразити або викликати емпатію й отримати бажаний когнітивний, афективний і мовленнєвий результат. Він являє собою фізичну подію, що відбувається в конкретному контексті й виявляється у формі мовленнєвого потоку. Під час створення емпатійного мовленнєвого акту головним чинником його синергії є конкуренція атракторів і репелерів, що спричиняють поляризацію конститутивних частин дискурсивної системи з допомогою параметрів порядку (рухомих порівняно незалежних характеристик, що спрямовують мовленнєвий акт до кінцевої мети – реалізації емпатії). Параметрами порядку емпатійного мовленнєвого акту є не лише характер вербалізованої емпатії, а й її викликання, інтерпретація комунікантом, прийняття або неприйняття.

3. Траєкторія атрактора емпатійного мовленнєвого акту визначається іллокуцією – наміром емпата розділити емоційно-когнітивний стан емпатанта з допомогою вербалізації втішання (допомоги, жалості, жалю, захоплення, обнадіювання, підбадьорювання, схвалення, турботи тощо), або наміром емпатанта викликати емпатію. Кінцева мета атрактора – змінити емоційно-когнітивний стан співрозмовника або ставлення комунікантів один до одного. Репелером є непередбачуваність перлокутивного ефекту, можливість лише його прогнозування. Перлокутивний ефект – це зовнішня мета мовленнєвого акту (характеризується в епістемічних вимірах, оскільки спричиняє прямі або непрямі зміни у свідомості та поведінці емпата/емпатанта), яка оцінюється на ґрунті своїх наслідків. Параметрами порядку репелера є невдало обрані лексичні засоби екстеріоризації емпатії, різниця когнітивного і психологічного станів емпата та емпатанта, нещирість комунікації тощо. Робота параметрів порядку репрезентована прямо (шляхом безпосередньої комунікації емпата з емпатантом)

та опосередковано (спрямована на емпатанта або емпата за його відсутності). За наявності вищенаведених ознак констативи, директиви, комісиви, експресиви та перформативи можуть уважатися емпатійними мовленнєвими актами.

4. Стадіями емпатійного мовленнєвого акту є: викликання, надання і прийняття, які можуть реалізуватися послідовно або одночасно. За такої умови емпатія зазвичай є паралельною (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на третю особу) та реагувальною (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на себе), що дає можливість віднести ці терміни до типів емпатійного мовленнєвого акту. Етапами дії параметрів порядку є ідентифікація (проектування себе в іншому), інкорпорація (інтроекція іншого в собі), реверберація (взаємодія свого досвіду з досвідом іншого) та роз'єднання (відхід від суб'єктивної причетності й повернення до використання методів здорового глузду). Наведені характеристики емпатійного мовленнєвого акту підтверджують ритуалістичність процесу реалізації емпатії, яка має в собі риси фрактальності: хоча кожний мовленнєвий акт є неповторним, однократним і унікальним, у процесі його конструювання стадії, типи та етапи повторюються.

5. У процесі роботи параметрів порядку емпатійного мовленнєвого акту у свідомості комуніканта виникають особливі когнітивні комплекси, що поєднують концепти та їхні атрибути (уявлення, оцінки, висновки, полімодальні перцептивні образи) як одиниці мовленнєвої діяльності, сформовані під час реалізації різнорівневих нейронних процесів, що входять до структур смислосприйняття. Зміст цих комплексів усвідомлюється мовцем як найбільш яскраві контентні властивості мовленнєвого акту, що асоціюються з емпатом, емпатантом та їхнім світосприйняттям. На позначення елементарної одиниці дискурсу, яка виражає наведені комплекси, введено поняття дискурсивної емпатеми. Формально емпатема співпадає з висловлюванням, підґрунтям якого є емпатійний аналіз – осмислення на основі ототожнення себе з емпатантом (емпатом). Емпатійний аналіз є низкою інференційних операцій, що відбуваються спонтанно у свідомості комуніканта за активного й поглибленого

осмислення змістових категорій мовленнєвого акту (набору концептів та їхніх атрибутів), що асоціюються зі світосприйняттям співрозмовника, його можливою реакцією на мовленнєву взаємодію й виражені експліцитно або імпліцитно.

6. Залежно від типу мовленнєвого акту, від результатів осмислення його іллокуції у царині емпатійного аналізу можуть переважати зорові (асоціюються з комунікантом) або звукові образи (асоціюються зі значущими характеристиками його мовлення). Ступінь змістової повноти емпатем і сталість їх виникнення у свідомості комунікантів залежать не лише від уміння зосереджуватися, а й від сформованості психологічної установки на емпатійний аналіз, від сприйнятливості, сили уяви, проникливості й перцептивного досвіду. За принципом їх спрямованості емпатемами розмежовуються на проєктивні та інтроєктивні. Перші з'являються у результаті проєкції емпатом свого погляду на свідомість емпатанта, другі виникають, коли емпат ототожнює себе з емпатантом. У процесі роботи параметрів порядку мовленнєвого акту він, головню, базується на емпатемах інтроєктивного типу, що узгоджуються з проєктивними. Водночас вони не мають однозначного вербального вираження й актуалізуються як експлікація тих чи інших компонентів іллокуції. Активно впливають на самоорганізацію цього процесу концептуальна картина світу емпатантів та їхній соціальний статус.

7. У процедурі емпатійного аналізу є два фокуси уваги, відповідні двом категоріальним концептам: ВЧИНКИ та СТОСУНКИ. Співвідносячись із двома найважливішими психологічними категоріями – діяльнісною і стосунковою, вони є ядром змісту будь-якого емпатійного мовленнєвого акту. Аналіз концепту ВЧИНКИ дозволяє розкрити особливості співрозмовників із концентрацією на фабульній структурі мовленнєвого акту. Важливість адекватного бачення діяльнісної категорії пояснюється тим, що вона є ключем до розуміння позиції емпата (емпатанта). Емпатійний аналіз діяльнісної сторони дозволяє емпату знайти вичерпне пояснення мотивів, цілей та логіки дій емпатанта, що відкриває

можливість вияву емпатії. Емпатемами у царині концепту СТОСУНКИ відображають систему взаємин та інтерсуб'єктних оцінок емпата й емпатанта. Вони є основою для розуміння й адекватного трактування психологічної канви мовленнєвого акту та його оцінних імплікатур. Вчинкові та стосункові емпатемами не будуються у свідомості комунікантів ізольовано одні від інших: у реальному процесі осмислення мовленнєвого акту вони формуються у складі єдиного продукту емпатійного аналізу.

8. Під час вербалізації емпатем відбувається вибір мовленнєвої стратегії або процес біфуркації, у процесі якої в результаті функціонального розгалуження шляхів смислової реалізації долається ентропія й виникають комбінації мовних одиниць (іноді досить несподівані). Пошук біфуркацій обумовлений асоціативним вибором концептуальної структури, а також активацією лексем, які постають донорами для збагачення мовленнєвого акту новими смисловими елементами. Біфуркації спричиняють перлокутивний ефект, маніфестований: а) прийняттям емпатії з боку емпатанта; б) неприйняттям емпатії з боку емпатанта; в) наявністю емпатії з боку емпата; г) відсутністю емпатії з боку емпата. Неприйняття або відсутність емпатії здатні набувати форм несприятливого комунікативного процесу (обурення, роздратування), що призводить до емоційної або когнітивної диспатії. Емоційна диспатія виявляється у формі експліцитно виражених конфліктів, незгод, небажання спілкуватись, а когнітивна – імпліцитно стратегічної позиції (запитань, перепитувань, переривання співрозмовника, демонстрації відсутності довіри), що здатна перейти в експліцитно агресивну стратегію. Вияви вербалізованої диспатії залежать від індивідуально-психологічних рис емпата й емпатанта, їхнього емоційного стану, темпераментів, специфічної внутрішньоособистісної напруги, дискомфорту тощо.

9. Для запобігання диспатії в комунікативних комплексах працюють принципи «ввічливості» та «кооперації». Увічливість пов'язується з поняттям збереження позитивного або негативного «обличчя» індивіда – образу самого

себе, який мовець намагається відтворити й підтримати в очах слухача. «Позитивне обличчя» репрезентує бажання емпатанта викликати емпатію до себе. «Негативне обличчя» – це обстоюване людиною право на розуміння її свободи дій без зазіхання на її час, статус, незалежні судження. Позитивна й негативна ввічливості є стратегіями руху до атрактора мовленнєвого акту, які задіяні у процесі поляризації (конкурентного зв'язку, пов'язаного з бажанням бути незалежним від суспільства й одночасно бути його частиною). Вони моделюють одна одну й, відповідно, мовленнєвий акт, зберігаючи його у режимі динамічної стійкості. Принципи ввічливості й кооперації є найбільш загальними стратегіями, що сприяють комунікативному співробітництву. На відміну від принципу ввічливості, зорієнтованого на соціальну або соціативну сторону спілкування, на ставлення мовця до своїх адресатів або третіх осіб, до позицій, які вони займають у соціальній (статусно-рольовій) ієрархії, принцип кооперації спрямований головню на смислову, контенсивну сторону внесків учасників комунікації, на способи вираження значень мовця й особливо на способи їх смислової інтерпретації. Проте обидва ці принципи послуговують регулюванню й оптимізації процесу емпатійної мовленнєвої інтеракції.

9. На стадіях емпатійного мовленнєвого акту викликання й надання емпатії кооперація в ідеалі працює у такий спосіб: для досягнення скоординованої взаємодії інтерактант намагається якомога повніше (максима кількості), точніше та істинніше (максима якості) передати своє оцінно-емоційне ставлення до співрозмовника відповідно до його емоційного стану (максима релевантності) з допомогою зрозумілих засобів комунікації (максима манери). Між постулатами цих максим встановлюються відношення взаємодетермінації з подальшим домінуванням декількох із них у визначенні напряму розвитку до атрактора через найменші затрати ресурсів. Кожна репліка оцінюється як близька чи далека до мети й формує наступну, яка обирається з використанням керувального впливу попередньої. Емпат/емпатант здатний дотримуватися певного постулату, якимось чином обійти або навіть свідомо

порушити, експлуатуючи його відсутність у зв'язку з обраною тактикою ведення мовленнєвого акту, що породжує мовленнєву імплікатуру.

10. Емпатійна конверсаційна імплікатура – це тісно пов'язана з вербальним змістом прихована інформація, яка з допомогою параметрів порядку опосередковує змістову залежність між висловленнями й організовує їх інтерактивну спрямованість на реалізацію емпатії. Імплікатура постає яскравим прикладом поляризації мовленнєвого акту (протистояння фактичної інформації й оцінки, експліцитних та імпліцитних смислів). Основними ознаками емпатійних конверсаційних імплікатур є можливість їх виведення, тобто реконструкції прихованого смислу на підставі буквального значення висловлення, а також здатність до усунення за досягнення позитивного перлокутивного ефекту мовленнєвого акту. Процеси смислосприйняття і смислопородження, що складають зміст рецептивної та продукувальної фаз інтроєктивних і проєктивних конверсаційних імплікатур, розміщені в часі нелінійно. Інтроєктивні дії забезпечують перехід від розуміння предметно-логічного смислу до виявлення того, як ставиться до дійсності співрозмовник; проєктивні, функціонуючи як механізм випереджального відображення, прогнозують реакцію комуніканта, дозволяючи коригувати вибір способів і засобів реалізації атрактора мовленнєвого акту. Розпізнавання імплікатур є необхідною умовою для створення позитивної емоційно-психологічної налаштованості та досягнення атрактора емпатійного мовленнєвого акту. Ігнорування імплікатур, навпаки, руйнує гармонійну канву інтеракції, що призводить до утрудненого спілкування й комунікативних невдач.

Провідні положення цього розділу викладені у семи публікаціях автора у фахових та зарубіжних виданнях (див.: [257; 265; 266; 270; 271; 456; 458]).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У науковій праці репрезентовано якісно новий погляд на сучасні лінгвістичні дослідження, для якого характерним є перехід до істинно інтегрованого наукового підходу – міждисциплінарності, одним із різновидів якого є когнітивно-синергетичний напрям. Цей вектор спричинив зміну предметної сфери аналізу лінгвальних аспектів концепту ЕМПАТІЯ із залученням до розгляду проблем його самоорганізації в дискурсі, а також динамічного підходу до когніції з опорою на ідеї ситуативності, тілесного втілення та розподіленості. Установлено, що з погляду когнітивної лінгвосинергетики ЕМПАТІЯ є новим типом об'єкта – вербалізованим когнітивно-афективно-перцептивно-волевиявленнєвим концептом, що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, реалізований у певному мовленнєвому акті, описуваний і пояснюваний з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії.

Такий вектор аналізу ЕМПАТІЇ пояснюється гіпотезою про те, що людина мислить філософськими концептами (подіями у площині іманенції), науковими поняттями (просpekтами або пропозиційними функціями) і відчуттями (афектами та перцептами) залежно від інтелектуальної площини, в якій був створений концепт. Ці три види думки перетинаються, переплітаються, відображаючи мислення як гетерогенез. З'ясовано, що ЕМПАТІЯ функціонує у всіх наведених іпостасях, а для дослідження точок їх перетину використано поєднання методології когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики та лінгвосинергетики. Кожен із трьох елементів осмислення ЕМПАТІЇ тягне за собою інші, розгортаючись у дискурсі у вигляді фрактала – рекурсії ідеї, смислу, сюжету та форм їхнього викладення. Ідея фрактальності пояснюється тим, що ЕМПАТІЯ як створений людиною невід'ємний феномен екзистенції підлягає

загальним законам існування всього суцього, підпорядковується його закономірностям: усезагальній аналогії, повторюваності, динамічності, синергії.

Когнітивно-синергетична репрезентація ЕМПАТІЇ в сучасному англomовному дискурсі інтегрує традиційні ідеї структурної, когнітивно-дискурсивної та прагматичної парадигм лінгвістики – системність, ієрархічність, комунікативну функціональність, когнітивну природу мови, а також синкретизм її ізоморфізму та мінливого характеру. Утім ці ідеї одержують подальший розвиток та іншу інтерпретацію шляхом зміни акцентів на інгерентній властивості самоврегулювання багатоаспектної дискурсивної системи, що визначається формуванням ідей і переконань, взаємодією комунікантів у певних соціально-культурних контекстах/ситуаціях та використанням вербальних і паравербальних знаків. Підґрунтям дискурсу є існування таких взаємно підсилювальних принципів, як багатовимірність, динамічність, дисипативність, нелінійність, емерджентність та симетричність/асиметричність.

Виявлено, що ці аспекти органічно пов'язані в ЕМПАТІЇ, для якої характерні: багатовимірність (матеріальний вимір: перетворення ментальної ЕМПАТІЇ на звукові або графічні «тіла» ланцюжків знаків, енергетичний вимір: енергетичні ресурси комунікантів у вигляді психічної енергії, часо-просторовий вимір), когнітивність (ЕМПАТІЯ має ментальну природу), динамічність (суперечність між усталеними мовленнєвими навичками й мінливими потребами вираження ЕМПАТІЇ, яка є чинником породження нових смислів), дисипативність (елементи мовленнєвого потоку для вираження ЕМПАТІЇ підлягають дисипації й розсіюються в зовнішнє середовище у разі її неприйняття й, навпаки, у разі прийняття впливають на свідомість комунікантів, модифікуючи ситуацію спілкування), нелінійність (загальний смисл емпатійного висловлення не дорівнює лінійній сумі смислів його складників), ієрархічність (у емпатійному мовленнєвому акті відображений сучасний стан мовної системи у вигляді різних ієрархічних рівнів складності – фонологічного, морфологічного, лексичного, синтаксичного, а також прагматичний та соціокультурний аспекти

мовлення), емерджентність (ЕМПАТІЯ, що синтезується в результаті емпатійного мовленнєвого акту, властива не окремим частинам висловлення, а всьому мовленнєвому акту загалом), симетричність/асиметричність (емпатійному мовленнєвому акту властиві повторюваність, ритмічність разом із нестійкістю, перебудовою організації висловлення та його складністю).

У праці доведено, що в ЕМПАТІЇ як самоорганізованому концепті, який має якості складних систем, усі можливі варіанти його осмислення – це точки біфуркації, які характеризують стан розгортання смислу, що стоїть перед вибором шляху розвитку. Найстійкішою частиною концепту ЕМПАТІЯ є його атрактор (ім'я концепту), який притягує й концентрує всі можливі смисли. Частиномовні репрезентанти імені концепту ЕМПАТІЯ відбивають здатність суб'єктів осмислення конструювати емпатійний мовленнєвий акт по-різному. Іменник *empathy* актуалізує його у вигляді об'єкта осмислення; дієслово *empathize/empathise* – у вигляді розгорнутої сцени; іменник *empathizer/empathiser* висвітлює суб'єкта цієї сцени; іменник *empathizee/empathisee* – її об'єкта; прикметник *empathetic/empathic* та дієприкметник *empathizing/empathising* акцентують поведінкові ознаки суб'єкта емпатії; прислівник *empathetically/empathically* та дієприслівник *empathizingly/empathisingly* надають характеристику ситуації, в якій виявляється емпатія.

Установлено, що периферійна зона концепту ЕМПАТІЯ самоорганізується відносно атрактора й подана смисловими компонентами, вербалізованими емпатійно-експресивними та емпатійно-оцінними висловленнями, що визначають окремі фрагменти концептуальної картини світу, відображеної в дискурсі. За мірою віддалення від атрактора концепту флуктуації набувають все більшого впливу на систему, а найбільш вираженими стають такі характеристики, як відкритість, нестійкість та емерджентність. Останні здатні спричинити перехід від емпатії до диспатії. Смислові компоненти периферійної

зони ЕМПАТІЇ є певною мірою подібними смисловим компонентам атрактора концепту, репрезентованого іменем останнього.

Усебічне когнітивно-синергетичне дослідження концепту передбачає аналіз динаміки його функціонування, ентропії (змін у структурі концепту, зростання яких відображає тенденцію до руйнації, а зниження – тенденцію до стійкості). Виявлено, що концепт ЕМПАТІЯ, лексикалізований іменником *empathy*, виник із поширенням теорії «вчуття» Т. Ліппса: відбулося когнітивне опрацювання концепту з виокремленням його окремих компонентів у свідомості носіїв англійської мови з паралельною вербалізацією. З'ясовано, що підґрунтям цього процесу є механізм укорінення: концепт виник як результат функціональної організації компонентів когнітивної системи й мовленнєвої спроможності індивіда. Завдяки повторенню складної події «вчуття» концептуальна структура засвоїлася такою мірою, що практично не вимагала участі свідомості, отримавши статус мовленнєвої одиниці. На цьому етапі був задіяний механізм абстрагування, тобто виокремлення подібних рис у ряді конкретних випадків, що спричинили формування узагальненої концептуальної структури. У процесі абстрагування «відфільтрувались» ті аспекти конкретних уживань, які не повторювалися в інших ситуаціях. Термінологічним витоком ЕМПАТІЇ було поняття «співчуття», лексикалізоване іменником *sympathy*, а підґрунтям цього процесу – спроможність людини до порівняння декількох структур і виявлення розбіжностей між ними (категоризація). Між порівнюваними структурами виникла функціональна асиметрія, а саме: слово *sympathy*, закріплене в мові, було корелятом порівняння, а лексема *empathy* як нова одиниця – референтом.

Із часом неминуча зміна комунікативних умов спричинила зміни у функціонуванні імені концепту ЕМПАТІЯ, провокуючи ентропію. Терміни *empathy* та *sympathy* почали відрізняти, відбулася семантична флуктуація, що спричинила біфуркацію: інтенціонал концепту розширився й синонімію було ліквідовано. Лексема *sympathy* стала визначатися за прямими діадними

зв'язками комунікантів: $Я = Tu$, а *empathy* – за тріадними зв'язками: власного стану, сприйняття почуттів, ідей іншої особи і знову власного бачення предмета розмови, але через призму сприйняття іншої людини ($Я (1) = Tu (2) = Я (3)$). Установлено, що наразі характерною рисою концепту ЕМПАТІЯ є збереження стійкості основних характеристик на фоні незначних змін контексту. Лексичні, синтаксичні, морфологічні й фонетичні компоненти імені концепту здатні варіюватися, не змінюючи основного смислу. Наведений динамічний режим в умовах слабкої рівноваги з контекстом є сталим функціонуванням у межах варіювання структури.

Аналіз структури концепту ЕМПАТІЯ здійснено за допомогою побудови концептуальних моделей інформації, активованої іменем ЕМПАТІЇ. Доведено, що конструктивно-моделювальний вектор відповідає першочерговому завданню когнітивно-синергетичної парадигми – сприяє приросту знання про когнітивну основу мови та її самоорганізацію, впорядковуючи сферу ментального символічним шляхом. Концептуальні моделі ЕМПАТІЇ пояснюють її ендоконсистенцію та екзоконсистенцію. Підґрунтям цього процесу постає концептуальна метафора – універсальний феномен розвинутого дискурсу, який слугує евристичним засобом для виявлення зв'язків між явищами та їх виведення у сферу усвідомлення.

Побудову концептуальних моделей ЕМПАТІЇ почато з аналізу лексичного значення імені концепту засобами компонентного аналізу лексеми *empathy* із виокремленням сем. Ця методика дозволила виявити спільну (“sharing another’s feelings”) та диференційні семи (“way of sharing”, “object of contemplation”, “specific feeling”) лексичного значення імені концепту ЕМПАТІЯ. Аналіз спільної семи виявив різні мікрополя лексико-семантичного поля: “capacity of sharing another’s feelings”, “act of sharing another’s feelings”, “result of sharing another’s feelings”. Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми *empathy* «вглиб» проілюстрував фрактальність лексико-семантичного поля імені концепту ЕМПАТІЯ, що виявляється в рекурсивності: лексико-

семантичні варіанти (мікрофрактали) в процесі свого функціонування мають можливість необмеженого тематичного зростання й ускладнення (або згортання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації). Кожен мікрофрактал здатний функціонувати автономно. Визначено, що тематичне розгортання лексико-семантичного поля відбувається за рахунок синонімів іменника *empathy* у диференційних семах “way of sharing” та “specific feeling”, експлікованих у словникових дефініціях лексичних одиниць.

Конвенціоналізація складної ендоконсистенції концепту уможлиблює розподіл його модусної моделі на раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модуси. Установлено, що раціонально-логічний модус несе логічну інформацію про ЕМПАТІЮ як таку й виявляється у процесі дефінітивного аналізу. Образно-ідентифікаційний модус – це нераціональна концептуалізація, що здійснюється через формування конкретно-наочних уявлень про ЕМПАТІЮ. Цей модус не лише відображає сутність, яка існує реально, а й створює цю сутність у свідомості, поєднуючи в собі риси реального спостереження та домислення. Організаційний модус виявляється в тому, що концепт ЕМПАТІЯ зорганізований за принципом інформативного доповнення різних за змістом ознак, які виокремлюють у ньому уявлення про норму (інтенціонал) та її асоціативне розширення (імплікаціонал).

З'ясовано, що модуси ЕМПАТІЇ відповідають вимозі динамічної самоорганізованої системності: в епістемічному просторі людини існує стійка форма концепту завдяки раціонально-логічному модусу та водночас його спонтанна, динамічна і гнучка форма завдяки образно-ідентифікаційному та структураційному модусам. Варіативність та синергія модусів залежить не лише від заглиблення людини в них, а й від того, з якою мірою яскравості концепт ЕМПАТІЯ репрезентований у людській свідомості. Як складники концепту модуси сприяють його сталому функціонуванню в англomовному дискурсі, а саме: є параметрами порядку, які у своєму узгодженому існуванні тяжіють до

атрактора – внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному англомовному дискурсі у вигляді імені концепту ЕМПАТІЯ.

Побудова мережевої концептуальної моделі виявила, що концепт ЕМПАТІЯ має такий зміст: емпатія є властивістю людини, її власністю, перебуває в ній. Водночас емпатія має певний зміст/структуру. Емпатія є почуттям, відчуттям, розумінням, здатністю, цінною рисою, комунікацією, ставленням, процесом, теорією тощо. Людина відчуває або не відчуває емпатію. Вона здатна відчувати емпатію в певному місці, в певний час, певним способом, з певним супроводжувачем. Емпатія має певну причину – негативну (тяжку долю, переживання, фізичні вади), позитивну (якості людини, спорідненість, мистецтво, світ природи тощо). Людина демонструє або подавляє емпатію. Демонстрація емпатії відбувається з допомогою медіативу – голосу, обличчя, слів, поведінки, тексту, знаків, діяльності. Емпатія є причиною різних дій та речей – тілесної поведінки, соціальної поведінки, ставлення, поглядів, тощо. Людина відчуває інші емоції через емпатію, діє на емпатію. Емпатія має різні якості – за об'ємом, ступенем вияву, типом вияву, інтенсивністю, тощо. Емпатія здатна бути метафорично подібною дару, витвору мистецтва, мосту, аромату тощо. Водночас, інше почуття здатне нагадувати емпатію. У наведеній моделі смисл окремої схеми вміщує смисл усіх інших схем, узагальнюючи або передбачаючи їх. В основу моделі покладено процедуру фрактальної рекурсії, яка є обмежувальним чинником і генерувальним інструментом концептуальної мережі.

Визначено, що ЕМПАТІЯ, лексикалізована іменником *empathy*, концептуалізується у свідомості носіїв сучасної англійської мови як ознаковий і як подієвий концепт залежно від того, яке мікрополе лексико-семантичного поля виявляється активним. У разі активності мікрополя “*capacity of sharing another's feelings*”, ЕМПАТІЯ є ознаковим атемпоральним концептом. Якщо активним є мікрополе “*act of sharing another's feelings*”, ЕМПАТІЯ є подієвим темпоральним концептом. Результати аналізу BNC виявили лише 9,7 % контекстів

використання лексеми *empathy* як імені подієвого концепту (чітко окресленої в часі події, що має конкретних актантів). Це уможливило висновок про те, що розмірковування на теми співчуття, співпереживання є більш нагальними для суспільства, ніж конкретні ситуації вияву ЕМПАТІЇ. Критеріями подієвості визначено *гетерогенність*, *хронотопічність* та *інтелігібельність*. Вони уточнюють спосіб, у який ЕМПАТІЯ наявна як комунікативна подія.

Метафоричний потенціал ЕМПАТІЇ виявляється в тому, що вона підлягає когнітивним операціям реїфікації (сприйняття як фізичного тіла або маси, «отілеснення») та персоніфікації (сприйняття як живої істоти) у свідомості «наївного користувача мови». Реїфікована ЕМПАТІЯ підпорядкована певним маніпуляціям у свідомості людини, асоційованим із фізичним перенесенням у просторі як маси або об'єкта: здатна бути поверненою, обмінною тощо. Отримавши цей статус через онтологічну метафрizaцію, ЕМПАТІЯ водночас концептуалізується засобами структурної метафори: набуває структури чітко окресленого об'єкта, а саме, підлягає когнітивному процесу плюралізації. Про це свідчить наявність у іменника *empathy* граматичної категорії числа. Наведений матеріал підтверджує думку про те, що лише в умовах реїфікації непередметних сутностей досягається можливість сфокусувати увагу на ознаці, зробивши її предметом розгляду. У випадку персоніфікації ЕМПАТІЇ вступає в силу метафора ЕМПАТІЯ є ЛЮДИНА. Концепт набуває антропоморфних ознак, здатний виконувати певні дії: існувати, приходити, допомагати, творити, вимагати, впливати позитивно або негативно, бути другом.

Параметрами порядку, що визначають напрями розвитку метафоричного «отілеснювання» ЕМПАТІЇ, є: *спациальність*, *дискретність*, *дименсіальність* та *перцептивність*. У розгорнутому форматі вони містять функціональні критерії *спациальна трансференція*, *демонстративність*, *посесивність*, *нумеральність*, *інструментальність*, *артефактність*, *дименсіальна альтерація*, *дескриптивність* та *компаративність*. Їхнім підґрунтям постає онтологічна метафора ЕМПАТІЯ є ФІЗИЧНЕ ТІЛО, що обов'язково розташоване відносно

інших фізичних тіл. Наведені параметри порядку характеризуються дифузністю і необмеженою множинністю смислів, створюючи внутрішню синергетичність метафоричної інтерпретації концепту ЕМПАТІЯ. Вони володіють оптимальними якостями для створення потужного смислового поля, у якому взаємодіють одиниці з різною енергетичною валентністю, актуалізуючи різноглибинні змістові пласти і створюючи багаторазове смислове підсилення. Оскільки у науковому потрактуванні ЕМПАТІЇ також наявна метафоричність (перенесення особистості у світ думок іншого), маємо стверджувати про відсутність невідповідності між репрезентацією ЕМПАТІЇ в «наївній картині світу» та її семантичним значенням.

Виявлено, що параметрами порядку оцінної актуалізації ЕМПАТІЇ постають психологічне, етичне й телеологічне оцінювання. Вони характеризують поняття «добре – погано», актуалізуючи формат «позитивність – негативність» та демонструючи стилістичну розмаїтість і експресивність. Позитивна маркованість етичного параметра порядку є типовою для іменника *empathy*, на відміну від психологічного й телеологічного, де спостерігаються як позитивні, так і негативні оцінні модифікатори. Для іменника *empathizer* позитивні телеологічне, психологічне й етичне оцінювання є типовими, тому маємо стверджувати, що лексема *empathy* поступається лексемі *empathizer* в інтенсивності позитивного оцінювання. За умови вживання іменника *empathizer* з інтенсифікаторами сем надмірності або недостатності спостерігається оцінний конфлікт, який вирішується на користь негативного оцінювання. Це підтверджує положення про те, що в конфлікті між семантикою модифікатора й означуваного слова перемагає модифікатор. З лексемою *empathizee* не сполучаються негативні або позитивні оцінні модифікатори, а типовими є характеристики спорідненості, близькості або віддаленості від емпатанта.

Проблематичність аналізу концепту ЕМПАТІЯ пов'язана з тим, що через свою континуальну психологічну природу у свідомості окремого носія сучасної англійської мови його складно поділити на внутрішні ознаки. У

побутовому потрактуванні суть ЕМПАТІЇ визначається не формулою «Це є ...», а формулами «Це коли ...» та «Це як ...». Тим самим, пояснення концепту досить часто здійснюється шляхом звернення до ситуації, в якій з'являється та виявляється ЕМПАТІЯ – мовленнєвого акту. Медіативами мовленнєвих актів, у яких реалізована ЕМПАТІЯ, є емпатійно-експресивні та емпатійно-оцінні висловлення.

Емпатійно-експресивні висловлення марковані різними рівнями мовної системи як невід'ємного складника дискурсу: фонетичним (певні відхилення від стандарту у вимовлянні звуків, пролонгація голосних і сонантів, емпатичні просодичні засоби, повторення звуків, якому властива підсилювально-виокремлювальна функція – *mummy will always heeelp you; tears tears tears roll down my cheeks; love you, my lovely little thing*), морфемним (зменшувальні пестливі афікси, морфемні повтори – *sweetie, cookie, kitty, foxy, princelet, dearling*), лексичним (модальні дієслова, частки, вигуки – *how dare they!, my God!, my honey!, dear pet!, oh, my beloved!*), граматичним (транспозиція граматичних категорій – *you did never make a mistake?!, this is a ...?; you do?*), синтаксичним (інверсія, еліпсис, парцеляція, повтори, градація, варіювання актуального членування – *and then entered she and kissed him tenderly? I love ... heartily; She cries. She shares. She commiserates*). Експресивність емпативів підсилюється завдяки інтенсифікаторам (прислівникам *absolutely, bitterly, boundlessly, completely, deeply, enormously, etc.*, часткам *so, still, too, just, really*, модальним дієсловам *must, could, should etc.*). Емпатійно-оцінні висловлення складаються з позитивно-оцінних (*amazing, beautiful, blessed*) та негативно-оцінних (*awful, bad, bitter*) прикметників, а також прислівників, іменників, часток і дієслів. До цих маркерів відносимо також лексеми, які набувають позитивної або негативної оцінності під впливом контексту або актуалізують семи винятковості, ексклюзивності, новизни, швидкості, простоти, легкості тощо (*exclusive, new, quick, easy etc.*).

Емпатійний мовленнєвий акт, у контексті якого необхідно розглядати концепт ЕМПАТІЯ, є одиницею спонтанної комунікації, зануреною в інтерактивний контекст, що ґрунтується на інтуїтивному знанні ситуації та здійснюється шляхом спільного конструювання значення з допомогою вербальних/паравербальних висловлювань за певних умов із наміром виразити або викликати емпатію й отримати бажаний когнітивний, афективний і мовленнєвий результат. Емпатійний мовленнєвий акт являє собою фізичну подію, що відбувається в конкретному контексті і виявляється у формі мовленнєвого потоку. Траєкторію розвитку структури-атрактора емпатійного мовленнєвого акту визначає іллокуція – намір емпата розділити емоційно-когнітивний стан емпатанта з допомогою вербалізації втішання (допомоги, жалості, жалю, захоплення, обнадіювання, підбадьорювання, схвалення, турботи тощо), або намір емпатанта викликати емпатію.

Кінцева мета атрактора – змінити емоційно-когнітивний стан співрозмовника або ставлення комунікантів один до одного. Репелером є непередбачуваність перлокутивного ефекту, можливість лише його прогнозування. Під перлокутивним ефектом розуміється зовнішня мета мовленнєвого акту, яка оцінюється на основі своїх наслідків. Параметрами порядку репелера є невдало обрані лексичні засоби екстеріоризації емпатії, різниця когнітивного і психологічного станів емпата та емпатанта, нещирість комунікації тощо. Таким чином, під час конструювання емпатійного мовленнєвого акту головним чинником самоорганізації є складна й суперечлива конкуренція атракторів і репелерів, яка призводить до поляризації його конститутивних частин з допомогою параметрів порядку. Робота параметрів порядку репрезентована прямо (шляхом безпосередньої комунікації емпата з емпатантом) та опосередковано (спрямована на емпатанта або емпата за його відсутності).

Стадіями емпатійного мовленнєвого акту є викликання, надання і прийняття, які можуть реалізуватися послідовно або одночасно. За такої умови

ЕМПАТІЯ є паралельною (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на третю особу) та реактуальною (пов'язаною з почуттями іншого, спрямованими на себе). Етапами дії параметрів порядку є ідентифікація (проекування себе в іншому), інкорпорація (інтродукція іншого в собі), реверберація (взаємодія свого досвіду з досвідом іншого) та роз'єднання (відхід від суб'єктивної причетності й повернення до використання методів здорового глузду). Атракторна модель динаміки стадій та етапів емпатійного мовленнєвого акту виявляє, що в конкретний момент останній здатний бути поданим у вигляді точки в модусно-фазовому просторі, утвореному мовленнєвим потоком. Ця точка рухається, окреслюючи траєкторію певної конфігурації. Форма траєкторії руху позначена квазіперіодичним атрактором, а зона його дії відображена багатьма точками тяжіння, між якими коливається система. Графічно типу динаміки квазіперіодичного атрактора відповідає замкнена крива, яка демонструє регулярні передбачувані коливання стадій та етапів мовленнєвого акту й визначається рухом за колом. Наведені характеристики підтверджують ритуалістичність процесу реалізації ЕМПАТІЇ, яка має в собі риси фрактальності: хоча кожний мовленнєвий акт є неповторним, однократним і унікальним, у процесі його конструювання стадії та етапи повторюються.

Для відображення суті атрактора у науковій розвідці застосована евристика, що полягає в уведенні поняття дискурсивної емпатемі – елементарної одиниці дискурсу, яка репрезентує особливі когнітивні комплекси, що поєднують концепти та їхні атрибути (уявлення, оцінки, висновки, полімодальні перцептивні образи) як одиниці мовленнєвої діяльності, що входять до структур смислосприйняття. Зміст цих комплексів усвідомлюється мовцем як найбільш яскраві контентні властивості мовленнєвого акту, що асоціюються з емпатом та емпатантом. Формально емпатема співпадає з висловленням, підґрунтям якого є емпатійний аналіз – осмислення на основі ототожнення себе з комунікантом. Ступінь змістової повноти емпатем і сталість їх виникнення у свідомості комунікантів залежать не лише від уміння зосереджуватися, а й від

сформованості психологічної установки на емпатійний аналіз, від сприйнятливості, сили уяви, проникливості й перцептивного досвіду.

У процесі роботи перцептивних параметрів порядку атрактора емпатійного мовленнєвого акту актуалізовані зорові (асоціюються з виглядом комуніканта) та слухові (асоціюються зі значущими характеристиками мовлення комуніканта) емпатеми. Параметр порядку спрямованості інтеракції викликає проєктивні й інтроєктивні емпатеми. Перші з'являються у результаті проєкції емпатом свого погляду на свідомість емпатанта, другі виникають, коли емпат ототожнює себе з емпатантом. У процесі роботи параметрів порядку мовленнєвого акту він, головне, базується на емпатемах інтроєктивного типу, що узгоджуються з проєктивними. Водночас вони не мають однозначного вербального вираження й актуалізуються як експлікація тих чи інших компонентів іллокуції. Параметр порядку фокусування концептуалізації викликає вчинкові (розкривають діяльнісну основу мовленнєвого акту, надаючи пояснення мотивів, цілей і логіки дій емпатанта) та стосункові (відображають систему взаємин та інтерсуб'єктних оцінок емпата й емпатанта) дискурсивні емпатеми. Аналіз вчинкових емпатем дозволяє розкрити особливості співрозмовників із концентрацією на фабульній структурі мовленнєвого акту. Стосункові емпатеми є основою для розуміння й адекватного трактування психологічної канви мовленнєвого акту та його оцінних імплікатур. Увиразнюючи перебіг мовленнєвого акту, емпатеми не будуються ізольовано одні від інших, а формуються в складі єдиного конструкта – концепту ЕМПАТІЯ.

Під час вербалізації емпатем відбувається вибір мовленнєвої стратегії або біфуркація, у процесі якої в результаті функціонального розгалуження шляхів смислової реалізації долається ентропія й виникають комбінації мовних одиниць (іноді досить несподівані). Пошук біфуркацій обумовлений асоціативним вибором концептуальної структури, а також активацією емпатійно-експресивних та емпатійно-оцінних висловлювань, які постають донорами для збагачення мовленнєвого акту новими смисловими елементами. Біфуркації спричиняють

перлокутивний ефект, маніфестований: а) прийняттям ЕМПАТІЇ з боку емпатанта; б) неприйняттям ЕМПАТІЇ з боку емпатанта; в) наявністю ЕМПАТІЇ з боку емпата; г) відсутністю ЕМПАТІЇ з боку емпата. Неприйняття або відсутність ЕМПАТІЇ здатні набувати форм несприятливого комунікативного процесу (обурення, роздратування), що призводить до диспатії – антипатії, аверсії та неприязні.

Виокремлено емоційну та когнітивну диспатію. Емоційна диспатія виявляється у формі експліцитно виражених конфліктів, незгод, небажання спілкуватись, а когнітивна – імпліцитно стратегічної позиції (запитань, перепитувань, переривання співрозмовника, демонстрації відсутності довіри). Неочікувана диспатія має траєкторію руху, позначену дивним атрактором. Залежно від певної ситуації в мовленнєвому акті його динаміка виходить із зони дії квазіперіодичного атрактора й переходить на траєкторію дивного атрактора. За допомогою останнього відображається непередбачувана поведінка учасників мовленнєвого акту, несподіваний перлокутивний ефект. Траєкторії динамічних систем дивного атрактора прагнуть до складної форми фазового простору й подані близькорозміщеними подібними лініями, які ніколи не перетинаються.

Установлено, що для запобігання диспатії необхідно розпізнавати емпатійні конверсаційні імплікатури – тісно пов'язану з вербальним змістом приховану інформацію, яка з допомогою параметрів порядку опосередковує змістову залежність між висловленнями й організовує їх інтерактивну спрямованість на реалізацію ЕМПАТІЇ. Імплікатура постає яскравим прикладом поляризації мовленнєвого акту (протистояння фактичної інформації й оцінки, експліцитних та імпліцитних смислів). Основними ознаками імплікатур є можливість їх виведення, тобто реконструкції прихованого смислу на підставі буквального значення висловлення, а також здатність до усунення за досягнення позитивного перлокутивного ефекту мовленнєвого акту. Процеси смислосприйняття і смислопородження, що складають зміст рецептивної та продукувальної фаз інтродективних і проєктивних конверсаційних імплікатур,

розміщені в часі нелінійно. Інтроєктивні дії забезпечують перехід від розуміння предметно-логічного смислу до виявлення того, як ставиться до дійсності співрозмовник; проєктивні, функціонуючи як механізм випереджального відображення, прогнозують реакцію комуніканта, дозволяючи коригувати вибір способів і засобів руху до атрактора мовленнєвого акту.

Одержані результати свідчать про плідність когнітивно-синергетичного підходу до дослідження концепту ЕМПАТІЯ. Розроблена і практично апробована в дисертації концепція окреслює перспективи подальшого наукового аналізу розглянутої в ній проблематики за декількома напрямками. По-перше, новітня методологія здатна слугувати продуктивним теоретичним підґрунтям аналізу концептів у сучасних лінгвістичних парадигмах. По-друге, теоретична база дисертаційної праці дозволяє сформулювати нові наукові виклики, насамперед, висвітлення специфіки функціонування ЕМПАТІЇ в різних дискурсах, аналіз емпатійного мовленнєвого акту відповідно до соціальних статусів і дискурсивних ролей емпата й емпатанта, тактики та стратегії викликання ЕМПАТІЇ, а також дослідження ДИСПАТІЇ як невід'ємного чинника ускладненого спілкування. По-третє, емпіричний матеріал свідчить про доцільність поширення отриманого наукового знання в царину психолінгвістики та лінгвістики емоцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамчук Т. В. Тематизация эмоций в тексте (на материале современного английского языка) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04. Саранск, 1996. 189 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Язык, познание и культура: когнитивно-семиологическая синергетика слова. Волгоград : Перемена, 2006. 228 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Дискурсивная синергетика «живого» слова // Язык. Текст. Дискурс : науч. альм. / под ред. Г. Н. Манаенко. Краснодар : Изд-во Куб. гос. ун-та, 2008. Вып. 6. С. 20—26.
4. Алефиренко Н. Ф. Понятие синергетического пространства лингвокультуры // Вестник Московского государственного областного университета. Серия “Лингвистика”. 2009, №3. С. 7—12.
5. Анастасьева О. А. Синергетический аспект исследования англоязычного афоризма // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 315—319.
6. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва : Асток-Пресс, 1998. 429 с.
7. Анищенко В. С. Знакомство с нелинейной динамикой: лекции соросовского профессора : учеб. пособие. Москва ; Ижевск : Ин-т компьютер. исслед., 2002. 144 с.
8. Апресян В. Ю. Эмоции: современные американские исследования // Семиотика и информатика. Москва : Политиздат, 1994. Вып. 34. С. 82—97.
9. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и языке. Избранные труды. Т. 2. Москва : Языки русской культуры, 1995. 767 с.
10. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики. Москва : Наука, 1984. С. 5—23.

11. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 341 с.
12. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Москва, 1990. С. 5—32.
13. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка // Язык и время. Москва, 1997. 351 с.
14. Арутюнова Н. Д. Введение. Наивные размышления о наивной картине языка // Язык о языке : сб. статей / под общ. рук. и ред. Н. Д. Арутюновой. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 7—22.
15. Арутюнова Н. Д. О движении, заблуждении и восхождении // Логический анализ языка. Космос и хаос : Концептуальные поля порядка и беспорядка : сб. науч. ст. / под ред. Н. Д. Арутюновой. Москва : Индрик, 2003. С. 3—10.
16. Аршинов В. И., Буданов В. Г. Когнитивные основания синергетики // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. Москва : Прогресс-Традиция, 2002. С. 67—109.
17. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность. Москва, 1997. С. 267—279.
18. Атватер И. Невербальное общение // Психология влияния. Санкт-Петербург : Питер, 2001. С. 209—219.
19. Афанасьев С. Г. Эмпатия и художественное восприятие // Вопросы культурологии. Москва, 2010. № 2. С. 11—15.
20. Баженова И. С. Обозначение эмоций в художественном тексте (прагматический аспект) : дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10. 02. 19. Москва, 2003. 421 с.
21. Базылев В. Н. Новая метафора языка: семиотико-синергетический аспект : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19. Москва, 1999. 53 с.

22. Балли Ш. Французская стилистика [вступ. ст. Р. А. Будагова]. Москва : Изд-во иностр. лит., 1961. 394 с.
23. Баранцев Р. Г. Синергетика в современном естествознании. 2-е изд., доп. Москва : Либроком, 2009. 160 с.
24. Басин Е. Я. Творчество и эмпатия // Вопросы философии. 1987. № 2. С. 54—66.
25. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 236 с.
26. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ “Академія”, 2009. 376 с. (Серія “Альма-матер”).
27. Безугла Л. Р. Перлокуція у дискурсі // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків : Константа, 2005. С. 118—144.
28. Безугла Л. Р., Романченко І. О. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : монографія. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. 182 с.
29. Белозерова Н. Н. Можно ли поверить дискурс фракталом? URL : <http://frgf.utmn.ru/last/No16/text01.htm> (дата обращения: 25.07.2015).
30. Белоусов К. И. Синергетика текста: от структуры к форме. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2008. 248 с.
31. Бергсон А. Здравый смысл и классическое образование // Вопросы философии. 1990. № 1. С. 163—168.
32. Блазнова Н. А. Точечные аттракторы в структуре текста : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04. Кемерово, 2002. 19 с.
33. Богатирьова Є. В. Специфічні екстралінгвальні фактори реалізації англомовних передвиборчих політичних дебатів у синергетичному аспекті // Синергетика в філологічних дослідженнях : монографія / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 276—283.

34. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. Москва : Изд-во Московск. ун-та, 1982. 200 с.
35. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва : Филинь, 1996. 30 с.
36. Болдырев Н. Н. Диалектика отражения мира в языке // Науковий вісник кафедри Юнеско Київського державного лінгвістичного університету (Лінгвапакс – VIII). Філологія, педагогіка і психологія в антропоцентричних парадигмах. Київ : Видав. центр КДЛУ, 2000а. Вип. 3А. С. 179—183.
37. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2000б. 123 с.
38. Болдырева Э. Т. Креативный аттрактор как структурный компонент текста : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.19. Оренбург, 2007. 208 с.
39. Болотов В. И. Эмоциональность текста в языковой и неязыковой вариативности (основы эмотивной стилистики текста). Ташкент : Фан, 1981. 116 с.
40. Бондаренко Е. В. Эволюция языковой системы в диахронии (лингво-синергетический и лингвопрогностический аспект) : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19. Белгород, 2007. 39 с.
41. Бондаренко Є. В. Еволюція поняття часу в англійській мові та у дискурсі : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. Харків, 2012. 555 с.
42. Бондаренко Е. В. Матричное моделирование базовых понятий картины мира // Вісник ХНУ. 2013. № 1051. С. 6—11.
43. Бондаренко Е. В. Картина мира и матричное моделирование как базовый метод её анализа // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монографія / под ред. И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. 246 с.
44. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике. Москва : КомКнига, 2007. 288 с.

45. Борисов Е. В. Диалог как судьба. Со-бытие с другим в экзистенциальной аналитике М. Хайдеггера // История философии. Москва, 1997. № 1. 205 с.

46. Бохарт А. К. Эмпатия в клиент-ориентированной психотерапии: сопоставление с психоанализом и я-психологией // Иностранная психология. 1993. Том 1, № 2. С. 57—64.

47. Бочкарёва С. В. Истинность диалога: соционическое исследование или эмпатическое познание другого // Вестник Челябинского государственного университета. 2011. № 2 (217). С. 113—120. (Серия : Философия. Социология. Культурология).

48. Бровченко И. В. Составляющие метафоры с позиций традиционной и когнитивной теорий // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2010. № 897. С. 54—59.

49. Бронник Л. В. О фрактальном самоподобии в языке // Изв. Волгогр. гос. пед. ун-та. Серия : Филол. науки. 2009. № 10 (44). С. 15—19.

50. Бронник Л. В. Когнитивно-синергетический поход к языку: философско-методологический анализ : дисс. ... доктора филос. наук : 09.00.08. Ростов-на-Дону, 2013. 348 с.

51. Буданов В. Г. Синергетическое моделирование сложных систем и практическая философия // Философия науки. 2007. № 4. С. 114—131.

52. Быстрицкий Е. К. Научное познание и проблема понимания. Київ : Наукова думка, 1986. 136 с.

53. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. Москва, 1937. 408 с.

54. Ванівська О. І. Основні підходи до аналізу мовних даних у корпусній лінгвістиці // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2012. Вип. 27. С. 3—8. (Серія «Філологічна»).

55. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание : пер. с англ. Москва : Прогресс, 1988. 507 с.

56. Ваулина О. В. О некоторых языковых особенностях выражения эмоций в речи // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації : міжвуз. зб. наук. пр. Харків : Константа, 1996. С. 30—35.

57. Вебер В. Важные шаги к помогающему диалогу. Программа тренинга, основанная на практическом опыте. Глава 1. Введение : пер. с англ. / под общей редакцией В. Е. Кагана и Е. С. Креславского. Санкт-Петербург : РАТЭПП, 1998. 41 с.

58. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва, 2001. 287 с.

59. Виговська Л. П. Емпатійність як механізм реалізації суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми // Психологія : зб. наук. пр. Київ : НПУ, 1999. Вип. 4 (7). С. 61—66.

60. Винкельман И. И. Избранные произведения и письма. Academia, Ладомир, 1996. 688 с.

61. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. 3-е изд., стер. Москва : КомКнига, 2006. 280 с. (Лингвистическое наследие XX века).

62. Воркачёв С. Г. Желание и безразличие как операторы в логике оценок и в «логике чувств» // С. Г. Воркачёв, Е. А. Жук, С. А. Голубцов. Семантика и прагматика дезидеративной оценки / под ред. С. Г. Воркачёва. Краснодар, 1999. С. 6—117.

63. Воркачёв С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. 2001. № 1. С. 64—72.

64. Воркачёв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2004. 236 с.

65. Воробьева О. П. Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд // Языки и транснациональные проблемы : материалы

Первой междунар. научн. конф. Москва ; Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2004. Т. II. С. 50—55.

66. Воробйова О. П. Когнітивна поетика в Потебнянській ретроспективі // Мовознавство. 2005. № 6. С. 18—25.

67. Воробьёва О. П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модусы, фракталы, фузии // Когниция, коммуникация, дискурс. 2010. № 1. С. 47—74. URL : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no1-2010/vorobeeva-o-p> (дата обращения: 18.10.2015).

68. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва : ЭКСМО, 2006. 1136 с.

69. Гаврилова Т. П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии // Вопросы психологии. 1975. № 2. С. 147—158.

70. Гаврилова Т. П. Что значит слушать эмпатически? // Магистр : независимый психолого-педагогический журнал. 1992. № 5. С. 36—40.

71. Гадамер Г. Г. Истина и метод : пер. с нем. / общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. Москва : Прогресс, 1988. 704 с.

72. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста // Вестник МГУ. 1993. № 3. С. 87—95.

73. Галуцьких І. А. Тілесний код емоцій та почуттів в образному просторі художнього тексту: концептуальний аналіз (на матеріалі оповідань В. Вулф та Д. Г. Лоуренса) // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. 2012. Том 15, № 2. С. 30—40.

74. Гегель Г. Феноменологія духу. Київ : Основи, 2004. 548 с.

75. Герман И. А. Лингвосинергетика : монография. Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. 168 с.

76. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики. Москва : Прогресс, 1992. 222 с.

77. Гирнык А. В. Синергетическая модель концепта «жизнь»: экспериментальное исследование : дисс. ... кандидата. филол. наук : 10.02.19. Тверь, 2011. 152 с.
78. Гончарук О. М. Англомовна прозова байка: прагмастилістичний і когнітивний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2012. 231 с.
79. Городникова М. Д. Эмотивные явления в речевой коммуникации. Москва : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1986. 70 с.
80. Гросс К. Душевная жизнь ребёнка : пер. с нем. Киев, 1916. 242 с.
81. Гураль С. К. Синергетика и лингвосинергетика // Вестник Томского государственного университета. 2007. № 302. С. 7—9.
82. Гуссерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки. Київ : ППС, 2009. 356 с.
83. Давыдов Ю. Н., Богомолов А. С., Гайденко П. П. Социоцентристская диалектика неомарксизма // Идеалистическая диалектика в XX столетии. Москва : Политиздат, 1987. С. 188—255.
84. Делёз Ж., Гваттари Ф. Ризома // Философия эпохи постмодерна : сб. переводов и рефератов. Минск, 1996. С. 6—31.
85. Делёз Ж. Логика смысла : пер. с фр. // Ж. Делёз. Логика смысла. М. Фуко *Theatrum philisophicum*. Москва : Академический проект, Екатеринбург : Деловая книга, 1998а. С. 13—440.
86. Делёз Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? : пер. с фр. Москва : Институт экспериментальной социологии, Санкт-Петербург : Алетейя, 1998б. 288 с. (серия «Gallicinium»).
87. Дилтей В. наброски к критике исторического разума // Вопросы философии. 1988. № 4. С. 135—152.
88. Дилтс Р. Некоторые психологические аспекты теории относительности. URL : http://www.vusnet.ru/biblio/archive/dilts_strategija (дата обращения: 18.01.2015).

89. Донец П. Н. О «пограничном дискурсе» // Когниция, коммуникация, дискурс. 2011. № 3. С. 16—25. URL : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no3-2011/dones-p-n> (дата обращения: 02.01.2015).

90. Домброван Т. И. Фрактальность как фундаментальное свойство языковой материи // Записки з романо-германської філології. 2013. Вип. 1 (30). С. 57—67.

91. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка : монография. Одесса : КП ОГТ, 2014. 400 с.

92. Дорошенко Т. В. Эмпатия как фактор мотивации в профессиональном становлении личности : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата психол. наук : спец. 19.00.01. Хабаровск, 2007. 25 с.

93. Евин И. А. Искусство и синергетика. Москва : УРСС, 2013. 208 с.

94. Ейгер Г. В. Язык и синергетика (к постановке проблемы) // Вестник Харьковского университета. 1992. № 372. С. 131—137.

95. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04. Київ : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2011. 32 с.

96. Еникеева С. М. Синергетические параметры структурной организации и развития словообразовательной системы современного английского языка // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под. общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 62—88.

97. Жаботинская С. А. Структуры представления знаний в концепте числового имени // Язык и структуры представления знаний : сб. науч.-аналит. обзоров. Москва : РАН ИНИОН, 1992. С. 124—149.

98. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети // Мова : зб. наук. праць. Одеса : Одеський нац. ун-т, 2003. С. 1—26.

99. Жаботинская С. А. Геометрия смысла: концептуальные модели языка и фрактальные формы // Первая российская конференция по когнитивной науке : тезисы докладов. Казань : Казанский гос. ун-т, 2004. С. 85—87.

100. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных // Актуальні проблеми металінгвістики : збірник статей за матеріалами VII Міжнародної конференції, 28-29 квітня 2011 р. Черкаси : Ант, 2011. С. 3—6.

101. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) // Когниция, коммуникация, дискурс. 2013. № 6. С. 47—76. URL : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-nob-2013/zabotinskaa-s-a> (дата обращения: 01.02.2017).

102. Жилин Д. М. Теория систем. Москва : УРСС, 2004. 184 с.

103. Жуков Д. С., Лямин С. К. Метафоры фракталов в общественно-политическом знании : монография. Тамбов : Издательство ТГУ имени Г. Р. Державина, 2007. 136 с.

104. Журавлёва О. В. Языковая игра как синергетический процесс саморазвития языка // Текст: структура и функционирование. Барнаул, 2002. Вып. 6. С. 13—18.

105. Завгородняя Е. В. Индивидуализация субъекта и уровни деструктивного поведения. URL : <http://www.new.psychol.ras.ru/conf/zav.1> (дата обращения: 20.01.2015).

106. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж : Изд-во ВГУ, 2001. С. 36—45.

107. Залевская А. А. Концепт как достояние индивида // Слово. Текст : избранные труды. Москва : Гнозис, 2005. 543 с.

108. Захаров В. П., Богданова С. Ю. Корпусная лингвистика : учебник для студентов направления «Лингвистика». 2-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург : СПбГУ. РИО. Филологический факультет, 2013. 148 с.

109. Зацний Ю. А. Про деякі тенденції в словотвірних процесах сучасної англійської мови // *Нова філологія*. 2014. № 64. С. 162—170.
110. Ивин А. А. *Аксиология* : науч. изд. для студентов, аспирантов, преподавателей вузов. Москва : Высш. шк., 2006. 390 с.
111. Изард К. *Психология эмоций*. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 77 с.
112. Ильин Е. П. *Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия*. Санкт-Петербург : Питер, 2013. 304 с.
113. Ионин Л. Г. *Понимающая социология: историко-критический анализ*. Москва : Наука, 1979. 207 с.
114. Іванотчак Н. І. *Лінгвокогнітивні і прагматичні параметри емпатії в англійській дитячій прозі жанру фентезі* : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. Харків, 2017. 218 с.
115. Кант И. *Антропология*. Санкт-Петербург : Тип. Сойкина, 1990. 194 с.
116. Карасик В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
117. Карасик В. И. *Этноспецифические концепты // Введение в когнитивную лингвистику / отв. ред. М. В. Пименова. Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. С. 61—105.*
118. Карасик В. И. *Языковые ключи*. Москва : Гнозис, 2009. 406 с.
119. Кармадонов О. А. *Нормы и эмпатия как факторы социальных преобразований // Социологические исследования*. 2012. № 4. С. 17—24.
120. Карпіловська Є. А. *Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика*. Донецьк : Юго-Восток, 2006. 188 с.
121. Карягина Т. Д. *Эволюция понятия «эмпатия» в психологии* : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата психол. наук : спец. 19.00.01. Москва, 2013. 35 с.
122. Кассирер Э. *Сила метафоры // Теория метафоры : сборник*. Москва : Прогресс, 1990. С. 33—43.

123. Кассирер Э. Опыт о человеке: введение в философию человеческой культуры // Проблема человека в западной философии. Москва : Прогресс, 1998. С. 3—30.

124. Кашкин В. Б. Парадоксы границы в языке и коммуникации // Аспекты языка и коммуникации. Воронеж : Воронежский государственный университет ; Издатель О. Ю. Алейников, 2010. Выпуск 5. 382 с.

125. Келлер Р. Языковые изменения. О невидимой руке в языке : пер. с нем. Самара : Издательство СамГПУ, 1997. 312 с.

126. Кибрик А. Е. Агенс // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990а. С. 17.

127. Кибрик А. Е. Пациенс // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990б. С. 369.

128. Кійко Ю. Є. Мовна система із фрактальної перспективи // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. 2015. № 16. С. 117—120.

129. Князева Е. Н. Одиссея научного разума. Синергетическое видение научного прогресса. Москва : Изд-во Ин-та философии РАН, 1995. 228 с.

130. Ковалевская Е. Г. Семантическая структура слова и стилистические функции слов // Языковые значения. Ленинград : Ленинградск. гос. пед. ин-т, 1976. С. 63—72.

131. Ковалевська Т. Ю. Моделювання емпатії в сучасній українській мові : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2002. 439 с.

132. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 191 с.

133. Колегаєва І. М. Вербалізація емотивної невербалістики в англomовних словниках і текстах // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : Філологія. 2012. Т. 15, № 2. С. 57—62.

134. Колегаєва І. М. Полімодальність відчуттів у дзеркалі полікодовості тексту, або ще раз про антропоцентризм у лінгвістиці // Записки з романо-германської філології. 2015. Вип. 2. С. 105—112.

135. Колегаєва І. М. Когніція, семиозис, комунікація: о чьм думалось в последние 25 лет // Записки з романо-германської філології. 2016. Вип. 1. С. 58—76.

136. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова. 3-е изд., стер. Москва : УРСС, 2006. 191 с.

137. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. 3-тє вид. Київ : Академія, 2010. 464 с.

138. Кравченко А. В. Что такое коммуникация : очерк биокогнитивной философии языка // Прямая и непрямая коммуникация : сб. науч. ст. / отв. ред. В. В. Дементьев. Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2003. С. 27—39.

139. Крамаренко М. Л. Аксиологическая прагмасемантика англоязычного рекламного текста : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04. Донецк, 2005. 241 с.

140. Кубанова О. Ю. Проблема интерсубъективности в «Картезианских размышлениях» Э. Гуссерля // Историко-философский ежегодник. Москва : Наука, 1991. С. 87—107.

141. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца XX века / под. ред. акад. Ю. С. Степанова. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1995. С. 144—238.

142. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1997. 330 с.

143. Кубрякова Е. С. О современном понимании термина «концепт» в лингвистике и культурологии // Реальность, язык и сознание : Международн. межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. Т. А. Фесенко. Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. Вып. 2. С. 5—15.

144. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербальной эмпатии : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.19. Уфа, 2010. 25 с.
145. Кузьменко Е. Л. Фразеосемантическое поле эмпатии личности : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04. Москва, 2002. 132 с.
146. Курдюмов С. П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. Москва : ИПМ им. М. В. Келдыша АН СССР, 1990. 238 с.
147. Лабунская В. А., Менеджерицкая Ю. А., Бреус Е. Д. Психология затрудненного общения. Москва : Academia, 2001. 285 с.
148. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём. Москва : УРСС, 2004. 256 с.
149. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 1999. 287 с.
150. Липс Т. Руководство по психологии. Санкт-Петербург : Питер, 1907. 304 с.
151. Личутин А. В. Онтология рекурсивных структур : дисс. ... кандидата филол. наук : 09.00.01. Архангельск, 2006. 207 с.
152. Лосев А. Ф. Философия имени. Москва : Изд-во Москов. ун-та, 1990. 269 с.
153. Лотман Ю. М. Структура художественного текста // Об искусстве. Санкт-Петербург : Искусство СПб, 1998. С. 14 — 285.
154. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург : Искусство СПб, 2000. 704 с.
155. Лукашевич Е. В. Эволюция значения слова как синергетический процесс // Лингвосинергетика: проблемы и перспективы. Барнаул, 2001. С. 42—56.
156. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики). Новосибирск : Наука, 1986. 230 с.

157. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК Гнозис, 2003. 280 с.

158. Мак. Дауголл У. Основные проблемы социальной психологии. Москва : Космос, 1916. 281 с.

159. Мамонова Н. В. Фрактальная самоорганизация британского сказочного дискурса (на примере концепта WELFARE) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.19. Челябинск, 2015. 233 с.

160. Маргулис В. Д. Текстуальный статус и вариабельность лексического значения слова // Слово в словаре, семантическом континууме и тексте : межвузов. сб. науч. тр. Челябинск : ЧГПИ, 1990. С. 31—41.

161. Мартынюк А. П. Опыт модусного моделирования концепта (на примере концепта CELEBRITY/ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе) // Когниция, коммуникация, дискурс. 2010. № 1. С. 93—100. URL : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no1-2010/martynuk-a-p> (дата обращения: 22.12.2015).

162. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 196 с.

163. Мартынюк А. П. Онтология языка в структурном vs когнитивно-коммуникативном функционализме: субъект ↔ объект и метод // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / под ред. И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017а. 246 с.

164. Мартынюк А. П. Индивидуальный концепт: природа и метод анализа // Концепты и контрасты : монография / Н. В. Петлюченко, С. И. Потапенко, О. А. Бабелюк, Е. Л. Стрельцов и др. ; под ред. Н. В. Петлюченко. Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017б. С. 76—83. (Серия «Одесские студии по лингвистике и социальным наукам»).

165. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 479 с.

166. Махачашвілі Р. К. Динаміка англомовної інноваційної логосфери комп'ютерного буття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04. Одеса, 2013. 35 с.

167. Менеджерицкая Ю. А. Особенности эмпатии субъектов затрудненного и незатрудненного общения в ситуациях затрудненного взаимодействия : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата психол. наук : спец. 19.00.07. Ростов на Дону, 1998. 18 с.

168. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття : пер. з фр. Київ : Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.

169. Мецлер А. А. Прагматика коммуникативных единиц. Кишинёв : Штиинца, 1990. 104 с.

170. Мечковская Н. Б. Метаязыковые глаголы в исторической перспективе // Язык о языке / под ред. Н. Д. Арутюновой. Москва : Языки русс. культуры, 2000. С. 363—380.

171. Мільчарек-Сеали Х. Емпатія як феномен альтруїстичної інтеракції та чинник рольової взаємодії // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : збірник наукових праць. Київ : Фенікс, 2010. Вип. 10. С. 67—72.

172. Минкин Л. М. Эмерджентность, интерпретация концепта в системно-функциональном континууме // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. 2014. Том 17, № 2. С. 131—137.

173. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19. Оренбург, 2007. 379 с.

174. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : монография. Харьков : Экограф, 2005. 300 с.

175. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. Харків, 2007. 460 с.

176. Морозова І. І. Дискурс(и) британської жінки (на матеріалі драматургії ХІХ ст.) // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2014. № 1102. Вип. 77. С. 92—96.

177. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс. Москва : Едиториал УРСС, 2010. 296 с.

178. Мышкина Н. Л. Внутренняя жизнь текста: механизмы, формы, характеристики : монография. Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1998. 152 с.

179. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования. Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1990. 109 с.

180. Невська Ю. В. Емпатія як ознака ділового листування М. Куліша // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. Праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2012. Вип. 34. С. 179—186.

181. Нелюбин Л. Л. Лингвостилистика современного английского языка : учеб. пособие. — 3-е изд., перераб. и доп. Москва : МОПИ им. Н. К. Крупской, 1990. 110 с.

182. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Научн. центр проблем диалога, 1996. 60 с.

183. Никитин М. В. Основания когнитивной семантики : учеб. пособие для высш. учеб. заведений. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ, 2003. 277 с.

184. Никитин М. В. Развёрнутые тезисы о концептах // Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. № 1. С. 53—64.

185. Николаева Т. М. Эмпатия // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. С. 592.

186. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь. Киев : Высшая школа, 1981. 196 с.

187. Олизько Н. С. Семиотико-синергетическая интерпретация особенностей реализации категорий интертекстуальности и інтенціинтердискурсивности в постмодернистском художественном дискурсе : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19. Челябинск, 2009. 43 с.

188. Олпорт Ф. Личность в психологии. Санкт-Петербург : РАТЭПП, 1998. 160 с.
189. Орлов А. Б., Хазанова М. А. Феномены эмпатии и конгруэнтности // Вопросы психологии. 1993. № 4. С. 35—39.
190. Орлова Н. Н. Языковые средства выражения эмоций: синтаксический аспект (на материале современной английской прозы) : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.19; 10.02.04. Ростов-на-Дону, 2009. 25 с.
191. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры : сборник. Москва : Прогресс, 1990. С. 68—81.
192. Ортони А., Клоур Д., Коллинз А. Когнитивная структура эмоций // Язык и интеллект. Москва : Прогресс, 1995. С. 314—384.
193. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Москва, 1986. Вып. 17. С. 22—129.
194. Охріменко В. І. Лінгвокогнітивні та прагматичні аспекти аргументації в іспаномовній рекламі : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.05. Київ, 2002. 233 с.
195. Парыгин Б. Д. Анатомия общения. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 1999. 301 с.
196. Пашукова Т. И. Мотивирующая функция эмпатии // Исследования мотивационной сферы личности. Новосибирск : Прогресс, 1984. С. 20—25.
197. Пільгуй Н. М. Синергетичний аспект дослідження англomовного наукового агротехнічного дискурсу // Синергетика в філологічних дослідженнях : монографія / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 261—276.
198. Пиотровский Р. Г. Лингвистическая синергетика: исходные положения, первые результаты, перспективы. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 2006. 160 с.

199. Піхтовнікова Л. С. Синергія стилю байки: німецька віршована байка 13—20 ст. : монографія. Харків : Бізнес Інформ., 1999. 220 с.

200. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 180 с.

201. Піхтовнікова Л. С. Самоорганізація дискурсу: синергетичні принципи і підходи до лінгвістичного аналізу // Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ : кол. монографія / за ред. В. Г. Пасинок. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 218—231.

202. Пихтовникова Л. С. Самоорганизация дискурса и отдельных типов дискурса // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 102—135.

203. Плотникова С. Н. Фрактальность дискурса как новое лингвистическое понятие // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. 2011. № 3 (15). С. 126—135.

204. Поддубный Н. В. Самоорганизующиеся системы: онтологический и методологический аспекты : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата филос. наук : спец. 09.00.01. Ростов-на-Дону, 2000. 41 с.

205. Пономаренко Е. В. Лингвосинергетика бизнес-общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка). Москва : МГИМО-Университет, 2010. 151 с.

206. Пономаренко Е. В. О самоорганизации и синергизме функционального пространства английского дискурса // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия Гуманитарные науки. 2013. №13 (156). С. 131—140.

207. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и сознание: теоретические разграничения и понятийный аппарат // Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. С. 8—50.

208. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика : монография. Москва : АСТ «Восток-Запад», 2007. 314 с.

209. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев, 1993. 192 с.

210. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Ваклер, 2001. 216 с.

211. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой : пер. с англ. / под общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. А. Сачкова. Москва : Прогресс, 1986. 432 с.

212. Пригожин И., Николис Г. Познание сложного. Введение : пер. с англ. 3-е изд., доп. Москва : ЛКИ, 2008. 352 с. (Серия «Синергетика : от прошлого к будущему»).

213. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

214. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск : ДНУ, 2013. 307 с.

215. Приходько А. Н. Самоорганизация концептивных систем и межкультурный трансфер концептов // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 135—154.

216. Приходько А. И. Энергия фрейма: постановка проблемы // Нова філологія. Збірник наукових праць. 2017. № 70. С. 158—164.

217. Пузыревский В. Ю. Феномен эмпатии в контексте современной западной философии // Философия. Образование. Альманах. Сибирь, 2002. Выпуск 6. С.103—118.

218. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів : Сполом, 2001. 224 с.

219. Радзиховская В. К. Функционально-семантическая категория взаимности в современном русском языке: квантово-синергетический аспект. Москва : МПГУ Прометей, 2005. 272 с.

220. Реформатский А. А. Что такое структурализм? // Вопросы языкознания. 1957. № 6. С. 25—37.
221. Рибо Т. Психология чувств. Одесса : Астра, 1912. 27 с.
222. Рікер П. Сам як інший. Київ : Дух і Літера, 2000. 458 с.
223. Роджерс К. Р. Эмпатия // Психология эмоций. Тексты. Москва : Изд-во МГУ, 1984. С. 235—237.
224. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Прогресс-Универс, 1994. 480 с.
225. Русанівський В. М. Поняття семантичного і стилістичного інваріанта // Мовознавство. 1981. Кн. 3. С. 9—20.
226. Рыков В. В. Корпусная лингвистика. URL : <http://rykov-cl.narod.ru/c.html> (дата обращения: 23.04.2015).
227. Самигулина Ф. Г. О возможности применения синергетического подхода при исследовании механизма восприятия бистабильных концептуальных структур // Международный конгресс по когнитивной лингвистике : сб. мат-лов / отв. ред. Н. Н. Болдырев. Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. С. 383—385.
228. Самохіна В. О., Шпак О. В. Синергія контакту // Нова філологія. 2016. № 68. С. 189—196.
229. Сватко Ю. И. Имя как текст и текст как имя: лингвистические и лингвофилософские основания анализа : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19. Краснодар, 1994. 77 с.
230. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Дозвілля-К, 2006. 716 с.
231. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2004. 338 с.
232. Симонов К. И. Фракталы в языковой материи : монография. Москва : Тезаурус, 2013. 208 с.

233. Слесаренко З. Р. Эмпатия как атрибутивное свойство культуры : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата филос. наук : спец. 24.00.01. Казань, 2013. 22 с.

234. Солонин Ю. Н. Принцип als ob и конструктивная роль воображения // Метафизические исследования. Санкт-Петербург : Издательство Алетейя, 1997. Выпуск 3. История. С. 337—338.

235. Солощук Л. В. Невербальні компоненти комунікації в еколінгвістичному аспекті // Мовні та концептуальні картини світу. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2016. Вип. 55. С. 328—335.

236. Сонин А. Г. Общепсихологические и когнитивные механизмы понимания мультимедийных текстов // Вопросы психолингвистики. 2003. № 1. С. 43—56.

237. Сопиков А. П. Механизм эмпатии // Вопросы психологии познания людьми друг друга и самопознания : сб. науч. статей. Краснодар : Изд-во Краснодарск. пед. ин-та, 1977. С. 23—31.

238. Спенсер Г. Основания психологии. Физиологическая психология в 14 лекциях. Москва : АСТ, 1998. 32 с.

239. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности // Язык и наука конца 20 века. Москва : Институт языкознания РАН, 1995. С. 35—73.

240. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.

241. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая плёнка цивилизации. Москва : Языки славянских культур, 2007. 248 с.

242. Стернин И. А., Ларина Т. В., Стернина М. А. Очерк английского коммуникативного поведения. Воронеж : Истоки, 2003. 184 с.

243. Суддя А. М. Контекстуальна синонімія прикметників як синергетичний феномен (на матеріалі німецькомовного публіцистичного дискурсу) // Синергетика в філологічних дослідженнях : монографія / под

общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 252—261.

244. Тарасенко В. В. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 232 с.

245. Тараненко Л. І. Просодичні засоби актуалізації англійських фольклорних текстів малої форми (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. — Київ, 2016. 661 с.

246. Таценко Н. В. Картины світу як базові поняття когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. 2010а. Том 23 (62), № 2, Часть 1. С. 204—208.

247. Таценко Н. В. Лінгвокогнітивні ознаки неологічної репрезентації концепту «спотворення інформації» в комп'ютерному дискурсі // Нова філологія. 2010б. № 42. С. 201—208.

248. Таценко Н. В. Трансформація потреб людини та їх зв'язок з типами дискурсу // Нова філологія. 2011. № 44. С. 141—144.

249. Таценко Н. В. Семантичні та прагматичні аспекти евфемії у англомовному політичному дискурсі // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». 2013. Том 26 (65), № 1. С. 164—168.

250. Таценко Н. В., Кравец Л. С. Лексико-семантические особенности эвфемизмов в англоязычном политическом дискурсе (на материале речей Барака Обамы) // *Lingua Mobilis*. Челябинск, 2013. № 1 (40). С. 89—98.

251. Таценко Н. В., Недосека А. М. Аксіологічні характеристики фразеологізмів як засобів емпатизації англомовного художнього дискурсу // Сборник научных трудов SWorld. Иваново : МАРКОВА АД, 2014. Выпуск 1. Том 21. С. 63—69.

252. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилистические аспекты эмпатии в англоязычном политическом дискурсе // *Lingua Mobilis*. Челябинск, 2014. № 3 (49). С. 111—121.

253. Таценко Н. В. Феномен емпатії в сучасних наукових парадигмах // *Філологічні трактати*. Суми : СумДУ, 2014. Том 6, № 4. С. 56—66.

254. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилістичні аспекти емпатії в англomовному політичному дискурсі // *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету ІФСК*. Суми : Сумський державний університет, 2014б. С. 11—15.

255. Таценко Н. В. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології // *Філологічні трактати*. 2015а. Том 7, № 1. С. 50—60.

256. Таценко Н. В. Лексичний аспект актуалізації емпатії в сучасній англійській мові // *Філологічні трактати*. 2015б. Том 7, № 4. С. 91—98.

257. Таценко Н. В. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики // *Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Філологічні науки*. 2015в. № 2. С. 282—288.

258. Таценко Н. В. Лінгвістичний простір комунікативної емпатії // *Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Горизонт очікування»): тези доповідей II Міжнародної наукової конференції. 8-9 квітня 2016 року*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016а. С. 82—83.

259. Таценко Н. В. Лексико-граматичне профілювання понятійного модусу концепту ЕМПАТІЯ // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016б. Вип. 60. С. 237—239.

260. Таценко Н. В. Аксиологічний модус емпатії в сучасному англomовному дискурсі // *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016в. Том 3, Випуск 10. С. 120—124.

261. Таценко Н. В. Образный модус эмпатии в современном англоязычном дискурсе // Когниция, коммуникация, дискурс. Харьков, 2016г. № 12. С. 108—124. URL : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no12-2016/tacenko-n-v> (дата звернення: 17.01.2017).

262. Таценко Н. В. Синергетика як методологічна основа сучасних філологічних досліджень // Філологічні трактати. 2016г. Том 8, № 2. С. 151—159.

263. Таценко Н. В. Корпусна лінгвістика як методологія сучасних філологічних наукових розвідок // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. 2016д. Вип. 23. С. 281—286.

264. Таценко Н. В. Основи динаміко-системної парадигми мовознавства в контексті функціонального підходу // Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 23—24 грудня 2016 року. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016е. С. 104—108.

265. Таценко Н. В., Суховецька Л. В. Аналіз семантичної структури прохібітивних мовленнєвих актів в англomовному політичному дискурсі // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2017. Випуск 153. С. 330—335.

266. Таценко Н. В. Реалізація емпатії в сучасному англomовному дискурсі: когнітивно-синергетичний аспект : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2017а. 357 с.

267. Таценко Н. В. Типи вербальних атракторів концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англomовному дискурсі // Нова філологія. Збірник наукових праць. 2017б. № 70. С. 201—206.

268. Таценко Н. В., Назаренко Е. В. Фрактальное измерение дискурса: лингвосинергетический аспект // Objective and subjective factors in formation of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values and priority of

personal identity : peer-reviewed materials digest (collective monograph). London : IASHE, 2017. С. 18—22.

269. Таценко Н. В. Концепт у царині лінгвосинергетики: рівнева декомпозиція й циклічна адаптивна системність // Концепты и контрасты : кол. монографія / под ред. Н. В. Петлюченко. Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017в. С. 76—83. (Серия «Одесские студии по лингвистике и социальным наукам»).

270. Таценко Н. В. Екстеріоризація емпатії в англomовних дискурсивних актах // Мовні і концептуальні картини світу. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2017г. Випуск 62. С. 155—162.

271. Таценко Н. В. Трансформація мовленнєвоактної парадигми в сучасній комунікативній лінгвістиці // Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23—24 листопада 2017 року / за ред. В. А. Глущенко. Суми : Сумський державний університет, 2017д. С. 177—181.

272. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц // АН СССР, Ин-т языкознания. Москва : Наука, 1986. 143 с.

273. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. Москва : Наука, 1988. С. 173—204.

274. Титченер Э. Учебник психологии. Ч. 1–2 : пер. с англ. Москва : Изд-во товарищества «Мирь», 1914. 250 с.

275. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке. Москва : Высшая школа, 1990. 172 с.

276. Турбина О. А. Природа эмотивного синтаксиса и его категорий // Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика». 2013. Том 10, № 2. С. 4—9.

277. Тюпа В. И. Очерк современной нарратологии // Критика и семиотика. Новосибирск, 2002. Вып. 5. С. 5—31.

278. Улановский А. М. Синергетическая метафора сознания // Вестник Московского университета. Серия 14, Психология. 2005. № 1 январь-март 2005. С. 17—29.

279. Ущина В.А. Позиціонування суб'єкта в англомовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект : монографія. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. 380 с.

280. Федь В. Ризома та симулякр у сучасних культуротворчих процесах // Схід. 2011. № 4 (111). С. 141—145.

281. Филатов В. П. Парадоксы эмпатии // Загадка человеческого понимания. Москва : Политиздат, 1991. С. 176—195.

282. Филимонова О. Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте : учебное пособие. Санкт-Петербург : «Книжный дом», 2007. 448 с.

283. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. Москва, 1988. Вып. 23. С. 52—92.

284. Фолькельт И. Современные вопросы эстетики : пер. с нем. Санкт-Петербург : Образование, 1899. 237 с.

285. Фрейд З. Психология масс и анализ человека. Москва : Современные проблемы, 1925. 95 с.

286. Фролова И. Е. Конфронтация как дискурсивная стратегия: теория и методология анализа // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / под ред. И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. 246 с.

287. Фуко М. Археологія знання. Київ : Знання, 1996. 156 с.

288. Хайдарова В. Ф. Становление лексико-фразеологического корпуса интернет-языка как синергетический процесс : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01. Магнитогорск, 2011. 220 с.

289. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления : пер. с нем. Москва : Республика, 1993. 447 с.

290. Хомутова Т. Н. Научные парадигмы в лингвистике // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». 2009. № 35 (173), Вып. 37. С. 142—151.

291. Храменко Д. С. Функционально-прагматическая эволюция английского делового дискурса : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.04. Москва, 2014. 448 с.

292. Цоллер В. Н. Соотношение категорий экспрессивности, эмотивности и оценочности в структуре лексического значения // Научные ведомости БГУ. 1998. № 2. С. 43—54.

293. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови // Мовознавство. 1984. № 2. С. 11—18.

294. Чейф У. Данное, контрастивность, определённость, подлежащее, топики и точка зрения // Новое в зарубежной лингвистике. Москва : Прогресс, 1982. Вып. XI. С. 277—316.

295. Чепуріна І. В. Емотивні дієслова як база іменного словотвору (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.02. Сімферополь, 2003. 20 с.

296. Чередниченко В. П. Лінгвосинергетичні характеристики німецькомовної новели (діахронічний аспект) // Синергетика в філологічних дослідженнях : монографія / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. С. 283—294.

297. Чернавский Д. С. Синергетика и информация: динамическая теория информации. Москва : УРСС, 2009. 304 с.

298. Чесноков И. И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.19. Волгоград, 2009. 44 с.

299. Шамаева Ю. Ю. Фрактальная семиотика языка эмоций: лингвокогнитивное измерение // Вісник ХНУ. 2012. № 1003. С. 45—52.

300. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : ВГУ, 1987. 192 с.

301. Шаховский В. И. О роли эмоций в речи // Вопросы психологии. 1991. № 6. С. 111—116.

302. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций // Сб. науч. тр. Волгоград : Волгоградск. гос. пед. ин-т, 1995. С. 3—15.

303. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : монография. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.

304. Шведова Н. Ю. Один из возможных путей построения функциональной грамматики русского языка // Проблемы функциональной грамматики. Москва, 1985. С. 30—37.

305. Шевченко И. С., Сусов И. П., Безуглая Л. Р. Абрис когнитивного вектора прагмалингвистики // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2008. № 811. С. 3—7.

306. Шевченко И. С. Концепты коммуникативного поведения в когнитивно-дискурсивной парадигме // Вестник МГПУ. Серия «Филология. Теория языка. Языковое образование». 2014. № 1 (13). С. 110—120.

307. Шевченко И. С. Концептуализация коммуникативного поведения в дискурсе // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / под ред. И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. 246 с.

308. Шелякин М. А. Функциональная грамматика русского языка. Москва : Русс. яз., 2001. 288 с.

309. Шибутани Т. Социальная психология / общ. ред. Г. В. Осипова. Москва, 1969. 166 с.

310. Шилков Ю. М. Гносеологические основы мыслительной деятельности. Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 1992. 184 с.

311. Шопенгауэр А. Избранные произведения. Москва : Просвещение, 1992. 479 с.

312. Щебетенко С. А. Я-концепция, эмпатия и психологическая близость в отношениях читателя к литературным персонажам : автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидата психол. наук : спец. 19.00.01. Пермь, 2004. 22 с.

313. Эко У. Отсутствующая структура: введение в семиологию. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2004. 160 с.

314. Юргенс Х., Пайтген Х. О., Заупе Д. Язык фракталов. URL : <http://www.ega-math.narod.ru /Nquant/Fractals.htm> (дата обращения: 12.01.2015).

315. Ягубова М. А. Оценки и эмоции в разговорной речи // Язык и эмоции : сб. науч. тр. Волгоград : Перемена, 1995. С. 133—142.

316. Яремчук І. М. Німецькомовна притча: лінгвостилістичний та прагматичний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. — Львів, 2013. 286 с.

317. Ясперс К. Язык. Философия языка и семиотика : пер. с нем. Иваново : ИвГУ, 1995. С. 184—203.

318. A grammar of contemporary English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. Essex : Longman, 1973. 1554 p.

319. Allwood J. Cognitive science. “Consciousness, thought and language” // Encyclopedia of language and linguistics. 2-nd edition. Oxford : Elsevier, 2006. P. 44—53.

320. Attardo S. Locutionary and perlocutionary cooperation: the perlocutionary cooperative principle // Journal of pragmatics. 1997. Vol. 27. P. 753—779.

321. Barrett-Lennard G. The phases and focus of empathy // British journal of medical psychology. 1993. Vol. 66, № 1. P. 40—43.

322. Barlow M. Corpora for theory and practice // International journal of corpus linguistics. 1996. № 1. P. 1—37.

323. Baron-Cohen S. Theory of mind and autism: a fifteen year review / S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg, & D. Cohen (Eds.) // Understanding other

minds: perspectives from developmental cognitive neuroscience. Oxford, UK : Oxford University Press, 2000. P. 3—20.

324. Barsalou L. W. Frames, concepts, and conceptual fields // *Frames, Fields and Contrasts: New Essays in Semantic and Lexical Organization* / Ed. by A. Lehrer, E. F. Kittay. Hillsdale (NJ) : Lawrence Erlbaum Associates, 1992. P. 21—74.

325. Barsalou L. W. Situated simulation in the human conceptual system // *Language and cognitive processes*. 2003. No 18. P. 513—562.

326. Biber D., Conrad S., Reppen R. *Corpus linguistics: investigating language structure and use*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 300 p.

327. Brown D., Yule G. *Discourse analysis*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 288 p.

328. Brown P., Levinson S. *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 345 p.

329. Chafe W. *Discourse, consciousness, and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago : The University of Chicago Press, 1994. 392 p.

330. Clausner T., Croft W. Domains and image schemas // *Cognitive Linguistics*. 1999. V. 10—1. P. 1—31.

331. Cooper L. David. *Linguistic attractors: the cognitive dynamics of language acquisition and change*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. 353 p.

332. Croft W., Cruse D. A. *Cognitive Linguistics*. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.

333. Cruse D. A. *Lexical Semantics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986. 310 p.

334. Crystal D., Davy D. *Investigating english style*. London : Longman, 1969. 260 p.

335. Culicover P. W., Nowak A. *Dynamical grammar: minimalism, acquisition, and change*. Oxford, UK : Oxford University Press, 2003. 324 p.

336. Davis M. H. *Empathy: a social psychological approach*. Madison, WI : Brown and Benchmark Publishers, 1994. 260 p.

337. de Beaugrande R., Dressler U. *Introduction to text linguistics*. London : Longman, 1981. 270 p.

338. de Beaugrande R. *New foundations for a science of text and discourse: cognition, communication, and the freedom of access to knowledge and society*. Norwood, NJ : Ablex, 1997. 670 p.

339. de Beaugrande R. *Language, discourse, and cognition: retrospects and prospects // Approaches to cognition through text and discourse / T. Virtanen (ed.)*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. P. 17—31.

340. Deleuze G., Guattari F. *Rhizome // A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1987. 629 p.

341. Dijk van T. *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*. Tübingen : Niemeyer, 1980. 285 S.

342. Dijk T. A. van. *Cognitive context models and discourse // Language structure, discourse and the available to consciousness / ed. by M. Stamenov*. Amsterdam : Benjamins, 1997. P. 189—226.

343. Dirven R., Verspoor M. *Cognitive exploration of language and linguistics*. Amsterdam (Philadelphia) : John Benjamins Publishing Company, 1998. 277 p.

344. Dirven R. *Major strands in cognitive linguistics // Cognitive linguistics: internal dynamics and interdisciplinary interaction*. Berlin, 2005. P. 17—68.

345. Dressler W., Barbaressi M. *Trends in linguistics: studies and monographs*. Berlin ; New York : Mouton de Cruyter, 1994. 167 p.

346. Edwards D. *Discourse and cognition*. London : SAGE Publications, 1997. 368 p.

347. Evans V., Green M. *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 p.

348. Evans J. L. The emergence of language: a dynamical systems account // Blackwell Handbook of Language Development / E. Hoff, M. Shatz (eds.). Maiden, MA [etc.] : Blackwell Publishing, 2007. P. 128—147.

349. Eysenck S. B. G. Impulsiveness and antisocial behaviour in children // Current Psychological Research. 1981. Vol. 1. P. 31—37.

350. Fasold R. Sociolinguistics of language. Oxford : Blackwell, 1990. 384 p.

351. Fauconnier G., Turner M. The way we think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities. New York : Basic Books, 2002. xvii. 440 p.

352. Feder J. Fractals. New York : Plenum Press, 1988. 256 p.

353. Fillmore Ch. J., Baker C. A frames approach to semantic analysis // The Oxford handbook of linguistic analysis / B. Heine, H. Narrog (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. P. 313—340.

354. Finegan E. Language: its structure and use. New York : Harcourt Brace College Publishers, 2004. 575 p.

355. Fodor J. A., LePor E. The compositionality papers. Oxford, UK [etc.] : Oxford University Press, 2002. 212 p.

356. Freeman W. J. A thermodynamic model of the action-perception cycle in brain dynamics // Advances in cognitive neurodynamics: proceedings of the International conference on cognitive neurodynamics / R. Wang, F. Gu, E. Shen (eds.). Heidelberg : Springer, 2008. P. 163—168.

357. French R. M., Thomas E. The dynamical hypothesis in cognitive science: a review essay of mind as motion // Minds and Machines. 2001. Vol. 11, №1. P. 101—111.

358. Fryer P., Ruis J. What are fractal systems? A brief description of “complex adaptive and emergent systems” (CAES). URL : <http://www.fractal.org/Bewustzijns-Besturings-Model/Fractal-systems.htm> (access date: 20.09.2014).

359. Garcia E. A. The use of complex adaptive systems in organizational studies // The evolution of complexity / F. Heylighen, J. Bollen, A. Riegler (eds.).

Dordrecht, The Netherlands : Kluwer Academic Publishers ; Brussels, Belgium : VUB Univ. Press, 1999. P. 281—306.

360. Garside R. Flidgeston S., Botley S. Discourse annotation: anaphoric relations in corpora. 1997. P. 66—84.

361. Gibbs R. W. The poetics of mind. Figurative thought, language and understanding. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 527 p.

362. Goffman E. Interaction ritual: essays on face-to face behaviour. New York : Anchor Books, 1967. 33 p.

363. Grice P. Logic and conversation // Syntax and semantics / ed. by P. Cole, J. Morgan. New York : Academic Press. 1975. Vol. 3 : Speech Acts. P. 41—58.

364. Gu Y. Pragmatics and rhetoric: a collaborative approach to conversation // In Herman Parret, ed., Pretending to communicate. Berlin : Mouton de Gruyter, 1993. P. 172—195.

365. Haken H. Information and self-organization: a macroscopic approach to complex systems. 2nd ed. Berlin : Springer, 2000. 222 p.

366. Haken H. Synergetics: introduction and advanced topics. Berlin [etc.] : Springer, 2004. 758 p.

367. Halliday M. A. K. Towards probabilistic interpretations // Functional and systemic linguistics : approaches and uses / E. Ventola (ed.). Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1991. P. 39—61.

368. Happé F., Brownell H., Winner E. Acquired 'theory of mind' impairments following stroke // Cognition 70. 1999. P. 211—240.

369. Harder P. Partial autonomy: ontology and methodology in cognitive linguistics // Cognitive linguistics: foundations, scope, methodology / ed. by Th. Janssen, G. Redeker. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1999. P. 195—222.

370. Hardy C. Networks of meaning: a bridge between mind and matter. Wesport, Connecticut ; London : Praeger, 1998. 217 c.

371. Hein G. & Singer T. I feel how you feel but not always: the empathic brain and its modulation // Current Opinion in Neurobiology. 2008. Vol. 18. P. 153—158.

372. Hoffman M. L. The development of empathy // Altruism and helping behaviour: social personality and development perspectives / eds. by J. P. Rushton R. M. Sorrenting. Hillsdale, 1981. 120 p.

373. Hogan R. T. Development of an empathy scale // Journal of consulting psychology. 1969. Vol. 33. P. 307—316.

374. Houston D. A. Empathy and the self: cognitive and emotional influences on the evaluation of negative affect in others // Journal of personality and social psychology. 1990. Vol. 59, № 5. P. 16—21.

375. Hunston S., Francis G., Manning E. Grammar and vocabulary: showing the connections // ELT journal. 1997. № 51 (3). P. 8—216.

376. Hunston S. Corpora in applied linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 254 p.

377. Iacoboni M. Understanding others: imitation, language, empathy // In S. Hurley and N. Chater (eds) Perspectives on imitation: from cognitive neuroscience to social science. Cambridge, MA : MIT Press, 2005. Vol. 2. P. 55—77.

378. Ickes W. Empathetic accuracy // Journal of personality. 1991. Vol. 61, № 4. P. 12—13.

379. Israeli A. Syntactic reduplication in Russian: a cooperative principle device in dialogues // Journal of Pragmatics. 1997. Vol. 27. P. 553—679.

380. Jackendoff R. Foundations of language. Brain, meaning, grammar and evolution. Oxford : Oxford University Press, 2002. 477 p.

381. Johnson M. The body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason). Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1987. 233 p.

382. Johnson M. Moral imagination: implications of cognitive science for ethics. Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1993. 287 p.

383. Kasher A. Conversational maxims and rationality // In A. Kasher (ed.) Language in focus. Reidel, 1976. P. 197—216.

384. Kellert S. H. Chaos theory // Routledge encyclopedia of philosophy / E. Craig (gen. ed.). London [etc.] : Routledge, 1998. Vol. 2. P. 276—280.

385. Kim J. Self-understanding and rationalizing explanations // *Philosophia naturalis*. 1984. № 21. P. 309—320.

386. Kövecses Z. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2010. 375 p.

387. Kuno S. Subject, theme, and the speakers' empathy // *Subject and Topic*. New York : Academic Press, 1976. P. 417—444.

388. Lakoff R. The logics of politeness // *Papers from the ninth regional meeting of the Chicago linguistic society*. Chicago, 1973. P. 292—305.

389. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.

390. Lakoff G. *Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1987. 614 p.

391. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenges to western thought*. New York : Basic Books, 1999. 624 p.

392. Lakoff G. September 11, 2001. URL : <http://facultysites.vassar.edu/lenevare/91101/> (access date: 02.02.2018).

393. Langacker R. W. Setting, participants and grammatical relation // *Meanings and prototypes: studies in linguistic categorization* / ed. by S. L. Tsohatzidis. New York : Routledge, 1990. P. 213—238.

394. Langacker R. W. *Foundations of cognitive grammar*. Stanford : Stanford University Press, 1991. Vol. II. 628 p.

395. Langacker R. W. *Grammar and conceptualization*. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2000a. 430 p.

396. Langacker R. W. A dynamic usage-based model // *Usage-based models of language* / ed. by M. Barlow, S. Kemmer. Stanford ; California : CSLI Publications, 2000b. P. 1—64.

397. Langacker R. W. *Discourse in cognitive grammar* // *Cognitive linguistics*. 2001. Vol. 12, № 2. P. 143—188.

398. Langacker R. W. Cognitive grammar: a basic introduction. — New York [etc.] : Oxford University Press, 2008. 562 p.

399. Lazarus R. S. Emotion and adaptation. New York : Oxford University Press, 1994. 576 p.

400. Leech G. Explorations in semantics and pragmatics. Amsterdam : Academic Press, 1980. 133 p.

401. Leech G. N. Principles of pragmatics. London ; New York : Longman, 1983. 250 p.

402. Leech G. N. Corpora and theories of linguistic performance. Directions in corpus linguistics // Proceedings of Nobel symposium 82 / ed. by Jan Svartvik. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1992. P. 105—122.

403. Leech G. Eyes E. Syntactic annotation: treebanks. 1997. P. 34—52.

404. Leech G. Grammars of spoken English: new outcomes of corpus-oriented research // Language Learning. 2000. Vol. 50, № 4. P. 675—724.

405. Lipps T. Einfühlung und ästhetischer Genuß // Die Zukunft. 1906. № 16. S. 100—114.

406. Lyons J. Language, meaning and context. London : Fontana, 1981. 256 p.

407. Makkreel R. A. How is empathy related to understanding? // In Issues in Husserl's "Ideas II" / ed. by Th. Nenon, L. Embree. Dordrecht : Kluwer, 1996. P. 199—212.

408. Mandelbrot B. B. The fractal geometry of nature. San Francisco : W. H. Freeman and Co., 1982. 468 p.

409. Martinovski B. Cognitive and emotive empathy in discourse // In proceedings of CogSci 2006. Vancouver, Canada, 2006. URL : <http://ict.usc.edu/pubs> (access date: 12.03.2014).

410. Maturana H. R., Varela F. J. The tree of knowledge: the biological roots of human understanding. Boston, 1992. 269 p.

411. McEnery T., Wilson A. Corpus linguistics: an introduction. 2nd ed. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2001. 235 p.

412. McEnery T., Xiao R., Tono Y. Corpus-based language studies: an advanced resource book // Routledge applied linguistics. New York, 2006. 389 p.

413. Medical discourse in pathological anatomy / N. V. Tatsenko, R. A. Moskalenko et al. // Georgian medical news. Tbilisi ; New York, 2012. № 5 (206). C. 63—67.

414. Medin D. L., Rips L. J. Concepts and categories: memory, meaning, and metaphysics // The Cambridge handbook of thinking and reasoning / K. J. Holyoak, R. G. Morrison (eds.). New York [etc.] : Cambridge University Press, 2005. P. 37—72.

415. Mehrabian A., Epstein C. A. A measure of emotional empathy // Journal of personality. 1972. Vol. 46, № 4. 525 p.

416. Misselhorn C. Empathy and dyspathy with androids: philosophical, fictional, and (neuro)psychological perspective // Konturen. 2009. Vol. 2. P. 101—123.

417. Moeschler J. Speech act theory and the analysis of conversations // Essays in speech act theory / D. Vanderveken, S. Kubo (eds.). Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2002. P. 239—262.

418. Morozova O. Monomodal and multimodal instantiations of conceptual metaphors of Brexit // In Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Vol. II (2), December 2017. Warsaw : De Gruyter Open, 2017. P. 250—283.

419. Newman J. Give: a cognitive linguistic study. Berlin : Mouton de Gruyter, 1996. 319 p.

420. Newman D. V. Chaos, emergence and the mind-body problem // Australasian journal of philosophy. 2001. Vol. 79, № 2. P. 180—196.

421. Noth W. Symmetries and asymmetries between positive and negative emotion words // Proceeding. Tübingen : Niemeier, 1992. 184 p.

422. Ortony A. Metaphor, language, and thought // Metaphor and thought / ed. by A. Ortony. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. P. 1—16.

423. Pavlidou T. Cooperation and the choice of linguistic means: some evidence from the use of the subjunctive in modern Greek // *Journal of pragmatics*. 1991. Vol. 15. P. 11—42.

424. Pragglejazz Group. MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse // *Metaphor and Symbol*. 2007. № 22. P. 1—39.

425. Radden G., Dirven R. *Cognitive English grammar*. Amsterdam ; Philadelphia, PA : John Benjamins Publishing, 2007. 374 p.

426. Redmond M. V. The functions of empathy in human relations // *Human Relations*. 1989. Vol. 42, № 7. P. 45—46.

427. Reik T. *Listening with the third ear: the inner experience of the psychoanalyst*. New York : Grove Press, 1949. 514 p.

428. Renouf A., Sinclair J. M. Collocational frameworks in English // *Aijemer and Altenberg*. 1991. P. 128—144.

429. Rogers C. R., Coffey R. E., Atnos A. G. A tentative formulation of a general law of interpersonal relationship // *Behavior in organisations: a multidimensional view*. Englewood Cliffs, 1975. P. 338— 346.

430. Rogers C. R. *Sposób bycia*. Poznan, 2002. 360 p.

431. Rosch E. Principles of categorization // *Foundations of cognitive psychology: core readings* / D. J. Levitin (ed.). Cambridge, MA : MIT Press, 2002. P. 251—270.

432. Sawicki M. *Body, text, and science. The literacy of investigative practices and the phenomenology of Edith Stein*. Dordrecht, 1997. 324 p.

433. Sawicki M. Empathy before and after Husserl // *Philosophy Today*. Spring, 1997. Vol. 41, No 1. P. 123—127.

434. Smith D. W. *The circle of acquaintance. Perception, consciousness, and empathy*. Dordrecht, 1989. 268 p.

435. Scheler M. *Wesen und Formen der Sympathie* // *Der Phanomenologie der Sympatiegefuhle*. Bonn. Cohen, 1926. 14 p.

436. Schiffrin D. *Approaches to discourse*. Maiden, MA : Blackwell

Publishers, 1994. 470 p.

437. Searle J. R. *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.

438. Searle J. R. Why I am not a property dualist // *Journal of consciousness studies*. 2002. Vol. 9, No 12. P. 57—64.

439. Sharifian F. Distributed, emergent cultural cognition, conceptualisation, and language // *Body, Language, and Mind* / R. M. Frank, R. Dirven, T. Ziemke, E. Bernardez (eds.). Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. Vol. 2. P. 109—136.

440. Sinclair J. M. *Written discourse structure* // *Techniques of description* / eds. J. M. Sinclair, M. Hoey and G. Fox. London : Routledge, 1994. P. 6—31.

441. Sinclair J. M. A way with common words // *Out of corpora: studies in honour of Stig Johansson* / eds. H. Hasselgard and Oskefjell. Amsterdam : Rodopi, 1999. P. 157—179.

442. Sinclair J. M. *Corpora for lexicography* // *A practical guide to lexicography*. Amsterdam : Benjamins, 2003. P. 167—178.

443. Smith E. E. Concepts and induction // *Foundations of cognitive science* / M. I. Posner (ed.). Cambridge, MA : MIT Press, 1989. P. 501—526.

444. Stein E. *On the problem of empathy*. The Hague, 1964. 160 p.

445. Stephan W.G. The role of empathy in improving intergroup relations // *Journal of social issues*. Winter 1999. Volume 55, Issue 4. P. 729—743.

446. Sternberg R. *Cognitive psychology*. Fort Worth : Wadsworth Publishing, 2005. 624 p.

447. Stocks E. L. I'm embarrassed for you: the effect of valuing and perspective taking on empathic embarrassment and empathic concern // *Journal of Applied Social Psychology* / E. L. Stocks, D. A. Lishner, B. L. Waits, E. M. Downum. 2011. № 41. P. 1—26.

448. Stubbs M. *Discourse analysis: the sociolinguistic analysis of natural language*. Chicago : University of Chicago Press, 1983. 272 p.

449. Stubbs M. *Text and corpus analysis*. Oxford : Blackwell, 1996. 267 p.

450. Stubbs M. Language corpora // In a Davies & C Elder eds. handbook of applied linguistics. Oxford : Blackwell, 2004. P. 106—132.

451. Stueber K. Imagination, empathy, and moral deliberation: the case of imaginative resistance // The southern journal of philosophy. Spindel Supplement. 2011a. № 49. P. 156—180.

452. Stueber K. Social cognition and the allure of the second-person perspective: in defense of empathy and simulation // New developments in psychology, philosophy of mind, and social neuroscience / ed. by A. Seemann. 2011b. Cambridge, Mass. : MIT Press. P. 265—292.

453. Talmy L. Toward a cognitive semantics. Volume I: Concept structuring systems. Cambridge, Mass., London : A Bradford Book, MIT Press, 2000. 565 p.

454. Tatsenko N. V. Neological representation of the concept ILLNESS (as a result of information technology impact) in English-speaking computer discourse // Когніція, комунікація, дискурс. Харьков, 2013. № 7. С. 100—110. URL : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no7-2013/tatsenko-n-v> (access date: 15.02.2015).

455. Tatsenko N. V. Empathy in discourse: towards an embodied cognitive semantics // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016а. Том 8, № 1. С. 79—86.

456. Tatsenko N. V. From pro-social behavior to pragmatic empathy in discourse: insights into linguistic consciousness // Языковое сознание и этническая культура в контексте евразийского пространства : сборник статей / отв. ред. А. Е. Агманова. Астана : Изд-во ТОО “KazServicePrintLtd”, 2016b. С. 60—67.

457. Tatsenko N. V. Fractal theory of discourse construction: some hypothetic ideas // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016с. Том 8, № 4. С. 78—84.

458. Tatsenko N., Kozlovska G., Ushchapovska I. The universal Principles of Cooperation in the light of empathic communication // International Journal of Advanced Research. India, 2017. Volume 5, Issue 8. P. 795—799.

459. Tattoos: the relationship of diagnostic and semantic meaning / N. V. Tatsenko, A. M. Romaniuk et al. // Georgian medical news. Tbilisi ; New York, 2014. № 1 (226). P. 50—54.

460. Thagard P. Being interdisciplinary: trading zones in cognitive science // Interdisciplinary collaboration: an emerging cognitive science / S. J. Derry, M. A. Gernsbacher, C. D. Schunn (eds.). Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum, 2005a. P. 317—340.

461. Thagard P. Mind: introduction to cognitive science. Cambridge, MA : MIT Press, 2005b. 278 p.

462. Thompson E., Varela F. J. Radical embodiment: neural dynamics and consciousness // Trends in cognitive sciences. 2001. Vol. 5, № 10. P. 418—425.

463. Tomasello M. Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition. Cambridge, MA : Harvard Univ. Press, 2005. 388 p.

464. Tummers J., Heylen K., Geeraerts D. Usage-based approaches in cognitive linguistics: a technical state of the art // Corpus linguistics and linguistic theory. 2005. Vol. 1, № 2. P. 225—261.

465. Ullman M. T. Language and the brain // An introduction to language and linguistics / R. W. Fasold, J. Connor-Linton (eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 2006. P. 235—274.

466. van Geert P. Dynamic systems approaches and modeling of developmental processes // Handbook of developmental psychology. London : SAGE, 2003. P. 640—672.

467. van Gelder T. J. Dynamic approaches to cognition // The MIT encyclopedia of cognitive science / R. A. Wilson, F. C. Keil (eds.). Cambridge, MA : MIT Press, 1999. P. 243—245.

468. Vendler Z. Verbs and times // Linguistics is philosophy. Ithaca ; New York, 1967. P. 97—121.

469. Vetlesen A. J. Perception, empathy, and judgment: an inquiry into the preconditions of moral performance. University Park, Pa : Pennsylvania State University Press, 1994. P. 427—430.

470. Vischer F. Th. Ästhetik oder Wissenschaft des Schönen. Hildesheim, 1975. S. 1—6.

471. Weigand E. Misunderstanding: the standard case // Journal of pragmatics. 1999. Vol. 7, №2. P. 763—765.

472. Werth P. Text worlds: representing conceptual space in discourse. London : Longman, 1999. 390 p.

473. Wierzbicka A. Emotions across languages and cultures: diversity and universality. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. P. 285—319.

474. Wildgen W. Chaos, fractals and dissipative structures in language. Or the end of linguistic structuralism // Systems: new paradigms for the human sciences / G. Altmann, W. A. Koch (eds.). Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1998. P. 596—620.

475. Wildgen W. The evolution of human language: scenarios, principles and cultural dynamics (advances in consciousness research). Bremen : John Benjamins Publishing Company, 2004. 252 p.

476. Wittgenschtein L. Philosophical Investigations. Oxford : Basil Blackwell, 1978. 259 p.

477. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory // Speech act theory and pragmatics. Dordrecht etc., 1980. P. 291—312.

478. Zhabotynska S. A. Shorts, breeches, and bloomers: plurality in blends // The way we think. Odense working papers in language and communication / S. A. Zhabotynska, A. Hougaard, N. L. Steffen, eds. Odense : University of Southern Denmark, 2002. No. 23, Vol. 2. P. 127—142.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

479. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Большая российская энциклопедия, 2000. С. 136—137.
480. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. Москва : Русс. яз., 2000. 846 с.
481. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Большая российская энциклопедия, 2002. 709 с.
482. Краткая философская энциклопедия / Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. Москва : Прогресс-Энциклопедия, 1994. 576 с.
483. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Моск. гос. ун-т, 1996. 245 с.
484. Постмодернизм: энциклопедия / сост. и науч. ред. А. А. Грицанов, М. А. Можейко. Минск : Интерпрессервис : Кн. дом, 2001. 1038 с.
485. Collins English dictionary / editors: J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. 1040 p.
486. Colman A. M. A dictionary of psychology. Oxford : Oxford University Press, 2009. 896 p.
487. Dictionary of language and linguistics / R. R. K. Hartmann, F. C. Stork. London : Applied Science Publishers, 1972. 302 p.
488. Dictionary of world philosophy / A. P. Iannone et. al. London ; New York : Routledge, 2001. 554 p.
489. Evans V. Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. 239 p.
490. Longman dictionary of contemporary English. URL : <http://www.ldoceonline.com>. (access date: 15.08.2016).
491. Macmillan dictionary. URL : <http://www.macmillandictionary.com>. (access date: 10.06.2016).

492. New Webster's dictionary and thesaurus of the English language. Lexicon Publications, inc. : Danbury, CT, 1993. 1144 p.

493. The American heritage dictionary of the English language. URL : <https://www.ahdictionary.com>. (access date: 09.03.2016).

494. The Oxford English dictionary / John Simpson, Edmund Weiner. Oxford University Press, 1989. 21730 p.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

495. Aaron Wood. Seeking empathy, not pity // AbleThrive. URL : <http://www.ablethrive.com/2014/10/seeking-empathy-not-pity/> (access date: 13.06.2015).

496. A. Benjamin Kehrwald. Social presence and learner support: understanding learners' experiences with mediated social processes in text-based online learning environments. University of Southern Queensland, 2007. 220 p.

497. A. Kraus. The significance of empathy for the diagnosis of schizophrenia and melancholia // Rivistacomprendre.org. URL : <http://www.rivistacomprendre.org/allegati/XIV.9%20Kraus.pdf> (access date: 18.09.2015).

498. Agosta Lou. A rumor of empathy: rewriting empathy in the context of philosophy. Palgrave Macmillan, 2014. 146 p.

499. A Girl Blew Up at Me Because I Was Empathizing With Her / Whisper. URL : <https://whisper.sh/whisper/0516b0db68669f660767c7a86fd83701d345> (access date: 10.01.2016).

500. Albert Maysles. Advice to Doc filmmakers from Albert Maysles : establish an empathizing relationship // Indiewire. November 18, 2013. URL : <http://www.indiewire.com/article/advice-to-doc-filmmakers-from-albert-maysles-establish-an-empathizing-relationship> (access date: 19.06.2015).

501. Anna Sayce. *Is Overactive Empathy Ruining Your Life?* // Anna Sayce. URL : <http://annasayce.com/is-overactive-empathy-ruining-your-life> (access date: 18.05.2015).

502. Anthony M. Clohesy. *Politics of empathy: ethics, solidarity, recognition*. Routledge, 2013. 160 p.

503. Anthony J. Sanford, Catherine Emmott. *Mind, brain and narrative*. Cambridge University Press, 2012. 324 p.

504. Amy Coplan, Peter Goldie. *Empathy: philosophical and psychological perspectives*. OUP Oxford, 2011. 382 p.

505. B. Cuff, S. J. Brown et al. *Empathy: a review of the concept*. *Emotion Review*. Volume 8, Issue 2, 2016. 34 p.

506. BNC : British National Corpus // Bncweb (Cqp-Edition). Url : <http://bncweb.lancs.ac.uk/bncwebsignup/user/login>. (Access Date: 02.04.2014).

507. Boothe Milton. *One silly little mistake*. Milton Boothe, 2015. 386 p.

508. BrainyQuote / Empathy quotes. URL : <https://www.brainyquote.com/topics/empathy> (access date: 23.12.2017).

509. Brinkley Joel. *The circus master's mission*. New York, Fawcett Crest, 1989. 401 p.

510. B. Smith. *No regrets*. New York : Silhouette Books, 1985. 251 p.

511. Cat McCarthy. *I Learned Empathy from My Dog* // Twisted Trunk Yoga. September 1, 2015. URL : <http://twistedtrunkyoga.com/off-the-mat/i-learned-empathy-from-my-dog/> (access date: 26.10.2015).

512. Carrol Hedges. *Jigsaw. He killed himself, but why?* Oxford University Press, 2002. 160 p.

513. Clare Hemmings. *Why stories matter: the political grammar of feminist theory*. Duke University Press, 2011. 272 p.

514. Corinna Borden. *I dreamt of sausage*. BalboaPress, 2011. 276 p.

515. Cry and Howl. *Hillary: let's empathize with the perspective and point of view of our enemies* // December 5, 2014. URL :

<http://cryandhowl.com/2014/12/05/hillary-lets-empathize-the-perspective-and-point-of-view-of-our-enemies/> (access date: 10.06.2015).

516. Daily Kos. The case against empathy. URL : <http://www.dailykos.com/story/2013/05/19/1210250/-The-Case-Against-Empathy> (access date: 22.06.2015).

517. Dan Brown. Angels & demons. Pocket Books, 2009. 713 p.

518. Danny Sullivan. Posts // Google+. November 7, 2014. URL : <https://plus.google.com/+DannySullivan/posts/DqCEKWGa53v> (access date: 23.05.2015).

519. Daryl Koehn. Rethinking feminist ethics: care, trust and empathy. Routledge, 2012. 224 p.

520. Dave Burke. The imperfection of being. Author House, 2014. 350 p.

521. Dave Lozo // Twitter. March 10, 2015. URL : <https://twitter.com/davelozo/status/575324862287331328> (access date: 12.06.2015).

522. David Morsey. The Great Empathizer // The Harvester Mission. URL : <http://www.harvestermission.org/messenger%5C198602.pdf> (access date: 18.06.2015).

523. David Rutz. Hillary Clinton Wants Us to Empathize with Our Enemies. Even These Enemies? // The Washington Free Beacon / December 9, 2014. URL : <http://freebeacon.com/national-security/hillary-clinton-wants-us-to-empathize-with-our-enemies-even-these-enemies/> (access date: 11.06.2015).

524. Decety Jean. Empathy: from bench to bedside. MIT Press, 2012. 324 p.

525. Dennic M. McInerney, Van Shawn Etten. Focus on Curriculum. IAP, 2005. 420 p.

526. Dennis O'Grady. Empathizer and instigator: distinct differences. URL : <http://www.drogrady.com/617/empathizer-and-instigator-distinct-differences/> (access date: 17.06.2015).

527. Dennis O'Grady. World of psychology // PsychCentral. URL : <http://psychcentral.com/blog/archives/2015/02/15/are-you-an-empathizer-or-an-instigator/> (access date: 17.06.2015).

528. Doerr Harriet. *Stones for Ibarra*. New York : Penguin Book, 1985. 215 p.

529. “Dos & Don’ts” of Compassionate Care: Never Condescend, Always Empathize” // ComfortCare Homes. August 17, 2014. URL : <http://www.comfortcarehomeswichita.com/blog/alzheimer-s-care-updates/dos-don-ts-of-compassionate-care-never-condescend-always-empathize> (access date: 28.05.2015).

530. E. Gilbert. *Eat, pray, love: one woman’s search for everything across Italy, India and Indonesia*. Riverhead Trade, 2007. 352 p.

531. Elevate Associates. What’s happening when you notice less empathy around you? June 3, 2015. URL : <http://www.elevateassociates.co.uk/blog/whats-happening-when-you-notice-less-empathy-around-you/> (access date: 18.09.2015).

532. Emotional Empathy and Cognitive Empathy // Teleos Leadership Institute. July 19, 2013. URL : <http://blog.teleosleaders.com/2013/07/19/emotional-empathy-and-cognitive-empathy/> (access date: 15. 05. 2015).

533. Empathize and Prototype: A Hands On Dive into the Key Tools of Design Thinking (Xine 214) // Stanford University. URL: <http://create.stanford.edu/courses/empathize-and-prototype.php> (access date: 10.06.2015).

534. Empathizer or Systemizer? // TypologyCentral. URL : <http://www.typologycentral.com/forums/online-personality-tests/52871-empathizer-systemizer.html> (access date: 18.06.2015).

535. Empathy App. Meet the empathizers. URL : <https://www.empathyapp.org/empathizers/> (access date: 17.06.2015).

536. Empathy: A Short Conceptual History and an Anthropological Question // Savage minds. December 29, 2013. URL : <http://savageminds.org/2013/12/29/empathy-a-short-conceptual-history-and-an-anthropological-question/> (access date: 07.05.2015).

537. Empathy and Disgust Do Battle in The Brain // Scientific American. June 15, 2013. URL : <http://www.scientificamerican.com/article/empathy-and-disgust/> (access date: 07.05.2015).

538. Empathy in Communication // SelfGrowth.com. URL : <http://www.selfgrowth.com/articles/winnett2.html> (access date: 08.05.2015).

539. Empathic Processing : Its Cognitive and Affective Dimensions and Neuroanatomical Basis // MIT Press Scholarship Online. URL : <http://mitpress.universitypressscholarship.com/view/10.7551/mitpress/9780262012973.001.0001/upso-9780262012973-chapter-17> (access date: 19.09.2015).

540. Episode Info // Stitcher. URL : <http://www.stitcher.com/podcast/the-blaze-radio-network/theblaze-books/e/the-chaos-of-liberal-compassion-william-voegeli-on-the-pity-36603724> (access date: 22.06.2015).

541. Eric Morris. The building blocks of empathy, mindfulness and compassion: paving the way with relational frame theory. March 23, 2014. URL : <http://drericmorris.com/2014/03/23/the-building-blocks-of-empathy-mindfulness-and-compassion-the-way-forward-with-relational-frame-theory/> (access date: 18.09.2015).

542. Eric W. Covan, Jack Presbury, Lennis G. Echterling. The paradox of empathy: when empathy hurts // Counseling today. February 1, 2013. URL : <http://ct.counseling.org/2013/02/the-paradox-of-empathy-when-empathy-hurts/> (access date: 18.05.2015).

543. Erudite Cancer // AstralTwelve Blog. URL : <http://blog.astraltwelve.com/post/57945358223/erudite-cancer-cancer-individuals-considered-to> (access date: 28.05.2015).

544. Father James Walker. Disciples of Jesus Empathized with Those the World Never Noticed // The Catholic Exponent /. March 29, 2013. URL : http://cathexpo.org/files/index.php?option=com_content&view=article&id=1151:disciples-of-jesus-empathized-with-those-the-world-never-noticed (access date: 09.06.2015).

545. F. Ioannidou, V. Konstantikaki. Empathy and emotional intelligence: what is it really about? // International Journal of Caring Sciences. URL :

http://www.internationaljournalofcaringsciences.org/docs/Vol1_Issue3_03Ioannidu.pdf (access date: 21.09.2015).

546. First Great Western // Twitter. January 29, 2014. URL: <https://twitter.com/fgw/status/428473322708676608> (access date: 28.05.2015).

547. Flowing With My Ducklings // Blog. Thursday, August 6, 2009. URL : <http://flowingwithmyducklings.blogspot.com/2009/08/yoav-occasional-empathy/> (access date: 05.05.2015).

548. Franc M. Staemmler. Empathy in psychotherapy: how therapists and clients understand each other. Springer Publishing Company, 2012. 309 p.

549. Francis Dick. Second Wind. New York : Jove Books, 2000. 261 p.

550. George R. R. Martin. A game of thrones. Harper Voyager, 2011. 801 p.

551. Heathwood M. Helen. Antidote to the antichrist. Xlibris Corporation, 2014. 216 p.

552. How to Empathize with Others in 3 Simple Steps // SelfGrowth.com. URL : <http://www.selfgrowth.com/articles/how-to-empathize-with-others-in-3-simple-steps> (access date: 11.06.2015).

553. Is Extreme Empathy And Compassion Considered A Disorder? // Cognitive Sciences. URL : <http://cogsci.stackexchange.com/questions/5097/is-extreme-empathy-and-compassion-considered-a-disorder> (access date: 18.05.2015).

554. James Herriot. If only they could talk. Pan Book, 1973. 205 p.

555. Jamonica Marion. Educator advisory board // Lead2Feed. URL: <http://www.lead2feed.com/board/jamonica-marion/> (access date: 05.06.2015).

556. Janet Evanovich. Hard eight. St. Martin's Press, 2002. 175 p.

557. Janet Evanovich. Eleven on top. St. Martin's Paperback, 2005. 510 p.

558. Jean Decety, Jason M. Cowell. Empathy, Justice, and Moral Behavior. Abstract // Taylor & Francis Online. URL : <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21507740.2015.1047055?journalCode=uabn20> (access date: 30.09.2015).

559. Jim Robertson. Empathy for Other Species Is the Key to Ethical Wildlife Photography // The Wildlife Watch Binocular. URL : <http://www.wildwatch.org/Binocular/bino01/empathy.html> (access date: 30.09.2015).

560. J. K. Rowling Harry. Potter and The Half-blood Prince. Arthur A. Levine Books, 2005. 652 p.

561. John J. White. Bertold Brecht's dramatic theory. Boydel & Brewer, 2004. 348 p.

562. Jonathan Kellerman. Therapy. Great Britain : Mackays of Chatham pls, Chatham, Kent, 2004. 565 p.

563. J. T. O'Donnel. Interaction style assessment test. URL : <http://www.jtodonnell.com/assessment/resultspgs/Empathizer.html> (access date: 18.06.2015).

564. Julie Obradovic. When the World Hurts: Inside the Mind and Life of a Highly Sensitive (Recovering) Over-Empathizer // The Julie Obradovic Blog. December 20, 2014. URL : <http://www.thejulieobradovicblog.com/#!/When-the-World-Hurts-Inside-the-Mind-and-Life-of-a-HighlySensitive-Recovering-OverEmpathizer> (access date: 18.06.2015).

565. Katie MacAlister. Ain't myth-behaving: two novellas. Simon and Schuster, 2007. 384 p.

566. Keith Jackson. Empathy at work // MindTools. URL : <https://www.mindtools.com/pages/article/EmpathyatWork.htm> (access date: 21.09.2015).

567. L. Ann Jervis. Empathy and the new testament // McMaster Journal of Theology and Ministry. URL : <http://www.mcmaster.ca/mjtm/3-1b.htm> (access date: 17.06.2015).

568. Lawrence Kutner. How children develop empathy // PsychCentral. URL : <http://psychcentral.com/lib/how-children-develop-empathy/> (access date: 21.09.2015).

569. Leonard Berkowitz. Advances in experimental social psychology. Volume 4. Academic Press, 1969. 386 p.

570. L. Harry. Goodbye sweetheart. London : Orion Books, 1998. 375 p.
571. L. Shaw. December's wine. New York : Silhouette Books, 1982. 251 p.
572. Marc Sargent. Life death and everything in-between. Marisa publications UK, 2010. 282 p.
573. Marcum A. James. An introductory philosophy of medicine: humanizing modern medicine. Springer Science & Business Media, 2008. 376 p.
574. Marie Meghan Hammond, J. Sue Kim. Rethinking empathy through literature. Routledge, 2014. 274 p.
575. Mark H. Davis. A Multidimensional Approach to Individual. Differences in Empathy // The University of Texas at Austin. URL : http://www.uv.es/~friasnav/Davis_1980.pdf (access date: 19.09.2015).
576. Martin Luther King Jr. Quotes. URL: https://www.brainyquote.com/quotes/martin_luther_king_jr_115056 (access date: 01.12.2014).
577. M. Iwasaki. Geisha of Gion. London : Simon and Schuster Ltd, 2002. 334 p.
578. Morality Question: 'Game Of Thrones' Showrunner Defends Shocking Death Scene // Christiantoday.com. June 10, 2015. URL : <http://www.christiantoday.com/article/morality.question.game.of.hrones.showrunner.defends.shocking.death.scene/55822.htm> (access date: 11.06.2015).
579. News Conference of Vladimir Putin // Official internet resources of the president of Russia. 2014. URL : <http://eng.kremlin.ru/transcripts/23406> (access date: 19. 03. 2015).
580. Newsweek. January 5, 1998. P. 6.
581. Once It Is Generated, Empathy Becomes a Condition of Social Life // Tehelka. 2013. URL : <http://www.tehelka.com/once-it-is-generated-empathy-becomes-a-condition-of-social-life/> (access date: 20. 03. 2015).
582. Overcoming a Dysfunctional Litter // Brave New Kitty. December 5, 2007. URL : <http://www.bravenewkitty.com/2007/12/don%E2%80%99t-empathize-with-toxic-people/> (access date: 10.06.2015).

583. Pamela Unruh. How to empathize with customers // EHow. URL : http://www.ehow.co.uk/video_2280028_empathize-customers.html (access date: 11.06.2015).

584. Paul Kiritsis. Becoming the ultimate perceptive social animal // Down the rabbit hole. September 27, 2012. URL : http://www.paulkiritsis.net/blog/down_the_rabbit_hole/post/becoming_the_ultimate_perceptive_social_animal/ (access date: 18.06.2012).

585. Pawan Durani // Twitter. December 16, 2014. URL : <https://twitter.com/pawandurani/status/544922767775133696> (access date: 28.05.2015).

586. Peter Millar. 1989: The Berlin wall: my part in it's downfall. Arcadia Books Limited, 2014. 220 p.

587. P. Maitland. My life, my love. New York : Kim Publishing Corp, 1978. 191 p.

588. Pokédex holder // Bulbapedia. URL : http://bulbapedia.bulbagarden.net/wiki/Pokédex_holder (access date: 17.06.2015).

589. Richard Dawkins // Twitter. July 1, 2015. URL: <https://twitter.com/richarddawkins/status/616232509806751744> (access date: 04.08.2015).

590. Robert James Waller. Slow waltz in cedar bend. New York : Warner Books, Inc., 1993. 199 p.

591. Roman Krznaric. Empathy. URL : <http://www.romankrznaric.com/empathy-a-handbook-for-revolution> (access date: 13.06.2015).

592. Roman Krznaric. The one thing that could save the world : why we need empathy now more than ever // Salon. November 9, 2014. URL : http://www.salon.com/2014/11/08/the_one_thing_that_could_save_the_world_why_we_need_empathy_now_more_than_ever/ (access date: 13.06.2015).

593. Ryle's Ghost // Twitter. August 20, 2014. URL : <https://twitter.com/ghostcog/status/502134243741671424> (access date: 07.06.2015).

594. San Diego News. February 12, 2009. P. 9.

595. Sarah Kay, Terence Cave, Malcolm Bowie. A short history of French literature. OUP, Oxford, 2003. 356 p.

596. S. Baron-Cohen. Autism: the empathizing-systemizing (E-S) theory // NCBI. URL : [http:// www.ncbi.nlm. nih.gov/pubmed/19338503](http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19338503) (access date: 19.06.2015).

597. S. Baron-Cohen. Empathizing with basic emotions: common and discrete neural substrates // NCBI. URL : [http://www. ncbi.nlm.nih.gov/ pubmed/18633800](http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18633800) (access date: 13.06.2015).

598. S. Baron-Cohen. Empathy in professionals and trained lay counselors: a comparison // NCBI. URL : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc3010713/> (access date: 21.09.2015).

599. Schizophrenia and Empathy // MDJunction. URL : <http://www.mdjunction.com/forums/schizophrenia-discussions/general-support/1078582-schizophrenia-and-empathy> (access date: 26.10.2015).

600. Secret Empathy // Trickster. September 1, 2014. URL: <http://board.playtrickster.com/index.php?/topic/5338-secret-empathy/> (access date: 21.09.2015).

601. Seema Shash. Have you ever faced a situation where someone has empathized with you, or where you have empathized with someone? // Quora. February 22, 2015. URL : <http://www.quora.com/have-you-ever-faced-a-situation-where-someone-has-empathized-with-you-or-where-you-have-empathized-with-some-one-how-was-it> (access date: 14.07.2015).

602. Selma March: the Power of Empathy, Storytelling // ShapingYouth.org. March 7, 2015. URL : <http://www.shapingyouth.org/selma-march-power-empathy-storytelling/> (access date: 02.06.2015).

603. Sharon H. Bolling. 3 Communication Techniques That Show Empathy // Synonym. URL : [http:// classroom.synonym.com/3-communication-techniques-show-empathy-19685.Ht ml](http://classroom.synonym.com/3-communication-techniques-show-empathy-19685.html) (access date: 21.09.2015).

604. Sophie Morris. Empathy museum: to understand others, we need to walk in their shoes – literally, says philosopher Roman Krznaric // Independent. June 26, 2015. URL : <http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/features/empathy-museum-to-understand-others-we-need-to-walk-in-their-shoes-literally-says-philosopher-roman-10346326.html> (access date: 29.10.2015).

605. S. Stanford. Cupid's Task. New York : Silhouette Books, 1985. 251 p.

606. Stanley I. Greenspan, Serena Wieder. Infant and early childhood mental health: a comprehensive developmental approach to assessment and intervention. American Psychiatric Pub, 2007. 398 p.

607. Start Empathy // Blog. May 4, 2015. URL : <http://startempathy.org/> (access date: 07.05.2015).

608. Stephan King. Christine. New York : The New American Library, 1983. 503 p.

609. Stewart Kenneth. "You just don't get it": discovering empathy. An essay on what's missing in too many relationships. URL : <http://www.kennethstewart.com/empathy.html> (access date: 03.06.2015).

610. Stowe Boyd. Power inhibits empathy // Gigaom Research. September 7, 2013. URL : <http://research.gigaom.com/2013/09/power-inhibits-empathy/> (access date: 13.06.2015).

611. StreetSauce: Taste Interaction and Empathy With Homeless People // Academia. URL : http://www.academia.edu/12269809/StreetSauce_Taste_Interaction_and_Empathy_with_Homeless_People (access date: 21.09.2015).

612. Susan Howatch. Ultimate Prizes. New York : Mills Boon, 1989. 435 p.

613. Tanya Lewis. Coldhearted psychopaths feel empathy too // Livescience. July 24, 2013. URL : <http://www.livescience.com/38421-psychopaths-feel-empathy-when-they-try.html> (access date: 21.09.2015).

614. The Art of Employing the Second Empathy // The Positive Approach. March 20, 2015. URL : <http://www.thepositiveapproach.global/the-art-of-employing-the-second-mpathy/> (access date: 08.05.2015).

615. The End of Empathy? // Psychology today. June 20, 2010. URL : <https://www.Psychologytoday.com/blog/the-empathy-gap/201006/the-end-empathy> (access date: 05.05.2015).

616. The Flames. Book 3, Chapter 7 // Wattpad. URL : <http://www.wattpad.com/116972513-the-flames-book-3-chapter-7> (access date: 17.06.2015).

617. The Personal and Social Links Between Age and Self-Reported Empathy // Scholar.unh. URL : http://scholars.unh.edu/soc_facpub/135/ (access date: 10.09.2015).

618. The Power of Empathy // Connection is key. URL : http://www.Connectioniskey.com/articles_powerofempathy.html (access date: 08.06.2015).

619. The Toronto Empathy Questionnaire // Midss. URL : <http://www.midss.ie/content/toronto-empathy-questionnaire> (access date: 21.09.2015).

620. The Washington Post. February 21, 2018. This photo of Trump's notes captures his empathy deficit better than anything. URL : https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2018/02/21/this-photo-of-trumps-notes-captures-his-empathy-problem-better-than-anything/?utm_term=.d8be008aee35 (access date: 27.02.2018).

621. The Washington Post. 2014. Transcript: president Obama's July 18 statement on Ukraine and Gaza // URL : http://www.washingtonpost.com/politics/transcript-obamas-statement-on-ukraine-and-gaza/2014/07/18/a3224560-0e8c-11e4-8c9a-923ecc0c7d23_story.html (access date: 18.03.2015).

622. Tom Johnson. Garden of roses. Washington : Pocket Books, 1977. 284 p.

623. Tommy Boy // Twitter. January 8, 2015. URL : <https://twitter.com/tl1088/status/553402340322328576> (access date: 05.06.2015).

624. Trending Stories // Whisper. URL: <https://whisper.sh/whisper/050ffe6fe3dbf18670575ec14ae8aae48f3fc4> (access date: 10.06.2015).

625. Trust and Empathy // Communication in Crisis. URL: http://tarsadalominformatika.elte.hutananyagok/communicationincrisis/1ecke6_lap1.html (access date: 17.06.2015).

626. Updated Facilities with Consciencious Stuff // Tripadvisor. April 5, 2010. URL : <http://www.tripadvisor.com/ ShowUserReviews-g33397-d85113-r60465358> (access date: 08.06.2015).

627. US Department of Defense. Obama, Carter Offer Condolences to Families of C-130 Crash Victims. October 2, 2015. URL : <https://www.defense.gov/ news/ article/article/621655/obama-carter-offer-condolenc es - to- families-of-c-130-crash- victims/> (access date: 01.02.2018).

628. We Empathize But Few Times Understand How Patients Suffer // WomenSurgeons. April 29, 2015. URL : <https://twitter.com/womensurgeons/status/ 593580525719146496> (access date: 05.06.2015).

629. What Has Made U Happy Or Miserable // Lacrimosa. URL : <http://www.lacrimosa.ch/forum/index.php?topic=4294. 24925; wap2> (access date: 03. 07. 2015).

630. Why Dawkins Can't Win // ScienceBlog. URL: <http://scienceblogs. com/evolutionblog/2008/ 05/31/why-dawkins-cant-win/> (access date: 24.06.2015).

631. Why Is Heaving Empathy Important? // Yourself series. 2013. URL : <http://yourselfseries.com/teens/topic/empathy/why-is-having-empathy-important/> (access date: 28. 03. 2015).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Лексема *empathy* як репрезентант концепту ЕМПАТІЯ

№ з/п	Приклад з BNC	Характеристики
1	<i>I feel that this is reflected not just in the increased knowledge of the students but also in a change of attitude and a few greater degrees of empathy</i> (BNC, empathy, 1).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>degree</i>)
2	<i>Always a masterpiece of criticism, empathy</i> (BNC, empathy, 2).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>masterpiece</i>)
3	<i>He begins to read, beautifully, lyrically, with heartfelt empathy, a poem by Wole Soyinka in which the poet tried to rent a room in London in the 1950s, and the landladies on the telephone ask him just precisely how black he is</i> (BNC, empathy, 3).	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>with</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>heartfelt</i>
4	<i>When such a close relationship develops between pet and owner, a certain empathy also builds</i> (BNC, empathy, 4).	Подієвий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>build</i>)
5	<i>In spite of apparently incompatible personalities – she is small and shy, he is large and does most of the talking – they have an empathy which is essential to the way they work, a persistent mutual pestering</i> (BNC, empathy, 5).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>have</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>essential</i>
6	<i>She has never cared for a disabled person before, but there is a natural love and empathy between them: she hugs Elaine a lot and they are very close</i> (BNC, empathy, 6).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>between</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>natural</i>
7	<i>She was accompanied by the augmented Northern Sinfonia, conducted by Richard Bonyngе, whose empathy with his wife's interpretations is legendary</i> (BNC, empathy, 7).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>legendary</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>legendary</i>
8	<i>In both, the identification with music that attempts to express any part of this vast area tends to be one of self-deceiving empathy</i> (BNC, empathy, 8).	Ознаковий концепт Предмет: музика Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>self-deceiving</i>)

		Негативний оцінний модифікатор <i>self-deceiving</i>
9	<i>Plus a powerful empathy with the plight of the peoples of Hong Kong (BNC, empathy, 9).</i>	Ознаковий концепт Предмет: тяжка доля Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>powerful</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>powerful</i>
10	<i>However, the more popular recipe is empathy, achieved by having the patience to allow the complainant sufficient time to air the problem (reinforcing the importance of allowing neighbourhood police autonomy to manage their own time), coupled with displays of sympathy, understanding, and even agreement (BNC, empathy, 10).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
11	<i>And gradually he came to realize that there was a particular reason for the attraction which was not the empathy of the girl (BNC, empathy, 11).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
12	<i>The point made earlier about the potential empathy of the sexual outcast is here made in reverse – about a community in relation to him or her (BNC, empathy, 12).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст Позитивний оцінний модифікатор <i>potential</i>
13	<i>'He worries a great deal about the house'. Rose said it with such empathy that all criticism was stopped (BNC, empathy, 13).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>with</i>)
14	<i>So long as the animals' behaviour is meticulously noted, she argues, empathy and intuition can be invaluable in interpreting it (BNC, empathy, 14).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>invaluable</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>invaluable</i>
15	<i>As you reach your fifties, if not before, switch to a moisturiser containing UVA filters to help prevent further damage, such as Empathy Moisturising Lotion (£3.29 for 125ml) or Cream (£3.29 for 50ml) (BNC, empathy, 15).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (складова частина власної назви)
16	<i>The question is one of how to extend human empathy (BNC, empathy, 16).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>extend</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>human</i>
17	<i>He admits he has no empathy with these squalid filth-dwellers, and Reynard rarely admits to anything (BNC, empathy, 17).</i>	Ознаковий концепт Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>have</i>)

18	<i>Or, more simply, those people who are sensitive, perceptive, and sensible in relation to horses, and develop an empathy or a rapport with them, are the most effective with them (BNC, empathy, 18).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, develop)
19	<i>We can anticipate a horse's behaviour and emotions through knowledge, commonsense, empathy, and perception (BNC, empathy, 19).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, through)
20	<i>We can include in this category empathy or intuition, and also telepathy (BNC, empathy, 20).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, include)
21	<i>They use extra-sensory communication in the forms of empathy, telepathy, and clairvoyance (BNC, empathy, 21).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, form)
22	<i>The most important form is empathy (BNC, empathy, 22).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, form) Позитивний оцінний модифікатор important
23	<i>Empathy is a different form of communication from other forms such as verbal, or body language, or smell (BNC, empathy, 23).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, form)
24	<i>So, sometimes we get this feeling of empathy and do things with a horse that would not seem to be wise or sensible; but we 'know' that it will be all right, and it is! (BNC, empathy, 24).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, get)
25	<i>If we are just with the horse in an easy fashion, empathy comes more easily (BNC, empathy, 25).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, come) Позитивний оцінний модифікатор easy
26	<i>Henry Blake experimentally proved the existence of empathy between horses through using pairs of closely bonded horses who were mentally and emotionally close to each other; and he discovered that horses could communicate with some horses through empathy, but not with others (BNC, empathy, 26).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
27	<i>Henry Blake experimentally proved the existence of empathy between horses through using pairs of closely bonded horses who were mentally and emotionally close to each other; and he discovered that horses could communicate with some horses through empathy, but not with others (BNC, empathy, 26).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, through)

28	<i>Telepathy is like empathy, except the message is less generalised and more specific</i> (BNC, empathy, 28).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
29	<i>However, he had to have a close feeling of empathy with the horse in the first place to be able to transmit the mental idea</i> (BNC, empathy, 29).	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feeling)
30	<i>Thus, there are many forms of communication that horses use, from body language to empathy</i> (BNC, empathy, 30).	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, to)
31	<i>From our point of view, empathy is the most valuable form of communication with the horse, for we not only have insight into how the horse feels, but we intuitively understand the horse's other forms of communication, like verbal messages and body language</i> (BNC, empathy, 31).	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, form) Позитивний оцінний модифікатор valuable
32	<i>... how little sympathy he had for her! And he was incapable of empathy!</i> (BNC, empathy, 32).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
33	<i>SIR – Being 18, able-bodied and a keen sportswoman, I understand the satisfaction and pleasure that sport can bring, and consequently feel empathy for those with physical disabilities who wish to gain the same satisfaction and recognition from their chosen sports</i> (BNC, empathy, 33).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)
34	<i>They have a lot more empathy when it comes to handling customers</i> (BNC, empathy, 34).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
35	<i>All show the conductor's empathy with the composer displayed in lyrical lines and incandescent climaxes, poetry and fire nicely balanced</i> (BNC, empathy, 35).	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, show)
36	<i>Is empathy unfashionable?</i> (BNC, empathy, 36).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, unfashionable) Позитивний оцінний модифікатор unfashionable
37	<i>The very empathy (charity in the broadest and best sense of the word) with which he observes his characters seems to point to a better way forward</i> (BNC, empathy, 37).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
38	<i>In other words, statutory interventions, whether or not they were justified on legal grounds, needed to be located in a moral and human framework of compassion, care, and empathy. The report was asserting the responsibility of social workers and</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, framework)

	<i>doctors to deal with the alleged victims...</i> (BNC, empathy, 38).	Позитивний оцінний модифікатор <i>moral and human</i>
39	<i>Modigliani clearly felt no empathy towards the stuffed shirt towering above his wife</i> (BNC, empathy, 39).	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>feel</i>)
40	<i>His extreme empathy coloured his behaviour and made him a heady, if unpredictable companion</i> (BNC, empathy, 40).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>colour</i>) Негативний оцінний модифікатор <i>extreme</i>
41	<i>It is our communion with God that enables us to have empathy, kindness, intimacy and identification with others, which flow forth from us like rivers in an oasis</i> (BNC, empathy, 41).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>have</i>)
42	<i>Joe Moss ('A likeable chap with an enormous knowledge of rock music' – Dave McCullouch) took the band to Rough Trade where a much greater empathy seemed apparent</i> (BNC, empathy, 42).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>greater</i>)
43	<i>And why was it that this deep empathy with the hard done by inspired her to give him such a hard time?</i> (BNC, empathy, 43).	Ознаковий концепт Предмет: труднощі Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>deep</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>deep</i>
44	<i>Until very recently, supporters of animal protection or environmental causes appear to have been motivated primarily by feelings of empathy, sympathy or personal identification with animals, especially large, appealing and anthropomorphic animals</i> (BNC, empathy, 44).	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>feeling</i>)
45	<i>I strongly suspect the limits are set by social empathy in interactions with animals</i> (BNC, empathy, 45).	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>social</i>)
46	<i>The discerning director will want to learn from counselling insights and skills (disciplined listening, empathy, genuineness, appropriate confrontation) together with an understanding of human personality, its development and needs</i> (BNC, empathy, 46).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>disciplined</i>)
47	<i>Most importantly, there will be an empathy between yourself and your therapist</i> (BNC, empathy, 47).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>between</i>)
48	<i>For without empathy, very little in the way of true healing (of mind-body-spirit) can be achieved (see page 41)</i> (BNC, empathy, 48)	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>without</i>)

49	<i>This brings us to the final, and possibly the most important aspect in healing: empathy between healer and recipient (BNC, empathy, 49).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between) Позитивний оцінний модифікатор important
50	EMPATHY. <i>When receiving professional aromatherapy treatment – especially aromatherapy massage – it is important to feel at ease with your therapist if it is to be of any worth (BNC, empathy, 50).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
51	<i>Nothing really beneficial can come about, however, unless there is an empathy between giver and receiver (BNC, empathy, 51).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
52	<i>In fact, if you are able to do this successfully, and if there is an empathy between yourself and your partner, the experience will be enlivening for both parties (BNC, empathy, 52).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
53	<i>This helps to develop empathy – the ability to see things from the other's point of view in addition to one's own (BNC, empathy, 53).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, develop)
54	<i>It is important to establish empathy with patients who have visual problems in order to discover what they might find helpful, and what is required for independence to be maintained or regained (BNC, empathy, 54).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, establish)
55	<i>Expressive touch, she quotes, is used to enhance verbal communication in conveying empathy, trust, reassurance, security and the proximity of another person, and she goes on to quote several authors who have examined the effects of tactile language in a variety of health care settings – with the elderly, with the terminally ill, with people in pain, with anxious people and during labour (BNC, empathy, 55).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, convey)
56	<i>Not only touch, but all activities carried out in the vicinity of the patient, offer the nurse an opportunity to show empathy (BNC, empathy, 56).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, show)
57	<i>Empathy is described in various ways and Burnard (1987a) discussing its use in psychiatric nursing quotes Carl Rogers' definition as 'a process of entering into the perceptual world of another person' (BNC, empathy, 57).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
58	<i>In a later article, Burnard (1988) compares empathy and sympathy (BNC, empathy, 58).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст

59	<i>With empathy, we try to imagine what it is like being the other person and experiencing things as he does</i> (BNC, empathy, 59).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>with</i>)
60	<i>Empathy of course does have limits. It is not possible to completely enter someone else's frame of reference because other people live different lives</i> (BNC, empathy, 60).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>limit</i>)
61	<i>It does, however, require skill and in the 1988 article, Burnard outlines practical exercises to help develop empathy in a variety of nursing settings, while at the same time citing the problems involved in empathy training</i> (BNC, empathy, 61).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>develop</i>)
62	... while at the same time citing the problems involved in <i>empathy training</i> (BNC, empathy, 61).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>training</i>)
63	<i>Failing this, nurses can help by using empathy, ingenuity and miming</i> (BNC, empathy, 63).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>use</i>)
64	<i>Show empathy by saying you understand how the other person feels and can see things from their point of view</i> (BNC, empathy, 64).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>show</i>)
65	<i>Emotional awareness, ie being open about feelings and having empathy for how other people are feeling</i> (BNC, empathy, 65).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>have</i>)
66	<i>Empathy. Empathy is another crucial ingredient when establishing rapport</i> (BNC, empathy, 66).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
67	<i>Empathy is another crucial ingredient when establishing rapport</i> (BNC, empathy, 67).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>ingredient</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>crucial</i>
68	<i>Empathy is the ability to put yourself in the other person's shoes and see the situation from their point of view</i> (BNC, empathy, 68).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>put</i>)
69	<i>The important thing is to demonstrate empathy, not just to feel it</i> (BNC, empathy, 69).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>demonstrate</i>)
70	<i>This, allied to the respect and admiration he had already gained here as captain of our 1977 promotion team and as a member of the full Welsh International side, established an empathy between</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>establish</i>)

	<i>Ian and the fans</i> which made him part of the folk-lore of Crystal Palace Football Club (BNC, empathy, 70).	
71	Parents working at all levels in businesses can begin to establish empathy with the school work of their children and contribute to it in the workplace, or the school or at home (BNC, empathy, 71).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, establish)
72	Demonstrate empathy (BNC, empathy, 72).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, demonstrate)
73	This is done methodically, with elaborate cross referencing, but nevertheless fragments Einstein's personal history and diminishes the reader's empathy (BNC, empathy, 73).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, diminish)
74	Quite clearly, Brahms felt a particular empathy for the chamber medium , and each work is an unqualified masterpiece exploring a different aspect of the composer's multi-faceted personality (BNC, empathy, 74).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)
75	The competent and experienced reader can overcome an initial resistance to an author with irritating mannerisms; the young reader probably needs to feel sympathy or empathy in order to engage with an author (BNC, empathy, 75).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)
76	He was a pioneer photographer, inventing and selling the first popular exposure meter, and his natural empathy with the countryside is reflected in his photographs (BNC, empathy, 76).	Ознаковий концепт Предмет: природа Метафоричний контекст (див. Додаток В, natural) Позитивний оцінний модифікатор natural
77	It may sometimes make them seem indecisive and easily led, but it also bestows qualities of sensitivity, sympathy and empathy (BNC, empathy, 77).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, bestow)
78	No two humans ... did not empathize with the mind of the other . And no psychological analysis can ever create this subjective sense of empathy (BNC, empathy, 78).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, sense)
79	The nature of that doggie world of thought is closed to most of us. The degree of empathy and perception is difficult to muster (BNC, empathy, 79).	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, degree)
80	He finds that he has to have his full concentration on his walk in order to match Iain's stumbling, neurotic empathy (BNC, empathy, 80).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, neurotic) Негативний оцінний модифікатор stumbling, neurotic

81	<i>It had nothing to do with his empathy, for shield as deep as she would, until the whole World became flatly three-dimensional, the conviction was still there</i> (BNC, empathy, 81).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
82	<i>They expect a loved one to understand without first being told; perfect, intuitive empathy is anticipated</i> (BNC, empathy, 82).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, perfect) Позитивний оцінний модифікатор perfect
83	<i>'The number-one customer need is trust and the perception of empathy,</i> ' Scott says (BNC, empathy, 83).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, perception)
84	<i>Scott: Trust and empathy</i> (BNC, empathy, 84).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
85	<i>MPs with empathy. The election campaign has forced Britain's MPs to be nice to absolutely everybody, no matter how irritating.</i> (BNC, empathy, 85).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
86	<i>The thin bridge of empathy between two professional people was abruptly dashed away</i> (BNC, empathy, 86).	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
87	<i>To Gandhi, satyagraha was a moral force which, by inspiring in the opponent a process of rational empathy with the suffering of the satyagrahi, brought him voluntarily to accept the rightness of the satyagrahi's point of view</i> (BNC, empathy, 87).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, rational) Позитивний оцінний модифікатор rational
88	<i>On a slightly happier note, the Bass Centre would like to thank Johnny Roadhouse in Manchester for helping to retrieve one of the Status Empathy basses whipped from our Northern Music Show</i> (BNC, empathy, 88).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (складова частина власної назви)
89	<i>Still missing are a see-thru red Bass Collection SB502 fretless 4-string and the other Empathy, serial number 1024, so keep 'em peeled</i> (BNC, empathy, 89).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (складова частина власної назви)
90	<i>People who 'listen with their eyes' may also listen with understanding and empathy. I don't believe we 'make' friends, we discover them when we 'listen with our hearts'</i> (BNC, empathy, 90).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
91	<i>Hoffman's face has never been very expressive (sometimes his rabbit stare makes me think that the great Maureen Stapleton has spawned an emotionally retarded.son), but he has always been able to get our empathy'</i> (BNC, empathy, 91).	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, get)

92	<i>To demonstrate his empathy with the women whom he spends his life treating, he adds that: 'If my beard had a 6 per cent chance of turning malignant I would shave it off' (BNC, empathy, 92).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, demonstrate)
93	<i>Which is that Quinn appears to have established some kind of wary empathy with this animal Zack (BNC, empathy, 93).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, establish)
94	<i>Moral philosophers often ignore empathy as though it were an irrelevance outside their province, a matter for psychology perhaps rather than philosophy (BNC, empathy, 94).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
95	<i>What has irked him, I suppose, is what he construes as ill-informed, indulgent Western empathy (BNC, empathy, 95).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, Western) Негативний оцінний модифікатор ill-informed, indulgent
96	<i>'We have an empathy in our way of painting, in the whole attitude to painting' (BNC, empathy, 96).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
97	<i>If we go to an exhibition together we find that we like the same paintings; so I think it's that we have an empathy in our way of painting, in the whole attitude to painting (BNC, empathy, 97).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
98	<i>Given Nicolae's peculiar lack of empathy with other people, it may be that all his human emotions were concentrated on her, and on getting and keeping power of course (BNC, empathy, 98).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
99	<i>Manville played up the empathy he had established (BNC, empathy, 99).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, play)
100	<i>And the patient, especially if she didn't smoke, would feel empathy for him and maternal towards him (BNC, empathy, 100).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)
101	<i>Counselling empathy requires constant testing because we can never be certain that what we believe to be the feelings and attitudes of the counsellees are accurate (BNC, empathy, 101).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, require)
102	<i>Ensuring mutual empathy within the group (BNC, empathy, 102).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, within)
103	<i>They will no doubt be helped in making this decision by counselling itself, and the empathy that should</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина

	<i>exist between counsellor and counsellee</i> (BNC, empathy, 103).	Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
104	<i>Empathy between generations</i> (BNC, empathy, 104).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
105	<i>This being so, the experience of older people is not only an invaluable and irreplaceable source of history, it is an essential element of counselling empathy</i> (BNC, empathy, 105).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
106	<i>For the blind, more physical touch may be required. In every case, the need for empathy and positive regard is greatly increased</i> (BNC, empathy, 106).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, increase)
107	<i>He believed that we all have an 'inborn social feeling' and an 'inescapable characteristic of empathy'</i> (BNC, empathy, 107).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, inescapable)
108	<i>He places strong emphasis on empathy and optimism and less on the need to investigate the unconscious mind</i> (BNC, empathy, 108).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, emphasis)
109	<i>It's also to do with using your own past experiences to show empathy and understanding when others need it</i> (BNC, empathy, 109).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, show)
110	<i>Sub-text: 'I am here for you, to act as a sounding board expressing empathy</i> (BNC, empathy, 110).	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, sounding board)
111	<i>Analysis, logic, thought processes, discussion compared to empathy, rapport, emotions, agreement</i> (BNC, empathy, 111).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
112	<i>No one seemed to appreciate that the 'body' they were discussing was actually the person I loved.' My vet, Jackie, has a great deal more empathy</i> (BNC, empathy, 112).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
113	<i>A prerequisite in forming relationships with other people is empathy</i> (BNC, empathy, 113).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, form)
114	<i>Empathy is dependent in part on the ability to see similarities between the experiences of others and our own, even when these are not obvious</i> (BNC, empathy, 114).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, dependent)
115	<i>Barriers to empathy are created by some social structures and divisions, such as those of race, religion and class</i> (BNC, empathy, 115).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, barrier)

116	<i>When we consider our reactions to old people, we must acknowledge that the barriers to empathy are considerable (BNC, empathy, 116).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, barrier)
117	<i>In this introductory discussion, my concern has been to stress the need for empathy and the difficulties in achieving it in relation to old people (BNC, empathy, 117).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, need)
118	<i>Thus, whilst not discounting the possibility of a long-standing personality trait, the appeal for imaginative empathy with which this chapter began is also its ending (BNC, empathy, 118).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with) Позитивний оцінний модифікатор imaginative
119	<i>Knowing which kind of support to offer requires the practitioner to use deep empathy based on affirmative assessment (BNC, empathy, 119).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, deep) Позитивний оцінний модифікатор deep
120	<i>Empathy understands that and knows that your skin needs are different (BNC, empathy, 120).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (складова частина власної назви)
121	<i>That's why Empathy created the first skincare range specially for women over forty (BNC, empathy, 121).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (складова частина власної назви)
122	<i>Treat your skin to Empathy and it will never feel its age (BNC, empathy, 122).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (складова частина власної назви)
123	<i>A sophisticated package of services will be useless unless an underlying empathy has been demonstrated, and trust established by the social worker (BNC, empathy, 123).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, demonstrate)
124	<i>It is built around the respect, empathy and warmth expressed by the social worker for the client (BNC, empathy, 124).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, build)
125	<i>The capacity to build a relationship... . Thus empathy is the keynote (BNC, empathy, 125).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, build)
126	<i>Empathy is a more robust feeling and response (BNC, empathy, 126).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина

		Метафоричний контекст (див. Додаток В, robust) Позитивний оцінний модифікатор robust
127	<i>Relationships need more than empathy</i> (BNC, empathy, 127).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, need)
128	<i>Lack of interest in and boredom with the problem and consequent poor empathy with the parents and child</i> (BNC, empathy, 128).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, poor) Негативний оцінний модифікатор poor
129	<i>A relationship needs to develop with the professional showing genuineness, warmth, and empathy with the parents and child</i> (BNC, empathy, 129).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, develop)
130	<i>Statements: these reflect the professional's interest or empathy with the problem, e.g. 'That sounds terrible' or 'I suppose that makes you angry'</i> (BNC, empathy, 130).	Ознаковий концепт Предмет: проблема Метафоричний контекст (див. Додаток В, reflect)
131	<i>Empathy with the sadness they must feel about the problems they are facing with their child, particularly stressing the lack of a happy relationship, can facilitate a change in attitude</i> (BNC, empathy, 131).	Ознаковий концепт Предмет: смуток Неметафоричний контекст
132	<i>Down in Mono Valley, you can be sure there are abused kids, sad sweet dreamers, the misunderstood and the distracted – all huddled under its hazy horizons, but the Popinjays have their own style of empathy and a philosophical get-out line that says 'nothing ever goes away, it just becomes before and you'll find it all once more'</i> (BNC, empathy, 132).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
133	<i>As Reg Pyne advises: 'In summary the portrait (Code) is of a practitioner who has the capacity to challenge, the honesty to ask why, the empathy to care, the skill to perform competently, and the determination not to be put down'</i> (BNC, empathy, 133).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
134	<i>This attitude can, for example, be seen in a limited expression of empathy (teenage boys and girls laughing and joking together as they help relatives of a dead baby dig a grave, for example)</i> (BNC, empathy, 134).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, see)
135	<i>Psychologically, the dark side of this individualism entails an emotional remoteness from others which can be seen in the limited expression of empathy and in the fragility and insecurity of many marriage relationships</i> (BNC, empathy, 135).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, see)

136	<i>Top show dogs develop a real empathy with their handlers, in the same way as horses and jockeys (BNC, empathy, 136).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, develop) Позитивний оцінний модифікатор real
137	<i>'Weird Nightmare' is where he develops an intense empathy for both the music and spirit of jazz revolutionary Charles Mingus (BNC, empathy, 137).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, develop) Позитивний оцінний модифікатор intense
138	<i>He is consumed by the challenge of the world's highest peaks, but this has been accompanied by a geographer's fascination with visiting new places: a curiosity about the metaphysical undercurrents that accompany great risk; a need to plumb the capabilities of mind and body and a corresponding empathy with mountain peoples who confront such tests in their everyday struggle with life (BNC, empathy, 138).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, corresponding)
139	<i>The self-esteem of the individual learner of sign language must therefore be particularly strong and will be apparent in his convictions as well as in the ability to exhibit empathy in relation to the other users of the language (BNC, empathy, 139).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, exhibit)
140	<i>Convention, technique, and an empathy with the popular mind all went into the perfecting of the Chaplin act and it was these things that enabled him to become Sennett's most accomplished pupil and which allowed him to create the cinema's most appealing and most universal symbol (BNC, empathy, 140).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, go)
141	<i>Good presentation: dress standards of a person working at the highest levels of large corporations. ... Empathy and judgement (BNC, empathy, 141).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
142	<i>Perhaps even radiating some protective aroma of brood empathy around herself? (BNC, empathy, 142)</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, radiate) Позитивний оцінний модифікатор protective
143	<i>The rich variety of marine motifs on the frescoes and in pottery design implies that the Minoans felt a deep familiarity and empathy with marine life (BNC, empathy, 143).</i>	Ознаковий концепт Предмет: морське життя Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel) Позитивний оцінний модифікатор deep
144	<i>Feminism's frequently uncritical emphasis on empathy and understanding may even intensify</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина

	<i>the tendency of such methods to depend implicitly on the psychologist, and to be influenced by dominant discourses of gender without recognizing them (BNC, empathy, 144).</i>	Метафоричний контекст (див. Додаток В, emphasis)
145	<i>It celebrates a 'feminine' culture of pacifism, art, empathy, and spirituality, in which all women can potentially share (BNC, empathy, 145).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, culture)
146	<i>She also appropriates 'the usual psychotherapeutic methods – genuineness, warmth, empathy, clarification, confrontation, to name a few' (1986: 30) (BNC, empathy, 146).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, appropriate)
147	<i>But despite Chant's shows of empathy, he was still just another servant, content to attend upon his master as long as he was promptly paid (BNC, empathy, 147).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, show)
148	<i>He continued to watch as Gentle got up, his face betraying a mournful empathy with Gentle's bruising (BNC, empathy, 148).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, betray) Негативний оцінний модифікатор mournful
149	<i>Interpersonal skills: Empathy, sensitivity, 'sixth sense', social skills (articulateness, listening, observing, etc.) (BNC, empathy, 149).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
150	<i>Observe, search and constantly evolve better ways of gathering and writing data, but always with empathy and respect for people and events (BNC, empathy, 150).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
151	<i>It is particularly effective when describing the links between the technical virtuosity of the great Romantic watercolour painters and their empathy with the 'inner life' of nature (BNC, empathy, 151).</i>	Ознаковий концепт Предмет: природа Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
152	<i>The inner spiritual resources which sustained and nourished her in her darkest hours are now manifested in her uncanny empathy with those in need (BNC, empathy, 152).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with) Негативний оцінний модифікатор uncanny
153	<i>Diana felt a debt of gratitude to the woman who had been so kind to her during that first traumatic public engagement eighteen months before as well as an empathy with someone who, like her, had come into the royal world from the outside (BNC, empathy, 153)</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
154	<i>Another movie, Awakenings, harnessed his gift of empathy (BNC, empathy, 154)</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, gift)

155	<i>Instead a special sort of empathy grows. ... no need to explain fears and feelings, the other person knows already</i> (BNC, empathy, 155).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, grow) Позитивний оцінний модифікатор special
156	<i>For Carmody, this record is a diary of girls, girls, girls and irrepressible nights on the town, a record not just of the agony and ecstasy but also the anarchy and the intimacy, all poured into classic American pop moulds that also manages to avoid any mindless boogie charges by the empathy in his songwriting</i> (BNC, empathy, 156).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, charge)
157	<i>He prefers the charcoal drawing to the full garish canvas, and this is why, I think, the songs work so well, because, as we listen, individual responses suggest themselves to a line, or a turn of phrase, which by inference, creates a greater sense of empathy and involvement for the listener</i> (BNC, empathy, 157).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, sense)
158	<i>The answer is that, despite his biographer's sterling efforts to dig up neat psychoanalytic excuses for even his most venal sins, a Dickens often given to kindness, empathy and geniality but more predominantly disposed to be cruel, self-centred, self-pitying and sententious does not come over as an especially lovable specimen</i> (BNC, empathy, 158).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, give)
159	<i>Verstehen has a first, primary sense of 'empathy' or 'direct understanding', which tells the inquirer what action is being performed</i> (BNC, empathy, 159).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, sense) Позитивний оцінний модифікатор primary
160	<i>By 'empathy' one knows, for instance, that a man swinging an axe is cutting wood or that a man is aiming a rifle</i> (BNC, empathy, 160).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
161	<i>Despite the essential superficiality of much of this contact, the traditional empathy between the nations has assisted the Japanese to be on good terms with a regime whose political ideology is the antithesis of their own</i> (BNC, empathy, 161).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
162	<i>Counselling requires varied skills, and counsellors need to be able to empathise with people (which is not the same as sympathizing – empathy requires seeing the world from another person's point of view without judgement or criticism) and to accept their clients by suspending judgement so that people feel valued</i> (BNC, empathy, (162).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, require)
163	<i>Perhaps arising from the close personal comradeship of those war years was Basil's</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина

	<i>empathy with ordinary working folk</i> (BNC, empathy, 163).	Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>with</i>)
164	<i>This cultural empathy inevitably leads to a fusion of individual expression and tradition that is far more pronounced than that found in any other category of oriental rug</i> (BNC, empathy, 164).	Ознаковий концепт Предмет: культурні традиції Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>lead</i>)
165	<i>His empathy with the childhood world of romance and humour creates instantly absorbing scenes, intricate but never over-ornate...</i> (BNC, empathy, 165).	Ознаковий концепт Предмет: світ дитини Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>create</i>)
166	<i>Cusick even goes so far as to venture an empathy between the teams Verity Lambert assembled to work on the series</i> (BNC, empathy, 166).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>between</i>)
167	<i>He felt the empathy between them</i> (BNC, empathy, 167)	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>between</i>)
168	<i>That is, there is a contradiction between the rationalism of the multiculturalist project, which recommends a reduction of prejudice by teaching a combination of facts and cultural empathy, and the insistence, also within the discourse of prejudice, that prejudice involves a strong element of irrationalism</i> (BNC, empathy, 168).	Ознаковий концепт Предмет: культурні традиції Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>between</i>)
169	<i>This interaction between sexuality and racism is an important source of the irrationalities and resistances encountered by a rational 'facts and empathy' approach, whether of an antiracist of multicultural variety...</i> (BNC, empathy, 169).	Ознаковий концепт Предмет: расизм Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>encounter</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>rational</i>
170	<i>There can be no neat and tidy pluralistic separation of racial groups in this country. ... 'there is no possibility of shared history and no human empathy'</i> (BNC, empathy, 170).	Ознаковий концепт Предмет: расизм Неметафоричний контекст Позитивний оцінний модифікатор <i>human</i>
171	<i>ASAP emphasizes Freirian principles of experiential learning, dialogue, sharing their own lives, empathy, critical thinking and social action</i> (BNC, empathy, 171).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
172	<i>One of the absolutely necessary qualities of any writer of fiction is the possession of what is called empathy, the ability to see life through the eyes of people very different from oneself</i> (BNC, empathy, 172).	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>possession</i>)
173	<i>But your training's just about to start and your scores are exceptional – perception, reflexes, empathy ...</i> (BNC, empathy, 173).	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>score</i>)

174	<i>Rather embarrassed that he had waited ... he had found a peculiar empathy grow between himself and this handsome, strong, elegant, privileged man of the world when they had been in the little hill church of St Kentigern's (BNC, empathy, 174).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, grow)
175	<i>The radiography profession, for example, was seeking people who displayed tact and empathy (College of Radiographers, 1985) and the audiology technician was required to have 'a sympathetic and understanding personality' (British Society of Audiology, n.d.) (BNC, empathy, 175).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, display)
176	<i>Farmers, too, need to ... look to the countryside for relaxation and enjoyment. The self-contained social circle of most farmers... does not particularly lend itself to such empathy... (BNC, empathy, 176).</i>	Ознаковий концепт Предмет: сільська місцевість Метафоричний контекст (див. Додаток В, lend)
177	<i>As I dragged myself back to the Duck and Forceps, I suddenly felt a strange empathy with the great Mike Channon (BNC, empathy, 177).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel) Негативний оцінний модифікатор strange
178	<i>The general issue of reconciling with his academic interests the feeling of social commitment to an underprivileged group with whom the researcher has built up a strong feeling of empathy is discussed by Labov (1982b); this discussion forms a preliminary to his account of the use made of linguistic evidence by the defendants in the famous Black English Trial in Michigan (BNC, empathy, 178).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, build) Позитивний оцінний модифікатор strong
179	<i>In his critical review of <i>La Conspiration in 1938</i>, Sartre described this lack of empathy between Nizan and the characters portrayed in his novel as a fundamental failing symptomatic of the impossibility of reconciling communist ideology with the artistic demands of the novel (BNC, empathy, 179).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, between)
180	<i>I ... looked out through the rain-spattered sheets of glass ... and witnessed the rain fall upon the tramped-on, pissed-on, shat-on grass of the narrow path in the scrubby field with a feeling of wry but nevertheless wretched empathy. ... You lived; you died. (BNC, empathy, 180).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feeling) Негативний оцінний модифікатор wretched
181	<i>To recall and build on the earlier analysis, these rules have to do with truth-telling, sincerity, intelligibility, empathy and active listening (BNC, empathy, 181).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, build)
182	<i>Not just truth-telling, but sincerity; not just intelligibility, but empathy; these are values which ought to be taken on board (BNC, empathy, 182).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений

		Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>take</i>)
183	<i>Significant measures of freedom are necessary if the student is to acquire the virtues of intellectual independence, toughness, empathy with others' views, and willingness to engage in meaningful conversation (BNC, empathy, 183).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>acquire</i>)
184	<i>They tend to have more empathy towards anything foreign and are more aware of language learning difficulties — having struggled to master English to a fairly high level (BNC, empathy, 184).</i>	Ознаковий концепт Предмет: іноземна культура Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>have</i>)
185	<i>The beauty of working on location is that so much is experienced, there is the constant interaction with the people and environment, and a constant stream of information filters into the subconscious and builds up an intuitive feeling and empathy for the country, culture and language, which ultimately influenced my drawings (BNC, empathy, 185).</i>	Ознаковий концепт Предмет: країна, культура, мова Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>build</i>)
186	<i>He was not only an outstanding golfer, but was one of those rare breed of men possessing the gift of total empathy with all who came into contact with him (BNC, empathy, 186).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>gift</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>total</i>
187	<i>'I became,' he says, 'hooked on Cambodia for any number of reasons. ... I felt a very real empathy for it (BNC, empathy, 187).</i>	Ознаковий концепт Предмет: країна Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>feel</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>real</i>
188	<i>I certainly felt more empathy for my mother and what she had been through (BNC, empathy, 188).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>feel</i>)
189	<i>She says, 'Only after a woman takes in her stride her mother's failures of understanding, empathy and availability, instead of responding to these shortcomings with childish indignation, is she ready to become her adult friend ... (BNC, empathy, 189).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>take</i>)
190	<i>Not only is the destructiveness of addictive disease replaced by the creativity of recovery but the progressive return of spiritual values such as faith, hope, love, trust, honesty, forgiveness, empathy, gratitude and the return of child-like innocence in the appreciation of the beauty of the world, make recovery synonymous with the treasure of life itself (BNC, empathy, 190).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>return</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>spiritual</i>
191	<i>Whilst counselling is not essentially an intellectual process – mostly it depends upon a facility for empathy with a wide range of other human beings –</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина

	<i>it is nonetheless very demanding in the sheer volume of literature that has to be read and understood (BNC, empathy, 191).</i>	Метафоричний контекст (див. Додаток В, facility)
192	<i>Having the insight and ability to share his or her own experiences, thoughts and feelings in a professional and personal manner that gives empathy and hope. ... Acknowledging the concept of the wounded helper (BNC, empathy, 192).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, give)
193	<i>In 1914 Scott published <i>The Architecture of Humanism</i> in which, drawing on Theodor Lipps's theories of empathy, he presented a beautifully argued intellectual defence of classicism (BNC, empathy, 193).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, draw)
194	<i>Perhaps it was wrong to feel empathy with Ruth simply because she too had played truant (BNC, empathy, 194).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel) Негативний оцінний модифікатор wrong
195	<i>Sara Schulman Empathy (Sheba, £6.99): interviews (from 28th Apr) Radio 4. <i>S Woman's Hour, Radios Capital, GLR, Belfast, Tribune, Pink Paper, Forum, Harpies & Quines, Gay Scotland, Outright; events and signings in London, Glasgow, Birmingham, Nottingham, Belfast, Cork</i> (BNC, empathy, 195).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
196	<i>His revolutionary vision and empathy with the oppressed peoples of the world led to his involvement in social movements in the United States, Britain, Africa and the Caribbean (BNC, empathy, 196).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, lead)
197	<i>Because of this, Blanc expresses a real empathy with the average cook at home (BNC, empathy, 197).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, real) Позитивний оцінний модифікатор real
198	<i>She had a great empathy with animals and vast enthusiasm for what she did (BNC, empathy, 198).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, great) Позитивний оцінний модифікатор great
199	<i>These features take on particular interest when combined with the findings of Squire (1964) whose study of readers not only found evidence of a considerable need on the part of adolescent readers for association and empathy with the characters in a work of fiction, but also a clear correlation between emotional involvement with a story and the formulation of literary judgment (BNC, empathy, 199).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, find)

200	<i>Such stories would also seem to offer girls fewer opportunities for association and empathy with the characters in a novel, with negative implications, according to Squire for the development of their literary judgment (BNC, empathy, 200).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
201	<i>Teachers thought it most important that pupils should gain emotional pleasure, develop positive attitudes towards reading, develop personally and socially through empathy, become tolerant and gain insights into relationships (BNC, empathy, 201).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, through)
202	<i>They too, spoke enthusiastically about, for example, the opportunities offered by The Machine Gunners for emotional empathy with the world of the child versus the world of the adult... (BNC, empathy, 202).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with) Позитивний оцінний модифікатор emotional
203	<i>Other reasons cited were: ... lack of opportunity for pupil empathy... (BNC, empathy, 203).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
204	<i>No, and it needs time and discipline as well as motivation,' Belinda murmured, the instinctive empathy she had felt for Faye growing as she heard more of the painter's story (BNC, empathy, 204).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)
205	<i>In judging other people, we have to rely on intuition and empathy (BNC, empathy, 205).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
206	<i>Sometimes I can handle it very well, other times I feel empathy with the gorilla-house on a wet Thursday in February (BNC, empathy, 206).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)
207	<i>GEE KUTCH Solar empathy (BNC, empathy, 207).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, solar)
208	<i>'I'm sure he would be proud of you,' Merrill said slowly, still marvelling at this new-found empathy (BNC, empathy, 208).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, find)
209	<i>This act of exposure is typical of a manner of painting that demands engagement by the viewer on the level of empathy (BNC, empathy, 209).</i>	Ознаковий концепт Предмет: картина Метафоричний контекст (див. Додаток В, level)
210	<i>Some of the items included in the job description and profile are: ... empathy with men, women and children from all classes, races, religions, and sexualities ... (BNC, empathy, 210).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
211	<i>Special Skills/Abilities/Aptitudes ... Empathy with men, women and children from all classes, races, religions and sexualities ... (BNC, empathy, 211)</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)

212	<i>Empathy with men, women and children from all classes, races, religions and sexualities ... (BNC, empathy, 212).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>with</i>)
213	<i>When I asked Alison what qualities you need to be a marketing controller she said, 'you need to be able to establish immediate empathy with the people you are talking to as you may only have a short time to get the feedback you need... (BNC, empathy, 213).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>establish</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>immediate</i>
214	<i>The report suggests that the time taken for decision-making and the quality of the decisions were largely unaffected by participation, but the utilisation of skills, the general feeling of empathy with the organisation, the working atmosphere and the employees' acceptance of technology all improved in general (BNC, empathy, 214).</i>	Ознаковий концепт Предмет: організація, робоча атмосфера, технологія Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>feeling</i>)
215	<i>They share a natural empathy with the concerns of that class which, as we have noted, may not be redistribution towards the less well off (BNC, empathy, 215).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>share</i>) Позитивний оцінний модифікатор <i>natural</i>
216	<i>Time and empathy are often lacking in the doctor-patient encounter; high-tech medicine sometimes turns patients into numbers labelled with a diagnosis; and since many diseases have become curable, some patients expect a cure for all ailments (BNC, empathy, 216).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
217	<i>Even the strenuous attempts made by historians over two decades to make their subject more relevant to the needs of late twentieth-century Britain seemed to be overshadowed by the debate over empathy (BNC, empathy, 217).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>over</i>)
218	<i>Role-play can also introduce more than one viewpoint, allowing a start to be made in empathy work and investigating points of view, even at the age of 6 or 7 (BNC, empathy, 218).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>work</i>)
219	<i>The School's Council Project "Time, Place and Society, 8 – 13" had highlighted a concern with change and continuity, similarity and difference, causation, and time, together with a respect for evidence, empathy or understanding, and hypothesis (BNC, empathy, 219).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>with</i>)
220	<i>A useful model was presented in the Schools Council Project 13 – 16: A New Look at History (1976) as a way of considering analysis, judgement and empathy where associated skills were tabulated in ascending order: (1) Finding information — ability to use: an</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, <i>way</i>)

	<i>index, library catalogue, table of contents, glossary (BNC, empathy, 220).</i>	
221	<i>The School's Council History project defined empathy as "understanding without approbation" (BNC, empathy, 221).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Неметафоричний контекст
222	<i>Although empathy has attracted considerable criticisms (and perhaps a degree of misunderstanding) a key objective in history teaching involves appreciation of how people in the past thought and felt (BNC, empathy, 222).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, attract)
223	<i>The Schools Council history team rightly foresaw many difficulties and problems which could arise from empathy work (BNC, empathy, 223).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, work)
224	<i>Many of these surfaced with the introduction of GCSE, in a heated debate over empathy, in the press and among parents, as well as among the teaching profession (BNC, empathy, 224).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, over)
225	<i>Yet empathy is essential for historical understanding (BNC, empathy, 225).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Неметафоричний контекст Позитивний оцінний модифікатор essential
226	<i>One of the solutions adopted by teachers has been the use of specific documentary extracts to introduce and focus an empathy exercise (BNC, empathy, 226).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, exercise)
227	<i>This has tended to replace previous strategies such as "Imagine you were". Documents can offer stimulus and provide the sort of concrete detail and differentiation which are necessary for a successful exercise on empathy (BNC, empathy, 227).</i>	Подієвий концепт Предмет: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, exercise) Позитивний оцінний модифікатор successful
228	<i>However, often the history teacher will look for problem-solving exercises which involve historical objectives – historical understanding, empathy, synthesis, use of evidence, and so on (BNC, empathy, 228).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Неметафоричний контекст
229	<i>It is excellent for developing empathy (putting themselves in the shoes of a person from the past), or perhaps exploring an event from different viewpoints (to target interpretations of history) (BNC, empathy, 229).</i>	Подієвий концепт Предмет: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, develop) Позитивний оцінний модифікатор excellent
230	<i>It also encouraged historical skills, such as handling and evaluation of evidence, investigation of cause and effect and empathy (BNC, empathy, 230).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Неметафоричний контекст
231	<i>... 2. A basic attitude of empathy; 3. A basic curiosity towards diverse traditions; ... (BNC, empathy, 231).</i>	Ознаковий концепт Предмет: історія Неметафоричний контекст

232	<i>A basic attitude of empathy (a) to appreciate the power and attractiveness of religion and be able to get on the wavelength of religious people; ... (BNC, empathy, 232).</i>	Ознаковий концепт Предмет: релігія Неметафоричний контекст
233	<i>Another serious objection to this HCF kind of approach is that it fails to prepare pupils for the real world, helping them to appreciate the strength of religious conviction and extend to people of all kinds of religious persuasion, including those dubbed as “fundamentalist” or “extremist”, real empathy and desire to understand their positions (BNC, empathy, 233).</i>	Ознаковий концепт Об’єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, real) Позитивний оцінний модифікатор real
234	<i>Imagination is essential for getting on the wavelength of religious people. ... The importance of practising empathy, especially with what may appear strange and uncongenial, is a major aspect of RE (BNC, empathy, 234).</i>	Подієвий концепт Об’єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, appear)
235	<i>In this context, the Arrangements document identifies the cognitive skills of ‘weighing up evidence, developing arguments and drawing conclusions’ and encourages the promotion of ‘attitudes of empathy and tolerance’ (1.2) (BNC, empathy, 235).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об’єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, promotion)
236	<i>But the facts are complicated here by the shift from that to this to show empathy, and from this to that to show emotional distance (Lyons (1977a: 677) calls this empathetic deixis; see Fillmore, 1971b: 227 and R. Lakoff 1974 for the intricacies of English usage) (BNC, empathy, 236).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об’єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, show)
237	<i>It concludes that the reorientation will require strong public support for energy efficiency, appropriate action, a willingness and ability to introduce new technology on a wide scale, and a widening empathy with environmental concerns (BNC, empathy, 237).</i>	Ознаковий концепт Предмет: екологічні проблеми Метафоричний контекст (див. Додаток В, widen) Позитивний оцінний модифікатор widening
238	<i>Right erm a lot of good things there erm empathy is I think the second thing I wrote down on, on the strength, brilliant very <unclear> see that obviously open up <unclear> erm there was interest in what I was doing, you, you were confident (BNC, empathy, 238).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об’єкт: не визначений Неметафоричний контекст
239	<i>I think he had an intuition and an instinct and a feel for <pause> <-/-> the common man. ... The man, the man <unclear> who’s the man or the man in the street <pause> and he had that <pause> empathy <pause> which allowed to him (BNC, empathy, 239).</i>	Подієвий концепт Об’єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, allow)
240	<i>The distinction is important since the androids are becoming so lifelike that they differ little from humans, being able to be programmed with</i>	Ознаковий концепт Предмет/об’єкт: не визначений

	<i>memories, emotions and empathy so that some androids even think themselves human (BNC, empathy, 240).</i>	Метафоричний контекст (див. Додаток В, program)
241	<i>The central question in my reading of the novel, concerning the philosophical definition of humanity, empathy and memory, is virtually absent from Scott's film (BNC, empathy, 241).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
242	<i>In the novel, humans keep animals to demonstrate their empathy and differentiate themselves from the robots, but the irony is that radiation has killed off almost all real species, and the goats, horses and sheep which people keep are electric androids as well (BNC, empathy, 242).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, demonstrate)
243	<i>It is also possible, however, to interpret "these" as being used not to indicate spatial proximity, but to highlight the speaker's empathy with the unfortunate referents of "these who die as cattle", and, possibly, to elicit a similar attitude in the reader (Lyons 1977:677; Levinson 1983:81) (BNC, empathy, 243).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, highlight)
244	<i>The word strings for example, refers to elements which maintain the sense of community of the people. Its connotational range includes love, sympathy, empathy (BNC, empathy, 244).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, include)
245	<i>This challenging, elusive, double-sided human jigsaw puzzle, with his empathy, his near-magical charm, his will-o'-the-wisp ability to play mental hide and seek, his loquacity, so oddly mixed with spiritual reticence, his dreams and his talent, was hers (BNC, empathy, 245).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, mix)
246	<i>He was giving words to her own struggle, but before she could feel too much empathy a light went on inside her (BNC, empathy, 246).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)
247	<i>Introduction to Counselling is intended to assist in the techniques of attending, focusing, listening and understanding empathy (BNC, empathy, 247).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, focus)
248	<i>Choosing the latter will presumably give you a lesser understanding of empathy (BNC, empathy, 248).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, little) Негативний оцінний модифікатор lesser
249	<i>It was used by American therapists, before being banned in 1985, for marital problems as it encourages empathy and dispels hostility; it is often called the 'hug' or 'love' drug (BNC, empathy, 249).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, encourage)

250	<i>I've been criticised in the past for being too close to the players, but when you're coaching you have to have an empathy, you have to understand their worries and their weaknesses (BNC, empathy, 250).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
251	<i>For a biographer, meeting the family is where the real process of empathy begins, says Forster: 'You see the facial characteristics, the old vibes do start churning in a different way (BNC, empathy, 251).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, real) Позитивний оцінний модифікатор real
252	<i>As the wide range of qualities and skills quoted above illustrate, relevant experience can be obtained from almost any background; personality is really of far more importance, together with a sense of empathy and the ability to be adaptable (BNC, empathy, 252).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
253	<i>Whether it is more difficult than selling only to the domestic market is a debatable point, but success depends to a large extent on the attitude and approach of the firm and the personal qualities of the salespeople – not every salesperson is suited to such a task from the point of view of understanding and empathy with the foreign market concerned (BNC, empathy, 253).</i>	Ознаковий концепт Предмет: іноземний ринок Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
254	<i>This lack of insight and concomitant lack of empathy often leads us to replace feelings with action – sometimes abusive action (BNC, empathy, 254).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, lead)
255	<i>'Jeez, how on earth d'ya take a bath and how is your love life' were presumably part of the empathy process from Gerry and his audience almost comatose with voyeurism and in need of splints for drop-jaw (BNC, empathy, 255).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, process)
256	<i>The emphasis is on historical empathy and understanding, cultivating the appreciation and enjoyment of History as a relevant and meaningful learning experience (BNC, empathy, 256).</i>	Ознаковий концепт Предмета: історія Метафоричний контекст (див. Додаток В, emphasis)
257	<i>Deckard employs an empathy measuring test to identify them – the ability to feel what another is feeling being a group response existing only in the human community, it is believed (BNC, empathy, 257).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, measure)
258	<i>John relies on his television and his empathy machine for company (BNC, empathy, 258).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Метафоричний контекст (див. Додаток В, machine)
259	<i>Both authors have the skill to make you feel great empathy with their heroines (BNC, empathy, 259).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, feel)

		Позитивний оцінний модифікатор great
260	<i>There's fifty years of empathy (BNC, empathy, 260).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
261	<i>listen, right [pause] apath—empathy is the word, you know what empathy is? (BNC, empathy, 261).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
262	<i>listen, right [pause] apath—empathy is the word, you know what empathy is? (BNC, empathy, 262).</i>	Ознаковий концепт Предмет/об'єкт: не визначений Неметафоричний контекст
263	<i>Relating, you form a, a bond basically between you and the customer, that's why you sell well, cos you gel well with your customers, there's empathy there, you've got to come across as caring and sharing, but you've gotta ask questions and you listen to the answers, right, you've got to basically treat their problems as if they were your own, do you know what I'm saying to you? (BNC, empathy, 263).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, form)
264	<i>If initially you've got em-- , empathy with the P A whe—Y E market, and you've got the products, you're going along quite happily, and then all of a sudden you hear people in the banks talking about the business market, and you go, ooh, I'll have some of that (BNC, empathy, 264).</i>	Ознаковий концепт Предмет: ринок Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
265	<i>Well publicans actually, because I used to be a publican, and I thought it would be a good idea if I, it's a good idea to ring people you've got empathy with (BNC, empathy, 265).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, with)
266	<i>Are you painting the pictures when you're asking the questions? [unclear] if you could, fine, good empathy, you doing a good fact find, right let's do a presentation shall we, let's see erm, ooh, you don't know how to ask for the order do you? (BNC, empathy, 266).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Неметафоричний контекст
267	<i>But if you prevaricate and say, 'I can't comment on this because I'm an officer of the Council,' then they think, 'Oh, God, you know, what sort of person am I talking to?' and you lose all your empathy and all the sympathy of the listeners, which is what you're after (BNC, empathy, 267).</i>	Подієвий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, lose)
268	<i>If I could speak French like François Mitterrand I probably wouldn't have the empathy I do for young horses (BNC, empathy, 268).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: тварина Метафоричний контекст (див. Додаток В, have)
269	<i>Those points of apparently incommensurable differences between groups, classes, nations, races ... These are fragile empathies, too important to be either romanticized or ignored (BNC, empathies, 1).</i>	Ознаковий концепт Об'єкт: людина Метафоричний контекст (див. Додаток В, fragile)

	Негативний оцінний модифікатор <i>fragile</i>
--	---

Таблиця А.2

Кількісні характеристики

Кількість прикладів		269
Загальна подія		251 (93, 3 %)
Конкретна подія		18 (6, 7 %)
Об'єкт емпатії – людина		157 (58, 3 %)
Об'єкт емпатії – тварина		18 (6, 7 %)
Предмет емпатії – явище		36 (13, 4 %)
Об'єкт/предмет невизначений		58 (21, 6 %)
Метафоричний контекст		234 (87 %)
Неметафоричний контекст		35 (13 %)
Оцінний модифікатор	Позитивний	46 (17, 1%)
	Негативний	12 (4, 5 %)
	Всього	58 (21, 6%)

Додаток Б

Таблиця Б.1

Лексема *empathise* як репрезентант концепту ЕМПАТІЯ

№ з/п	Приклад з BNC	Характеристики
1	<i>After capture at Tobruk as a chaplain he listened as well as lectured and poured himself out as father, brother and friend, empathisng with the religious difficulties of his fellow prisoners which gnawed away at the rigid Anglo-Catholicism of more sheltered days (BNC, {empathise}, 1).</i>	Предмет: релігійні труднощі
2	<i>A glamorous 20-year-old who spends two hours in front of the mirror each morning is unlikely to empathise with a working mother of three (BNC, {empathise}, 2).</i>	Об'єкт: людина
3	<i>Tammuz was playing a contest of cunning with his computer. Over the past few weeks, he'd detected a fiendish intelligence in the machine whose sense of humour he empathised with (BNC, {empathise}, 3).</i>	Предмет: комп'ютер
4	<i>These are values with which any rural community would empathise (BNC, {empathise}, 4).</i>	Предмет: цінності
5	<i>On 'Don't Be So Hard' he appears to be empathising with a woman who is overpowered and made to feel insignificant by her partner (BNC, {empathise}, 5).</i>	Об'єкт: людина
6	<i>Sometimes the fact that you are doing something concrete to help someone with whom you can empathise can help you to forget your own personal misgivings (BNC, {empathise}, 6).</i>	Об'єкт: людина
7	<i>Olive Stevenson points out how difficult it is to empathise with older people because we have not had the same experiences (BNC, {empathise}, 7).</i>	Об'єкт: людина
8	<i>The ability to empathise, to connect with our own and each other's inner strength, is a necessary part of giving healing massage or even when offering a shoulder to cry on (BNC, {empathise}, 8).</i>	Об'єкт: людина
9	<i>The psychological barrier, whereby potential clients feel that the CAB worker may not empathise with their predicament, was discussed in the previous chapter (BNC, {empathise}, 9).</i>	Предмет: складне становище
10	<i>The view can be frequently heard from paid workers in the CAB that volunteers are a privileged class who cannot empathise with many of the clients who come to the CAB (BNC, {empathise}, 10).</i>	Об'єкт: людина
11	<i>It will be just as important for the trainees to roleplay the part of the client in order to allow them to empathise with the client's situation (BNC, {empathise}, 11).</i>	Предмет: ситуація
12	<i>Although not the same, a discussion, perhaps of the feelings of helplessness in the hands of the professional, can be useful to enable the trainee adviser to empathise with clients (BNC, {empathise}, 12).</i>	Об'єкт: людина

13	<i>To empathise is to set aside our own perception of things and attempt to think the way the other person thinks, or feel the way he feels ... a very different quality to sympathy (BNC, {empathise}, 13).</i>	Об'єкт: людина
14	<i>It is not possible to completely enter someone else's frame of reference because other people live different lives but, Burnard goes on, nurses should try to empathise (BNC, {empathise}, 14).</i>	Об'єкт: людина
15	<i>Lastly, we have begun a series of more fundamental studies of the abilities of both chickens and pigs, asking, for example, what they are able to learn by watching others, and whether they are able to empathise with each other (BNC, {empathise}, 15).</i>	Об'єкт: тварина
16	<i>I do not agree with all Veronica Lynch's arguments, nor those of PANDA and, undoubtedly, few readers will empathise with her views, but it is in the interest of all responsible dog people everywhere to know them (BNC, {empathise}, 16).</i>	Предмет: погляди
17	<i>During a short spoken reminiscence, Van gets passionate about the blues and the powerful way he came to empathise with these guys (BNC, {empathise}, 17).</i>	Об'єкт: людина
18	<i>One little boy remarks, shyly, that his daddy is in England. In prison, to be precise. Doing 12 years. Denis empathises (BNC, {empathise}, 18).</i>	Об'єкт: людина
19	<i>Perhaps it is inevitable that the west empathises more with countries whose cultures it comprehends better than those of Africa and Asia (BNC, {empathise}, 19).</i>	Предмет: країна
20	<i>But perhaps her most original gift is her ability to empathise with the everyday disappointments and sadnesses of the most ordinary lives (BNC, {empathise}, 20).</i>	Предмет: розчарування, сум
21	<i>While everyone in the U.S. rugby community is greatly saddened by these injuries... And no-one can empathise with what these players are going through quite like Toks (BNC, {empathise}, 21).</i>	Предмет: травма
22	<i>Alexandra points out that men often find it hard to empathise with their partner's fear of crime (BNC, {empathise}, 22).</i>	Предмет: страх
23	<i>Ageism seems to be partly triggered off by a fear of becoming old and dependent, and so a reluctance to identify or even empathise with the oldest people (BNC, {empathise}, 23).</i>	Об'єкт: людина
24	<i>It is unrealistic to expect social workers to empathise with the child, the mother and the abuser,' says Bernadette Manning, head of child protection (BNC, {empathise}, 24).</i>	Об'єкт: людина
25	<i>The essence of Mr Clinton's foreign policy has been deliberately fluffy and vague: 442ruelest442 the interdependence of nations, encourage democracy, empathise, be a friend (BNC, {empathise}, 25).</i>	Предмет/об'єкт: не визначений

26	<i>They felt that their students are in the caring field and 'ought naturally to empathise with students with severe learning difficulties' (BNC, {empathise}, 26).</i>	Об'єкт: людина
27	<i>He argued that correctionalism 'systematically interferes with the capacity to empathise and thus comprehend the subject of enquiry' (BNC, {empathise}, 27).</i>	Об'єкт: людина
28	<i>He uses words like 'empathise' (because he did the Interactive deal), 'supportive' and 'optimistic' when talking about Novell or the USL deal (BNC, {empathise}, 28).</i>	Предмет/об'єкт: не визначений
29	<i>I wonder how many climbers today empathise with my reasons for climbing? (BNC, {empathise}, 29).</i>	Предмет: чинники захоплення альпінізмом
30	<i>Counselling requires varied skills, and counsellors need to be able to empathise with people... (BNC, {empathise}, 30).</i>	Об'єкт: людина
31	<i>The urge to empathise is strong, but the projection is often rewarded by understanding in the case of animals (BNC, {empathise}, 31).</i>	Об'єкт: тварина
32	<i>In a content analysis of the career literature of 26 health and caring professions and occupations (French, 1986a) it was found that disabled people were never specifically invited to apply, yet 10 of these occupations explicitly sought candidates with the ability to empathise and understand ill and disabled people (BNC, {empathise}, 32).</i>	Об'єкт: людина
33	<i>The most common response was that they felt better able to empathise with their patients and clients and understand the social and psychological implications of disability (BNC, {empathise}, 33).</i>	Об'єкт: людина
34	<i>Most people felt that they could empathise with and understand those with a similar impairment best (BNC, {empathise}, 34).</i>	Об'єкт: людина
35	<i>Nizan's refusal to empathise fully with his fictional characters was consequently envisaged not as part of a global [orig: strategy] strategy to adapt the novel to the demands of contemporary social experience, but rather as the ideological inability of a communist novelist to engage in a complicity judged by Sartre to be a fundamental aspect of the novelist's art (BNC, {empathise}, 35).</i>	Об'єкт: людина
36	<i>There was no attempt to empathise with the rioters or to communicate their grievances (BNC, {empathise}, 36).</i>	Об'єкт: людина
37	<i>Seeing that point of view does not mean agreeing with it or even empathising with it: it simply means being able to see what the view is — to look at things from that viewpoint (BNC, {empathise}, 37).</i>	Предмет: погляди
38	<i>She knew the value, and cost, of education from her own family's sacrifices and empathised with the country's desperate need for more teachers and schools (BNC, {empathise}, 38).</i>	Предмет: потреби країни
39	<i>He had been immersed in the clean up work for nearly a month and he wanted to be with friends who restore and collect aircraft and who could empathise more fully than</i>	Предмет: завдання

	<i>most with him about the size of the task and who also might offer some constructive ideas (BNC, {empathise}, 39).</i>	
40	<i>The ends of design activity are social and not (merely) technical: “the architect empathises with a people and a place in order to give form to that identity ...” (BNC, {empathise}, 40).</i>	Об’єкт: людина, місцевість
41	<i>Nevertheless, the ability of the salesperson to empathise with the customer and his problem and to react sympathetically can create considerable goodwill and help foster long-term relationships (BNC, {empathise}, 41).</i>	Об’єкт: людина
42	<i>On Channel 2, the unctuous host of the Gerry Springer chat show had apparently taken a serious oil overdose as he presided over a freak show of truly terrible cases of gigantism and dwarfism by telling his goggle-eyed studio viewers they were each of them there ‘so that next time we may understand and empathise when we meet a woman 7ft 10ins tall’ (BNC, {empathise}, 42).</i>	Об’єкт: людина
43	<i>As a reader, it becomes easier to empathise with the androids and their fear than it does with Mildred and her friends in ‘Fahrenheit 451’ who have become passionless (BNC, {empathise}, 43).</i>	Об’єкт: андроїд
44	<i>Even friends acknowledge that she approaches conversations as an intellectual exchange rather than as an opportunity to empathize; her invitations to colleagues to define their terms and to explain ‘precisely’ what they mean often disconcert the unprepared (BNC, {empathize}, 1).</i>	Об’єкт: людина
45	<i>‘Had to get as far as possible from the wife,’ the man answered. Nigel could empathize with that (BNC, {empathize}, 2).</i>	Предмет: ситуація
46	<i>It is easy to empathize with foster parents duped into incubating the cuckoo’s eggs (BNC, {empathize}, 3).</i>	Об’єкт: тварина
47	<i>There are also some people who ‘specialize’ in babies and young children and they may find it less easy to empathize with teenagers and handle them wisely (BNC, {empathize}, 4).</i>	Об’єкт: людина
48	<i>If it is written by a perceptive and caring author, a story or novel will enable the reader not only to understand but also to empathize with people who are different, or in different circumstances and situations from themselves (BNC, {empathize}, 5).</i>	Об’єкт: людина
49	<i>No two humans ever communicated to the fullest extent if they did not empathize with the mind of the other (BNC, {empathize}, 6).</i>	Об’єкт: людина
50	<i>The satyāgrahi must empathize with the people he opposes and try to see things from their point of view (BNC, {empathize}, 7).</i>	Об’єкт: людина
51	<i>I have to simulate perception of situations not present to my senses (that is, imagine them) in order to discover how I would respond, and incipiently simulate other persons (that is, empathize them) in order to discover how they respond; I</i>	Об’єкт: людина

	<i>have to explore how things look and feel from different viewpoints (BNC, {empathize}, 8).</i>	
52	<i>This is at its most practical in empathizing sufficiently to collect useful facts about a person but closing oneself to sympathy; it is at its purest in vanity, basking in awareness from other viewpoints as long as it is of oneself (BNC, {empathize}, 9).</i>	Об'єкт: людина
53	<i>But the 445ruelest experiences the victim's pain however great as less than his own enhancement of power however small, so that the suffering of a victim who is being crippled for life may be deliberately empathized by the torturer, but as less than his own titillation, which he may have forgotten by the time he goes home to lunch (BNC, {empathize}, 10).</i>	Об'єкт: людина
54	<i>Such emblems, in their different manifestations, seem to imply that women have the power to empathize with the animal kingdom, to tame wild creatures, and use their strength and attributes (BNC, {empathize}, 11).</i>	Об'єкт: тварина
55	<i>This should be particularly helpful for the younger counsellor who, if not aware of the potentially vast differences of life expectations between generations, will have difficulty in fully empathizing with the attitudes and feelings of older people. With such understanding, the complaints and uncertainties older people have about the 'modern' world can be more fully appreciated and understood (BNC, {empathize}, 12).</i>	Об'єкт: людина
56	<i>It is true that as human beings we may be able to empathize with social work clients who are short of money or bereaved as we probably have been in these situations ourselves (BNC, {empathize}, 13).</i>	Об'єкт: людина
57	<i>Empathizing as far as possible with his hosts, the anthropological research worker seeks to seize the essence of life around him and to incarnate its animating spirit (BNC, {empathize}, 14).</i>	Об'єкт: людина
58	<i>For someone who has never had a panic attack it may be difficult to fully empathize with the client, but it may help if you were to consider the following scenario (BNC, {empathize}, 15).</i>	Об'єкт: людина
59	<i>But this may be the grandest folly yet: a totally unsympathetic character (a man as hard to empathize with as Mick Hucknall, whose 'Money Too Tight to Mention' graces the second commercial)... (BNC, {empathize}, 16).</i>	Об'єкт: людина
60	<i>The emotions of others need not remain obscure and incomprehensible to the sociologist or anthropologist. They can be written about in such a way that someone else is able to empathize with them (BNC, {empathize}, 17).</i>	Об'єкт: людина
61	<i>We are to read the stories of women as though they were our stories, empathizing with them in their suffering and standing with them in their courage in the face of patriarchy. 512 I shall discuss the work of Elisabeth</i>	Об'єкт: людина

	<i>Schüssler Fiorenza and of Phyllis Tribble (BNC, {empathize}, 18).</i>	
62	<i>We are not called to ‘empathize’ or to ‘identify’ with their struggles and hopes but to continue our struggle in solidarity with them (BNC, {empathize}, 19).</i>	Предмет: боротьба, надії
63	<i>The EESA team consisted of the educational psychologist who originally proposed that the agency should be set up, a supervisor, and eight workers who were selected for such qualities as their apparent ability to empathize with their clients without seeming patronizing, and to deal with difficult situations (BNC, {empathize}, 20).</i>	Об’єкт: людина
64	<i>He said that he too had lost an election; he had felt very bad when the people of new York rejected him, and he could empathize with what the Shah now felt (BNC, {empathize}, 21).</i>	Предмет: почуття
65	<i>Morris empathized with the underdog (BNC, {empathize}, 22).</i>	Об’єкт: тварина
66	<i>His songs are equally forceful and direct, covering a wide range of emotional expression and empathizing with poets of every period, particularly his contemporaries, the Georgians (BNC, {empathize}, 23).</i>	Об’єкт: людина
67	<i>Even if one were to, as I do, empathize with sophisticated functional Marxism of, say, G. A. Cohen and speak of the compatibility or incompatibility of certain sets of cultural forms with certain other sets of production relations, one would still be looking for an explanation of the specific properties of those cultural forms (BNC, {empathize}, 24).</i>	Предмет: марксизм
68	<i>Non-arts teachers are obliged to empathize the arts position – a less than satisfactory method of proceeding (BNC, {empathize}, 25).</i>	Предмет: мистецтво
69	<i>They too, spoke enthusiastically about, for example, the opportunities offered by The Machine Gunners for emotional empathy with the world of the child versus the world of the adult; the emotional pleasure pupils frequently found in empathizing with Billy’s relationship with the hawk, and the themes and topics raised by Kes... (BNC, {empathize}, 26).</i>	Предмет: стосунки, теми
70	<i>Yet while she empathizes with her Haitian contacts and admires the beautiful and mysterious celebrations she sees performed, she never forfeits her sense of humour nor her commitment to the truth (BNC, {empathize}, 27).</i>	Предмет: контакти
71	<i>We cannot as subjective human beings empathize with electric fish, but we can, as physicists, understand them (BNC, {empathize}, 28).</i>	Об’єкт: тварина

Кількісні характеристики

Кількість прикладів	71
Об'єкт емпатії – людина	41 (57,7%)
Об'єкт емпатії – тварина	7 (9,9%)
Предмет емпатії – явище	21 (29,6%)
Об'єкт/предмет невизначений	2 (2,8%)

Додаток В

Аналіз метафоричних контекстів концепту ЕМПАТІЯ, лексикалізованого іменником *empathy*

№ з/п	ЛО	Базове значення	Контекстуальне значення
1	Acquire (v)	To gain possession of	To gain through experience; come by
2	Allow (v)	To let do or happen; permit	To make provision for, assign
3	Appear (v)	To become visible	To give the impression of being in a certain way; seem
4	Appropriate (v)	To take something for your own use, usually without permission	To take something for yourself
5	Attract (v)	To cause to draw near or adhere by physical force	To arouse or compel the interest, admiration, or attention of
6	Barrier (n)	A bar or gate that stops people or vehicles from entering a place	Anything that prevents progress or makes it difficult for someone to achieve something
7	Bestow (v)	To present as a gift or an honour	To apply, use
8	Betray (v)	To give aid or information to an enemy of; commit treason against	To make known unintentionally
9	Between (prep)	In or through the space that separates two things, people, or places	Used to say which people or things are involved in something together or are connected
10	Build (v)	To form by combining materials or parts; construct	To develop in magnitude or extent; to be based on
11	Charge (n)	An amount of money that you have to pay, especially when you visit a place or when someone does something for you	The ability to produce strong emotions or feelings
12	Colour (n)	To change the colour of something, especially by using	To influence the way someone thinks about something, especially so that they become less fair or reasonable
13	Come (v)	To move towards someone or something	To happen as a result
14	Convey (v)	To take or carry from one place to another; transport	To communicate or make known; impart
15	Corresponding (adj)	Having the same or nearly the same relationship	To be similar or equivalent in character, quantity, origin, structure, or function
16	Create (v)	To make something new or original that did not exist before	To cause a situation, feeling, or problem to exist

17	Culture (n)	The arts, beliefs, customs, institutions, and other products of human work and thought considered as a unit, especially with regard to a particular time or social group	The set of predominating attitudes and behavior that characterize a group or an organization
18	Deep (adj)	Going far down from the top or from the surface	Very strong and sincere (profound)
19	Degree (n)	One of a series of steps in a process, course, or progression; a stage	Relative intensity or amount, as of a quality or attribute; the extent or measure of a state of being, an action, or a relation
20	Demonstrate (v)	To show or prove something clearly	To show that you have a particular ability, quality, or feeling
21	Dependent (adj)	Relying on someone or something, especially for support or maintenance	Influenced or determined (by); be resultant (from)
22	Develop (v)	To bring from latency to or toward fulfillment	To improve the quality of; refine
23	Diminish (v)	To make something become less	To deliberately make someone or something seem less important than they really are
24	Disciplined (adj)	Well organized and following rules or standards	Obeying rules and controlling your behaviour
25	Display (v)	To present to view; cause to be seen	To be or give evidence of; manifest or reveal
26	Draw (v)	To cause to move after or toward one by applying continuous force; drag	To evoke as a response; elicit
27	Emphasis (n)	A forceful quality in the way something is said or written; added force that is given to a word or syllable when speaking	Special importance or attention given to something
28	Encounter (v)	To meet, especially unexpected, come upon	To undergo
29	Encourage (v)	To inspire with courage	To stimulate
30	Establish (v)	To start a company, organization, system, etc that is intended to exist or continue for a long time (found)	To bring something into existence
31	Exercise (n)	Physical activities that you do in order to stay healthy and become stronger	An activity or process that helps you practice a particular skill
32	Exhibit (v)	To show outwardly; display	To give evidence or an instance of
33	Extend (v)	To cause (something) to be longer, wider, or cover more area	To enlarge the scope or effect of
34	Facility (n)	Ease in moving, acting, or doing	An ability or talent; an aptitude

35	Feel (v)	To perceive through the sense of touch	To experience a particular emotion
36	Feeling (n)	The sense of touch	An emotional state
37	Find (v)	To come upon, often by accident; meet with	To discover or ascertain through observation, experience, or study
38	Focus (v)	To cause (light rays, for example) to converge on or toward a central point	To direct toward a particular point or purpose
39	Form (n)	A shape	A particular type of something that exists in many different varieties
40	Form (v)	To give form to; shape	To develop in the mind; conceive
41	Fragile (adj)	Easily broken, damaged, or destroyed	Lacking physical or emotional strength; delicate
42	Framework (n)	A structure for supporting or enclosing something else, especially a skeletal support used as the basis for something being constructed	A set of ideas, rules, or beliefs from which something is developed, or on which decisions are based
43	Get (v)	To come into possession or use of	To acquire as a result of action or effort
44	Gift (n)	Something that you give to someone as a present	Something good that you are grateful to have
45	Give (v)	To make a present of; to place in the hands of	To be a source of
46	Go (v)	To move or travel; proceed	To come to be in a certain condition
47	Great (adj)	Very large in size, extent, or intensity	Of outstanding significance or importance
48	Greater (adj)	Larger in amount or degree	Used as an intensifier
49	Grow (v)	To increase in size by a natural process	To intensify
50	Have (v)	Used in descriptions and for talking about possession, relationships, or the state that someone or something is in	Used to say that someone or something looks like, what qualities or features they possess
51	Highlight (v)	To give a highlight to (the subject of painting, for example)	To make prominent; emphasize
52	Include (v)	If one thing includes another, the second thing is part of the first	To make someone or something part of a larger group or set
53	Increase (v)	To become larger in amount or number	To multiply
54	Inescapable (adj)	Incapable of being escaped, ignored, or avoided	Impossible to deny
55	Ingredient (n)	An edible substance that is used in making a dish or other food	An element or component of something

56	Invaluable (adj)	Of inestimable value; priceless	Extremely useful
57	Lead (v)	To show the way to by going in advance	To tend toward a certain goal or result
58	Legendary (adj)	Mentioned or described in a legend	Very famous or well-known for a long time
59	Lend (v)	To give something to somebody or allow them to use something that belongs to you, which they have to return to you later	To give a particular quality to a person or a situation
60	Level (n)	Relative position or rank on a scale	Intensity
61	Limit (n)	The point, edge, or line beyond which something ends, may not go, or is not allowed	Something that restricts or restrains; a restraint
62	Little (adj)	Small in size	Unimportant, trivial
63	Lose (v)	To miss from one's possession or from a customary or supposed place	To fail to keep control of or allegiance of
64	Machine (n)	A mechanically, electrically, or electronically operated device for performing a task	One that resembles a machine (as in being methodical, tireless, or consistently productive)
65	Masterpiece (n)	An outstanding work of art or craft	Something superlative of its kind
66	Measure (v)	To find out the size, length, or amount of	To judge the importance, value, or extent of
67	Mix (v)	To combine or blend into one mess or mixture	To join
68	Natural (adj)	Of, relating to, or concerning nature	Having a particular character by nature: a natural leader
69	Need (n)	A condition or situation in which something must be supplied in order for a certain condition to be maintained or a desired state to be achieved	Something required or wanted; a requisite
70	Neurotic (adj)	Of, relating to, or affected with a neurosis	Overanxious
71	Over (prep)	Above or higher than something, without touching it	About a particular subject, person or thing
72	Perception (n)	The ability to notice something by seeing, hearing, smelling etc	A particular way of understanding or thinking about something
73	Perfect (adj)	Not having any mistakes, faults, or damage	As good as possible, or the best of its kind
74	Play (v)	To occupy oneself in an activity for amusement or recreation	To act or conduct oneself in a specified way
75	Poor (adj)	Having insufficient wealth to meet the necessities or comforts of	Not adequate in quality or quantity; inferior

		life or to live in a manner considered acceptable in a society	
76	Possession (n)	Something owned or possessed	The state of being occupied or possessed with something, such as an idea
77	Powerful (adj)	Having or capable of exerting power	Having a strong effect on people's feelings or thoughts
78	Process (n)	A series of actions that are done in order to achieve a particular result	A series of things that happen naturally and result in gradual change
79	Program (v)	To include or schedule in a program	To provide (a machine) with a set of coded working instructions
80	Promotion (n)	The act of promoting someone to a higher job, grade, or rank, or the fact of being so promoted	Support or encouragement of the progress, growth, or acceptance of something
81	Put (v)	To place in a specified location; set	To cause to be in a specified condition
82	Radiate (v)	To send out rays or waves	To manifest in a glowing manner
83	Rational (adj)	Having or exercising the ability to reason	Consistent with or based on reason or good judgment; logical or sensible
84	Real (adj)	Being or occurring in fact or actuality; having verifiable existence	Genuine and authentic; not artificial or spurious
85	Reflect (v)	To throw or bend back (light or sound, for example) from a surface	To bring as a consequence
86	Require (v)	To have as a requisite or necessity; need or depend on	To demand as obligatory or appropriate
87	Return (v)	To go or come back, as to an earlier condition or place	To revert in speech, thought, or practice
88	Robust (adj)	Full of health and strength; vigorous	Working in an effective way; effective or productive
89	Score (n)	The number of points, goals, etc. scored by each player or team in a game or competition	A ground, a reason
90	Self-deceiving (adj)	Subject to self-deception; tending to deceive or fool oneself	Used in deceiving oneself, especially in justifying a false belief, a morally reprehensible act
91	See (v)	To perceive with the eyes	To become aware of or apprehend
92	Sense (n)	A perception or feeling produced by a stimulus; sensation	A capacity to appreciate or understand
93	Share (v)	To divide and parcel out in shares	To relate to another or others
94	Show (v)	To let someone see something	To provide facts or information that make it clear that

			something is true, that something exists, or that something has happened
95	Show (n)	A performance, especially in a theatre	An occasion when you pretend to have particular feelings
96	Social (adj)	Relating to human society and its organization, or the quality of people's lives	Relating to rules about behaviour with other people
97	Solar (adj)	Of, relating to, or proceeding from the sun	Не визначене
98	Sounding board (n)	A large board placed over or behind someone who is speaking in public, so that people can hear them more easily	Someone who listens to your ideas and opinions and tells you whether they think they are good or not
99	Take (v)	To get into one's hands, control, or possession	To make use of or select for use
100	Through (prep)	Into one side or end of an entrance, passage, hole etc and out of the other side or end; among or between	by means of a particular method, service, person etc; because of
101	To (prep)	In a direction toward so as to reach	Into a state of consciousness
102	Training (n)	Physical exercises that you do to stay healthy or prepare for a competition	The process of teaching or being taught the skills for a particular job or activity
103	Unfashionable (adj)	Not in current fashion	Not socially approved
104	Use (v)	To put into service or employ for a purpose	To avail oneself of; practice
105	Way (n)	A road, path, or highway affording passage from one place to another	A course of conduct or action
106	With (prep)	Used to say that two or more people or things are together in the same place	Because of a particular feeling or physical state
107	Western (adj)	Located in or toward the west	Of, relating to, or characteristic of western regions or the West
108	Widen (v)	To become wider, or to make something wider	To become larger in degree or range, or to make something do this
109	Within (prep)	In or into the inner part, inside	In the scope or sphere of
110	Without (prep)	Not having something, especially something that is basic or necessary	Used for saying that you do not have a particular feeling, or you do not show a particular quality when you do something
111	Work (n)	A job or activity that you do regularly, especially in order to earn money	Study or research, especially for a particular purpose

Додаток Г

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Таценко Н. В. Реалізація емпатії в сучасному англomовному дискурсі: когнітивно-синергетичний аспект : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2017. 357 с.
2. Таценко Н. В. Концепт у царині лінгвосинергетики: рівнева декомпозиція й циклічна адаптивна системність // Концепты и контрасты : коллективная монография / Н. В. Петлюченко, С. И. Потапенко, О. А. Бабелюк, Е. Л. Стрельцов и др. ; под ред. Н. В. Петлюченко. Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017. С. 76—83. (Серия «Одесские студии по лингвистике и социальным наукам»).

Особистий внесок здобувача: здійснено всебічний аналіз концепту в симбіозі лінгвокогнітивного та лінвосинергетичного напрямів сучасної лінгвістики.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

3. Таценко Н. В. Екстеріоризація емпатії в англomовних дискурсивних актах // Мовні і концептуальні картини світу. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2017. Випуск 62. С. 155—162.
4. Таценко Н. В. Типи вербальних атракторів концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англomовному дискурсі // Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 70. С. 201—206.
5. Таценко Н. В., Суховецька Л. В. Аналіз семантичної структури прохібітивних мовленнєвих актів в англomовному політичному дискурсі // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2017. Випуск 153. С. 330—335.

Особистий внесок здобувача: теоретично узагальнено тлумачення прохібітивного мовленнєвого акту в сучасних лінгвістичних дослідженнях; запроваджено класифікацію прохібітивних мовленнєвих актів за критерієм референтної співвіднесеності.

6. Таценко Н. В. Синергетика як методологічна основа сучасних філологічних досліджень // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 2. С. 151—159.
7. Таценко Н. В. Корпусна лінгвістика як методологія сучасних філологічних наукових розвідок // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2016. Вип. 23. С. 281—286.
8. Таценко Н. В. Аксіологічний модус емпатії в сучасному англomовному дискурсі // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2016. Том 3, Випуск 10. С. 120—124.
9. Таценко Н. В. Лексико-граматичне профілювання понятійного модусу концепту ЕМПАТІЯ // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 60. С. 237—239.
10. Tatsenko N. V. Empathy in discourse: towards an embodied cognitive semantics // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 1. С. 79—86.
11. Tatsenko N. V. Fractal theory of discourse construction: some hypothetic ideas // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2016. Том 8, № 4. С. 78—84. (видання входить до наукометричної бази Index Copernicus).
12. Таценко Н. В. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики // Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць.

- Філологічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. № 2. С. 282—288.
13. Таценко Н. В. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2015. Том 7, № 1. С. 50—60.
14. Таценко Н. В. Феномен емпатії в сучасних наукових парадигмах // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2014. Том 6, № 4. С. 56—66.
15. Таценко Н. В. Семантичні та прагматичні аспекти евфемії у англomовному політичному дискурсі // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь, 2013. Том 26 (65), № 1. С. 164—168.
16. Tatsenko N. V. Neological representation of the concept ILLNESS (as a result of information technology impact) in English-speaking computer discourse // Когніція, Комунікація, Дискурс: міжнародний електронний збірник наукових статей. 2013. № 7. С. 100—110. URL : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no7-2013> (дата звернення: 26.04.2016).
17. Таценко Н. В. Трансформація потреб людини та їх зв'язок з типами дискурсу // Нова філологія. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. № 44. С. 141—144.
18. Таценко Н. В. Картини світу як базові поняття когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь, 2010. Том 23 (62), № 2, Часть 1. С. 204—208.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації у зарубіжних спеціалізованих виданнях**

19. Tatsenko N., Kozlovska G., Ushchapovska I. The universal pragmatic Principle of Cooperation in the light of empathic communication // International Journal of Advanced Research. India, 2017. Volume 5, Issue 8. P. 795—799. URL : <http://www.journalijar.com/currentissue/?mn=08&yr=2017> (дата звернення: 15.09.2017). (видання входить до наукометричної бази Index Copernicus).

Особистий внесок здобувача: здійснено всебічний аналіз «принципу кооперації» Г. П. Грайса як стратегії емпатійної комунікації.

20. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилистические аспекты эмпатии в англоязычном политическом дискурсе // *Lingua Mobilis*. Челябинск, 2014. № 3 (49). С. 111—121. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).

Особистий внесок здобувача: проаналізовано лексичні аспекти актуалізації емпатії в англomовному політичному дискурсі.

21. Таценко Н. В., Недосека А. М. Аксиологічні характеристики фразеологізмів як засобів емпатизації англomовного художнього дискурсу // *Сборник научных трудов SWorld*. Иваново : МАРКОВА А.Д., 2014. Выпуск 1. Том 21. С. 63—69. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).

Особистий внесок здобувача: виявлено особливості аксіологічних характеристик англomовних фразеологізмів як засобів емпатизації художнього дискурсу.

22. Таценко Н. В., Кравец Л. С. Лексико-семантические особенности эвфемизмов в англоязычном политическом дискурсе (на материале речей Барака Обамы) // *Lingua Mobilis*. Челябинск, 2013. № 1 (40). С. 89—98. (видання входить до наукометричної бази РИНЦ).

Особистий внесок здобувача: критично узагальнено лексичні аспекти сучасних англomовних евфемізмів як засобів емпатизації дискурсу.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Таценко Н. В. Трансформація мовленнєвоактної парадигми в сучасній комунікативній лінгвістиці // *Якісна мовна освіта у сучасному глобалізованому світі: тенденції, виклики, перспективи* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 23—24 листопада 2017 року / за ред. В. А. Глущенко. Суми : Сумський державний університет, 2017. С. 177—181.

24. Таценко Н. В., Назаренко Е. В. Фрактальное измерение дискурса: лингвосинергетический аспект // Objective and subjective factors in formation of linguistic mechanisms in the age of domination of liberal values and priority of personal identity : peer-reviewed materials digest (collective monograph), London, July 19 – July 25. London : IASHE, 2017. С. 18—22.

Особистий внесок здобувача: встановлено природу фрактальності сучасного англомовного дискурсу.

25. Таценко Н. В. Лінгвістичний простір комунікативної емпатії // Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Горизонт очікування») : тези доповідей II Міжнародної наукової конференції. 8-9 квітня 2016 року. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 82—83.

26. Таценко Н. В. Основи динаміко-системної парадигми мовознавства в контексті функціонального підходу // Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 23-24 грудня 2016 року. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. С. 104—108.

27. Таценко Н. В., Гришко В. С. Лексико-стилістичні аспекти емпатії в англомовному політичному дискурсі // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету ІФСК. 21-22 квітня. Суми : Сумський державний університет, 2014. С. 11—15.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано стилістичний аспект емпатії в англомовному політичному дискурсі.

**Наукові праці, які додатково відображають наукові
результати дисертації**

28. Таценко Н. В. Образный модус эмпатии в современном англоязычном дискурсе // Когніція, Комунікація, Дискурс: міжнародний електронний збірник наукових статей. 2016. № 12. С. 108—124. URL : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no12-2016> (дата звернення: 15.01.2017).
29. Tatsenko N. V. From pro-social behavior to pragmatic empathy in discourse: insights into linguistic consciousness // Языковое сознание и этническая культура в контексте евразийского пространства : сборник статей / отв. ред. А. Е. Агманова. Астана : Изд-во ТОО “KazServicePrintLtd”, 2016. С. 60—67.
30. Таценко Н. В. Лексичний аспект актуалізації емпатії в сучасній англійській мові // Філологічні трактати. Суми : СумДУ, 2015. Том 7, № 4. С. 91—98.
31. Tattoos: the relationship of diagnostic and semantic meaning / N. V. Tatsenko, A. M. Romaniuk et al. // Georgian medical news. Tbilisi. New York, 2014. № 1 (226). P. 50—54. (видання входить до наукометричної бази Scopus).
Особистий внесок здобувача: проаналізовано семіотичний аспект татувань у медичному дискурсі як засіб його емпатизації.
32. Medical discourse in pathological anatomy / N. V. Tatsenko, R. A. Moskalenko et al. // Georgian medical news. Tbilisi. New York, 2012. № 5 (206). С. 63—67. (видання входить до наукометричної бази Scopus).
Особистий внесок здобувача: виокремлено мовленнєві стратегії емпатизації медичного дискурсу в галузі патологічної анатомії.
33. Таценко Н. В. Лінгвокогнітивні ознаки неологічної репрезентації концепту «спотворення інформації» в комп'ютерному дискурсі // Нова філологія. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 42. С. 201—208.

